

Pécsi Tudományegyetem
„Oktatás és Társadalom”
Neveléstudományi Doktori Iskola

DR. SUHAJDA CSILLA JUDIT

**A PÁLYAORIENTÁCIÓS TEVÉKENYSÉG VÁLTOZÁSA ÉS MEGVALÓSULÁSA
A KÖZNEVELÉSBEN A RENDSZERVÁLTOZÁSTÓL NAPJAINKIG KÜLÖNÖS
TEKINTETTEL AZ INFORMÁCIÓS FOLYAMATOKRA**

Doktori (PhD) értekezés

Témavezető:

Dr. Pais Ella Regina, főiskolai tanár, PTE PMMIK
Dr. habil Szilágyi Klára, professor emerita, SZIE GTK

**Pécs
2017**

„Az iskola dolga, hogy megtaníttassa velünk, hogyan kell tanulni, hogy felkeltse a tudás iránti étvágyunkat, hogy megtaníttson bennünket a jól végzett munka örömére és az alkotás izgalmára, hogy megtaníttson szeretni, amit csinálunk, és hogy segítsen megtalálni azt, amit szeretünk csinálni.”

/Szent-Györgyi Albert/

Tartalomjegyzék

Tartalomjegyzék	2
1. Bevezetés	4
2. Szakirodalmi előzmények, elméleti háttér	9
2.1. A pályorientáció fogalmi meghatározása.....	9
2.1.1. A pályorientáció pszichológiai alapjai	9
2.1.2. A pályorientáció pedagógiai kérdései	12
2.1.3. A pályorientáció korszerű értelmezése.....	21
2.2. A pályorientáció tartalma és módszerei.....	25
2.2.1. A pályorientáció tartalmi összetevői	25
2.2.2. A pályorientáció módszertani lehetőségei a köznevelés intézményeiben	31
2.3. A pályorientációs tevékenység nemzetközi vonatkozásai.....	43
2.3.1. Szakpolitikai állásfoglalások, iránymutatások	44
2.3.2. A pályorientációs tevékenység nemzetközi gyakorlata.....	48
2.4. A pályorientációs tevékenység hazai alakulása, intézményrendszere	54
2.4.1. A pályaválasztási tanácsadás előzményei	54
2.4.2. Az intézményesített pályaválasztási tanácsadó szervezet alakulása	56
2.4.3. A pályorientáció jogi vonatkozásai	59
2.4.4. Pályorientáció megjelenése a tantervi hálóban	64
2.5. A pályorientációs folyamat szereplői, szervezeti keretei	71
2.5.1. A pályaválasztási döntést támogató szereplők a XX. században	71
2.5.2. A pályorientációs szakemberképzés alakulása hazánkban a rendszerváltást követően.....	73
2.5.3. A pályorientációs feladatok jelenlegi ellátói a köznevelés intézményeiben	77
2.5.4. A pályorientációs tevékenység intézményi keretei	79
2.6. Az elméleti áttekintés összegzése.....	88
3. Hipotézisek és a kutatás módszertana	90
3.1. A kutatásban alkalmazott módszerek bemutatása	91
3.2. Pályaválasztási döntés előkészítéséhez kapcsolódó információforrások - Diákkutatás.....	92
3.3. Pedagógusok és a pályorientáció - Pedagóguskutatás	94
3.4. Pályorientációs tankönyvek tartalomelemzése - Tankönyvkutatás	96
4. Eredmények	101
4.1. Pályaválasztási döntés előkészítéséhez kapcsolódó információforrások - Diákkutatás	101

4.1.1. A minta összetétele	101
4.1.2. Az információszerzés forrásai	102
4.1.3. Életkori különbségek.....	106
4.1.4. Területi különbségek.....	109
4.2. Pedagógusok és a pályaeorientáció - Pedagóguskutatás	115
4.2.1. A minta összetétele	115
4.2.2. Az iskolai pályaeorientációs tevékenység helyzete	118
4.2.3. A pedagógusok szerepvállalása a pályaeorientációban	122
4.2.4. A pályaeorientációval kapcsolatos informáltság	124
4.2.5. A pályaeorientációval kapcsolatos információszerzési szokások	127
4.2.6. A pedagógusok pályaeorientációval kapcsolatos véleménye, elképzelései	134
4.3. Pályaeorientációs tankönyvek tartalomelemzése - Tankönyvkutatás	139
4.3.1. A pályaeorientáció témában megjelent könyvek összetétele	139
4.3.2. A szakiskola 9. osztálya számára ajánlott könyvek elemzése	143
5. Összegzés.....	152
6. Irodalomjegyzék	162
7. Mellékletek.....	177
1. sz. melléklet: A szakirodalmi áttekintés hivatkozott ábrái	178
2. sz. melléklet: A köznevelésben megvalósult pályaeorientációs fejlesztések összegző táblázata.....	180
3. sz. melléklet: A pedagóguskutatásban használt kérdőív	181
4. sz. melléklet: A tankönyvelemzésnél feldolgozott tankönyvek bibliográfiája	184
5. sz. melléklet: A szakiskolák 9. osztálya számára készült pályaeorientációs tartalmú könyvek főbb könyvészeti paraméterei.....	186
6. sz. melléklet: A szakiskolák 9. osztálya számára készült pályaeorientációs tartalmú könyvek borítói	187
7. sz. melléklet: A statisztikai számítások táblázatai	190
8. Jegyzékek	210
1. sz. jegyzék: A disszertációban szereplő ábrák jegyzéke	210
2. sz. jegyzék: A disszertációban szereplő táblázatok jegyzéke	212

1. Bevezetés

A pályaaorientációt, mint a pályaválasztási döntést megelőző folyamat fontosságát, általában nem kérdőjelezzik meg, azonban helyzete, elismertsége a jogszabályi és intézményi feltételek folyamatos átalakulása miatt igen változó. A témát mindenki ismeri, tudni véli, de ezzel együtt nem mindig kapja meg a kellő hangsúlyt a köznevelésben. Ugyanakkor nemzetközi és hazai kutatások (Csíkszentmihályi-Schneider 2011, Molnár-Rabec 2012) egyaránt bizonyítják, hogy a megfelelő pályaválasztási döntéshez vezető folyamat nemcsak az adott élethelyzet megoldásában jelent kiutat, hanem a kellő önismeret és társadalomismeret birtokában meghozott elhatározás az egész karrierútra kihat.

Változó gazdasági, társadalmi világunkban az egyén folyamatosan döntések, választások meghozatalára kényszerül, amelyek közül az egyik első és az életpályát meghatározó állomása a pályaválasztás. A döntés fontossága indokolja, hogy annak meghozatalához széleskörű információt szerezzünk önmagunkról és a pályák világáról, amelyhez intézményes keretet a köznevelés biztosít. Ezt a pályaválasztásra felkészítő folyamatot pályaaorientációnak nevezzük, amely a felnövekvő generáció egész életútján elkísérő tevékenysége. A pályaaorientáció során elsajátított ismeretek, illetve azok értelmezéséhez, feldolgozásához megszerzett kompetenciák ugyanis nemcsak az adott élethelyzet megoldásához kapcsolhatók, hanem későbbi döntési helyzetben is felhasználhatóak. Fontos szem előtt tartanunk, hogy az életpálya során akár többször pályát módosíthatunk (vagy arra kényszerülhetünk), és ezek mind döntések sorozatával járnak együtt, amelyhez a pályaaorientációs ismereteinket felhasználhatjuk. A pályaaorientáció korszerű értelmezése ezek alapján tehát nem egy egyszeri esemény, ahol az egyén végleges döntést hoz az életpályájára vonatkozóan, hanem az egész életében folyamatosan jelenlevő, azt végigkísérő tevékenység. (Xantus 1983, Kenderfi 2012). Jarvis (2000) és Watts (2000) szerint ennek a folyamatnak a megalapozása serdülőkorban a legcélravezetőbb, hiszen már a prepubertárs kortól kezdve szélesíthető az a látókör, amely során tágulhat a tanulók pályaismerete, a képzésekről szerzett információik mélyülhetnek, így jobban megérthetik az iskolai tanulmányok és a munka közötti kapcsolatot. Ezért is van kiemelt jelentősége a pályaaorientációnak a köznevelés folyamatában, hiszen a fiataloknak ebben az időszakban van a legtöbb lehetőségük arra, hogy a pálya-, munka-, és munkahelyválasztáshoz szükséges ismereteket intézményes keretek között is elsajátíthassák.

A köznevelés és a pályaválasztási döntést megelőző folyamat a kezdetektől fogva szorosan összefügg, hiszen a pályaválasztási dilemmák a tankötelezettség bevezetésével és az egyre differenciálódó szakmastruktúra kialakulásával, valamint annak szervezett oktatásával egy időben merültek fel a XIX-XX. század fordulóján. A probléma kezelésében mindig jelentős szerepet vállaltak a pedagógusok és az 1990-es évekig a pályaválasztási döntést megelőző folyamatának meghatározó szereplői voltak. (Völgyesy 2002) A rendszerváltást követően a pályaaorientáció változó minőségben és hangsúllyal került be a köznevelés jogi szabályozóiba, jelenleg a Nemzeti Alaptanterv és a Nemzeti Köznevelési Törvény nevesíti a fejlesztési célok, illetve a pedagógusok feladatai között.

Hazánkban a XX. század második felére jellemző viszonylag állandó, kiszámítható pályaválasztási gyakorlatot a rendszerváltozás után olyan, a munkaerő-piaci igényekhez igazodó és dinamikusan változó iskola- és képzési rendszer váltotta fel, amelynek naprakész nyomon követése speciális felkészülést kíván nemcsak a pályaválasztóktól, de a velük foglalkozó szakemberektől is. Ilyen változás volt a kétszintű érettségi bevezetése, a felsőoktatás Bologna rendszerű átalakítása, és várhatóan jelentős átalakulást fog jelenteni az előttünk álló felsőoktatási szerkezetváltozás. A szakképzést érintve az új Országos Képzési Jegyzék bevezetése és vele együtt az új fogalmak (modularitás, rész-szakképesítés, ráépülés) megjelenése, a felsőfokú, majd a felsőoktatási szakképzés, vagy az előrehozott/alternatív szakképzés bevezetése ugyancsak számos újítást hozott. A duális képzés lehetősége is

számtalan kérdést hordoz magában mind a tanulók, mind pedig a szülők számára. A tájékozódást nehezítik a 2016 őszén bevezetésre kerülő középiskola típusok új megnevezései is, amelyek a korábbi elnevezésekkel néhol átfedést mutatnak, így fennáll az összetévesztésük veszélye. Ezeket a változásokat megfelelő tájékoztatás, segítség nélkül – az Internet adta hihetetlen mennyiségű rendelkezésre álló információ mellett is - nehéz követni, egyedül nem egyszerű eligazodni a rendszerben. Ezért szükséges, hogy az iskolai tanulmányok végéhez közeledve a tanulók (és szüleik) releváns és széleskörű tájékoztatást kaphassanak a különböző alternatívákról, megfelelő információk birtokában dönthessenek a továbblépés irányáról.

A hazai köznevelésre jellemző, hogy a korai, a 7-8. osztályban történő választás, szakmai specializáció helyett a döntési folyamat kitolódik: a fiatalok és szüleik egyre inkább az általános képzést (gimnázium) preferálják, bízva abban, hogy az elhatározás néhány évvel későbbre halasztása megalapozottabb döntéshez vezethet. Azonban látható az is, hogy ez a halasztás mit sem ér, ha a fiatal a döntéshez szükséges információkat ezen időszak alatt sem szerzi meg. Fontos ugyanakkor azt is szem előtt tartanunk, hogy a fiataloknak a gazdasági feltételek változása miatt döntésükkor tekintettel kell lenniük arra is, hogy hiába alkalmasak adottságaik révén egy pálya, szakma ellátására, a munkaerőpiac telítettsége miatt előfordulhat, hogy nem lesz módjuk az általuk választott szakmában elhelyezkedni. Mindemellett még abban az esetben is, ha a fiatalok határozott elképzeléssel is rendelkeznek leendő foglalkozásukról, kevés reális tudásuk lehet arról - hacsak nem a közvetlen környezetében (pl.: család) előforduló pályát választ -, hogy ténylegesen mivel fognak foglalkozni. (Robbins-Wilner 2001)

Az Európai Unió döntéshozói felismerték, hogy gazdasági versenyképességünket csak akkor tudjuk megőrizni és fejleszteni, ha tudásalapú társadalom megvalósítását tűzzük ki célul, amely magával vonja a gazdasági fejlődést, a foglalkoztatás növekedését és erősíti a társadalmi kohéziót. Az elgondolás középpontjában az egyén áll, aki a változásokhoz való alkalmazkodás rugalmasságával képes a munkaerőpiac által támasztott követelményeknek újra és újra megfelelni. Ebben a folyamatban kiemelkedő szerep jut az ismeretszerzésnek, amely az élethosszig tartó tanulás koncepciójával összhangban mára a sikeres munkaerőpiaci beilleszkedés kulcsfogalmává vált. A magyar kormány 2014. novemberében fogadta el az egész életen át tartó tanulás szakpolitikájának keretstratégiáját, valamint a köznevelés-fejlesztés stratégiáját. Mindkét dokumentum a pályaorientációt az esélykülönbség csökkentés és a munkaerőpiacon való sikeres érvényesülés egyik letéteményeseként határozza meg.

Az Európa 2020 uniós stratégia¹ egyik központi témája a munka világára való felkészítés, amelynek megvalósulását nagymértékben segíthetik a pályaorientációhoz kapcsolódó pedagógiai-pszichológiai jellegű szolgáltatások. Azonban a helyes pályaorientációs tevékenység kialakításának elengedhetetlen feltétele annak tudományos megalapozása, mert enélkül a köznevelés nem építheti be az átadandó ismeretek közé. A pályaorientáció számára ezzel együtt - egyfajta ismeretszerzési és feldolgozási kompetenciaként- nélkülözhetetlen, hogy a nemzetközi, általánosan elfogadott paradigmákon túl, a nemzeti sajátosságokat figyelembe vevő szakmai és módszertani tudásbázist alakítson ki és tartson fenn.

Az iskola- és pályaválasztáshoz kapcsolódó információk fontosságát a pályaválasztás témakörében megjelent szakirodalmak a XX. század elejétől kezdve hangsúlyozzák. Az eltelt időszakban a pályaválasztási döntéshez nélkülözhetetlen önismereti és a pályák valamint a munka világról szóló tudásanyag eltérő súlyt és szerepet kapott ebben a tevékenységben. A kezdeti képesség és érdeklődés alapú, többnyire pszichológiai vizsgálatok mellett, a terület specifikációja az újabb önismereti jellemzők feltárását és a döntésbe való integrálását sürgette, amelyben a pedagógiai eszköz és módszertár is nagy szerepet kapott. Ugyanígy a pályák ismertetése, bemutatása kapcsán is az idők folyamán a propaganda tevékenység

¹ Európa 2020- Az intelligens, fenntartható és inkluzív növekedés stratégiája, EC 2010

helyett - amely során első sorban a hiányszakmák népszerűsítése volt a cél - a munkatevékenység egyre inkább az önkifejezés, önmegvalósítás lehetséges módjaként került definiálásra. Ezzel párhuzamosan az egyszerű szakmai tevékenység, mint karrier-esély jelent meg, amely megválasztásához az egyéneknek támogatásra, felkészült szakemberekre volt szükségük.

Ma már túlhaladottnak tekinthetjük azt a szemléletet, amely szerint a pályaválasztási tanácsadás és a pályaaorientációs tevékenység kizárólag az iskolás korosztály esetében indokolt. A hazai gyakorlatra jellemző, hogy az ifjúkorban elmaradt pályamenedzselési készségeket - megelőző tapasztalat híján - fiatal felnőtt korban vagy még később kell az állam által biztosított (pl.: munkaügyi szervezet, munkaerőpiaci képzés) vagy egyéb (pl.: felnőttképzés) intézmény vagy program keretében pótolni. Ezért napjainkban már karrier-, munka- és pályatanácsadásról, életpálya-tanácsadásról beszélhetünk, amely az egyén egész életét végigkíséri. A XXI. század fordulójától ezt az életen át tartó folyamatot a nemzetközi szakirodalomban Lifelong Guidancenek (LLG) nevezik, amely a teljes szakmai életutat megalapozó és azt végig is kísérő humán szolgáltatást jelent. A magyar kutatók ezzel kapcsolatos fordítása, szóhasználata nem egységes: a pályatervezés (Szilágyi 2000), a pályafejlődési tanácsadás (Ritoók 2008), az életpálya-tanácsadás (Borbély-Pecze 2009), az életút-támogató pályaaorientáció (Borbély-Pecze 2010, Borbély-Pecze et al 2013/a) élethosszig tartó pályaaorientáció (Földes 2015) megnevezések a kutatók által súlypontnak gondolt tartalmi elemekre világítanak rá.

Az értelmezésben tapasztalható különbségek jól mutatják a fogalom komplexitását: az életpálya számos pontján, egészen a kisiskolás kortól, a munkavállalás, a munkaváltás és a munkaerőpiacról való kivonulás idején, különféle formákban van jelen ez a támogató szolgáltatási folyamat. A téma igen összetett, jelen munkában a köznevelés intézményi kereteire fókuszálunk, a kutatás korlátai miatt a sajátos nevelési igényű fiatalok speciális szolgáltatásait nem vizsgáljuk.

A pályaaorientáció ismeretanyaga statikus és dinamikus elemeket egyaránt tartalmaz, és az állandóan megújuló tartalmakat információ-technikai eszközökkel is könnyű megtalálni. Azonban a keresési folyamat tudományos megalapozására vonatkozóan szükséges új kutatásokat végezni: a kutatási eredménnyel bővíthető a pályaaorientáció módszertana. A statikus elemek (pl.: önismeret, képzettségi szint, iskolarendszer) átadására szélesebb módszertani lehetőség került már kidolgozásra, az elmúlt évtizedekben jelentős számú tankönyv és pedagógiai segédlet, szakkönyv készült. Mégis módszertanát kevesen ismerik, hazai tudományos igényű publikálására, kutatására kevés példa (Szilágyi 1993,1995,1997, 2000/a, 2002/a,b, 2012/a,b, Kenderfi 2006, Fazakas 2009, Borbély-Pecze 2010, Ludányi-Szebeni 2010) létezik. Jelen kutatás újszerűsége abból adódik, hogy az elemzett valóság alapján új lehetőségeket mutat be a köznevelésben a tanulók iskolai és pályaválasztási döntésének elősegítésére, bepillantást nyújt az iskolákban alkalmazott módszerekről, gyakorlatokról és egyáltalán a pályaaorientációval kapcsolatos információk jelenlétéről és áramlásáról. A téma aktualitását az utóbbi években zajlott jogszabályi változások jelzik.

A kutatás alapvető célja a pályaaorientáció helyének és szerepének tisztázása a mai köznevelési rendszerben. Meglátásunk szerint mindez az oktatási rendszerben fellelhető, a témával kapcsolatos információk forrása és tartalma alapján meghatározható. Alapvető törekvésünk annak bemutatása, hogy a pályaaorientációs tevékenység képes volt-e a társadalmi kihívásokkal lépést tartani, és a felmerülő igényeknek megfelelően változott-e módszertana és eszköztára, ha igen, mennyiben.

Munkánkban megvizsgáljuk a pályaaorientáció jogi szabályozásának változását és hatását a közoktatásra; elemezzük a pályaaorientációs szakemberképzés változását, különös tekintettel a Bologna folyamatra, valamint áttekintjük a rendelkezésre álló pályaaorientációs eszközök,

módszerek változását, figyelembe véve a korcsoport-specifikus igényeket. Kutatásunk speciális területét jelentik az iskolatípusok és a pályaorientáció, mint tananyag, vagy mint pedagógiai szolgáltatás viszonyának elemzése.

A disszertáció felépítése a klasszikus szemléletet tükrözi. A dolgozat első felében a témához kapcsolódó legfontosabb elméletek, fogalmak, kutatási eredmények ismertetésére kerül sor. A szakirodalmi fejezet 5 alfejezetből áll, amelyek közül az első a pályaorientáció fogalmi meghatározását tűzi ki célul. A fogalom összetettségéből adódóan elengedhetetlen annak pszichológiai és pedagógiai aspektusainak bemutatása, illetve mindazon tényezők számbavétele, amelyek erre a komplex folyamatra hatással vannak. Az alfejezetben a pályaorientáció fogalmának időbeni változása kerül bemutatásra, majd a jelenlegi elfogadott szakmai, szakpolitikai értelmezés ismertetésével zárul. A fejezet második részében összegezzük a pályaorientációs folyamat tartalmi összetevőit, és számba vesszük a köznevelésben rendelkezésre álló módszertani lehetőségeket. A pályaorientáció fogalomkörének és módszertanának tisztázását követően a területtel kapcsolatos nemzetközi szakmapolitikai állásfoglalások és iránymutatások ismertetésére kerül sor és a pályaorientációs folyamat köznevelésben megvalósuló nemzetközi gyakorlatát tekinti át. A negyedik alfejezetben a hazai pályaorientációs tevékenység előzményeinek, intézményrendszerének és jelenlegi megvalósulási kereteinek bemutatására kerül sor. Az alfejezet külön foglalkozik a terület jogi szabályozásával, illetve a pályaorientációval kapcsolatos köznevelési feladatok áttekintésével a tantervi hálóban. A pályaorientációs folyamat többszereplős, ezért az alfejezet a terület szereplőinek és szervezeti keretének számbavételével zárul.

A szakirodalmi áttekintésben feltárt nyitott kérdések alapján a disszertáció empirikus fejezetei alapvetően négy hipotézisen alapulnak, amelyek a pályaorientációs tevékenység információs tartalmával és a jelenlegi megvalósulási gyakorlatával kapcsolatosak. Feltételezzük, hogy a pályaorientációs tevékenység a társadalmi változásokra érzékeny, a felmerülő igényekre reagál. Úgy gondoljuk, hogy ebben a folyamatban domináns szerepet kap az információ, és annak célzott jellege. Feltételezzük, hogy habár a technológiai fejlődés miatt a fiatalok egyre inkább a digitális eszközök felé fordulnak, a pályaválasztási döntést megelőző időszakban a szükséges minőségi információkat még mindig a személyes kapcsolatokon (pl.: szülő, tanár) keresztül szerzik meg. Végül pedig feltételezésünk szerint - az elmúlt évek fejlesztései alapján - mindehhez rendelkezésünkre állnak korcsoport-specifikus módszerek és eszközök a köznevelés intézményeiben.

A munka empirikus fejezeteinek középpontjában a pályaorientációval kapcsolatos információk állnak: vizsgáljuk, hogy a diákok kihez/mihez fordulnak leginkább pályaválasztási döntésük előkészítése során a szükséges információért (diákkutatás), hogy a pedagógusoknak mi a tapasztalata a köznevelésben megvalósuló gyakorlatból, és ők miben tudják támogatni a diákokat (pedagógus kutatás). Vizsgáljuk továbbá, hogy ebben a folyamatban milyen segítséget tudnak nyújtani a rendelkezésre álló pályaorientációs tankönyvek (tankönyv kutatás). A diákkutatás során 2002-2013 között 3975, a köznevelésben tanuló diák pályaválasztási döntésének körülményeit vizsgáló tanulók körében végzett kérdőíves vizsgálatok eredményeit dolgozzuk fel az információforrások megoszlását tekintve, míg a pedagógus kutatás a jelenleg köznevelésben dolgozó tanárok kérdőíves felmérését jelenti, amely során 264 pedagógus válaszait elemezzük. Kutatásunk harmadik módszere a rendszerváltást követően megjelent pályaorientáció témakörével foglalkozó tankönyvek elemzése. A tankönyvkutatásban 23 taneszköz (tankönyv és munkafüzet) jellemzőit vizsgáljuk. Összehasonlító tankönyvelemzésünk fókuszja a szakiskolák 9. osztálya számára készült tankönyvekre irányul, amely során a célcsoport részére szerkesztett tananyagok (5 db) összehasonlító elemzésére vállalkozunk, kiemelt figyelmet fordítva a tananyag-összeállítás iskolatípus és célcsoportos differenciálására.

A kutatási eredmények ismertetését követően az összegző fejezetben a hipotézisek helytállóságát vizsgáljuk, majd végül mindezek ismeretében vonjuk le következtetéseinket és fogalmazzuk meg a témával kapcsolatos javaslatainkat.

Munkánkban a terület komplex bemutatására törekszünk. Meglátásunk szerint az eredményes pályaorientációs folyamat letéteményese az életpálya-döntésekhez szükséges megfelelő mennyiségű és minőségű információ biztosítása, így kutatásunk fókuszában a pályaorientációval kapcsolatos információk állnak. A köznevelésben jelen lévő pályaválasztási döntés megalapozásához, illetve iskolaválasztáshoz kapcsolódó információk forrásainak, irányainak, valamint az ezzel kapcsolatos igények feltérképezése által ugyanis képet kaphatunk a pályaorientációs folyamatokról. A pályaorientációs eszköz és módszertan felmérése pedig egy olyan szakmai tudásbázis megalapozását és létrehozását teheti lehetővé, amely a későbbiekben a korcsoport-specifikus sajátosságokat figyelembe véve célzott programokkal és támogatásokkal tudja majd segíteni az esélyegyenlőség megvalósulását a képzési- és munkaerőpiacon, valamint támogatja a fiatalok sikeres pálya-munkaválasztását. A nemzetközi és a hazai kutatások eredményei ugyanis azt mutatják, hogy a köznevelésben megalapozott és elsajátított ismeretek és kompetenciák rövid és hosszú távon is jelentősen meghatározzák az egyén életpályájának és a karrierútjának eredményességét és sikerességét.

2. Szakirodalmi előzmények, elméleti háttér

2.1. A pályaeorientáció fogalmi meghatározása

A pályaválasztás vagy szakmaválasztás minden ember életében fontos döntési pont. Szilágyi megfogalmazása szerint a pályaválasztás azt jelenti, hogy *„az egyén a fennálló lehetőségek alapján önállóan, céljának megfelelően kiválaszt egy olyan foglalkozást, tevékenységet, amely lehetővé teszi, hogy a társadalom és/vagy a maga számára értéket tartalmazó munkát végezhesen.”* (Szilágyi 2000:16) A sikeres pályaválasztási döntést egy olyan tájékozódási folyamatnak szükséges megelőzni, amely felkészíti az egyént a kompetens döntés meghozatalára. Ezt a megelőző informálódó, felkészítő folyamatot nevezzük pályaeorientációnak. Láthatjuk, hogy a két terület szorosan összefügg, egymásra jelentős hatással vannak, ezért együtttárgyalásuk elkerülhetetlen.

A pályaválasztáshoz és pályaeorientációhoz kapcsolódó tartalmak igen összetettek, számos tudományágból építkeznek. A terület komplexitásából és a kapcsolódó területek sokaságából adódóan fogalmi definiálása számos kérdést vet fel: a területen dolgozó szakemberek fogalomértelmezése sem egységes. Gondot jelent továbbá, hogy sok esetben előfordul a pályaeorientáció gondolköréhez kapcsolódó kifejezések, fogalmak keverése és a részterületek szinonimaként való használata is igen jellemző (pl.: szakmai orientáció és pályaeorientáció) még szakmai anyagokban is. (Izd. Dobai 2014:74) A bevezető fejezetben ezért a köznevelés szempontjából legjelentősebb két tudomány, a pedagógia és a pszichológia oldaláról a témával kapcsolatos legfontosabb elméleti keretei kerülnek bemutatásra, majd a fogalom tartalmának időbeli differenciálódását felvázolva a pályaeorientáció korszerű értelmezésére vállalkozunk, amelyre ma már számos más tudományág is jelentős hatással van.

2.1.1. A pályaeorientáció pszichológiai alapjai

A pályaválasztás kérdése minden bizonnyal a munkamegosztás megjelenésével vetődött fel először az emberiség történetében és minél bonyolultabbá vált ez a társadalmi folyamat, annál nehezebbé vált az egyén számára a döntés. A pályák, szakmák specifikációjával, differenciálódásával pedig egyre nagyobb lett arra az igény, hogy a pályaválasztáshoz, munkavállaláshoz kapcsolódó kérdéseikre megfelelő információt kapjanak az érintettek. A jó pályaválasztás és a sikeres pályamegvalósítás érdekében ugyanis meg kell ismernünk az életpálya feltételeit alkotó különféle képességeket, készségeket, érzelmi adottságokat, a pályatevékenység motiválásának a személyiségben gyökerező törvényszerűségeit. (Csirszka 1966) Mindez azért is fontos, mert a pályaválasztással nem csupán majdani munkatevékenységünket választjuk meg, hanem a társadalmi munkamegosztásban elfoglalt helyünket és életstílusunkat is. (Molnár 1979)

A pályaválasztási tanácsadás egy interdiszciplináris tevékenység, amelyben többek között segítségül hívjuk a pedagógia, a pszichológia, a szociológia, a munkatudományok, illetve a közgazdaságtan egyes területeit. *„A pályaválasztás lényegi feladata a modernizálódó világban az ember jobb alkalmazkodását kiszolgálni. Ennek érdekében a pályaválasztás mindenkor céljának azt lehet tekinteni, hogy olyan információkat adjon, ami lehetővé teszi a munkamegosztási rendszerbe való jobb beilleszkedést azáltal, hogy érvényesüljenek a pályaválasztó személyes tulajdonságai, ami biztosíthatja a személyes boldogulást is.”* (Völgyesy 1976:5)

A pályaválasztási tanácsadás pszichológiai megalapozása hosszú időre nyúlik vissza: már a XX. század fordulóján megalakuló első pályaválasztási tanácsadó állomások is pszichológiai módszereket alkalmaztak. A pszichológiai irányzatok közül a pályaválasztási

tanácsadásra legnagyobb hatással a kísérleti pszichológia, a differenciálpszichológia és a pszichotechnika volt. (Rókusfalvy 1969)

A XX. század folyamán a pályaválasztás körülményeit sokan vizsgálták és különféle magyarázatokat adtak a személyiség és a kultúra, az egyén és a környezet közötti kapcsolatok hatásairól: a kialakult elméletek más-más tényezőre helyezik a hangsúlyt. Ezek a döntően pszichológiai alapú elméletek némelyike a környezetet (szociális illetve gazdasági tényezőket) tartják fontosnak, vannak, amelyek a személyiséget, a magatartást helyezik a középpontba, megint mások az egyén képességeit, illetve az érzelmi mozzanatokot tartják meghatározónak a pálya kiválasztásának folyamatában. A nemzetközi és hazai elméletek összefoglalására, csoportosítására több kutató is kísérletet tett (Csirszka 1966, Rókusfalvy 1969, Völgyesy 1976, Seifert 1977 id. Szilágyi 2000/a, Ritoókné 1986, Váriné 1987, Zakar 1988, Busshoff 1989 id: Szilágyi 2000/a) az elmúlt 50 évben. Jelen munkánkban Szilágyi (1993) felosztását követve tekintjük át azokat.

A pályaválasztásra alapozó elméletek középpontjában az ember és a pálya megfelelése áll. Nézetük szerint a szakma követelményei és a pályát választó személyiségjegyeinek összhangja határozza meg az egyéni pályasikert és a szakmai elégedettséget. Ezek alapján a pályaválasztás egyszeri esemény, amely egy adott életszakaszra korlátozódik. Ezzel szemben a pszichodinamikai elméletek a pályakeresést és a pályán tanúsított magatartást befolyásoló tényezőket elemzik. Ezek a tényezők általában azok a kora gyermekkori élmények, igények, hajlamok, amelyek kialakítják az egyén személyiségét. A döntéseméletek a pályaválasztást a választási és döntési folyamatokkal magyarázzák és a szakmai fejlődés egyéni feltételeiből indulnak ki. A döntéseméletek jelentősége abban áll, hogy felismerik, hogy a szakmai pályafutást nem az egyszeri döntés, hanem döntések sorozata határozza meg, ezáltal erősítve, tudatosítva az aktuális döntés súlyát az életpálya alakulásában. A fejlődéselvet hangsúlyozó pályaválasztási modellek a pályaválasztást annak időbeni kiterjedésében és az életszakaszok szerinti tagolásában elemzik. A kutatók abból indultak ki, hogy az egyén folyamatosan alakul, fejlődik, ezért lényeges, hogy a szakmaválasztás szempontjából fontos személyiségjegyek az életnek melyik szakaszában jelennek meg és ekkor a környezet milyen befolyást gyakorol. A fejlődéselvet hangsúlyozó elméletek a pályaválasztás folyamatát külső és belső tényezők közötti kompromisszumként illetve szintézisként értelmezik. A szociokulturális meghatározottságra épülő elméletek alapvető megállapítása, hogy a pályaválasztás egy olyan folyamat, amely az egész életpályát felöleli, azonban azt leginkább a társadalmi hatások befolyásolják. Ezért a pályaválasztásban kiemelt szerepet tulajdonítanak a csoporthatásnak, illetve a vonatkoztatási személyeknek és a társadalmi közegnek. (Szilágyi 1993)

Donald E. Super (1951, 1957, 1968, 1984) kutatásai alapján a pályaválasztási folyamat az életszakaszok sorozata, ahol a fejlődés eredményesen irányítható. Elmélete a pályaválasztást és a pályán tanúsított magatartás komplex szemléletén alapul, ezzel azt az alapkonceptiót segíti érvényre juttatni, hogy a pályaválasztás és a szakmai fejlődés olyan életre szóló folyamat, amely a személyiséggel és a pályával kapcsolatos követelmények egymásra hatását dinamikus egységben kezeli. (Szilágyi 2005)

A XXI. század fordulóján a nemzetközi szakirodalomban egy új irányzat, a szociális-tanuláseméleti modell (vagy szociál-kognitív pályaelmélet) nyert térhódítást. Az elmélet az egyén életpálya-építésre vonatkozó döntéseivel kapcsolatban olyan külső tényezőket is figyelembe vesz, mint a nem, az etnikai jellemzők, az egészségi állapot, vagy a szociál-ökonomiai háttérből fakadó lehetőségek és korlátok, amelyek jelentősen befolyásolják a (potenciális) tanulási tapasztalatok szerzését. Ezek a tapasztalatok nagyban meghatározzák az egyén elvárásait magával és pályájával kapcsolatban és befolyással vannak az illető

érdeklődési irányaira, céljai meghatározására és életpályával kapcsolatos döntéseire. (Lent et al. 2000, id: Kiss 2009)

A nemzetközi elméletekhez történő kapcsolódást mutatnak a hazai kutatók munkái. Ezt figyelhetjük meg a hazai pályalélektani gyakorlat tudományos megalapozását sürgető Mérei Ferenc esetében is, aki *A pályaválasztás lélektana* (1942) című munkájában a nemzetközi törekvésekkel párhuzamosan elismeri a pályaválasztás folyamatjellegét, valamint a különböző életkorokban meghozott döntések tudatosításának szerepét az életútban. Ezt követően Csirszka János nevéhez fűződik a pályalélektan tudományos megalapozása hazánkban. Elméletének (1964, 1966, 1970, 1985) fókuszában az életútszemlélet és a személyiségközpontúság áll. Munkájában hangsúlyozza az ember-pálya megfelelés kölcsönös mivoltát, valamint a döntésekre ható külső és belső tényezők fontosságát. Az életpályát két szakaszra bontja: pályaadaptációra és pályavitelre, amely tézis jelentősen meghatározta a XX. századi magyar kutatások irányát. Rókusfalvy Pál (1969) a pályaadaptációhoz kapcsolódóan a pályafejlődést, mint alkalmazkodási folyamatot vizsgálta első sorban. Kutatásaiban a fejlődéselven túl hangsúlyozza a tevékenységelvet és vizsgálja az egyén regulációs szintjének összefüggését és hatásrendszerét a pályaválasztásban. Külön foglalkozik a nevelői tevékenység szerepével az alkalmazkodás folyamatában. Völgyesy Pál (1976,1979) munkájában alapvetően a pályaválasztási döntést és az azokat befolyásoló tényezőket vizsgálta, míg Ritoók Pálné kutatásainak (1986) középpontjában a pályaidentifikáció, a pályával való azonosulás és az egyén önmegvalósítási igénye állt. A hazai szerzők közül fontos kiemelni Szilágyi Klára pályafejlődési modelljét (1982) amelyben integrálja és továbbfejleszti a hazai pályalélektani kutatások eredményeit (1982, 1987/a, 1987/b, 1991).

A pályaválasztási döntés és a pályaadaptációs folyamat sajátosságai állnak Dancs (1989) kutatásainak középpontjában is, Zakar pedig (1989) a középiskolások pályaválasztási folyamatait vizsgálva az érdeklődés és az anticipált pályakép meghatározó kapcsolatára világít rá munkáiban. Az 1990-es években a hazai kutatások fókusza a pályaaorientáció témakörét fogta át, amelyben kiemelkedő Szilágyi (1995, 1996/a, 1996/b, 2000/a, 2002/a,b, 2005) elméleti és módszertani eredményei. Az életpálya- szemléletű tanácsadással foglalkozó kutatók új generációja az elmúlt 10 évben (Kenderfi 2006, Ritoók 2008, Kiss 2009, Fazakas 2009/a, Borbély -Pecze 2010, Lisznyai et al. 2010, Lukács 2012, Karner 2013) vizsgálataikkal kapcsolódnak a hazai előzményekhez és kirajzolták az elkövetkezendő időszak kutatási irányait, tendenciáit.

Az áttekintés alapján látható, hogy az elmúlt évtizedekben nagy szemléletbeli változás történt a pszichológiai alapú pályaválasztási elméletekben. Mára már mind a nemzetközi, mind pedig a hazai szemléletre a statikusság elvetése és az életútban bekövetkező változás elfogadása jellemző, amely alapján a pályaaorientációs elméletek előzményeinek tekinthetők. Super és a magyar szerzők munkássága a fejlődés és folyamat elv elfogadásával, valamint az életpálya-szemlélet fókuszba állításával megalapozóivá váltak az elméleti és a gyakorlati munkának.

2.1.2. A pályorientáció pedagógiai kérdései

A gyermek fejlődését megszámlálhatatlan tudatos és nem tudatos, szándékos és a körülményekből származó hatás befolyásolja, alakítja. E hatóerők közül egyesek közrejátszanak pályaválasztásának előkészítésében, sőt felnőtt életének pályamegvalósításában is. Ezért az életpálya szempontjából nemcsak a pályaválasztást közvetlenül megelőző időszak jelentős, hanem a régebbi, a kisgyermekkorú évek is. Csirszka János (1966) értelmezése szerint, kisgyermekkorban a család, majd az iskola, serdülőkortól a baráti kör és az olvasmányok gyakorolnak maradandó hatást a gyermekre. A gyermekek a serdülés idején és annak lezárásakor tudatosabban kezdenek ismerkedni környezetükkel, valamint önmagukkal, és saját kezdeményező erővel fordulnak személyes életpályájuk megtalálása felé. Ifjúkorban önmagukról és a pályákról már differenciált képet alkotnak, önuralom, cselekvőképesség és tárgyilagosság jellemzi ezt az időszakot. Jellemző erre a korszakra a felnőtté és jó szakemberré válás kiindulópontja, ettől kezdve a személyiség pályafejlődése a társadalmilag hasznos önmegvalósítás felé terelődik. A pályaválasztást és a későbbi pályasikert vagy pályakudarcot külső (pl.: pályák követelményei, képzési lehetőségek, gazdasági és társadalmi hatások) és belső (pl.: képességek, hajlamok, igények, önismeret) tényezők befolyásolják.

A pályaválasztási döntést meghatározó körülmények

A fiatal pályaválasztási gondjait, az azzal kapcsolatos információkat elsőként a *család*jával vitatja meg. A szülők, nagyszülők, idősebb testvérek foglalkozásán keresztül jut a legtöbb ismerethez azokról a munkakörökről, amelyekben dolgoznak vagy dolgoztak. (Csirszka 1966, Csikszentmihályi - Schneider 2011) Mindemellett a család számos jellemzője kihat a fiatal pályaválasztására: a gazdasági helyzet, a társadalmi helyzet, az etnikai hovatartozás, a családi érték- és normarendszer, a családi kapcsolatrendszer valamint szülők iskolázottsága jelentős mértékben képes befolyásolni a fiatal döntésében. (Lannert 1998) Boudon (1974) az iskolaválasztás kapcsán a családi háttér kettős hatására hívja fel a figyelmet. Az elsődleges hatást a kulturális tőke átörökítését jelenti, míg a másodlagos a lehetséges tanulói utak közül a gyerek számára legmegfelelőbb választása (racionális döntéseméleti modell).

Az Egyesült Királyságban lezajlott relatív friss kutatás (Hoskins - Barker 2014) eredménye arra is rámutatott, hogy a szülők foglalkozása mellett a tanulók szabadidős tevékenységének megválasztásában is nagy szerepe van a családnak, hiszen azok általában valamelyik családtaghoz kötődnek. A családi minta, háttér tehát igen jelentős hatással van a fiatalok pályaválasztási döntésére. A család tagjai az első számú képességmérők a fiatal számára: tőlük kapja a legtöbb visszajelzést jó és rossz tulajdonságairól, képességeiről. A pályaismereti információgyűjtésében is első sorban a család segíti a fiatal: együtt fedezik fel, hogy milyen lehetőségek közül válogathat, erősítik önbizalmát, biztatják a tanulásban, hogy a kitűzött pályaelképzeléseit megvalósíthassa. Zrinszky (2002) szerint pont ezekben jelentkezik a család szerepének veszélye, hiszen hiába a szülők ismerhetik legjobban gyermekeik képességeit, esetleges hiányosságait, csak nagyon ritkán tudnak objektívek lenni. A pályák és képzések világáról is kevés és többnyire elavult információval rendelkeznek és a szülői elvárások, valamint a gyermekek igényei, elképzelései sem feltétlenül egyeznek meg, amely családi konfliktusokhoz vagy akár pályaválasztási kudarcokhoz is vezethetnek. Dancs (1989) ugyanakkor felhívja a figyelmet, hogy emiatt a szülők tájékozódásának segítése elsőrendű feladat: *„könnyebb a döntés előkészítése ott, ahol pályára vonatkozó ismeretek a szülők körében is megalapozottak és a szakmák, pályák reális ismeretén alapulnak.”* (Dancs, 1989:74) Petró (1997) ezzel kapcsolatban rámutat, hogy ezért jelentős, hogy a család és a

nevelő intézmény, a pedagógusok együtt segítsék a diákokat a megfelelő életpálya megválasztásában, ami nemcsak az egyéni, hanem a társadalmi sikeresség alapja is lehet.

A formális nevelés legfontosabb szervezete az *iskola*. A pályaválasztási döntés időszaka fejlődés-lélektani aspektus szerint az ifjúkorra tehető. A személyiségfejlődés ekkor érkezik el ahhoz a megfelelő szinthez, amikor a fiatal már felelősségteljes elhatározást tud hozni. Az iskolának emiatt jelentős szerepe van a pályaválasztásban, egyfajta felkészítő funkcióval is rendelkezik. Ezért meghatározó, hogy az iskola mekkora hangsúlyt fektet a pályaorientációra és a pályaválasztásra. (Rakaczkine 2009) Az oktatási intézmény alapvetően két oldalról befolyásolja a pályaválasztást. Egyrészt az intézmény hírneve, megítélése van hatással a diákok pályaválasztására, másrészt iskola oktatási színvonala és az általa közvetített értékek is jelentősen orientálják a diákot. Fontos ezért, hogy a tanárok mennyire segítik a diákokat a döntés meghozatalában, mennyire felkészültek, milyen információkkal rendelkeznek, illetve hogy az iskola részt vesz-e pályaorientációs programokban. Erre mutat rá Ritoókné (1986) munkájában, aki a pályaválasztás előkészítő szakaszában kiemelt helyet tulajdonít az iskolának. *„Itt bontakozik ki a pályapedagógiai tevékenység, amely lényegében a pályaválasztási tanácsadás célkitűzéseinek az iskolai élet keretében, pedagógiai módszerekkel történő megvalósulása. A pályapedagógiai tevékenység nem „tanácsadás”, hanem folyamatos előkészítő, nevelő tevékenység, speciális fejlesztő pedagógiai folyamat.”* (Ritoók, 1986:12) A hazai tapasztalatok ugyanakkor azt mutatják (Kenderfi 2012), hogy az iskolarendszerre leginkább a „kampányjellegű” gyakorlat jellemző: a döntésre való felkészüléshez főként a továbbtanulási jelentkezési határidőt közvetlenül megelőző időszakban biztosít lehetőséget, amellyel jelentősen csökkenhet a döntés alternatíváinak lehetséges száma.

Az életkor előrehaladtával a környezet hatásai közül a szülői és a pedagógusi befolyásolás mellett megnövekszik a *barátok, csoporttársak* befolyása. Hatásai ugyanolyan erősek, mint a családé és a lakóhelyi környezeté. A közösséghez tartozás élménye, a hasonló problémák, a hasonló célok érzelmi biztonságot nyújthatnak a serdülőnek: nem egyedül, hanem kortársi csoportjával halad az egyik életszakaszból a másikba, amelyeket átmeneti rítusok, próbák, vizsgák, ünnepek (pl.: érettségi, ballagás) kísérnek. (Deáky - Madarász 2006) Ide tartozik az iskolaválasztással, pályaválasztással kapcsolatos problémákkal való megküzdés és a lehetőségek feltérképezése is. Az egymás közötti beszélgetések során megismerkedhetnek olyan pályákkal is, amelyekről eddig nem volt tudomásuk, ezért ezek a kortárs csoportok az iskolai továbbtanulásban is kulcsszerepet töltenek be. Látható, hogy a nevelés egyik központi hatótényezőjeként az tekinthető, hogy a kortárs csoportban lévők között milyen a viszony és az egymás közötti kapcsolat. (Rakaczkine 2009).

A *választható szakmák, pályák köre* jelentős hatással van a pályaválasztásra. (Csirszka 1966, Rókusfalvy 1969, Völgyesy 1976, Poprádi 1979, Ritoókné 1986, Szilágyi 1993,1995, 2000/a, 2005, Fazakas 2009) A pályaválasztás időpontjához elérkezve tehát meghatározónak tekinthető a pályaválasztó pályaismeretének mennyisége, minősége, hogy rendelkezik-e a fiatal pályaképpel, milyen információi vannak a munkaerő-piaci helyzetről, valamint, hogy mennyire ismeri saját lehetőségeit, képességeit. A korábbi évtizedekkel ellentétben ma már nem beszélhetünk statikus iskolai és képzési rendszerről, az oktatáspolitikai reformtörekvések jelentősen befolyásolják azok alakulását. A képzési struktúra és a választható képzések köre is folyamatos változásban van, hiszen azok alapvető feladata a munkaerőpiaci igények kiszolgálása. Emiatt a képzések célja, értéke, tartalma és minősége is gyorsan (akár rövid távon is) változhat, ezért az oktatási és képzési rendszer naprakész ismerete rendkívül fontos tényező a pályaválasztási döntés meghozatalakor.

Csíkszentmihályi és Schneider (2011) munkájukban rámutatnak, hogy a serdülőknek nagyon homályos fogalmaik vannak arról, hogy mit is jelent egy-egy foglalkozás, mi

szükséges hozzá, azonban a produktív felnőttkorba való sikeres átmenet talán egyik legfontosabb személyes előfeltétele a karrierlehetőségek ismerete. A *tömegkommunikáció* közvetítette képek pedig még jobban megnehezítik annak a kiismerését, hogy az egyes szakmák mivel járnak. Csirszka (1966) kiemeli, hogy a diákok pályával kapcsolatos értesüléseik nagyrészt hiányosak, a pálya előnyei mellett sokszor háttérben maradnak a pálya nehézségei és hátrányos oldalai. A könyvek, napilapok olvasása közben, a filmek, televízió nézése közben is a fiatal figyelme élenként irányul az életpályával kapcsolatos tények felfogására, de többségében ezek is a pályák egy-egy momentumát mutatják be (lehetőségeket, sikereket vagy éppen kudarcokat). Manapság tömegét és intenzitását tekintve a legjelentősebb hatás a televízió, és az Internet részéről éri az ifjúságot. Az Internet ma már olyan lehetőségeket biztosít a fiatalok számára (elektronikus levelezés, weblapok, közösségi oldalak, fórumok, blogok formájában) a pályaválasztással kapcsolatban, amely korábban elképzelhetetlennek tűnt. Az Interneten elérhető információk megkönnyítik a felvételi eljárással, elhelyezkedéssel, pályaválasztással kapcsolatos problémák megoldását. Mindemellett az írott sajtó, a pályaismertető kiadványok, a felvételi lehetőségekről szóló tájékoztatók és az álláshirdetési rovatok mind olyan ismereteket tartalmaznak, amelyből a fiatal megtudhatja, melyik foglalkozás jelenleg a legkeresettebb a munkaerőpiacon. Azonban az információk feldolgozása és rendszerezése nem könnyű feladat: a folyamat hatékonyságát a gyakorlat és a támogató külső személyek, eszközök nagyban megkönnyíthetik.

A különféle forrásokból származó információkat céljuk szerint is fontos megvizsgálunk, ezért fontos szót ejtenünk az információ szűréssel és irányítással elérhető *tudatos befolyásolásról* is. Az oktatás és foglalkoztatáspolitikának fontos része (lehet) a direkt kommunikáció a pályaválasztási döntés előtt álló fiatalok felé, amely jelentősen hathat a végső elhatározásukra. Különösen fontos ez a döntéshozók közép és hosszú távú stratégiáiban, terveiben, hiszen a munkaerőpiac 5-10-15 évvel későbbi szerkezetére jelentős hatással lehet a jelenkor fiataljainak pályaválasztási döntése. Völgyesy már 1976-ban felhívta a figyelmet ezzel kapcsolatban arra, hogy „*a döntés fontosságának növekedésével egyenes arányban nő a tudatos befolyásolás társadalmi igénye is*” (Völgyesy 1976:7) A különféle szakma- és pályanépszerűsítő és ösztöndíjprogramok (pl.: szakiskolai tanulmányi ösztöndíj program) is a befolyásolás egy-egy eszköze lehetnek.

Látható tehát, hogy a befolyásoló tényezők, azaz a potenciális információforrások eltérő szinten és módon képesek támogatni a fiatalokat pályaválasztási döntésük meghozatalában. Számos nemzetközi kutatás (Lankard, 1995, Ferry 2006, Keller 2008) a család kiemelkedő szerepét hangsúlyozza a folyamatban. Ferry (2006) ugyanakkor arra is felhívja a figyelmet, hogy akkor a leghatékonyabb a segítség, ha a család, a kortárs csoportok és az iskola egyaránt részt vesz a fiatal pályaválasztási döntésének támogatásában.

A pályaaorientációs folyamat sikerességét befolyásoló tényezők

A társadalmi fejlődés következtében kialakuló munkamegosztás differenciálódása a pályaválasztási döntés jelentőségét is megnövelte. A pályaválasztási döntésre ható számtalan tényező és a megsokszorozódott alternatívák ezért nagy mértékben rontják a helyes pályaválasztási döntés meghozatalának valószínűségét. Ennek oka, hogy az egyén nem tud élni a megnövekedett lehetőségekkel. „*A számításba vehető pályák megismerése, azok követelményrendszerének a személyi jellemzőkkel való egybevetése a pályaválasztási döntés előtt állók átlagos életkori, szociológiai és pszichikus jellemzőit tekintetbe véve, spontán módon az esetek túlnyomó többségében nem valósulhat meg*”. (Völgyesy 1976:7).

A pályaválasztás eredményességére több tényező is jelentős befolyással van, jelen munkában Völgyesy (1976) csoportosítása mentén tekintjük át a tényezőket.

Az életkori jellemzők

Hazánkban a tanulók döntő többsége először az általános iskola befejezésekor, 14 évesen találkozik a pályaválasztás, az iskolaválasztás dilemmájával. A fejlődés szempontjából ez az időszak igen kritikus, hiszen ebben az életkorban nincsenek meg a helyes döntés meghozatalához szükséges feltételek: nem alakul ki az egyének önismerete, élettapasztalata, személyisége. (Völgyesy 1976). Kürti (1988) kiemeli, hogy a nyolcadikos tanulók a továbbtanulás és pályaválasztásra vonatkozó döntésüket, személyiségük fejlődésének egyik viharos szakaszában hozzák meg: sok külső és belső tényező befolyásolja őket a döntés meghozatalában. Jellemző a diákokra, hogy csak szórványos és felületes ismeretekkel rendelkeznek, amely jelentősen megnehezíti a megfelelő döntés meghozatalát. Tóth Péter és Béky Gyuláné munkájukban (2009) rámutatnak, hogy az általános iskola 8. osztályát befejező 14-15 éves gyerekek pályaválasztási döntését a családi és az iskolai környezet hatására, valamint saját ambícióik, érdeklődési körük és tanulmányi eredményeik alapján hozzák meg. A fiatalok szakmaválasztásából is látható, hogy a fiatalok pályairányulása, a szakmák közötti választása egyfajta társadalmi igényt jelez. Az ezredforduló előtt szakmai képzést nyújtó középiskolák a 14 éves korú tanuló iskolaválasztási döntését azonosították a szakma kiválasztásával és a szakma művelésével való elkötelezettséggel, ezzel szemben az ezredforduló után jellemzőbb volt, hogy a fiatalok érdeklődésük, hajlamuk és teljesítményük függvényében választottak. Gyakori az iskolaválasztás és a pályaválasztás fogalmának összekeverése is, pedig a kutatók (Csirszka 1966, Rókusfalvy 1969, Szilágyi-Völgyesy 1979) az 1960-as évek óta bizonyították már, hogy ebben a korban hozott iskolaválasztás nem azonos a pálya kiválasztásával.

Ez a döntési szituáció pedagógiai szempontból is kiemelkedő egyrészt, mert a választás jelentős hatással lehet a tanuló további életére, másrészt mert ez az a korcsoport akinek élethelyzetéből adódóan (személyiség kiforratlansága, szociális kapcsolatainak változása) a legnagyobb problémát okozza. A feszült helyzet feloldását sokan a döntési szituáció eltolásában látják és tanulmányaikat az általános képzésben (gimnázium) folytatják. A szakiskolát (2016. ősztől szakközépiskolát) vagy szakközépiskolát (2016. ősztől szakgimnáziumot) választó tanulóknak azonban még szakmacsoportot is választaniuk kell, így a pályaválasztás gyakorlatilag már 14-15 éves korban eldől. Ezt követően már pályamódosításról beszélünk, amelyre a jelenlegi iskolai rendszerben már csak korlátozott lehetőség kínálkozik. (Tóth–Béky 2009) Völgyesy (1976) ezzel kapcsolatban ugyanakkor rámutat, hogy emiatt éppen azok a tanulók kényszerülnek a csekély korrekciós lehetőséget biztosító szakképzésbe, akik gyengébb tanulmányi eredményeik alapján feltételezhető viszonylag alacsonyabb intellektuális képességük következményeként csak korlátozott mértékben képesek felfogni egy-egy szakma követelményeit.

Szociális tényezők és a személyiségfejlesztés szerepe

A szociális tényezők jórészt determinálják a tanulók személyiségét, ez pedig a pályaválasztás szempontjából is döntő jelentőségű. A fejlődéslélektan meghatározza azokat a személyiségjellemzőket, illetve azok normatív szintjét, amelyek egy-egy életszakaszban az egyénre jellemzőek, azonban az, hogy az egyes tényezők fejlettsége milyen hatással vannak az egyén pályaválasztására kevésbé meghatározható. (Völgyesy 1976)

A pályaválasztási problémák, nehézségek gyakran a képességek elégtelenségéből származnak. Megoldása vagy egy másik megfelelőbb életút választása, vagy ha lehetséges az alkalmasság feltételeinek mielőbbi fejlesztése lehet. Másik ilyen probléma a pályaválasztással kapcsolatos döntési nehézségek, amikor két vagy több pálya együttes erővel vonzza az embert, így nem tud közülük választani. Olyan személyeknél fordul elő, akiknek az

érdeklődése különböző témák felé fordul, ez a személyiség többoldalúságának a jele. Ilyen esetben érdemes elősegíteni az igények megvalósulását, és lehetőséget biztosítani a tevékenységek kipróbálására. Nehézségként jelentkezhet a tanácstalanság, amikor nincs olyan erő, amely a többi közül kiemelkedve határozott irányt szabna az érdeklődésnek. Ennek oka lehet a pályaválasztási érettség hiánya de akár neurotikus probléma is.

A pályaválasztási döntés sikerességét nagymértékben a pályaválasztási érettség határozza meg, amely a tanuló egész személyiségének olyan fejlettségi állapotát jelenti, „*amely egyrészt lehetővé teszi- az elhelyezkedési lehetőségek és személyiségnek megfelelő- pálya adekvát választását, másrészt biztosítja a szakmai képzésnek legalább minimális sikerét, és felébreszti a tanulóban a szakmai beilleszkedésre való tartós törekvést*”. (Rókusfalvy 1969:49) A pályaválasztási érettség tehát a helyes pályaválasztás egyik alapfeltétele, amelyet mindenki más-más időpontban ér el, amikor a reális lehetőségeknek megfelelően saját adottságait és a pályaadottságokat harmonikusan összeegyeztető pályát képes választani. (Csirszka 1966) Helbing (1994) szerint a pályaválasztási érettség két faktorról van kölcsönös viszonyban, a személyes identitás érzésével és a munkaorientációval. A pályaválasztás szempontjából éretlen fiatalok között sok olyan van, akiknek nincs megfelelő munkaorientációja (lusták), alacsony az önértékelésük és az önbizalmuk, problémájuk van személyes identitásukkal vagy nem rendelkeznek erős identitásérzéssel. A munkaorientáció és az identitásra koncentrált tanácsadói és pedagógiai megközelítés tehát hatékonyabban mozdítja elő a foglalkozási vagy pályaelettségi fejlődést. (Helbing 1994)

Rókusfalvy (1969) meghatározza a pályaválasztási érettség kialakulásának három legfontosabb kritériumát: a pályaválasztást előkészítő tevékenységnek a tanulók egész személyiségére kell irányulnia; fokozni kell a pályaválasztást előkészítő tevékenység nevelői jellegét és a tanulói öntevékenységet a megfelelő pálya keresésében. Ebből következik, hogy a tudatos informálás, az érdeklődés, az irányítás, a nevelés segítségével a döntéshez szükséges pályaválasztási érettség hamarabb kifejleszhető, mintha ezt a spontán fejlődésre bízánk. Rókusfalvy (1969) szerint a pályaválasztási érettségre nevelés egyik legnagyobb előnye, hogy megkönnyíti az általános iskola utolsó évében a tényleges pályaválasztási döntést. Nézetei szerint a pályaválasztási érettségre nevelésnek négy feladatköre van: a megfelelő pályaismeret, valamint az ezzel összehangolt helyes önismeret kialakítása, a szükséges személyiségvonások fejlesztése, megfelelő magatartás kialakítása, illetve a fentiekre alapozott adekvát pályaválasztási elhatározás megérlelése.

A pályaválasztási érettség hiányának több oka is lehet, közülük az egyik az inaktivitás, amelynek következtében nem képes a diák dönteni és pályát választani. Ekkor ugyan a pszichikus funkciók jól működnek, az egyén mégsem rendelkezik belső késztetéssel, ami a cselekvésvágy alapfeltétele. Az önismeret hiánya, illetve a nagyfokú érzékenység is vezethet odáig, hogy a diák nem éri el a megfelelő pillanatra a pályaválasztási érettséget, ugyanakkor nem megfelelő személyiségfejlődés révén, valamint különböző traumák hatására is kialakulhat ez az állapot. (Zakar 1988)

A pályaválasztási érettség hiányától meg kell különböztetnünk a pályaválasztási bizonytalanságot, amely egy olyan döntéshez kapcsolódó fejlődési sajátosság, amelyen minden személy végigmegy, miközben a számára legmegfelelőbb alternatívát keresi. (Lukács 2012) A bizonytalanság megjelenése általában a pályaválasztás és az életpályadöntés egy-egy meghatározott csomópontjához köthető, mint pl. iskolaválasztás, fakultáció, vagy továbbtanulási döntés meghozatala. A pályaválasztási bizonytalanság pozitív és negatív hatással egyaránt rendelkezhet, hiszen egyrészt pozitívan hathat a döntés jelentőségének felismerésével a későbbi ember-pálya megfelelés sikerességére, másrészt ugyanakkor feloldása nélkül hosszú távon döntésképtelenséghez vezethet. (Lukács 2012) A pályaválasztási bizonytalanság kialakulásában és kezelésében is számos tényező játszik

szerepet, azonban közülük kiemelkedik az önismeret, az öndefiníció minősége, valamint a szakmák, pályák világáról rendelkezésre álló információk mennyisége. (Rókusfalvy 1969, Völgyesy 1976, Super 1984, Ritoókné 1986, Szilágyi 2000/a)

Mindezek az információk, ismeretek nagyban összefüggnek az életpálya-építési kompetenciák kialakulásával, és ezáltal az én-hatékonysággal, a pályaegettség szintjével és minőségével, valamint pálya-karrier rugalmassággal. Ez utóbbival kapcsolatban Borbély-Pecze (2016) kiemeli, hogy a rugalmas alkalmazkodás képessége a dinamikusan és kiszámíthatatlan módon változó világban és munkaerőpiacon azon túl, hogy az egyéni adaptáció minőségét felértékeli, mérhetővé teszi az egyén regenerálódási képességét is. Ezért lényeges, hogy a személyiségfejlődési folyamat támogatásakor ezekkel a területekkel mindenképpen foglalkozzunk, hiszen hatásuk a teljes karrierútra kihat.

Informáltság

Az információ latin eredetű szó², értesülést, hírt, üzenetet, felvilágosítást, tájékoztatást jelent. Az információ nem más, mint a valóság (vagy egy részének) visszatükröződése, olyan adat, hír, amely számunkra releváns, ismerethiányt csökkent, és valamely jel formájában jelenik meg. (Barkó 2002) Tudományos értelmezését az információelmélet fogalmazza meg, amely leginkább az információ keletkezésével, struktúrájával, kezelésével, tárolásával, elérésével és továbbításával foglalkozik.

Az információt úgy is definiálhatjuk, mint olyan új ismeret, amely megszerzője számára szükséges, és megelőző tudása, ismeretei alapján értelmezhető. Olyan tény, amelynek megismerésekor olyan tudásra teszünk szert, ami addig nem volt a birtokunkban, amivel valamely meglévő bizonytalanságot megszüntethetünk. (Forgó 2011) Az információ tehát önmagában értéket képvisel, amely lehet gazdasági, társadalmi, tudományos vagy akár hatalmi érték is. Mennyisége, minősége, hozzáférhetősége, érthetősége, felhasználhatósága és védelme szerint jellemezhető. Az információ mennyisége az idővel exponenciálisan nő, hiszen többszörösen felhasználható, minősége pedig leginkább a forrás megbízhatóságától, pontosságától, időszerűségétől, valamint a feldolgozás módjától és az információ tárolásától függ.

Az informáltság fontossága elfogadott a pályaválasztás folyamatában: a megfelelő pályaválasztás érdekében elengedhetetlen, hogy a fiatal a kellő időpontra minél több pályát megismerjen, mivel a széleskörű tájékozottság elősegíti a korrekt döntés meghozatalát. Sok probléma származhat a pályaismeret hiányosságaiból, amelyek két alapvető hibán alapulnak: az egyik, hogy kevés és főként divatos szakmákat „ismer” a fiatal, a másik pedig a pályák helytelen ismerete. Ezért nem minden probléma fő okozója a szűk pályaismeret, Csirszka (1966) szerint ennél nagyobb veszélyt okoz a pályailleszítés, az irreális és egyoldalú pályakép kialakítása.

Zrinszky (2002) szerint ma már nincs olyan mértékben lehetőség és szükség a személyes tapasztalatszerzésre a munka világáról, mint az IKT³ eszközök megjelenése előtt, azonban a sikeres pályaválasztási döntéshez az ilyen típusú információkra is rendkívül nagy szükség van. Nagy László is hasonlóan vélekedett erről már 1908-ban⁴, szerinte a „foglalkoztatásnak a leghasznosabb része az, amely a szabad természettel, s a való társas cselekményekkel való közvetlen érintkezésben támad és folyik le. Ez a foglalkozás vezet a reális tevékenységhez, a természeti, társadalmi életbe való beilleszkedéshez, a természeti erőknek közvetlen s önálló

² A latin informare (képez, tanít) nyomán, az itt nyomósító szerepű in- előtagból és a formare (alakít, képez) igéből származik

³ IKT eszköz: Információs és kommunikációs technológiai eszközök, pl.: számítógép, televízió, tablet

⁴ A könyvet 1982-ben újra kiadták

felhasználásához, az akadályok leküzdéséhez, egyszóval az egyéni erők győzedelmes alkalmazásához. (Nagy 1982:168) Hasonló eredményre jutott Csíkszentmihályi (1997) is, aki flow kutatásában az iskolai környezetet is vizsgálta és úgy találta, hogy az aktív részvételt és koncentrációt igénylő feladatok adnak legnagyobb teret az átélésre (pl.: projekt munka, csoportos problémamegoldás). Megállapította, hogy a serdülőknél hosszú távú hatással van a flow megtalálása, mivel az kapcsolatot teremt a feladat, az élvezet és a jövőbeni célok között. Ezt támasztja alá Mihály (2001/a,b) nemzetközi áttekintése is, amely alapján megállapíthatjuk, hogy a megfelelő pályaválasztást nagymértékben segíti a munkára orientált oktatás.

Az informáltság mennyiségén túl meghatározó az információ minősége is, amelyet jelentősen befolyásol az információ forrása. Az információhordozók és a bennünket körülvevő digitális környezet terén tapasztalható rendkívüli technikai fejlődés és az ahhoz való alkalmazkodás magával hozta a generációk közötti különbségek kutatásának igényét, amelynek alapjait Strauss és Howe (1991) fektették le. Nézetük szerint meghatározhatóak - főként születési időszakon alapuló - olyan azonos életkorú csoportok a történelemben, amelyek hasonló értékeket, hitet vallanak, a kortársakkal pedig közösen élik meg önmagukat. A Millenniumi korszakhoz tartozó jelenleg élő generációk⁵ között olyan jelentős különbségek tapasztalhatóak többek között az információs eszközök használatában, amely nemcsak a kommunikációs, szocializációs, és kulturális területeken, hanem ezzel összefüggésben az oktatási szituációkban is komoly gondot okoz. (Pais 2014). A tanulói szereppel kapcsolatos radikális változások megjelenésére hívja fel a figyelmet Prensky (2001), aki az oktatási minőség romlását a digitális technológiák robbanásszerű elterjedésével magyarázza. Meglátása szerint ugyanis a digitális kor szülöttei, akik természetesen nőttek bele az őket körülvevő technológiai környezetbe, másképp gondolkoznak és másképp dolgozzák fel a környezetükből érkező információkat, mint elődeik. Erre a tendenciára hívja fel a figyelmet Tari (2011) is, aki szerint a „Z generáció” életét már olyan mértékben meghatározza a virtuális környezetben való informális tanulás, hogy emiatt már nem könnyű őket a hagyományos oktatási módszerekkel hatékonyan motiválni. Látható tehát, hogy ebben a közegben a pedagógusok által korábban elsajátított módszertan nem mindig célravezető, hiszen a diákság más típusú igényekkel, gondolkodásmóddal lép fel, amelynek kiszolgálásához a tanár egyfajta „digitális bevándorlóként” kap szerepet. Ebből adódóan a pedagógusok és a diákok információszerzési szokásai nagyban különböznek, a fiatalok gyakran maradnak magukra az információ megszerzésével és feldolgozásával. Így fokozatosan egyre nagyobb szerepet kapnak a serdülők saját életük irányításában, és ezzel együtt megnő az egyéni felelősségvállalásuk, annak ellenére, hogy nagyon sokan nem is találkoznak iskolaéveik alatt sem az őket segítő információkkal, sem pedig a pályaválasztási döntést segítő szolgáltatással. Ebből adódóan a diákok inkább csak kíváncsiak a pályaaorientáció nyújtotta lehetőségekre, de aktívan nem keresik (Szilágyi 2005), segítség, iránymutatás nélkül pedig nem is igazán tudják, hogy merre találják azokat. A téma aktualitását jelzi, hogy az utóbbi évek kutatásai (Makó et al. 2014, Türei et al. 2015) eredményei alapján a mai 12-14 éves korosztály 84 százaléka pályaválasztással kapcsolatos információit az Internetről szerzi be, míg a család, barátok, ismerősök szerepe ebben a folyamatban 62-63%. Az adatok azt mutatják, hogy az információszerzés a non-perszonális források irányába billen, amely az életkori és a generációs sajátosságokon túl a pályaválasztással kapcsolatos digitális információk és eszközök robbanásszerű fejlődését jelzi. Az információ hozzáférhetősége azonban csak egy szegmense a folyamatnak, a virtuális

⁵ Csendes generáció (1925-1942), Baby boom generáció (1943-1960), X generáció (1961-1981), Y generáció (1982-1995), Z generáció (1996-2009), Alfa generáció (2010-)

térben kevés lehetőség érhető el az információ feldolgozás és az egyéni adottságok, igények összehangolásának támogatására.

Mindezek előre vetítik a generációs különbségekből fakadó problémákat, amelyek nem csak az oktatásban, de később akár a munka világában is jelentős problémát okozhatnak. (Kurai - Suhajda 2015) A felnövekvő generációk, az információs kor gyermekei, akik problémáik megoldásához inkább a digitális világban elérhető információkat preferálják, nincsenek felkészülve a rendelkezésükre álló ismeretanyag feldolgozására, illetve annak saját életpályájukba és karrierútjukba való implementálására. A technológiai fejlesztések egyre inkább háttérbe szorítják az interperszonális kapcsolatokat, így a mennyiségi információk minőségivé válását segítő, támogató személyek (pl.: szülők, tanárok) funkciója csökken. A folyamat gyorsulásának fékezésében, megállításában a pedagógusok egyre növekvő szerepe megkérdőjelezhetetlen, azonban jelenleg még nem állnak rendelkezésre azok az eszközök, módszerek, amelyekkel a tanárok felvehetnék a versenyt a digitális világ által kínált lehetőségekkel.

Esélykülönbségek a pályaválasztásban

Történelmileg a jogegyenlőség eszméje és gyakorlata volt az első olyan reflexió, amely megkísérelte a privilégiumokból adódó egyenlőtlenségek általános érvényességének felszámolását. Ugyanakkor hamar világossá vált, hogy csupán a jogegyenlőség megteremtése nem elegendő az élethelyzetek különbözőségéből adódó társadalmi egyenlőtlenségek felszámolásához. Ennek egyik megoldásaként az oktatás intézményesülése kapott szerepet, amely a szociokulturális egyenlőtlenségek kezelésére keresett választ. A gyorsan kiépülő iskolarendszer reményt adott arra, hogy a felnövekvő generációk – bár különböző élethelyzetekből indulnak- egyenlő, vagy legalábbis kevésbé egyenlőtlen esélykülönbségekkel indulhassanak. Ez az elképzelés sem váltotta be azonban a várt eredményt: nyilvánvalóvá vált, hogy az iskola egymagában nem képes megszüntetni, vagy korrigálni a társadalmi esélyegyenlőtlenségeket, azonban esélyteremtő szerepe megkérdőjelezhetetlenné vált. (Meleg 2009) Csata (2004) ezzel kapcsolatban Bourdieu és Passeron (1977) kutatásaira hivatkozva kiemeli, hogy az iskola sokszor inkább egyfajta társadalmi kontrollként funkcionál, mintsem a tehetség-felismerés az esélyteremtés támogató feladatait ellátná. Mindez abból adódik, hogy az uralkodó társadalmi osztály nyilvánvaló befolyással van az oktatás szerkezetére és tartalmára és hatalmát arra használja fel, hogy a domináns kultúra értékeit érvényesítse az oktatásban.

Hazánkban a Kádár-korszakban az iskolai végzettség a társadalmi munkamegosztásban elfoglalt hely, illetve lakásviszony kifejeződésének eszköze lett: meghatározott iskolai végzettség biztosította az egyes társadalmi és az ahhoz kapcsolódó gazdasági helyzet kialakítását, meglétét. A rendszerváltás követően azonban ez a kiszámíthatóság eltűnt: feltörekvő az új elit képzetlenül, sokszor iskolázatlanul vált ennek az átalakulásnak a modelljévé, azaz lett vállalkozó, vagy politikus. (Kozma 1998)

A társadalom meghatározott csoportjai, így a családok is más-más stratégiát hordoznak magunkban, hogy őseik hagyományát átmentsék. Ezek az eltérő stratégiák- legyenek bár rövid, vagy hosszú távúak – nagyban befolyásolják az egyén lehetőségeit az általa betölthető társadalmi szerep-választását. Minden nevelési rendszer egyfajta értékorientációt is hordoz. Nem véletlen tehát, hogy a szakirodalom nagy jelentőséget tulajdonít a szocializációnak a gyermekek nevelésében és az esélyegyenlőtlenség kialakulásában. Az ezzel kapcsolatban készített nemzetközi (USA, Németország) vizsgálatok (Mollenhauer 1974,) azt mutatják, hogy kapcsolat van az értékorientáció és az iskolai teljesítmény között. Rosen (1967 id. Mollenhauer 1974) megállapításai szerint ugyanis a társadalmi hierarchia alsóbb szintjén élő rétegek gyermekei túlnyomórészt passzívak, jelenre orientáltak és családiasak, a középrétegek

gyermekük viszont aktív, jövőre orientáltak és individualisták. Ennek az értékorientációnak a következménye az, hogy az aspiráció szintje a továbbtanulás szempontjából az alsóbb rétegek gyerekeinél alacsony, a középrétegeknél pedig magas. Nem meglepő az sem, hogy az iskolai teljesítmények is ennek megfelelően alakulnak. Ezt a tendenciát erősíti Hoskins és Barker kutatása is (2014), hiszen az értelmiségi szülők gyermekei ma is többnyire egyetemeket, főiskolákat céloznak meg, míg a szakmunkás felmenőkkel rendelkezők inkább szüleikhez hasonló foglalkozást választanak. Magyarországi vizsgálatok (Boreczky et al. 2007) is alátámasztják ezeket az összefüggéseket: 2001 és 2004. között több száz család bevonásával lefolytatott családkutatások is azt az eredményt mutatták, hogy az egyetemi diplomával rendelkező apák gyermekei átlagosan majdnem kétszer olyan hosszú ideig tanultak, mint akiknek az apja 4-6 elemi végzettségű. Az a tény tehát, hogy az apák foglalkoztatási szerepe részben vagy egészben meghatározza a nevelési gyakorlatot, az alsóbb rétegek számára determinálja az objektív kisebb feltörekvési lehetőségeket. Ugyanakkor egyfajta módosult életstratégia is megfigyelhető, miszerint az értelmiségi apák gyerekei közül csak a legfiatalabb korosztályban vannak olyanok, akik az érettségi után nem tanultak tovább.

Sági (2003) kutatása a racionális cselekvéseméleti magyarázatot támasztja alá: eszerint az iskolaválasztás olyan racionális befektetési-megtérülési kalkuláció eredménye, ahol a fő cél az, hogy a gyermek foglalkozási (társadalmi) státusa ne legyen alacsonyabb, mint a szülöké. E cél elérése érdekében a szülők többsége szinte minden árat hajlandó megfizetni, és ennek minden kockázatát vállalja. Ebből adódóan a magasabb státusú szülők számára tehát a legmagasabb státushoz tartozó legmagasabb iskolai végzettségen kívül minden más lehetőséget elvetnek, „a minden más opció” elkerülése minden árat megér. Az alacsonyabb státusú szülők és gyermekek számára több elfogadható pályakép, karrierút létezik.

Bourdieu (1978) azt találta, hogy különbség van társadalom felső rétegébe tartozó családok fiataljainak tanulási hajlandóságában. A tanítók gyermekeitől eltérően, akik minden erőforrásukat az iskolai piacon fektetik be, a gyáriparosok és a kereskedők fiai- mivel más módjuk és eszközük is van az érvényesüléshez- nem úgy függnek az iskolai szankcióktól, ezért kevesebb érdeklődést és munkát fektetnek be tanulmányaikba. Ez azt jelenti, hogy az iskolai befektetésre való hajlandóság, ami az iskolai siker egyik tényezője nem csak a jelenlegi, vagy a várt sikerektől függ, hanem attól is, hogy az adott osztálypozíció reprodukálása milyen fokon függ az iskolai tőkéből, azaz a kulturális tőke e társadalmilag is igazolt és biztosított formájától.

Boudon (1974) ezzel szemben az anyagi háttér hatását érzi fontosabbnak. Meglátása szerint az iskolai képzés első szakaszában a kulturális hatások fontosak ugyan, de később a döntés racionalitása kerül előtérbe. Boudon az iskolai utat átmenetek sorozataként definiálja és az egyes szakaszok végén a tanulóknak és családjuknak a továbbtanulásról és az iskola megválasztásáról. Ebben az értelemben ezeken a pontokon egy olyan racionális döntés születik meg, amelyben az anyagi helyzet és a remélt eredmény (pl.: jobb állás lehetősége, piacképes tudás) költség - hasznon - megtérülés dimenziója kerül fókuszba.

A társadalmi esélykülönbségek a települések és az iskolák megközelíthetőségében is megtalálhatók. Ugyanakkor a városi-falusi települések akár több generáción keresztül is megtartják, illetve újratermelik népességüknek egy hasonló életkörülmények és családi viszonyok között szocializálódott részét. Tehát a családszerkezet, a gyerekszám, a földrajzi és társadalmi mozgás mind-mind olyan tényezők, melyek képet adnak a család értékorientációjáról, sajátos stratégiáiról, ezáltal következtetni enged a családra jellemző valóságértelmezésre és alkalmazkodásra. Mindezek alapján elmondhatjuk, hogy a gyermekek tanulási készsége és teljesítményszintje számos, a szocializációs folyamatban működő változótól függ. Összhatásuk hozza létre a gyermekek beállítódását, amelyet kollektív esélykülönbségekként (Meleg 2009) kell fölfognunk. Nagy (2014) ugyanakkor egy, az

Egyesült Királyságban lezajlott kutatás eredményeire hivatkozva azt a következtetést vonja le, hogy a nehézségekkel küzdő családok kitarató és szorgalmas gyerekei esélyesek arra, hogy bekerüljenek a felsőoktatásba és így a társadalmi ranglétrán is feljebb lépjenek. Azonban a fiatalok általában elégedettek azzal a társadalmi milióval, amibe beleszülettek, elsődleges céljuk ma már nem a meggazdagodás, hanem a boldog élet és az önmegvalósítást biztosító munka megtalálása.

Mindezek mellett a társadalom jutalmazza a késletetést, a „várni tudást”, a hosszú távú befektetést és a mindehhez szükséges erőfeszítést, türelmet és bünteti mindazt a türelmetlenséget, amely az itt és most azonnali lehetőségének a megragadását és a jövő felélését jelenti. Ugyanakkor a társadalmi kontroll gyakorlásához mérőeszköz kell, mely kijelöli, meghatározza és át nem léphetővé teszi az időt: az iskolarendszer és az abban megszerezhető végzettségi szintek alkalmasak e feladat ellátására. Ha az iskoláztatás éveit a társadalmi mobilitáshoz vezető útnak tekintjük, akkor megállapíthatjuk, hogy az iskola kulcsfontosságú intézmény a különböző idődimenziók közötti kapcsolatok kiépítésében, szinkronizálásában, amellyel tulajdonképpen a státusváltást készíti elő. (Meleg, 2006)

2.1.3. A pályaorientáció korszerű értelmezése

Az előzőekben bemutatott megközelítések alapján látható, hogy a pályaorientáció folyamatára számos tényező hat, ugyanakkor a terület számtalan potenciális problémát is magába hordoz. Nem kérdéses tehát, hogy a téma komplex megközelítést igényel, a következőkben ezért a pályaorientáció korszerű értelmezésének bemutatásával a jelenleg elfogadott szakmai és szakmapolitikai megközelítést ismertetjük.

Az 1990-es évektől a nemzetközi és a hazai szakirodalom a pályaválasztás helyett - amely leginkább egy döntés meghozatalára koncentrált- a pályaorientáció fogalmát fogadta el, amelyben nagy hangsúlyt kapott a folyamat elv, illetve az életpálya szemlélet és az életpálya tervezés fontosságát hangsúlyozza. Ez azt jelenti, hogy a pályaválasztást és az azt megelőző időszakot folyamatként kezeli, amely lényegénél fogva kisebb-nagyobb döntésekből épül fel. A témával foglalkozó hazai szakemberek, az elnevezéstől függetlenül már a XX. század utolsó harmadában felismerték és megfogalmazták az új koncepció lényegét, sokszor megelőzve a külföldi kutatókat. Völgyesy 1976-ban eképpen foglalta össze a pályaválasztási döntés lényegét: *„Megfelelő és optimális döntés-előkészítést követően a fiatal pályaválasztásában integrálja a közvetlen környezet és a társadalom hatásait, valamint személyes tapasztalatait”* (Völgyesy 1976:36) Ritoók Pálné 1986-ban arra mutat rá, hogy minden fiatal számára segítséget lehet nyújtani olyan pálya megtalálásához, amelyben személyi adottságainak a lehető legteljesebb kibontakozása és az általa megvalósítható legmagasabb szintű teljesítmény létrejöhet. Mindez azonban csak úgy lehetséges, ha a pályaválasztás előkészítése nem akkor kezdődik, amikor már az idő szorítása miatt az önismereti és munkaerőpiaci tájékozatlanság miatt valószínűsíthető a megalapozatlan döntés meghozatala, hanem akkor, amikor még lehetőség van arra, hogy a pedagógus segítse és irányítsa a ember-pálya optimális találkozásának folyamatát. Az iskolákban a pályaválasztást támogató tevékenység fontos feladata tehát a pályaválasztási érettség előkészítése és a döntés kialakításának támogatása. Szilágyi (2000/a) megfogalmazása szerint a pályaorientáció egy olyan folyamat, mely *„a tanuló egyéni igényeinek figyelembevételével segíti a megfelelő pálya, szakma kiválasztását, a lehető legszélesebb információnyújtás révén”* (Szilágyi 2000/a:22). A pályaorientáció korszerű értelmezése ezek alapján egy döntés-előkészítő folyamatot jelent, amelyben a statikus ismeretátadás mellett a dinamikus, aktivizáló, a folyamatos ismeretszerzést elfogadtató szemlélet kerül előtérbe. (Suhajda 2014/a)

A nemzetközi és hazai kutatások (pl.: Lester 2000, Watts 2000) egyaránt bizonyítják, hogy a megfelelő pályaválasztási döntéshez vezető folyamat nemcsak az adott élethelyzet megoldásában jelent kiutat, hanem a kellő önismeret és társadalomismeret birtokában meghozott elhatározás az egész munkával töltött időszakra kihathat. Ezért is van kiemelt jelentősége a pályaeorientációnak, hiszen a munkaerőpiac által elvárt folyamatos, életen át tartó tanulás csak akkor lehet sikeres és hasznosul az élet- és karrierútban, ha az megalapozott döntésen alapul. Mindemellett tudatosítanunk kell azt is, hogy életpályánk során akár többször pályát módosíthatunk (vagy arra kényszerülhetünk), és ezek mind döntések sorozatával járnak együtt. Ennek tükrében az új pályaeorientációs megközelítés az egész életpályát támogató rendszert jelent (Lifelong Guidance, LLG).

A pályaeorientáció, illetve az azt célzottan támogató pályaeorientációs tanácsadás tehát ma már egy olyan folyamat, amely nem csupán egy egyszeri döntési helyzetben, a pályaválasztás idején nyújt segítséget, hanem támaszként szolgál dinamikusán változó világunkban az egyén pályája során bekövetkező választások, váltások, „megtorpanások” és krízisek esetén. Ennek értelmében azt kell elérni, hogy ez a személyre szabott segítségnyújtás valamennyi életszakaszban elérhető legyen az emberek számára (Brown et al. 2002, Karner 2010). Kenderfi (2011) szerint a pályaeorientációs tevékenység eredményességét két tényező befolyásolja: egyrészt a releváns információk célba jutásának minősége, valamint az, hogy a segítő szolgáltatások minden esetben az adott felhasználói csoport igényeire épüljenek. A pályaeorientáció mindezek értelmében egy humán szolgáltatási forma, amelynek középpontjában mindig az ember, az az állampolgár áll, *„személyes érdekeivel és egyedi életfelfogásával és sajátos élményvilágával, egyéni tapasztalataival”*. (Szilágyi 2000/a:10)

A humán szolgáltatás fogalomköre egyben magában hordozza azt is, hogy a társadalom olyan rendszereket működtet, amelyekben az emberek segítséget kapnak saját problémáik megoldására. (Szilágyi 1998/a) Mégis a résztvevők mindegyikére jellemző az egyediség, akár szolgáltató, akár szolgáltatást igénylőről van szó. (Szilágyi 2000/a) A humán szolgáltatás keretében a felmerülő probléma, nehézség megszüntethető, visszafordítható, nem irreverzibilis jellegű. Tehát a szolgáltatást nyújtó az egyén átmeneti nehézségének a felszámolását, az egyén támogatását vállalja abban a reményben, hogy ezzel csökkenti a közösség későbbi terheit és egyben megfelel a közösség erkölcsi normáinak. (Szilágyi 1998/a). Szilágyi (2000/a) által megfogalmazott humán szolgáltatások négyes jellegét (folyamatelvűség, életpálya szemlélet, fejlődés elv, támogató szemlélet) a pályaeorientációs tevékenység is hűen tükrözi. A pályaeorientációval kapcsolatban azonban kérdésként merülhet fel, hogy mely életkori szakaszokban a legcélszerűbb bevezetni és igénybe venni ezt a típusú szolgáltatást. Azok alapján, hogy milyen életstádiumban van éppen az egyén, és ehhez milyen kísérő tanácsadás kapcsolható, meghatározhatóak azok az alapvető döntési pontok, elágazások, ahol beavatkozásra lehet szükség. Ezen pontok definiálására, illetve kijelölésére, Donald E. Super életpályamodelljét (1968) alkalmazhatjuk, amely alapján meghatározhatóak az egyes döntési szituációk, ahol a beavatkozások hatása különösen lényeges. Ilyen pont lehet a gyermekkorhoz kötődő növekedés, a fiatal korhoz kötődő felfedezés, a felnőttkorhoz kötődő konszolidáció, az érett felnőttkorhoz kötődő fenntartás stádiuma, majd végül a hanyatlás stádiuma. Super az életpálya egyes szakaszait (stádiumait) tovább bontja, fontos és egymástól lényegesen eltérő fázisokra. Az egyes fázisokhoz az elmélet alapján a munkaerő-piaci aktivitáshoz jól kapcsolódó képességek és tevékenységek köthetők. (Kiss-Borbély-Pecze 2009)

Borbély-Pecze (2010) munkájában Super elméletéből kiindulva meghatározza azokat a beavatkozási pontokat, ahol a pályaeorientációnak, mint humán szolgáltatásnak szerepe lehet. A kutató 9 döntési pontot azonosít munkájában, melyek a következők: iskolaválasztás, fakultációválasztás, középiskola választás, felsőfokú továbbtanulás, pályakezdés, munkakör váltás, átképzés, új munkahely, nyugdíjba vonulás. Mindezek alapján látható, hogy a

pályaorientációs tevékenység az egész életpályára kihat(hat). Mindamellett lényeges megjegyeznünk, hogy a szolgáltatás biztosításakor minden esetben figyelembe kell venni a szolgáltatást igénybe vevő előzetes tapasztalatait, ismereteit és első sorban személyes igényeit. Megállapítható tehát, hogy a pályaorientációs tevékenységnek számtalan formája létezik, amelyet a pályaorientációs szakemberek kompetenciahatáraiknak⁶ megfelelően különböző szinteken nyújthatnak. Ezek közé tartozhat az iskolai pályaorientációs óra, a munka-pályatanácsadás, vagy a szakpszichológiai tanácsadás, de akár az álláskereső technikák oktatása, vagy a kompetenciafejlesztő tréningek szervezése, lebonyolítása is.

A pályaorientációs tevékenység komplexitásából adódóan annak definiálása is komoly nehézségekbe ütközik. A hazai jogi szabályozás megfogalmazása miatt a pályaorientáció gondolkörét sokan a közoktatáshoz kapcsolják (Suhajda 2013/a). Ennek értelmében akár pedagógiai módszernek, vagy pedagógiai szolgáltatásnak is definiálhatnánk. Azonban nem szabad elfelejtkeznünk arról sem, hogy a köznevelésben megjelenő pályaorientációs tevékenység a téma csupán töredékét fedi le. A munkában állók és az álláskereső számára munkaerőpiaci szolgáltatásként definiálható ez a tevékenység, míg a felnőttképzésben résztvevők részére felnőttképzési szolgáltatásként biztosítható ezt a funkciót. Természetesen ezekben az esetekben a pályaválasztási döntést támogató tevékenység helyére az életpálya-építési készségek oktatása lép. Az ELGPN⁷ (2013) meghatározása szerint „*minden olyan program és tanulási tevékenység, amely segíti az embereket a saját életpályájuk és életútjuk alakításához szükséges készségek elsajátításában, mint például a pályaválasztási információkhoz és tanácsadáshoz való hozzáférés, és azok eredményes használata*”.

E tevékenységek az életpálya-építési kompetencia (career management skills: CMS) kialakulásában és fejlődésében játszanak kiemelkedő szerepet, amik „*olyan kompetenciák, amelyek lehetővé teszik egy egyén (vagy csoport) számára, hogy strukturált módon gyűjtsön, elemezzen, szintetizáljon és rendszerezzen önmagával, oktatással és foglalkoztatással kapcsolatos információkat, valamint döntések meghozatalához és kivitelezéséhez, illetve átmeneti állapotok kezeléséhez szükséges készségek összessége.*” (ELGPN, 2013)

A szolgáltatások és a formák szétaprózódásából adódik, hogy a pályaorientációt Magyarországon még ma is úgy tekintik, mint alkalmi, külső segítségnyújtást. (Borbély-Pecze et al., 2013/a). Azonban a jól működő pályaorientáció rendszerben működik: a társadalom egészét támogatja, és benne több szakterület működik együtt. „*Segít fenntartani az egyén nyitottságát a változásra, és megtanítja a változás kezdeményezésére, kezelésére, saját pályafutásának irányítására, a változásokkal járó bizonytalanság elviselésére, biztosítja az egyén számára a döntésekhez, a változások kezeléséhez szükséges információkat, tanácsadást, segítő szolgáltatásokat.*” (Borbély-Pecze et al, 2013/a: 35)

Ebben az értelemben a pályaorientáció társadalompolitikai és foglalkoztatáspolitikai eszköz is egyben. (Szilágyi 2012/b) Társadalompolitikai, hiszen általa befolyásolható az egyén és közvetlen környezetének életminősége, amely előnyösen hat(hat) a társadalom működésére is. Emellett a foglalkoztatásban betöltött informáló, koordináló szerepe sem megkérdőjelezhető: a munkanélküliség kezelése, a munka hatékonyságának növelése, valamint az elégtelen szakmastruktúra kapcsán előforduló anomáliák felmérése és kezelése is a területhez tartozik. Az európai uniós foglalkoztatáspolitikai elvek is ezt a felfogást tükrözik. Sultana (2012) kiemeli, hogy a pályaorientációnak olyan adaptációs mechanizmusok, készségek, kompetenciák kialakítását kell támogatnia, amely nagyfokú rugalmasságot, alkalmazkodó képességet biztosít az egyén számára, így támogatva az „átmenetek biztonságának” kiépítését.

⁶ vö: Fejér et al 2009, Karner 2010

⁷ Európai Pályaorientációs Szakpolitikai Hálózat

A fentiek alapján tehát elmondható, hogy a pályorientáció egy olyan komplex ismeretszerzési és - feldolgozási tevékenységet foglal magába, amelynek célja az élet és karrierútban meghozni szükséges döntések előkészítése valamint az arra való felkészülés. Olyan folyamatos tanulási tevékenység, amely révén az egyén önmagáról és környezetéről direkt és non-direkt úton szerzett információt megtanulja megszerezni, és döntéseiben felhasználni.

A pályorientáció sokféle módon és formában megvalósulhat, akár iskolai, akár iskolán kívüli tevékenységként. Arról azonban, hogy a fogalmkört, tevékenységet a pedagógiai tevékenység részeként, vagy külön professzióként definiáljuk - mint fentebb is láhattuk – eltérő vélemények és felfogások léteznek. A különféle megközelítésekben az azonban közös, hogy középpontjában az egyén - legyen az diák vagy felnőtt – áll, sajátos ismereteivel és tapasztalataival a munka és a képzések világáról. A pályorientációs tevékenység folyamatában, amely szolgáltatásként is definiálható, a szakember az egyén igényeit, elképzeléseit figyelembe véve, információnyújtással segíti, támogatja az életútjában való előrelépésében. Az információ tartalma vonatkozhat a képzések és a munka világára, valamint különféle eszközök, módszerek segítségével az illető önismeretének bővítésére, mélyítésére.

A pályorientáció gondolkörének komplexitását jól jellemzi, hogy a különböző területek képviselői a fogalmat, kifejezést azonosan használja, azonban más-más tartalmat és formát rendelnek hozzá. Nem született még egységes álláspont arra vonatkozóan, hogy a téma differenciáltságát miképp lenne célszerű a fogalomhasználat kapcsán is pontosítani. Dobai és munkatársai (2014) szerint például nem szerencsés a pályorientáció kifejezést a köznevelésben használni. Véleményük szerint az ott zajló folyamatokat jobban jellemezné a „career education”- életpálya-nevelés kifejezés. Meglátásuk szerint ez magába foglalhatja minden olyan programot és tanulási tevékenységet, amely segíti az egyéneket az életpályájuk és életútjuk alakításához szükséges készségek és ismeretek elsajátításában.

Problémát jelenthet az életkori és élethelyzeti differenciálatlanság a szó, illetve fogalomhasználatban is. Ahogyan arra korábban rámutattunk, a különböző élethelyzetekben más-más típusú szolgáltatás biztosítása szükséges, hiszen a folyamatban résztvevő egyéneknek nem csupán a felhalmozott ismerete és tapasztalata más a különböző életkorokban, hanem a tevékenység célja és formája is. Mindez a jelenlegi szóhasználati gyakorlatban nem jelenik meg. A kifejezés homogenitásban rejlő további anomáliát jelenthet, hogy a fogalom az azt végző és az abban résztvevő személy megkülönböztetésére sem alkalmas. Meglátásunk szerint a pályorientáció az egész, komplex területet lefedi, azonban a folyamatot támogató személy (pedagógus, pályorientációs szakember) és az azt igénybe vevő (pl.: diák) tevékenysége között jelentős különbség van. Nem született még olyan koncepció, amely a kétféle aktivitás különbségét a fogalomhasználatban is jelölte volna. Ennek egyik megközelítése lehet – ha a pedagógiai terminológiából indulunk ki – a tanulás / tanítás analógiájára a pályorientáció / pályorientálás megkülönböztetése.

E vonatkozásban a pályorientáció minden olyan tevékenység, szolgáltatás, amely azt segíti, hogy az egyén önismerete és a munka-pályák világáról szóló ismerete mélyüljön, és ezáltal pontosabb információval rendelkezzen a sikeres pályaválasztáshoz, valamint munkavállaláshoz. A pályorientálás pedig maga az a tevékenység, amely a pályaválasztási, karriertervezési tevékenységet, folyamatot támogatja.

2.2. A pályorientáció tartalma és módszerei

2.2.1. A pályorientáció tartalmi összetevői

A korábbi fejezetek áttekintéséből láthattuk, hogy a fiatalok pályaválasztási döntésre való felkészülésének számos módja és színtere van. A döntéshez nélkülözhetetlen információszerzés történhet formális, vagy informális csatornákon, forrását nézve pedig származhat a közvetlen környezettől (pl.: család, barátok, kortársak), az iskolától (pl.: pedagógusok, vagy iskolai által szervezett rendezvényeken), információs eszközöktől (pl.: könyv, kiadvány, Internet, egyéb média), vagy akár külső intézmények, szakemberek bevonásával (pl.: pályorientációs szakemberek, pályaválasztási intézetek, kiállítások). Az információforrások közül jelenleg hazánkban a legnagyobb szerep a közvetlen környezetnek jut. (Suhajda 2013/b)

„A pályorientáció tartalma interdiszciplináris szemléletű ismeretanyag, amely pszichológiai, közgazdasági, jogi és munkatudományi ismereteket tartalmaz.”(Szilágyi 2004:15). A területre jellemző interdiszciplinaritás eltér a jelenlegi köznevelésben bevett leginkább tudományterületeken alapuló ismeretanyag felosztás gyakorlatától, amely magával vonja az eltérő pedagógiai szemlélet szükségességét. A különbözőség másik sarokpontja az ismeretanyag típusában is felfedezhető, hiszen az elméleti, statikus ismeretek elsajátítása helyett a pályorientációs tevékenység leginkább a kompetenciafejlesztésre helyezi a hangsúlyt.

Az egyén iskolaválasztási és pályorientációs döntéseit főként a munka világához köthető információk és az önismereti jellemzők (érdeklődés, képesség) határozzák meg. A döntéshez hozzájárul a szülők, ismerősök befolyása, a tanulók egészségi állapota, érzelmek, az egyes pályák ismerete, a pályákhoz tartozó tevékenységek, eszközök megismerése, a szociális, gazdasági és földrajzi körülmények, valamint a munkaerőpiac aktuális ismerete. A megfelelő iskolaválasztási, majd pályaválasztási érettséggel rendelkező tanulók képesek elfogadni a tanár és a szülő segítségét, de végül önállóan, életkoruknak megfelelően döntenek arról, hogy melyik iskolát, pályát választják. (Borbély-Pecze 2008)

A sikeres pályaválasztási döntést tehát egy olyan tájékozási folyamatnak kell megelőznie, amelynek eredményeképpen a fiatal az adott életkornak megfelelő önismerettel, öndefinícióval rendelkezik. Ismeri annak a társadalmi környezetnek a gazdasági jellemzőit és képzési lehetőségeit, valamint valódi ismeretei vannak a pályák világáról. Ebben a magyar kutatók eredményei (Rókusfalvy 1969, 1982, Ritoókné 1970, Völgyesy 1976, Szilágyi 1996, 2002b, 2005, 2012/b, Fazakas 2009/a) egybehangzóak, hogy a pályorientáció tartalmát az önismeret, a pályaismeret és a képzési lehetőségek ismerete jelenti.

A pályorientációhoz kapcsolódó információk tehát alapvetően két területet foglalnak magukba: az egyén ismereteit önmagáról (individuális jellemzők) valamint a munka és a pályák világára vonatkozó társadalmi környezet ismeretét. E két terület alkotja a pályorientáció tartalmát, amelyekkel kapcsolatban az életkori sajátosságoknak és az igényeknek megfelelően szükséges információt biztosítani. A következőekben e két tényező legfontosabb összetevőit tekintjük át.

Individuális jellemzők

Az önismeret a szó köznapi értelmében az „önmagunkról való tudást jelöli, azt, hogy ismerjük képességeinket, adottságainkat, vágyainkat, céljainkat, tudatában vagyunk személyiségünk pozitívumainak, de korlátainak, hiányosságainak is.” (Dévai 1980). Az önismeret fejlesztése elengedhetetlen a pályorientáció folyamata során. Ez az a tényező,

amely reális keretek között tartja az egyént, aki iskola, vagy pályaválasztás előtt áll. A belső önismeret mellett a külső megítélés is fontos, ezért az öndefiníció kialakulásában fontos szerepet kap a tanulók szociális környezetének visszajelzése, elvárása, értékelése. (Kürti 1988). Barkó (2006) szerint az önismeret, a „magamra való ismerés” egy tanulási folyamat eredménye, a személyiség környezetének lenyomata. Ebből adódik, hogy az önmagunkról kialakult kép nem egy egyszeri folyamat: sorozatokból áll össze és változik, kapcsolatba kerülve a környezetünk hatásrendszerével. A különböző életkorok tényezői nagyban befolyásolják és hozzájárulnak az énünk fejlődéséhez. Az önismereti kép kialakulásában, a serdülőkorban leginkább az alapközösségek, osztályközösségek és a baráti kör játszanak domináns szerepet (Petrikás - Brezsenyánszky 1987), míg felnőtt korban a munkahelyi szituációkban megélt visszajelzések rendelkeznek nagy jelentőséggel.

Az önismeret tehát a személyes tulajdonságok megismerését jelenti, a pályaorientációs munka pedig az erősségek felismerését igyekszik elősegíteni: azoknak a tulajdonságoknak a feltárását, amelyekre az egyén támszkodhat a munkavégzés során. (Szilágyi 1993, 2012/b) Ezek a jellemzők - többek között - az érdeklődés, a képesség, a munkamód, a tanulási módszerek, technikák, a munkához kapcsolódó értékek, valamint az egyén döntéshozatalának módja, sajátosságai.

Az érdeklődésen „a személyiség érzelmmel telített tartalmi irányulását értjük, amely szubjektív értékkel látja el a tárgyat, amelyre irányul. Olyan fénycsóvának lehet tekinteni, amely a valóság kisebb-nagyobb részére, tárgyaira esik, és azokat megvilágítja, köztük és a személyiség között bizonyos kapcsolatot létesít. Ez lehet spontán keletkezett odafordulás, és lehet szándékosan irányított.” (Csirszka 1966:89)

Az érdeklődést, mint személyiségjellemzőt kezdetben (Kant, Herbart) értelmi jellegű tulajdonságnak tekintették, csak a XX. század elején (Ostermann 1902) kezdtek a kutatók annak érzelmi vetületével foglalkozni, amelyet a hazai gondolkodók (Felméri Lajos, Peres Sándor, Nagy László) is átvettek és később általánosan elfogadottá vált. (Nagy 1982) A pszichológia területén a XX. század második felében számos definíció született (Noszlopi 1947, Super 1951, Csirszka 1966, 1970, Rókusfalvy 1969, Kovaljov 1974, Geréb 1976, Rubinstein 1977, Bartha 1978, Ritoók 1982, 1986, Szilágyi 1995, 2000/a, 2012/b), az érdeklődés vonatkozásában. Az, hogy az ember mi iránt érdeklődik, számtalan külső és belső tényező függvénye. Érdeklődésünket meghatározza például életkorunk, temperamentumunk, személyiségünk karaktere, egészségi állapotunk, foglalkozásunk, az ingerként megjelenő tárgy felhívó jellege, intenzitása, a társadalmi szokások, a divat, a környezetünkben élő személyek. Csirszka (1966) szerint általában egyszerre több oka is van annak, hogy valamilyen tárgy érdeklődésünk középpontjába kerül. Az érdeklődés konkrét tárgyai különböző érdeklődési témákba csoportosulnak, amelyek közül a hasonlóak érdeklődési irányt alkotnak. Az érdeklődési irányok érdeklődési körökbe szerveződnek, amelyek közül a legátfogóbbak az életfenntartás, a művészet, a tudomány, a szórakozás, a közösség és a világnézet. Az ember érdeklődési profilja általában különböző érdeklődési körökbe tartozó témákat, tárgyakat is tartalmaz. (Csirszka 1966)

A pedagógiában, pályapedagógiában az érdeklődést, mint a motiváció konkrét formáját értelmezik. Egy olyan irányultság, amelyet az egyén értékrendszere határoz meg. Az ember élete során változik, alakul, a különböző érdeklődések egymásra épülnek, így válik életszervező tényezővé. Az érdeklődés nemcsak megismerhető tulajdonság, hanem fejlődése mérhető is. (Barkó 2006)

A munkához kapcsolódó érdeklődés legkönnyebben azokban a munka- és szabadidős tevékenységekben találhatóak meg, amelyeket kedvvel és szívesen végzünk. A fiatalokat széles körű érdeklődés jellemzi, de az érdeklődés iránya és intenzitása életkoronként változhat. (Szilágyi 1996/a) Az érdeklődés fontos szerepet játszik egy-egy foglalkozás

kiválasztásánál, a foglalkozás folyamatos és színvonalas ellátásánál és a munkával való elégedettség elérésénél. Fontos ugyanakkor azt is kiemelni, hogy a megváltozott érdeklődés pályaelhagyáshoz vezethet. Super szerint ezért az emberek igyekeznek olyan munkát találni maguknak, amelyben módjuk van arra, hogy különböző szerepeket töltsenek be, és amely ezáltal lehetőséget ad arra, hogy – harmonizálva önismeretük fejlődésével – érdeklődésük tartóssá váljon (Grinder 1973).

A *képességek* a személyiségnek olyan viszonylagos állandó sajátosságai, amelyek az egyes területeken a sikeres tevékenység előfeltételei. (Zörgő 1973) Szilágyi meghatározásában a képességek fejlődésére helyezi a hangsúlyt, miszerint „*a képességek velünk született adottságokból gyakorlás segítségével alakulnak ki és a cselekvéseink feltételeit biztosítják, fejleszthetők.*” (Szilágyi 1997:99). A képességek tehát olyan pszichológiai feltételek, amelyek egy adott tevékenység elvégzéséhez szükségesek.

A képességeket két szempontból lehet megkülönböztetni, egyrészt léteznek az általános értelmi képességek, másrészt vannak a szakmai feladatok ellátásához szükséges képességek. (Szilágyi 1995) A munka világában több képesség együttes meglétére van szükség. Minden szakma más-más képességszintet és képesség struktúrát igényel. A képességek és a személyiség (azon belül motiváció, beállítódás, érdeklődési irány stb.) egymáshoz való viszonya is jelentősen meghatározza a teljesítményt. (Szilágyi 2000/a) A képességek vizsgálata nehéz és szerteágazó, a kutatók (Zörgő 1973, Völgyesy 1979) körében is eltérő vizsgálati módszerekkel találkozhatunk. Ugyanakkor nem beszélhetünk általános képességekről, mert a képességek személyes jelleggel rendelkeznek: fejlődésükben ugyan meghatározottak, de a különböző képességek fejlődési üteme egyénenként eltérő lehet. A képességek tehát nem állandó, folytonosan adott jellemzői a személyiségeknek és többnyire nem értelmezhetők önmagukban. A képességek összekapcsolódása számos módon megvalósulhat, közöttük hierarchikus viszony is megfigyelhető, amelyek nagyban befolyásolhatják a motiváltságot és az előrehaladást adott munkaterületeken. (Szilágyi 1997)

A pályaválasztás egyik legmeghatározóbb kérdése, hogy az egyén képessége találkozik-e a pályához szükséges „képesség feltétellel”. A sikerélmény csak akkor születik meg, ha a pálya követelménye egy szinten van az egyén képességével. (Ritoók 1986) Ha az egyén olyan pályát választ, amelynek követelményei lényegesen magasabbak a képességeinél, akkor kevés sikerélményre számíthat, de ugyanez fordítva is igaz: ha követelmény szintje alulmarad az egyén képességeihez képest, akkor az túl könnyűvé válik, és félő, hogy elvész a motiváció és az érdeklődés. (Szilágyi 1996/a) A képességek tisztázása emiatt a pályorientációs folyamatban nélkülözhetetlen terület, hiszen ennek felmérésével, esetleges fejlesztésével a pályán való későbbi bevalás és elégedettség jelentősen növelhető.

A képességek kapcsán fontos megemlítenünk a kulcsképességek fogalmát. „*Kulcsképességnek nevezhetjük a személyiségnek azon tulajdonságait, amelyek minden munkafolyamatban és foglalkozásban a sikeres munkavégzés fedezetét adhatják.*” (Szilágyi 1998/b:90) Ide tartozhat az együttműködési, a probléma-megoldási, kommunikációs, konfliktuskezelési képesség, azaz azok, amelyeket a munkáltatók leginkább keresnek az álláshirdetések (Mertens 1974) során. Mertens abból a tényből indul ki, hogy a munka világában végbemenő állandó és gyors változások következtében ma már nem remélheti senki, hogy a korábban megszerzett szakmai képesítés egész életére biztosítja a szükséges tudást. Ezért javaslatként azt fogalmazza meg, hogy az egyénnek a szakmai ismeretek és készségek mellett a kulcskompetenciákat is el kell sajátítania. Ezek fontosságát jól jelzi, hogy Super (id. Szilágyi 1998/b) szakma feletti képességeknek nevezte, azaz azoknak a képességeknek, amelyeket minden szakma, munkakör ellátása során nagy hasznát vehetjük.

A képességektől és a kulcsképességektől fontos megkülönböztetnünk a kompetencia fogalmát. A kompetencia latin eredetű szó, jelentése illetékesség, jogosultság, hatáskör,

szakértelem, felkészültség, hozzáértés. (Tótfalusi 2008) Számptalan kompetencia fogalom és értelmezés látott napvilágot (Mc Clelland et al. 1973, Nagy 2000, 2010 OECD-DeSeCo 2003, Vass 2006, Budavári-Takács - Suhajda 2015), legáltalánosabban mégis úgy fogalmazhatjuk meg, mint olyan képesség és ismeret együttes, amely a komplex feladatok sikeres megoldását teszi lehetővé. A DeSeCo kutatás (2003) ezen belül megkülönböztette a kulcskompetenciák fogalmát is, amelyekhez azokat sorolták⁸, amelyek a munkába álláshoz, az élethez és a korszerű műveltség megszerzéséhez elengedhetetlenül szükségesek, illetve egyéni társadalmi és gazdasági szinten egyaránt fontosak. (Vass 2006)

Az *értékek* - vagyis annak a kiválasztása, hogy környezetünkből mi fontos számunkra, mi jelent számunkra értéket- a hétköznapi gondolkodásban többnyire elvontan megfogalmazott, általános elvárásként jelennek meg (pl.: legyen igazságosság!, legyen tisztesség!, stb.). Ezek az elvárások magukban hordozzák és egyben elutasítják, kizárják ellentétüket. Ezek alapján beszélhetünk értékpárokról. Csepeli (1997) az értéket a személyiség legmélyebben beágyazott biztonságot jelentő és eligazodást szolgáló támpontjának tekinti a közösségben való létezéshez, így a viselkedést motívumképző funkcióján keresztül befolyásolja. Gáspárné (1978) az értékeknek két fajtáját különbözteti meg: pozitív értékeknek tekinti azokat, amelyeket választásunknál előnyben részesítünk más jelenségekkel szemben, míg azokat, amelyek a választásnál háttérbe szorulnak, negatív értékeknek minősíti. Andorka (1997) első sorban az értékeknek a társadalomban betöltött értékelő, motiváló funkcióját hangsúlyozza, megfogalmazása szerint az értékek olyan kulturális alapelvek, amelyek kifejezik, hogy egy adott társadalomban mit tartanak fontosnak, kívánatosnak, jónak vagy rossznak.

Az értékek pszichológiai értelemben is kettős jellegűek: objektív tartalmukat a külvilág, szubjektív jellegüket pedig az egyén választásai határozzák meg. E két vetület egyszerre, élmény szinten jelenik meg a személyiség számára, azzal a különbséggel, hogy a saját maga választott szubjektív elem hangsúlyosabban szerepel cselekvéseiben, döntéseiben. (Szilágyi 1997). Váriné (1978) és Bugán (1994) az értékeket eszmei objektivációként azonosítják, amelyek jelentős normatív funkcióval bírnak. Magyar Beck (2003) jelentőségüket a preferenciák meghatározásában látja, míg mások (Klein-Klein 2012) általános, elérni kívánt célként azonosítják.

Az értékek variábilis személyiségjellemezők: az életkor, a környezet és a kulturális tradíció jelentős hatással van alakulásukra. (Kapitány-Kapitány 1983, Szilágyi 1987/a,b, 1991) Az egyén értékei rendszert alkotnak, kölcsönösen kiegészítve és feltételezve egymást. (Szilágyi 1995)

Az értékek befolyásolják a társadalmi beilleszkedést, a pályaválasztást, a munkavállalást. A munka az ember kibontakozásának egyik kitüntetett helye, olyan értékteremtő tevékenység, ahol a munka értékének alapja maga az ember. (Birher - Katona 2012) Tehát a munkához kapcsolódó értékek is befolyásolják az egyén döntését a pályaválasztás során, ami kihat a későbbi teljesítményre is. (Szilágyi 1995) „Az értékválasztások alapján feltárt értékstruktúra a személyiség szakmai fejlődésében megvalósítható értékstruktúrát jelent, amelynek egyaránt van pályaspecifikus és személyiség-specifikus vetülete”. (Szilágyi 1987/b:25)

A *munkamód* egy olyan összetett pszichológiai tulajdonságunk, amely „a munka sajátosságából fakadó, a munka- tárgyi- és személyi körülményeiből következő egyéni megoldások összességén alapszik.” (Csirszka 1966:28) A munkamódra jelentős hatással vannak a munka közben érzett pozitív-negatív élmények, valamint az egyén érzelmi viszonya

⁸ együttműködés, szociális kompetenciák, alkalmazható tudás, a tanulási és az egész életen át tartó tanulásához szükséges kompetenciák

a munka tárgyához ezért jelentősen meghatározza az illető sikerességét, valamint az életpályájával való elégedettségét. (Szilágyi 2000/a) A munkatevékenység szempontjából 4 érzelmenek van kiemelkedő fontossága: a munkaörömmel, a hangulatokkal, az affektusokkal és az érzületekkel (Csirszka 1985). Közülük az egyik legfontosabb a munkaöröm, amely egy olyan lelkiállapot, amely az embert az adottságainak megfelelő munkatevékenység végzése közben hatja át. Hiánya a személyiség munkatevékenységének zavarát idézheti elő, ugyanakkor a munka életszerűsége, a hasznosság tudata, az alkotás élménye táplálják a munkaörömet. (Csirszka 1985)

A munkamód a munkavégzés során alakul ki és stabil jellemzője a személyiségnek. Nagy befolyással van rá az érdeklődés és az érték valamint jelentős még a szakmai képzés és a szakmai gyakorlat hatása is, ami a munka és a tanulás szoros kapcsolatát támasztja alá. (Szilágyi 2000/a) A pályaválasztás során ezért érdemes hangsúlyt fektetni az egyéni munkamód stabil összetevőinek összeegyeztetésére a választott pálya munkamód szerinti követelményeivel, hiszen az egyéni munkamódnak megfelelően választott munka, pálya a harmonikus és eredményes életút alapfeltétele. (Kenderfi et al. 2011)

Tekintettel arra, hogy a munkamód a szakmai elsajátítás folyamán alakul ki, ennek kapcsán a pályaorientáció folyamán a tanulóhoz kapcsolódó önismereti elemeket fejlesztjük. A *tanulási módszerek, technikák* nagyban meghatározzák az egyén tanulással kapcsolatos attitűdjét, eredményességét. A korábbi tanulással kapcsolatos tapasztalatok, sikerek, élmények, kudarcok, valamint az egyén képességei nagyban meghatározzák a tanulás határfokát. A különféle tantárgyak eltérő ismeretsajátítási technikát igényelnek, amelyhez nem csupán a tantárgyi követelmények ismerete, hanem az egyén önismerete is nélkülözhetetlen. (pl.: milyen tanulási stílus számára a legoptimálisabb, milyen ismeretsajátítási készségekkel rendelkezik, mennyire képes hatékonyan beosztani az idejét, stb.). (Szilágyi 1996/b, 2004) Ezek összeegyeztetése, tudatosítása, a készségek fejlesztésének támogatása a tanulóval kapcsolatos pozitív élmények növelésén túl, az iskola/pálya/szakmaválasztásra is kihathat. Mindemellett közvetve a későbbi munkamódra is jelentős befolyással van, hiszen a tanulási stratégiája alapján következtetni lehet a tanuló majdani munkaszervezési preferenciájára, tanulási technikájának tudatosítása pedig a későbbi munkakörnyezet megválasztásában és kialakításában jelenthet segítséget.

Az életpálya különböző szakaszait *döntések* zárják le, amelyek meghatározzák a továbblépés lehetőségeit. Az egyén ritkán hoz egész életpályájára kiható döntést, a folyamatot inkább életszakaszonként ismétlődő döntési mozzanatokként helyes definiálni. (Szilágyi 2012/b) A döntés pillanatában az egyénre sok tényező hat, amelyben az emóciók és a felelősségvállalás területe a legmeghatározóbb. Bushoff (1989) id Szilágyi 2012/b) a döntést, mint személyiségjellemzőt vizsgálta: elmélete szerint 3 ellentétpár⁹ segítségével feltárhatóak az egyén döntési képességei. Super (1953) id Szilágyi 2000/a) a pályaegettség egyik meghatározó elemének tartja a döntési kompetenciát, amelynek minősége befolyásolja a pályafutást.

Zrinszky (2002) munkájában kiemeli, hogy a személyiség általános kiképzése, az alpműveltség elsajátítása, a tanulás és a munka megszerettetése, a kooperáció és a szervezési készség, a felelősségérzet kialakítása, az ésszerű időbeosztás elsajátítása mind-mind olyan tényezők, amelyek segítik a pályán való majdani beválást, így a pályaorientáció integráns részét képez(het)ik.

A fentiek alapján látható, hogy számos olyan tényező, individuális jellemző van jelen a pályaválasztás és a munkavállalás folyamatában, amely a döntés és a karrierút sikerességét és eredményességét nagyban befolyásolja. Ezért ezek számbavétele, tudatosítása fontos a

⁹ aktív-passzív/racionális-intuitív/autonóm-dependens

pályaorientáció folyamatában, hiszen biztos önismerettel a rendelkezésre álló lehetőségek közül választás is megalapozottabb és könnyebb lehet.

A társadalmi- gazdasági környezet és a pályák világának ismerte

A külső lehetőségek, a társadalmi környezet ismerete a pályákról, foglalkozásokról, a munkaerő-piaci környezetről, és a képzési lehetőségekről való informáltságot jelenti. Fontos, hogy a tanulók képesek legyenek megszerezni a munka világáról eddig szerzett tapasztalataikat és ismereteiket és össze tudják hasonlítani az egyes pályák jellemzőit. A következőkben ezen tényezők rövid ismertetésére vállalkozunk.

A *pályaismeret* az egyes pályák leglényegesebb követelményeinek ismeretét jelenti, amely megszerzése egy igen széleskörű és sokirányú tevékenység. (Ritoók 1967, Rókusfalvy 1969, Völgyesy 1976, 2012, Szilágyi 1996/a,b, 2000/a, 2012/b, Fazakas 2009/a,b) „A pályaismeret a munkatudományokon belül rendszerezi és leírja azokat az ismérveket, amelyeket a munkát végző embernek a pályán, a foglalkozástevékenységgel kapcsolatban, mint követelményt, feladatot figyelembe kell vennie.” (Völgyesy 1995:14) A pályaismeret kialakulását a XX. század társadalmi fejlődése hívta életre, amikor a munkamegosztásnak köszönhetően a szakmák, pályák differenciálódásnak indultak, így a fiatalnak lehetősége nyílt ismeretei alapján pályát választani. „A pályaismeret tehát ilyen értelemben civilizációs termék, amelyet az emberi társadalom a munkamegosztás eredményeként volt képes létrehozni.” (Völgyesy, 2012: 32) Rókusfalvy (1966, 1969) szerint, a pályaismeret abban segíti az egyént, hogy újabb változatokban lássa lehetőségeit, amikor a személyi adottságaihoz keresi a megfelelő pályát. A helyes pályaválasztás letéteményese a szubjektív (pl.: az egyén adottságai, indítékai, elgondolásai), valamint az objektív tényezők (pl.: a gazdaság által biztosított választási lehetőségek, illetve az egyes pályákon folytatott tevékenységek által meghatározott pályakövetelmények) egybevágósága. (Ritoók 1967) A pályaismeret kifejezi mindazt az információt, amely szükséges az adott munka elvégzéséhez: részletesen leírja a foglalkozáskört a követelmény és a feladatok rendszerével. Minél szélesebb egy ember pályaismerete, annál megfelelőbb munkát tud választani saját személyiségi jellemzőihez mérten. Fontos szempont, hogy az élet előrehaladtával az ember személyisége is változik, amelyből az következik, hogy az egyén és a pálya kapcsolata sohasem állandó, hanem egy dinamikus kapcsolat. (Szilágyi 2000/a) Az optimális pályaválasztási döntés meghozatalához nélkülözhetetlen az ember személyiségjegyeinek és a foglalkozások követelményeinek ismerete és egybevetése. (Csirszka 1966, Rókusfalvy 1969, Völgyesy 1976, 2012, Ritoók 1986, Szilágyi 1996/a,b, 2000/a, 2002/b, 2012/b, Fazakas 2009/a) A pályaorientációs folyamatban a pályaismeret két területét érdemes kiemelni: egyrészt a pályák osztályozási szempontjainak megismerését - amely részben tükrözi az adott ország gazdasági fejlettségi szintjét is - másrészt pedig a foglalkozások tartalmának (foglalkozási profil, pályaleírások) feltárását. (Völgyesy 1995) A foglalkozási profilok adják azokat az információkat és azokat a kapaszkodókat, amelyek később követelményként jelenhetnek meg a tanulóval szemben, és amelyek alapul szolgálhatnak a megfelelő pálya kiválasztásához. A pályaorientációban ennek megismerését a foglalkozási profilok készítése, a célcsoport-specifikus pályaismertető technikák segítik. Fontos ugyanakkor kiemelni, hogy a pályaismeret soha nem egy statikus, kész tudásanyag, így a pályaorientációval foglalkozó szakemberek kötelezettsége, hogy folyamatosan fejlesszék és aktualizálják tudásukat, hogy megfelelő információt legyenek képesek biztosítani. (Fazakas 2009/a,b, 2014)

A pályaorientáció keretében meg kell ismerkedni a *munkaerőpiaci környezettel*: ez jelentheti a munkaerőpiac szereplőit, a törvények és jogszabályok ismeretét, vagy akár az ellátások és támogatások igénybevételének módját. A pályaválasztásnál figyelembe kell venni, hogy melyek azok a szakmák, amelyekben könnyebb elhelyezkedni, amely keresett a

piacon, illetve tisztában kell lenni a regionális, gazdasági munkaerőpiaci sajátosságokkal. (Csehne 2005) A munkaerőpiaci környezet ismeretén belül fontos, hogy a fiatal elsajátítson munkajogi ismereteket, mint például a munkaszerződés formája, tartalma és ismernie kell a munkaviszony létesítésének és megszűnésének, megszüntetésének formáit is. A pályakezdők munkaerőpiaci helyzetét felmérő kutatások (pl.: Csoba 2011, Szellő 2014) ugyanis azt mutatják, hogy a legnagyobb problémát az jelenti a fiataloknál, hogy nincsenek tisztában az álláskeresés technikáival, a munkaerőpiaci szabályokról, folyamatokról pedig kevés információval rendelkeznek.

Az önismereti jellemzők, a foglalkozások tartalmának, követelményeinek ismerete mellett szükség van az adott szakmához vezető út megtalálására, a megfelelő *képzési lehetőségek* kiválasztására. (Kenderfi 2012) A pályaeorientáció egyik fontos területe, hogy a fiatal tisztában legyen azzal, hogy az általa választott szakma-, pályaelképzelés milyen végzettséget, képzettséget igényel. Ehhez nélkülözhetetlen, hogy az illető ismerje a magyar (és nemzetközi) iskolarendszer felépítését és képes legyen eligazodni abban, ismerje iskolaválasztási, továbbtanulási lehetőségeit. Felsőoktatási és szakképzési rendszerünk az elmúlt időszakban jelentős strukturális változásokon ment keresztül. A képzésekre való jelentkezés (pl.: felsőoktatásba kerüléshez szükséges pontok számítása) és azok tartalma, valamint a végzett szakemberekkel szemben elvárt követelmények is sokat módosultak. Ezek naprakész ismerete olyan lényeges elem a pályaválasztási, továbbtanulási döntés meghozatalában, amelynek pontatlan ismerete nem csak tanulási kudarcokhoz, elégedetlenséghez, motiválatlansághoz, vagy később akár a tanulmányok felhagyásához, vagy pályaelhagyáshoz vezethetnek, de a szakmai tudás megszerzésére szánt anyagi és egyéb erőforrások elvesztegetését is magával vonhatja.

Ugyanakkor fontos megjegyeznünk azt is, hogy mindezen ismeretek csak részben jelentenek iránymutatást: Lakatos (2016) tanulmányában rámutat arra, hogy hazánkban a képzettségek és foglalkozások megfeleltethetősége szempontjából jellemző, hogy adott tevékenységeket kisebb-nagyobb mértékben nem kongruens képzettségekkel is el lehet látni. Ezért talán még fontosabb a fenti ismeretekkel tisztában lenni.

Mindezek alapján látható, hogy a pályaeorientáció nagyon széleskörű szakmai tartalommal rendelkezik, amelynek elsajátításához számos eszköz, módszer áll a pedagógusok és a pályaeorientációs szakemberek rendelkezésére.

2.2.2. A pályaeorientáció módszertani lehetőségei a köznevelés intézményeiben

A pedagógia módszerei

A módszer szó a görög *methodosz*¹⁰ szóból származik, amely eljárást, utat jelent. A tudományban általában a cél elérését biztosító eljárásokat, technikákat értik a módszereken. Eredetileg filozófiai fogalom volt, innen vette át a pedagógia. (Falus 1998) A fogalomhoz szorosan kapcsolódik a módszertan (methodologia) kifejezés is, amely a módszerek elmélete, vagyis annak a tudománya, amely a módszerek jellemzőit vizsgálja. A köznevelésben az oktatási módszer kifejezését használják, amely „*az oktatási folyamatnak állandó, ismétlődő összetevői, a tanár és tanuló tevékenységének részei, amelyek különböző célok érdekében eltérő stratégiákba szerveződve kerülnek alkalmazásra.*” (Falus 1998:283) Az oktatási módszereket különféle eljárások, fogások, tanítási készségek és tevékenységelemek alkotják, melyek alkalmazásának egyetlen törvénye van: a módszerek, eljárások kombinációja. (Falus 1998, Benedek 2006)

¹⁰ meta hodosz kifejezésből származik, szóösszevonással alakult ki a szó, jelentése: a felé vezető út

Az oktatási módszerekhez Falus (1998) az alábbiakat sorolja: előadás, magyarázat, elbeszélés, tanulók kiselőadásai, megbeszélés¹¹, vita, szemléltetés, projekt módszer, kooperatív oktatási módszer, szimuláció, szerepjáték, játék és a házi feladat. Az, hogy az adott tanulási, tanítási folyamatban melyik módszert célszerű használni függ - többek között - az elérendő céloktól, a tananyag tartalmától, a tanulók sajátosságaitól, valamint a pedagógus személyiségétől és felkészültségétől. (Falus 1998, Zrinszky 2002)

Az oktatási módszereket többféleképpen lehet kategorizálni. Nagy Sándor (1993) szerint az oktatási módszereket alapvetően azok fókusza szerint érdemes csoportosítani. Ezek alapján megkülönbözteti az új ismeretek, valamint a képességek elsajátítását segítő módszereket. Míg az elsőbe - többek között - leginkább a cél tudatosítást, a tanári kommunikációt, a szemináriumot, vitát sorolja, addig az utóbbihoz a problémafelvető oktatást, a tananyagelemzést és az aktív fogalomalkotást.

Zrinszky (2002) is a módszerek két csoportját különbözteti meg. A direkt, vagy közvetlen módszerek csoportjába azokat sorolja, amelyek kész normákat, eszméket, célokat és elvárt magatartásmodelleket tartalmaznak. Ide tartozik a követelés, a gyakoroltatás, az ellenőrzés, az ösztönzés, példák bemutatása, előadások, magyarázat, beszélgetés. Látható, hogy ezek a módszerek leginkább tekintélyelvűek, hatásrendszerük felülről lefelé irányulnak, céljuk, hogy a tanulók interiorizálják azokat és általuk fejlődjenek. Ezzel szemben az indirekt (közvetett) módszerek leginkább az életszervezéssel, fejlesztő környezet biztosításával, pozitív értékrend megalapozásával és az egyén önállóodási törekvéseinek biztosításával próbálják a tanulót fejleszteni. Ide sorolhatjuk a különféle projekt módszereket, a szervezési, tervezési feladatokat, a perspektívák, célok kitűzését, a társas ellenőrzést, a beszámolást és a vita módszerét.

Merényi és munkatársai (2006) hasonló analógia alapján a 2 csoportot hagyományos, illetve konstruktivista szemléletűnek nevezik. A hagyományos tanulásszervezés esetében a tanár az információ hordozója, átadója, míg a diákok passzív befogadóként sajátítják el a tananyagot. Ezzel szemben a konstruktivista szemléletű pedagógia arra épül, hogy a tudást mindenki maga építi fel, és ebben a gondolkodási folyamatban aktívan kell részt vennie, ehhez másokkal együtt kell működnie. Mindez tankönyvekből, passzív befogadóként nem sajátítható el, csak tapasztalatok és életszerű helyzetek gyakorlása által.

	Hagyományos	Konstruktivista
Tanár	Bíró, beszélő, szakértő	Edző, vezető, szakértő, tanuló
Tanuló	Passzív hallgató, reprodukáló	Aktív cselekvő, konstruktív
Tartalom	Tantárgyakra bontott, elvont, átfogó	Integrált, több tudományterületet átfogó, autentikus
Értékelés	Válogató, minősítő	Diagnosztizáló, alakító, portfolio alapú
Tanulási környezet	Nagy lépések. Kevés az interakció, kevés információforrás van, sok az utasítás	Apró lépések, sok interakció
Didaktika	Didaktikai háromszög: tanár, diák, tananyag	Didaktikai sokszög -Tanár, diaktárs, feladat, média, tudományterület

1. sz. táblázat: A hagyományos (instruktív) és újszerű (konstruktivista) pedagógia különbségei

Forrás: Merényi et al. 2006:21

¹¹ Ollé (2013) ennek két típusát különbözteti meg: irányított és csoportos megbeszélést

Ehhez a kettős felosztáshoz nagyon hasonló Orosz Sándor (1987) didaktikai csoportosítása. Meglátása szerint a módszereket az információforrások szerint érdemes kategorizálni. Orosz ezek alapján megkülönbözteti a verbális módszereket (pl.: leírás, elbeszélés magyarázat, előadás, kérdés), amiben első sorban a szóbeli közlés és a tanári szerep dominál, illetve az összetett módszereket (pl.: bemutatás, ismétlés, gyakorlás, ellenőrzés, értékelés, önellenőrzés és önértékelés), amelyben az információforrások között nincs domináns csatorna és szereplő. A csoportosítás egyik érdekes vetülete, hogy Orosz az önismeretre és önértékelésre is kitér, mint fontos fejlesztő, ismeretsajátító módszerre.

Báthory Zoltán (1997) a pedagógiai módszereket 3 alapvető csoportra osztotta: az alpmódszerek közé a tanári magyarázatot, a munkáltatást és az individualizálást, a motiváló módszerekhez a csoportmunkát, játék, vita, projekt módszert, míg a komplex módszerekhez a programozott oktatást, a számítógépes oktatást, valamint az oktatócsomagokat sorolta.

Falus (1998) a módszereket több szempont szerint is osztályozta. Vizsgálta az információk forrása szerint (verbális/szemléleti/gyakorlati), az oktatás logikai iránya szerint (induktív/deduktív), a tanulás irányítása szerint (tanári dominanciájú/tanulói dominanciájú/közös tanári-tanulói módszerek), szóbeli közlés alapján (monologikus/dialógusos), illetve a tanulók által végzett megismerő tevékenység szerint (receptív (tapasztalati) / reprodukív (felidézéssel) / heurisztikus (felfedező) / kutató jellegű módszerek).

További csoportosítási szempontja volt a didaktikai feladatok célja szerinti differenciálás. Ezek alapján megkülönbözteti az új ismeretek tanításának módszereit (pl.: közlés, magyarázat, szemléltetés), a képesség, készség tanításának módszereit (pl.: fogalomalkotás, gondolkodásfejlesztés, problémafelvetés), az alkalmazás módszereit (pl.: gyakorlás, alkotó alkalmazás), rendszerezés és rögzítés módszereit (pl.: összefoglalás, ismétlés), valamint az ellenőrzés és értékelés módszereit. Falus ezeken túl a módszerek használatának külső feltételeivel is foglalkozott, ezek alapján munkaformákat és szervezeti formákat definiált. Munkaformák tekintetében megkülönböztette a közös (frontális osztály), a csoport, a páros és az egyéni munkát¹², míg a szervezeti formáknál a tanítási órát, a szakkört, a korrepetálást, valamint a tanulmányi kirándulást. Mindezek alapján látható, hogy a terület komplex megközelítésére törekedett, annak lehető legtöbb szempontját igyekezett figyelembe venni.

Azonban több kutató (Palfrey et al. 2008, Prensky 2010, Magyarai 2010, Ollé 2010) is felhívja a figyelmet arra, hogy a felnövekvő generációk igényei miatt a hagyományos oktatási módszerek mellett az oktatóknak és a pedagógusoknak is egyre inkább fel kell készülniük a digitális kor kihívásaira így az IKT¹³ eszközök beemelése a módszertani repertoárba ma már nélkülözhetetlen.

Fontos mindezekén túl azt is kiemelni, hogy a tantárgy pedagógia vagy (szak)módszertan jelentősen determinálja, hogy adott tárgy oktatása kapcsán melyek a legcélszerűbb és leghatékonyabb módszerek, eszközök a tudás átadásban.

A bemutatott gazdag pedagógiai módszertáron felül Zrinszky (2002) szerint a pedagógus szerepkörébe és módszertani repertoárjába beletartozik a tanácsadás is. Erre akkor van szükség, amikor a diáknak vagy a szülőknek különböző alternatívák közül kell választaniuk, de a sikeres döntéshez nem rendelkeznek a megfelelő minőségű és / vagy mennyiségű információval. Benedek (1996) a közoktatásban működő tanácsadók 4 típusát különbözteti meg: a generalista (akinek jó a problémákra való rálátása), a specialista (a részproblémák megoldására fókuszál), a diagnosztika (helyzetek, problémák feltárásában erős), illetve a javaslattevő, aki a leginkább a megoldások felkutatásában jó.

¹² Ollé (2013) az IKT eszközök megnövekedett szerepe miatt ötödikként ezekhez sorolja a hálózati tanulást

¹³ információs és kommunikációs technológia

A fentiek alapján látható, hogy a pedagógia igen széles módszertani lehetőségekkel rendelkezik az ismeretek átadására és a képességek fejlesztésére. Minthogy e két tényező a pályaválasztási döntésre való felkészítés folyamatában is jelentős szerepet kap és - amint azt a korábbi fejezetekben is bemutattuk -, a pályorientáció nagyban támaszkodik a pedagógiai módszerekre, ezért a következőkben a módszerek pályorientációs vetületét mutatjuk be.

A pályorientáció módszerei

Az 1960-as évektől kezdve a világon és hazánkban is egyre többen dolgoztak a pályaválasztás folyamatos előkészítésének módszerein, amelyek a személyes érdekelttség (Super 1957, Pelletier et al 1974) élményén keresztül az egész személyiséget aktivizálják. (Rókusfalvy 1969)

A pályaválasztási előkészítés módszertanával kapcsolatban Völgyesy (1976:38) így fogalmazott: „*olyan módszereket kell elsősorban alkalmazni, amelyek elegendő mértékben képesek differenciálni az egyéni tulajdonságokat a személyiségstruktúrán belül, valamint az egyes személyek között, nemcsak pillanatnyi állapotukban, hanem fejlődésükben is.*”

Az 1970-es évek gyakorlatában többféle módszer alakult ki az orientáció, illetve a pályaválasztási döntést előkészítő munkában, amely alapvetően 2 csoportra bontható: egyéni és csoportos formában megvalósuló döntés előkészítés. (Szilágyi 1996/b) Az egyéni formában történő előkészítést hívhatjuk *egyéni tanácsadásnak* is, amelyen belül pszichológiai és pedagógiai tanácsadást különíthetünk el. A pszichológiai tanácsadás leginkább az iskolapszichológusi tevékenységhez kapcsolható, teszt-módszerekkel történő diagnosztikai vizsgálatokra épül, ma is működnek az iskolákban. A pedagógiai tanácsadás általában az iskolai órán történő több alkalmas beszélgetésen alapuló folyamat volt, amelyet az iskolai pályaválasztási felelős, vagy a megyei pályaválasztási tanácsadó intézetekből kijáró pedagógus vezetett. (Szilágyi 1996/b) Jelenleg nincs pontos adatunk arra vonatkozóan, hogy a köznevelés intézeteiben mennyire jellemző ez a forma. A pedagógiai tanácsadás – graduális alapképzés és a területen működő továbbképzési rendszer nélkül – nem jellemző a köznevelésre. Valószínűsíthetjük, ugyanakkor azt is, hogy azon iskolákban, ahol iskolapszichológus dolgozik, létezik ilyen jellegű egyéni szolgáltatás, azonban leterheltségük miatt - mivel nincs rá központi státusz, így jobbra részmunkaidőben látják el a feladatot – tömeges igénybevételéről nem beszélhetünk.

A csoportban végzett munka hosszú időre tekint vissza, egyaránt használják pedagógiai módszerként és a segítő szakmák képviselői. (vö. Hadnagy 2009) A csoportos munka előnye, hogy alapvetően hasonló élethelyzetben lévő emberek közösen, együtt dolgoznak csoportvezető irányítása, koordinálása mellett. A csoportban a dinamikai sajátosságokból adódóan a tagok több helyzetben, szerepben kipróbálhatják magukat, miközben információkat sajátítanak el önmagukról és az őket körülvevő világról. Nem véletlen, hogy a pályaválasztási döntést elősegítendő, már igen hamar alkalmazták ezt a módszert a segítő, támogató szakemberek. A *csoportos foglalkozás* gyakori formája volt a pályaválasztási szakkörök¹⁴ szervezése elsősorban gimnáziumokban, ahol – a fakultációválasztás függvényében- a hasonló tantárgyérdeklődéssel rendelkezőknek (pl.: biológia, történelem) vagy jobb esetben azonos pályakörben gondolkodóknak (pl.: orvosi, műszaki, pedagógiai) szerveztek rendszeres foglalkozásokat. Az általános iskolákban szervezett szakköröknek elsődleges célja a pályák, szakmák megismertetése volt, ezért gyakran szerveztek a diákok számára munkahelyi, vagy üzemlátogatásokat. (Szilágyi 1996/b)

¹⁴ erre példa J.Szilágyi Klára (1970) pályaválasztási kör néven szervezett csoportfoglalkozásai, illetve ezt a folyamatot folytatta Szilágyi-Völgyesy (1979), Rajnai (1980) és Dehelán-Polgár (1984) (Szilágyi 2000/b)

Ezekhez a csoportokhoz hasonló, de más alapokon nyugvó úgynevezett „Hivatás- és személyiségfejlődés- aktiváció” programot honosított meg hazánkban Dehelán (1983), amely kanadai mintán alapult. A strukturált, tematikus program alapvetően a 6-7. osztályos tanulók minimum 1 éves programját jelentette, kiscsoportos formában, pedagógus-pszichológus kettős vezetéssel. A felhasznált gyakorlatok leginkább a gondolkodás és kreatív fejlesztő programok, valamint egyéni és csoportpszichoterápiás módszerek elemeiből építették fel. (Dehelán et al. 2004)

Manapság a csoportos foglalkozásoknak is több típusát különböztethetjük meg: az iskolai életbe illesztett csoportos foglalkozás tanterv alapján, osztályszinten, meghatározott órakeretben biztosított információátadási forma. A csoportos tanácsadás ezzel szemben azonos problémakörre szerveződött, az iskolai foglalkozástól elkülönült csoportmódszer. Formáját tekintve működhet szakkörként, vagy 6-10 órás foglalkozássorozatként (Szilágyi 1996/b) A csoportos foglalkozáson, előre meghatározott, tematikusan felépített információmennyiséget kell feldolgozni. A foglalkozás során a résztvevők involválódnak és személyes élményeket szereznek a foglalkozás során. A csoportos foglalkozás módszere a moderáció. „A moderáció egy olyan csoportos beszélgetési forma, ahol a vezető (moderátor) a tartalom mentén irányítja a folyamatot, vagyis a közös gondolkodás lépéseit koordinálja az adott témában”. (Szilágyi 2012/b:47) A csoportos beszélgetés lényege, hogy a résztvevőket aktivizálva, hozzászólásra motiválja, akik gondolataikkal, problémafelvetéseikkel elősegítik a témához kapcsolódó megoldások alternatíváinak kialakítását. A csoportos foglalkozás dinamikáját a vizualizációs technikák alkalmazása és a változatos ismeretfeldolgozási módszerek¹⁵ használata segíthetik. (Szilágyi 2012/b)

A pályaorientáció módszerei között meg kell említenünk a *számítógéppel támogatott információ átadást* (Szilágyi 1996/a,b, 2002/a,b, Szilágyi-Völgyesy 1996), mint az iskolai oktató-nevelő munkához jól illeszthető szakmai tevékenységet. (Fazakas 2009/a). A számítógéppel támogatott információs rendszerek elsősorban orientációs jellegűek, amelyek meghatározott személyiségjellemzőhöz kapcsolódóan számos információt és további tájékozódási lehetőséget kínálnak többnyire a pályák, pályakörök sajátosságairól és a képzésekről. (Szilágyi 1996/a) Az Internet térnyerése óta ma már számos rendszeresen felépített honlap¹⁶ érhető el hazánkban is pályaorientációs tartalmakkal. A számítógéppel támogatott munka előnye az információs kapacitásán túl az elérhetőség és a változatos, célcsoport-specifikus megoldások használata. (Szilágyi 2012/b) A számítógép a pályaorientációs folyamatban 4 formában jelenhet meg: önállóan, támogatott, együtthasznált vagy progresszív módon. (Juhász et al. 2008). A csoportosítás alapvetően azon alapul, hogy a folyamatban a felhasználó és a pályaorientációs szakember módszernek vagy eszköznek tekinti a számítógépet. Míg az első kettőnél a szakember nem, vagy csak támogatóként vesz részt a folyamatban, addig az együtt-használat során az eszköz információátvitelét és sebességét használják ki a közös munka során. A progresszív forma esetében pedig mintegy előszűrőként jelenik meg a pályaorientációs folyamat előkészítéseként.

A pályaorientációs folyamat alapja az *önértékelés*, amelynek egyik speciális eszközét jelentik az önértékelő eljárások. Ezek jobbra pszichológiai tesztekhez kapcsolódó kutatások alapján készült, jellemzően kérdőív jellegű módszerek fő célja annak elősegítése, hogy a kérdőívet kitöltő egyén öndefiníciós képessége kialakuljon, fejlődjön. (Szilágyi 1996/a,b, 2000/a, 2012/b) Ezeken a speciális eszközökön túl az önértékelés és ezáltal az önismeret

¹⁵ pl.: gyűjtés, csoportosítás, párosítás, súlyozás, rangsorolás, fogalomtisztázás, mondatbefejezés, összehasonlítás, szövegfeldolgozás, táblázatelemzés, ábrázolás, asszociációs játék, videofilmek elemzése, interjúkészítés, referátum, stb.

¹⁶ pl. www.eletpalya.munka.hu, www.palyaorientacio.munka.hu, www.dontok.hu, www.szakmavilag.hu, www.ujnemzedek.hu, www.palyasugo.hu

fejlesztésének fontos módszere a különféle jobbára tapasztaláson alapuló helyzetgyakorlatok és tevékenységek kipróbálása is. A különböző szerepek és szituációk kipróbálása révén nem csak önmagáról, hanem a környezetéről is fontos információkat tudhat meg az egyén.

A pályaaorientációs folyamat meghatározó területe a szakmák, pályák világának megismertetése a diákokkal. A *pályaismertetés* többféleképpen is megvalósulhat, történhet egyéni vagy csoportos szinten. Általános módszerei közé tartozik a felvilágosítás, előadás, filmvetítés, pályaleírások bemutatása, látogatások szervezése (pl. üzemekbe, intézményekbe), vagy speciális csoportos foglalkozások szervezése (Rókusfalvy 1966, 1969, Szilágyi- Völgyesy 1998). Ide sorolhatjuk még a különféle pályaválasztási konferenciákat és kiállításokat, valamint a szakmai versenyeket is, ahol érdeklődők számára lehetőség van a szakmák mindennapi tevékenységébe betekinteni.

A pályaaorientációs folyamat - a terület sajátosságaiból adódóan is - olyan módszerek használatát is lehetővé teszi, amely jelentősen megkülönbözteti más professziók lehetőségeitől. Ilyen például a *pályaválasztási tematikus tábor*, amelynek az a szerepe, hogy a döntési tanévet megelőző tavasszal vagy nyáron, intenzíven, 3-7 napon át a fiatalok önismeretét, és pályaismeretét bővítsse. Ezek az alkalmak azon túl, hogy célirányosan segítik a diákok orientációját olyan közösségi és személyes kompetenciák fejlesztését is lehetővé teszik, amelyeket a fiatalok a későbbiekben is használni tudnak majd az élet különböző területein. A *pályaválasztási szülői értekezlet* szintén egy olyan speciális pályaaorientációs módszer, amely kevésbé jellemző más területre. Létjogosultsága azon alapul, hogy - ahogyan azt korábban is kifejtettük - a családnak igen jelentős szerepe van a diákok pályaválasztási döntésének meghozatalában. A szülők, azért, hogy megfelelően tudják támogatni gyermekeiket e folyamatban, információs igénnyel lépnek fel a pedagógus, az iskola felé, és bár erre nincs jogszabályi kötelezettség, az iskolára vagy az osztályfőnökre hárul e feladat ellátása. Ennek megfelelő fóruma lehet a közös szülői értekezlet a témában, amely során nagy számú hallgatóság számára egységesen lehet lényeges információkat átadni a területtel kapcsolatban.

A módszerek egy külön csoportját jelentheti a „*pályá-portfólió*” (Borbély-Pecze et al. 2013/b) vezetése és gondozása. Ez a folyamatelvű, a pályaaorientációs tevékenység szereplőinek összehangolt munkáját igénylő módszer már a kisiskolás kortól a munkaerőpiaci kilépésig tanulási és pályaterveket készített a tanulókkal és szüleikkel. Az összegyűjtött önismereti és egyéb feladatlapok, dokumentumok nem csak a tanulási, pályaválasztási folyamat áttekintését, nyomon követését és tudatosítását támogathatja, hanem a munka világában megjelenés első lépéseit is segítheti.

A módszereket áttekintve látható, hogy ezek a pályaaorientációhoz kapcsolódó ismeretek a pedagógustól speciális felkészültséget kívánnak. Amennyiben ehhez önálló órakeret is társul, a tanári tevékenységet 3 típusba sorolhatjuk: tanár és tanuló közös tevékenységei; tanári önálló feladatok, illetve a tanárok közösségben végzett feladatai. (Szilágyi-Völgyesy 1996)

A pályaaorientációs tevékenység megvalósítására a köznevelésben számos modell kínál megoldást: amennyiben az iskola helyi tantervében felvállalja, az egész képzési szakaszon megjelenhet a pályaaorientáció egyrészt osztályfőnöki órákon, másrészt a szaktantárgyak keretében történő pályaismertetések (pl.: német, osztrák modell). A saját élményen alapuló információszerzés (pl.: üzemplátogatás, munkatevékenységek kipróbálása) nagyban segítheti a pályák sajátosságaiba és a munka világába történő bepillantást. A különböző iskolai rendezvények, előadások, anketok a fiatalok információs szintjének növelésén túl motivációját és tájékozódási igényét is felkelthetik. A pályaaorientációs tevékenységet végezheti (Szilágyi 1996/b) az osztályfőnök (az osztályfőnöki óra keretében), szakpedagógus, iskolai pályaválasztási felelős, tanácsadó, vagy külső szakember.

A bemutatott pályaeorientációs módszereket érdemes különféle szempontok szerint csoportosítanunk. A csoportosítást a 2. sz. táblázat foglalja össze.

MÓDSZER	FEJLESZTÉSI TERÜLET			TEVÉKENYSÉG JELLEGE		TEVÉKENYSÉG FORMÁJA		MÓDSZER JELLEGE		HELYSZÍN	
	ÖNISMERET	PÁLYA-ISMERET	TERVEZÉS, LEHETŐSÉGEK	INFORMÁCIÓ-SZERZŐ	KOMPETENCIA FEJLESZTŐ	EGYÉNI	CSOPORTOS	DIREKT	INDIREKT	ISKOLÁN BELÜL	ISKOLÁN KÍVÜL
Pályaeorientációs szakkör, tábor	X	X	X	X	X		X		X	X	X
Számítógéppel támogatott információátadás	X	X		X		X		X		X	X
Önértékelés	X		X	X	X	X	X		X	X	X
Pályaismertetés		X	X	X	X	X	X	X		X	X
Pálya-portfólió			X	X	X	X		X	X		X

2. sz. táblázat: A pályaeorientációs módszerek csoportosítása

A táblázatban a leggyakoribb pályaeorientációs tevékenységek legjellemzőbb módszereit vettük számba, amelyen a bemutatott módszerek komplex megközelítése is jól látható. A pályaeorientációs munka alapvetően az egyéni igények figyelembevételével történik: akkor is az egyén célja, fejlődése áll a középpontba, ha a munka csoportban folyik. Mindezek mellett több olyan módszer is van, amely munkaformától függetlenül egyénileg és csoportban is végezhető.

Megfigyelhető, hogy a pályaeorientációs tevékenység alapvetően 3 fejlesztési területet helyez tevékenysége középpontjába, amelyet a hatályos jogi szabályozók is tükröznek (vö. 2.4. fejezet). Nem meglepő ugyanakkor, hogy míg a pályák világáról szóló információk elsajátítása inkább a direkt módszerek csoportjába sorolhatóak, addig az önismeret fejlesztése és a tervezés gyakorlása, elsajátítása indirekt megközelítést igényelnek.

A tevékenységek egyaránt végezhetőek iskolai tevékenységként és iskolán kívül is, ez alól csupán a pályaportfólió kivétel, hiszen annak gyakorlata nem honosodott meg a hazai köznevelési rendszerben.

A fenti összegzés alapján jól látható, hogy míg a pedagógiai módszerek a didaktikai elemek felől közelítik meg a terület összegzését, addig a pályaeorientáció területén az egyes témák feldolgozásához kapcsolható legoptimálisabb lehetőségeket veszi számba. Ez a különbség jól mutatja a területek közötti, a megközelítésben, szemléletben tapasztalható eltéréseket. Mindezek összegzését mutatja be a 3. számú táblázat is.

	PEDAGÓGIAI MÓDSZERTAN	PÁLYAEORIENTÁCIÓS
--	------------------------------	--------------------------

		SZAKMÓDSZERTAN
A tevékenység végzője	pedagógus	pedagógus vagy pályaorientációs szakember
A tevékenység típusai	pl.: előadás, magyarázat, kérdések, ellenőrzés, értékelés	pl.: beszélgetés, csoportmunka, önértékelő eljárások, helyzetgyakorlat
A tevékenység célja	ismeretátadás, készség, képeség, kompetenciafejlesztés	ismeretátadás, életpálya-építési (tervezési) kompetencia fejlesztés
A tevékenység módja, módszere	direkt > indirekt	direkt < indirekt
A tevékenység kerete	többnyire iskolán belüli tevékenység (pl.: órakeret, szakkör)	iskolai és iskolán kívüli tevékenység
A tevékenység szemlélete	tudományterület centrikus	holisztikus, folyamatelvű, életpálya szemléletű
A tevékenység tartalma	meghatározott tantárgyi tartalmak	pályaorientációs témakörök

3. sz. táblázat: Összehasonlító táblázat az általános pedagógiai és a pályaorientációs szakmódszertan azonosságairól és különbségeiről

Összességében elmondható, hogy a pedagógiai és pályaorientációs módszerek több hasonlóságot, mint különbséget mutatnak egymás irányában. Különbséget leginkább csak a felhasználás módjában és a feldolgozandó ismeret tekintetében fedezhetünk fel. Míg alapvetően a hagyományos iskolai megközelítés és pedagógiai cél alapján leginkább a külső világról szóló információk elsajátítása áll a tanulás / tanítás középpontjában, addig a pályaorientációs tevékenység során az egyén önmagáról alkotott ismerete kerül fókuszba, amelyet kiegészít a képzések, munka, pályák világról szóló ismeretanyag. Fontos azonban hangsúlyoznunk, hogy a tanulás, tanítás kiemelt céljai között ugyanúgy megtalálható az önismeret fejlesztés, amely a nevelés értelemszerű velejárója.

Az elsajátítandó ismeret tekintetében a tantárgyi specializáció helyett a pályaorientációban a holisztikus szemléletmód nyer szerepet: az információk egymáshoz kötése, az összefüggések feltárása, a különböző területek összekapcsolása kerül középpontba. Ebből adódóan az ismeretek tartalma is behatárolja a leggyakrabban használt módszereket: míg a pedagógiában többségben vannak a direkt módszerek, addig a pályaorientációban az indirekt, közvetett módszertani megközelítések kerülnek túlsúlyba. Ennek oka, hogy míg az általános pedagógiai módszertanban a tantervekben meghatározott tudomány-specifikus ismeretanyag átadása a cél (hiszen ez alapján értékelik az oktatás eredményességét), addig a pályaorientációs szakmódszertan keretében több lehetőség van az egyéni igényeket figyelembevevő tartalom és tevékenység meghatározására.

A köznevelés rendszere nagyban meghatározza a választható szervezési kereteket és munkaformákat. A pedagógiai módszerek elsősorban iskolai órakeretben, nagy létszámban valósulnak meg, amelyek csak korlátozott lehetőséget biztosítanak a frontális vagy osztálytermi munkaformákon túl. Ezzel szemben - ideális esetben- a pályaorientációs foglalkozások, órák akár órakereten kívül, kisebb létszámban szervezhetőek. A kevesebb résztvevő könnyebb koordinációt, ugyanakkor intenzívebb tanulói aktivitást eredményezhet, ezáltal az ismeretek elsajátítása is eredményesebb lehet.

Mindezek mellett ugyanakkor fontos kiemelnünk azt is, hogy a pályaorientációs módszerek nagyrészt a pedagógiai módszerekből alakultak ki, így a pedagógusok számára a

pályaorientáció módszertana sem idegen. Problémát jelenthet ugyanakkor a szükséges ismeretek naprakészségének biztosítása, illetve a pályaorientáció szemléletmódjának elsajátítása, amelyek a pedagógus curriculumoknak jelenleg nem részei.

A pályaorientációs módszerektől fontos megkülönböztetnünk a módszer és a tevékenység megvalósítását támogató eszközöket. A következő fejezetben a pályaválasztásra felkészítő folyamatban használható eszközök számbavételére teszünk kísérletet.

A pályaorientációt támogató eszközök

A fent említett módszerek különböző szervezési módok keretében alkalmazhatóak, megvalósulásukat az oktatási, tanítási eszközök széles skálája segíti. Ma már számtalan nemzetközi és hazai példa van arra, hogy a pályaorientációs folyamatot és tevékenységet milyen korszerű eszközzel lehet a fiatalokhoz közel hozni. Azonban habár a módszertani fejlesztések az elmúlt időszakban számtalan új taneszközt alakítottak ki és integráltak az oktatásba, közülük mindmáig legjelentősebb taneszköz a *tankönyv*. (Falus 1998)

Az ismeretátadást, valamint a tanulás hatékonyságát és eredményességét taneszközök segítik, amelyek közül az egyik legjelentősebb a tankönyv. Hazánkban az első tankönyvek már Szent István uralkodása idején, az 1010-es években léteztek, amelyeket kezdetben kézzel másoltak, később a könyvnyomtatás megjelenésével pedig gyors sokszorosításuk is megoldottá vált. Az első nyomtatott magyar tankönyv 1473-ban készült, amely latin nyelvű volt, az első magyar nyelvű tankönyv pedig 1563-ban Heltai Gáspár nyomdájában látott napvilágot. (Falus 1998)

Az évek során számtalan új taneszköz, módszer született és involválódott az oktatásba, mégsem sikerült egyiknek sem helyettesítenie a tankönyvek szerepét. A tankönyv alapvető funkciója, hogy a diákok tanulási tevékenységét támogassa, miközben fontos segédeszközként jelenik meg a pedagógus munkájában is. (Petriné Feyér 2003) A tankönyv rendszerezetten tartalmaz információkat, amelyhez gyakorlatorientált feladatokat rendel, ezzel is segítve a tanulási folyamatot. Karlovitz (1997) szerint a jó tankönyv megbízható információs tartalmán túl motivál és további ismeretek elsajátítására ösztönöz.

Dárdai (2002) minden olyan az oktatásban felhasznált eszközt tankönyvnek tekint, amely segíti a megismerési folyamatot. Szűkebb értelemben azokat a kiadványokat sorolja ide, amelyeket iskolai célra használnak, kialakításukkor az adott célcsoport életkori sajátosságait figyelembe veszik, bennük a szaktudományi ismeretek redukált formában jelennek meg, az ismeretek strukturálódnak és pedagógiai elvek mentén transzformálódnak. Karlovitz (1997) úgy véli, hogy a tankönyv az oktatás egyik legfontosabb eszköze, amely hosszabb időre szóló tantervi-tantárgyi tananyagot tartalmaz. Olyan, első sorban tanulóknak szóló, didaktikus kellék, amelynek készség- és képességfejlesztő hatása van a használók életkorának, fejlettségi szintjének megfelelően. Így tágabb értelemben tankönyvnek tekinthetőek a munkafüzetek, példatárak, szöveggyűjtemények és más segédletek is. Köves (2012) munkájában a tankönyvek megjelenési formájának változására is felhívja a figyelmet. Ma már nem szükségszerű ugyanis, hogy a tankönyv könyv formátumú, nyomtatott taneszköz legyen, készülhet audio, vizuális, vagy digitális formában is. Ezzel összhangban van a hazai tankönyvszabályozás is, amely lehetővé teszi az elektronikus vagy digitális hordozókon megjelenő tananyagok tankönyvvé nyilvánítását is.

A pályaválasztással, szakma és továbbtanulással kapcsolatban számos könyv tanulmány született az elmúlt időszakban, amelyet több bibliografikus munka is összefoglalt. A XX. század második felének első ilyen jellegű munkája Gellériné Lázár Márta és Rajnai Nadinka (1971) által összeállított Pályaválasztási bibliográfia 1945-1970 című gyűjtemény. Az áttekintés a megyei tájékoztató kiadványokon kívül több mint 1100 db pályaválasztással

kapcsolatos szakirodalmat tartalmaz, amelyet a pályaválasztással foglalkozó kutatók és pedagógusok számára ajánlanak a szerkesztők. Az áttekintésben szereplő tudományos igényű tanulmányok, szakcikkek mellett – amelyek a pályaválasztás pszichológiai, szociológiai és pedagógiai vetületét vizsgálják leginkább – számos kiadvány, könyv szerepel, amelyeknek célja a fiatalok pályaválasztási döntését segítő, leginkább pályaismertetésből álló információk megosztása. Ilyen pályaismertető kiadvány füzet készült többek között a mezőgazdasági, az egészségügyi és a fémipari foglalkozásokról, valamint szép számmal vannak az egyes szakmákat (pl.: üveges, vasesztergályos, hangszerkészítő) ismertető és népszerűsítő cikkek is a gyűjtésben. Mindezek mellett több kiadvány, tanulmány foglalkozik az osztályfőnökök és a pedagógusok pályaválasztási tevékenységet támogató iskolai lehetőségeivel, módszereivel.

Jelentősnek tekinthető Gillemotné Tóth Mária (1995) Magyar nyelvű pályaválasztási irodalom: Bibliográfia 1960-1993 gyűjteményes munkája¹⁷ is, amely 33 év pályaválasztási szakirodalmát foglalja össze és 2508 címléírást tartalmaz. Az elemszám magas voltát magyarázza, hogy az összeállítás a pályaválasztás témakörét tágan értelmezi, így olyan kapcsolódó kérdésköröket is vizsgál, mint az egészségügyi tényezők, a munkaerő-gazdálkodás, illetve foglalkozik a pszichológia távolabbi kapcsolódási pontjaival is, így többek között a devianciával. (OFI 2010)

A hagyományokat követve 2010-ben az Oktatáskutató és Fejlesztő Intézet újabb gyűjteményt állított össze Áttekintés a pályaeorientáció témakörében megjelent bibliográfiáról 1988-2009 címmel. Az áttekintés bár részben fedésben van a korábbi gyűjtéssel, a rendszerváltás időszakától összegzi a témával kapcsolatos könyveket, tanulmányokat, cikkeket. Az országos kiterjedésű kutatás végül 423 db szakirodalmat regisztrált a jelölt 21 esztendő alatt, amelyek között jelentős számban szerepelnek a pedagógusok számára készült ismertető és módszertani kiadványok. A gyűjtemény külön fejezetben foglalkozik a középfokú oktatásban felhasználható irodalommal, amelyek közül 12 munka a köznevelésben is felhasználható tankönyv vagy munkafüzet. Az áttekintés további hozama, hogy szerepelnek már benne a témakör oktatásával kapcsolatos felsőoktatási tananyagok, jegyzetek is.

Az áttekintés tartalmi elemzése alapján (Fejér 2010) megfogalmazhatjuk, hogy a rendszerváltás időszakában a pályaeorientációhoz kapcsolódó szakkönyvek, tankönyvek csak elvétve léteztek, azok is leginkább munkafüzet formában az iskolaválasztásra készítették fel a tanulókat. Az 1990-es évek végétől azonban ugrásszerűen megnőtt a pályaeorientációval kapcsolatos tankönyvek száma, melyek leginkább a szakiskolásoknak, szakközépiskolásoknak szóltak. Ekkor kezdtek újra megjelenni a pályaismereti, illetve a pályákat bemutató könyvek, riportfüzetek is.

A tankönyvpiac és a feltételek változása miatt az elmúlt időszakban kevesebb témához kapcsolódó nyomtatott könyv, kiadvány jelent meg, egyre inkább az online és elektronikus úton elérhető információk és eszközök nyernek a területen szerepet.

A tankönyvek mellett fontos szót ejtenünk a pedagógusok, tanárok munkáját segítő módszertani és *jó gyakorlatokat tartalmazó gyűjteményekről*, amelyek sok esetben konkrét foglalkozásterveket és képzési programokat is tartalmaznak. Jellemző, hogy ezek a kiadványok, produktumok összeállítása és megjelentetése mindig 1-1 nagyobb programhoz kötődtek (véges költségvetéssel), így disszeminációjukra, fenntartásukra, karbantartásukra nem maradt elég forrás. Míg korábban ezek a *pedagógiai segédletek* inkább nyomtatott formában jelentek meg (pl.: Pitrik 1997, Dehelán 2004, Suhajda 2004), több program,

¹⁷ A gyűjtemény nehezen hozzáférhető, csak kéziratos formájában érhető el az Eötvös Loránd Tudományegyetem Bölcsészettudományi Karán

szervezet ezek online, internet alapú megjelentetésére vállalkozott. (pl.: Iskolatáska¹⁸, Nemzeti Köznevelési Portál¹⁹, Bázisiskola Program²⁰)

A pályorientációs ismeretek interaktív, élményalapú, akár iskolai órakeretben is használható eszköze lehet a *pályorientációs társasjáték*. A közös kiscsoportos témafeldolgozás (pl.: önismeret, iskolarendszer) lehetőséget ad az ismeretek kooperatív áttekintésére. Erre az eszközre jó példa a (M)Ilyen vagyok!? önismereti társasjáték.

A korábbi fejezetben már bemutattuk az *önértékelő eljárások* felhasználási lehetőségeit és jelentőségét a pályorientációs folyamatban. Ebbe a csoportba sorolhatóak a validált *tesztek és kérdőívek* is, amelyek használata speciális felkészülést igényel (leginkább pszichológusok alkalmazzák). Ezek az eszközök papír alapon és online formában is elérhetőek. Az eszköz népszerűségét jól jelzi, hogy ma már minden pályaválasztással, vagy munkavállalással foglalkozó internetes weboldal biztosít ilyen területet.

Fontos eszköznek tekinthetőek a szakmák világának feltérképezésében a különféle *pályaismertető filmek és információs anyagok*. A rendszerváltást követő pályorientációs témájú programok, intézkedések is kiemelt helyet szántak ennek az eszköznek (ld. 2 sz. melléklet), a német mintára kialakított, a munkaügyi szervezet által fenntartott Foglalkozási Információs Tanácsadók (FIT) egyfajta szakkönyvtárként biztosított ilyen információkat. Az elmúlt időszakban online elérhető videók, információs mappák szolgálnak segítségül a pályaválasztás előtt álló fiataloknak. (pl.: www.palyaorientacio.munka.hu)

A *számítógépes programok és alkalmazások* külön részét képezik a pályorientációs eszközöknek. A kezdeti, inkább információhordozó szoftverek világát ma már felváltották az önismeret és a képzés világát is összekapcsoló komplex tanácsadói rendszerek és interaktív tananyagok. (Juhász et al. 2008) Azonban ezek fenntartása, üzemeltetése igen nagy erőforrást igényelnek, ezért nemzetközi szinten²¹ leginkább a kormányzatok vállalják a komplex rendszerek fenntartását, üzemeltetését, amelynek elengedhetetlen feltétele a naprakész és pontos információk biztosítása a képzés és a munkaerőpiac világról.

Ezeket kívül számos speciális, általában 1-1 programhoz kötődő eszköz került kifejlesztésre az elmúlt időszakban, amelyek mind azt szolgálják, hogy a fiatalok pályaválasztási döntését segítség, támogassák. Ide sorolható a *Real Game* kanadai fejlesztésű program is, amely az Ifjúsági szakképzés fejlesztése világbanki programban résztvevő iskolák számára volt elérhető. A program abból az alapelvből indul ki, hogy az életpálya építéshez szükséges kompetenciák mindenkiben kialakíthatóak, fejleszthetőek az oktatási- képzési folyamatokban, az oktatás minden szintjén. (Sum 2001)

Speciális eszközként van jelen a területen a *Digitális Életpálya Térkép (DÉT)*, amely egyben egyfajta módszert is jelent. Segítségével feltérképezésre kerül a diák (vagy akár felnőtt) résztvevő korábbi életpályája, elsajátított ismeretei, képességei, kompetenciái, motivációja, valamint attitűdje. Az alapvetően számítógépes adatfeldolgozáson és strukturáláson alapuló módszer során szakértő bevonásával a résztvevő számára közös munka során egyénre szabott fejlesztési tervet készítenek karrierje, életpályája vonatkozásában. (Heves et al. 2008)

Látható, hogy igen gazdag pályorientációs eszköztár került kidolgozásra az elmúlt években hazánkban. Az eszközökről elmondható, hogy – a módszerekhez hasonlóan –

¹⁸ <http://iskolataska.educatio.hu/>

¹⁹ <https://portal.nkp.hu/>

²⁰ <http://bip.ujnemzedek.hu/>

²¹pl.: <http://www.careeronestop.org/>, <http://www.onisep.fr/>

csoportosításuk leginkább tartalmi céljuk alapján lehetséges. Alapvetően információs tartalommal rendelkeznek (pl.: tankönyv, pályaismertető eszközök), vagy azok megszerzését szolgálják (pl.: számítógép, kérdőív, teszt), a kompetenciafejlesztés inkább csak közvetetten van jelen (pl.: gyakorlatos gyűjtemények, DÉT). Legtöbbjük lehetővé teszi a csoportban végzett munkát (pl.: társasjáték, tankönyv), azonban vannak olyanok is, amelyek használata egyénileg, szakember bevonásával a legcélravezetőbb (pl.: DÉT). Kategorizálhatjuk a rendelkezésre álló eszközöket az alapján is, hogy a pályaorientáció mely szereplőjének tevékenységét támogatja. Ezek alapján megkülönböztethetjük a pedagógiai munkát segítő eszközöket (pl.: módszertani segédletek), illetve a diákok tevékenységét támogatókat (pl.: számítógépes programok, önértékelő eljárások).

Mindezek alapján megfogalmazhatjuk, hogy az iskolai pályaorientációs tevékenység kidolgozott, speciális módszertannal rendelkezik, amelyet számos tankönyv és más (tan)eszköz támogat. Az ugyanakkor, hogy a rendelkezésre álló információs és módszertani eszköztár mennyire épül be az iskolai gyakorlatba, első sorban a pedagógusok felkészültségén, elkötelezettségén múlik.

2.3. A pályaeorientációs tevékenység nemzetközi vonatkozásai

A pályaeorientáció fogalmi és tartalmi meghatározását követően nélkülözhetetlen a terület nemzetközi aspektusának bemutatása. A témával kapcsolatban a nemzetközi szervezetek számos állásfoglalást, irányelvet fogalmaztak meg, az Európai Unió (EU) tagjaként pedig jónéhány irányadó számunkra is. Az alfejezetben a nemzetközi és uniós szakpolitikai állásfoglalások és vonatkozó dokumentumok ismertetésén túl áttekintjük, hogy az egyes országokban milyen helye és szerepe van a pályaeorientációnak a köznevelésben. A vonatkozó dokumentumok és a jó gyakorlatok ismerete elengedhetetlen ahhoz ugyanis, hogy a pályaeorientáció hazai megvalósulását megfelelően ítéljük meg.

A pályaválasztás elvi lehetősége, a foglalkozás szabad megválasztásának joga a francia forradalom alapdokumentumában szerepelt először²². A kezdeti időszakot leginkább a szabad szakmaválasztási lehetőségek védelme jellemezte mind jogi²³, mind pedig foglalkozás-egészségügyi²⁴ szempontból. A XX. század fordulóján a virágkorát élő nőmozgalmak a nők által elsajátítható foglalkozások összeállítására²⁵ vállalkoztak, illetve Európában és Amerikában megjelentek az első pályaválasztási tanácsadó állomások (Zürich: 1907, Brüsszel: 1908, Boston: 1908). Ezek a jórészt felvilágosító jellegű információs központok megteremtették a pályaválasztási tanácsadás első intézményes kereteit. (Rókusfalvy 1969) Az első olyan iskolapszichológiai szolgáltatás, amely kifejezetten pályaválasztási tanácsadást végzett 1915-ben regisztrálták Belgium francia nyelvű térségében, amelynek elindítását a belgiumi Keresztény Munkásfiatalok Szervezete kezdeményezte. Ez az intézménytípus a II. világháború után hálózattá növekedett. (Mihály 2001/b)

Az első pályaprofilok, pályaismertető elkészítése Otto Lippmann (1912, 1916 id. Rókusfalvy 1969) munkásságához kapcsolódik, aki a különböző értelmiségi pályákon sikerre vezető tulajdonságokkal kapcsolatban végzett kutatásokat. 1927-ben Magdeburgban már foglalkozási kézikönyvet állítottak össze, Amerikában pedig az üzemi tevékenységek elemzése alapján alakítottak ki pályaprofilokat a 20-as években. A '30-as, '40-es években a pályákról szóló információkat zömmel pszichológiai képességvizsgálatokkal egészítették ki, amely révén a II. világháború idejére a személyiségdiagnosztika tudománya kialakult. (Rókusfalvy 1969)

A kezdeti pályaválasztási tanácsadási gyakorlatot Rókusfalvy (1969) 3 típusba sorolta. A pedagógiai-pszichológiai feladatkörre korlátozódó tanácsadási rendszer az amerikai (USA), a belga, a francia, a holland és az olasz pályaválasztási hálózatot jellemezte. Ezekben az országokban általában központi koordináló szervezetet hoztak létre, amelyek a helyi intézmények tevékenységét felügyelték. A második típusba sorolhatóak azok a rendszerek, amelyek politikai berendezkedés, vagy gazdasági helyzetükből adódóan elsősorban a munkaerőpiaci igényeket vették alapul (pl.: a II. világháború előtti Németország) A harmadik típusú rendszerek a pedagógiai-pszichológiai és a gazdaságpolitikai feladatkör összeegyeztetésére törekedtek, mint Lengyelország, Anglia, Ausztria, Svédország és Svájc.

²² „...s mivelhogy a törvény előtt minden polgár egyenlő, tehát minden polgár egyformán alkalmazható minden közhivatalra, állásra és méltóságra, erényeik és képességeik különbözőségén kívül egyéb különbséget nem ismerve.” Az Emberi és Polgári Jogok Nyilatkozata VI. pont

²³ Az első munkajogi szabályozás Angliában született (The Moral and Health Act, 1802)

²⁴ Bernardino Ramazzini: De morbis artificum című könyve a foglalkozási higiéné megteremtője

²⁵ „Németh Nők Szövetsége”, 1894

A témában egységes, nemzetközi kezdeményezések a II. világháborút követően születtek meg, és a szakmai és politikai együttműködéseknek köszönhetően ekkor indult el a terület nagyfokú fejlődése.

2.3.1. Szakpolitikai állásfoglalások, iránymutatások

A nemzetközi egyezmények közül az első, amely a pályaválasztás témakörével foglalkozik az ENSZ²⁶ Emberi Jogok Nyilatkozata, amely már 1948-ban így fogalmaz: „Minden embernek joga van a munkához, a szabad pályaválasztáshoz, megfelelő munkakörülményekhez, valamint a munkanélküliség elleni védelemhez.” A szabad pályaválasztás előzetes informáltságot feltételez. Ehhez kapcsolódóan az ILO²⁷ 1948-as munkaügyi konferenciáján elfogadott 88. számú egyezmény a munkaerőpiaci szolgáltatás szervezetről (amelyet hazánk 1994-ben ratifikált), külön cikkében (8) foglalkozik a fiatalokkal, akik számára a munkaerőpiaci szervezeten és a pályaválasztási tanácsadók keretén belül speciális intézkedéseket kell kezdeményezni.

Európai Szociális Karta²⁸ (1961 Torino) kiemeli a pályaválasztáshoz kapcsolódó információk biztosításának fontosságát és deklarálja a pályaválasztási tanácsadáshoz való jogot. Ennek értelmében olyan ingyenes szolgáltatásokat szükséges biztosítani a tagállamoknak, amelyek a különböző életkorokban, mindenki számára elérhetően segítséget nyújtanak a pálya megválasztásával és szakmai fejlődéssel összefüggő problémák kezelésében, figyelembe véve az egyéni tulajdonságok és a foglalkoztatási lehetőségek összhangját. A Karta 1996-os módosítása²⁹ (Strasbourg) is tartalmazza e jogot és ezen túl kiemeli a pályaválasztási tanácsadás szerepét a fogyatékos személyek társadalmi beilleszkedésében, és intézkedést sürget a szolgáltatás kiépítésére esélyegyenlőség biztosításának valamint a családok támogatásának eszközeként.

A pálya-tanácsadással foglalkozó tevékenység áttekintését és szakpolitikai feltérképezését az 1970-es és 80-as években elsősorban az IAEVG³⁰ vállalta fel nemzetközi téren. Az 1951-ben, Párizsban létrehozott szervezet elsődleges célja a szakképzésben tanuló fiatalok felkészítése a sikeres szakmai életre és fejlődésre. A kezdeti főleg tapasztalatcserén és kutatásokon alapuló tevékenysége mára jelentősen kibővült: ma már olyan dokumentumok is kapcsolódnak a szervezethez, mint a képességek és kompetenciák sztenderdjeinek kidolgozása, vagy a tanácsadás etikájának megfogalmazása.

A hazánk által is ratifikált „1975. évi 142. számú ILO egyezmény Az emberi erőforrások fejlesztéséről” a szakképzés szerepe mellett a pályaválasztási tanácsadás feladataira koncentrálna. A területtel kapcsolatban a rendszerszerű megközelítési módot illetve az oktatás, a szakképzés és a munkaerőpiaci szereplők folyamatos együttműködését szorgalmazza.

Az Európai Gazdasági Közösség Bizottsága már 1966-ban³¹ ajánlásokat fogalmazott meg a tagállamok (6) számára a pályaválasztási tanácsadási tevékenységük fejlesztésével kapcsolatban. Az ajánlás sürgeti a pályaválasztási tanácsadási gyakorlatot feltáró tanulmányok elkészítését, és ösztönzi ezen szolgáltatások biztosítását nemzeti és közösségi szinten egyaránt. Kiemeli, hogy az ilyen jellegű szolgáltatások biztosítása leginkább a fiataloknak és a serdülőknek szükséges, azonban rámutat arra is, hogy a szolgáltatások

²⁶ ENSZ- Egyesült Nemzetek Szövetsége

²⁷ International Labour Organisation, Nemzetközi Munkaügyi Szervezet

²⁸ Magyarország 1999-ben erősítette meg

²⁹ Hazánk 2009-ben ratifikálta

³⁰ International Association for Educational and Vocational Guidance <http://www.iaevg.org/IAEVG/> (Nemzetközi Szövetség az Oktatási és Szakképzési Tanácsadásért)

³¹ 66/484/CEE

biztosítása egyenetlen: nemcsak az országok között, de város/vidék viszonyában is jelentős különbségek vannak. Mindezek alapján a dokumentum 4 területen fogalmaz meg ajánlást:

- Növelni kell a pályaválasztási tanácsadás szolgáltatást igénybevevők számát, különösen a fiatalok körében. Törekedni kell a minőségi információk biztosítására a pályák, foglalkozások tartalmáról és az ezekhez szükséges ismeretek, képességek elsajátításának lehetséges útjairól, az egyéni igényeket és adottságokat szem előtt tartva. Ehhez szükséges a tanácsadási módszerek, eszközök hozzáférhetőségének biztosítása a szakemberek számára.
- Az orientációval kapcsolatos szolgáltatások hozzáférhetőségének javítása, illetve a területhez kapcsolódó célcsoport-specifikus eszköz-módszer fejlesztés, megfelelő mennyiségű szakember biztosítása.
- Rendszerszintű koordináció megvalósítása valamint az oktatás, képzés és a munkaerőpiac érintett szereplőinek folyamatos együttműködése. A folyamatelvű és a preventív jellegű szolgáltatások biztosítása, különösen a különféle életszakaszok közötti átmenetekre való felkészülés során.
- Közösségi szintű együttműködés a munkaerő szabad áramlása jegyében, amelyben jelentős szerepet kap a rendelkezésre álló információk megosztása.

1976-ban az Európai Gazdasági Közösség oktatási miniszterei - a korábbi ajánlást mintegy megerősítve- állásfoglalást³² adtak ki a fiatalok munkába állásra való felkészítéséről, valamint az oktatás és a munka közötti átmenet megkönnyítéséről. Ennek értelmében a tagországoknak saját pályaválasztási-tanácsadó rendszert kell kialakítaniuk, a pályaválasztásban érintett szereplők bevonásával. Az állásfoglalás kifejezetten az oktatás és a munka világa közötti átmenetre fókuszál, amelyben kiemeli az oktatás és a munkaerőpiac szereplőinek kooperációjának fontosságát. 1982-ben az oktatási miniszterek szintén állásfoglalást adtak ki a témában, amelyben ösztönzik az iskolán kívüli tevékenységek felhasználását a munka világának jobb megértésében, különösen a 14-18 éves korosztály körében. Az új igényeknek megfelelő ismeretek, kompetenciák elsajátítása érdekében pedig szakmai továbbképzések biztosítását szorgalmazza a pedagógusok számára. A későbbi dokumentumokban is többször utalnak a pályaválasztási tanácsadás fontosságára, szerepére: 1987-ben tanácsi határozatban³³ meghirdetett akcióprogramban a szakképzésben tanuló fiatalok felnőtt létre és munkára történő felkészítésében, az oktatási miniszterek 1989. évi találkozásán³⁴ pedig az iskolai kudarcok elkerülésében és az esélyegyenlőség megteremtésében definiálták lehetséges funkcióját.

A tanulás és a szakképzés fontossága világviszonylatban is egyre inkább teret nyert erre az időszakra. A Gyermek jogairól szóló (New York) 1989. november 20-án kelt egyezmény³⁵ 28. cikkében ratifikálják a gyermekek oktatáshoz való jogát. A cikkely d) pontjában ehhez kapcsolódóan a tagállamok kötelezik magukat, hogy nyílttá és hozzáférhetővé teszik az iskolai pályaválasztási tájékoztatást és tanácsadást. Ez az okirat tehát az egyik első olyan nemzetközi dokumentum, amely alapjogként ismeri el a tanuláshoz és a pályaválasztáshoz kapcsolódó információs jogot.

³² Resolution of the Council and of the Ministers of Education, 13 December 1976

³³ 87/569/EEC

³⁴ 90/C 27/01

³⁵ Magyarországon az 1991. évi LXIV. törvény hirdette ki

A XX. században a tudás, így a tanulás értéke felértékelődött, amely egyfajta rugalmasságot biztosított a változó munkaerőpiaci igényekhez való alkalmazkodásban. 1996-ban jelent meg az OECD³⁶ Lifelong Learning for All – Élethosszig tartó tanulás mindenkinek – elnevezésű programja. A program az élethosszig tartó tanulás három alapvető céljaként a személyiségfejlődést, a szociális összetartást és a gazdasági növekedést jelölte meg. (Óhidy, 2006) Még ugyanebben az évben jelent meg³⁷ az UNESCO³⁸ kiadványa, Oktatás - rejtett kincs címmel, amely Delors - jelentés néven vált ismertté. A dokumentum a következőképpen definiálja az élethosszig tartó tanulást: „A 21. század előestéjén az oktatásnak az a feladata, hogy a gyermekkortól kezdve egész életen át segítsen mindenkit abban, hogy dinamikus ismereteket szerezhessen a világról, a többi emberről és saját magáról (...) Ezt az oktatási folytonosságot, amely végigkíséri az egész életet, ugyanakkor társadalmi dimenziókat is figyelembe vesz, a Bizottság egész életen át tartó oktatásnak nevezte el. Ebben látja a 21. századba való belépés kulcsát, s annak feltételét, hogy az emberiség alkalmazkodni tudjon az egyre gyorsabb ritmusban fejlődő világhoz.” (Oktatás - rejtett kincs 1997)

Az Európai Közösség 2000-ben adta ki ezzel kapcsolatos álláspontját, Memorandum az egész életen át tartó tanulásról címmel. Megfogalmazza, hogy „a tudásalapú társadalomban, az élet és a munka olyan aktív állampolgárokat kíván, akik kellő belső motiváltsággal rendelkeznek ahhoz, hogy saját egyéni és szakmai fejlődésüket megvalósítsák”. A memorandum külön fejezete foglalkozik az orientációval és a tanácsadással, ami természetesen első sorban a tanulás, képzés világára vonatkozik. A dokumentum a tanácsadással kapcsolatban hármas feltételt fogalmaz meg: mindenki számára folyamatosan rendelkezésre álló, helyben elérhető, közfeladat.

A 2000-ben Lisszabonban az Európai Unió állam- és kormányfőinek részvételével megtartott csúcsertekezlet célul tűzte ki, hogy az évtized végére „az Európai Uniónak a világ legversenyképesebb és legdinamikusabb tudás alapú társadalmává kell válnia”, amely képes a fenntartható gazdasági növekedésre, a több és jobb minőségű munkahely teremtésére, nagyobb társadalmi kohézió biztosításával. A stratégiai célok között szerepelt a foglalkoztatás növelése a képzettségi szint növelése, azonban a pályaválasztás és a pályorientáció gondolköre a stratégiában nem kapott helyet, noha a dokumentum célként fogalmazta meg az életen át folytatott tanulás kultúrájának elterjesztését. Mégis az ír elnökség alatt kiemelt szerepet kapott a karrier-tanácsadás és a pályaválasztás témaköre³⁹, azonban hosszú távú hatása nem lett.

A lifelong learning (LLL) koncepcióhoz kapcsolódva az Európai Unióban a pályatanácsadással kapcsolatban új szemlélet kezdett teret nyerni. Lifelong Guidance (LLG-életutató támogató pályorientáció) lényegét az EU oktatáspolitikusai először 2004-ben fogalmazták meg: „azon tevékenységek összességét fedi le, amelyek az egész életen át tartó tanulás kontextusában képessé teszik az európai állampolgárokat arra, hogy meghatározzák kompetenciáikat, érdeklődésüket, képzési és oktatási döntéseket hozzanak, és vezessék saját tanulási, munkavállalási életútjukat az így megszerzett életpálya-építési kompetenciákkal”. (2986/04 EU Tanácsának állásfoglalása 2004). A dokumentum értelmében a tanácsadás egy olyan életutató támogató aktív eszköz, amely a szolgáltatást igénybe vevőket saját kompetenciáik, ismereteik fejlesztésére ösztönzi, amely révén képessé válnak a munkaerőpiac változó igényeire rugalmasan reagálni. A rendelkezés szorgalmazza a tagállamok pályorientációs rendszerének felülvizsgálatát, egyben javasolja az oktatás és foglalkoztatás

³⁶ OECD- Organisation for Economic Co-operation and Development, Gazdasági Együttműködési és Fejlesztési Szervezet

³⁷ hazai kiadására 1997-ben került sor

³⁸ UNESCO- United Nations Educational, Scientific and Cultural Organization - az Egyesült Nemzetek Nevelésügyi, Tudományos és Kulturális Szervezete

³⁹ egyes vélemények szerint (Kovács 2004) a miniszter személyes elkötelezettsége okán (egykori szakmája)

szereplőinek szoros együttműködését a rendszer különböző szintjein. Kiemeli az általános, szak-, és felsőfokú képzést biztosító intézmények szerepét a reflektív tanulási technikák elsajátításában, amely képessé teszi a fiatalokat és felnőtteket karrierútjuk önálló menedzselésében. (Watts 2010)

A 2007-ben megalakult Európai Pályaorientációs Szakpolitikai Hálózat (European Lifelong Guidance Policy Network, ELGPN) a fent leírt állásfoglalást veszi alapul munkája során. A Hálózatban a nemzeti delegációk az oktatás és a foglalkoztatás különböző szektoraiból állnak össze és kormányzati, valamint civil szereplőket is bevon a munkába, így nemzeti és nemzetközi szinten is (elvileg) biztosított a szektorokon átívelő kooperáció. A Hálózat az EU tagállamainak, a csatlakozott európai országok és nemzetközi partnerszervezetek (pl.: OECD, CEDEFOP) delegáltjaiból álló szervezet, amely a pályaorientáció területén szakpolitikai fejlesztések támogatását célozza szakértői munkája révén. Alapvető tevékenysége tapasztalatcsere elősegítése, közös következtetések és ajánlásoknak a megfogalmazása színvonalas, koherens és fenntartható életpálya-tanácsadási rendszerek létrejöttéhez és működéséhez. (Gyöngyösi 2012)

Az európai pályaorientációs szakpolitikai fejlesztések előmozdításában, támogatásában az ELGPN mellett még 2 szervezet vállal szerepet: az Európai Szakképzés-fejlesztési Központ (CEDEFOP) a szakképzés területén⁴⁰, és az Európai Képzési Alapítvány (ETF) pedig az Uniót környező 31 ország pályaorientációs/életpálya-tanácsadási rendszereinek fejlesztésén munkálkodik.

A Nemzetközi Munkügyi Szervezet (International Labour Organisation -ILO) 2006-ban öt pontban fogalmazta meg az életpálya-tanácsadás (LLG) szolgáltatások szerepét a fejlett országokban. Ezek a karrier - és pályaorientációs információnyújtás, életpálya-építés és pályaorientációs ismeretek oktatása, pályaorientációs és karrier tanácsadás, foglalkoztatási tanácsadás, valamint állásba helyezés. A felsorolásból jól látható, hogy az életpálya-tanácsadásnak számtalan formája és típusa lehet: az információnyújtástól kezdve a pályaorientációs ismeretek oktatásán túl a tanácsadási szolgáltatások is mind-mind ebbe a tevékenységi körbe sorolhatók. Mindezeket a humán szolgáltatásokat pedig az ember egész életpályáján, az élethelyzetnek és az elakadás típusának megfelelően a célkitűzések értelmében bárki számára hozzáférhetővé kell tenni. (Suhajda 2014/a)

A 2008 szeptemberében Lyonban megtartott „Második európai szakpolitikai konferencia az életpályán át tartó pályaorientációról” négy alappillért fogalmazott meg, amelyet az európai tagállamok Oktatási Minisztereinek Tanácsa⁴¹ 2008. novemberében tárgyalta és fogadott el. Ezek a LLG karrier-menedzselési kompetenciák megszerzésének támogatása; a LLG szolgáltatások elérhetővé tétele minden uniós polgár számára; a LLG szolgáltatások minőségbiztosításának kiépítése és fejlesztése; valamint nemzeti, regionális és lokális szinteken tevékenykedő szereplők közötti koordináció és együttműködés. A rendelkezés felhívja ugyanakkor a tagállamokat, hogy erősítsék meg a pályaorientáció szerepét az egész életen át tartó tanulásra vonatkozó nemzeti stratégiákban.

Az Európai Unió Tanácsa 2009-ben fogadta el az oktatás és képzés terén folytatott európai együttműködés stratégiai keretrendszeréről szóló „Oktatás és képzés 2020” programot⁴². A keretrendszer fő célja a tagállamok támogatása az oktatási és képzési rendszereik továbbfejlesztésében, amelyet négy stratégiai célkitűzés mellett kíván megvalósítani. Közülük

⁴⁰ A szervezet a szakképzésfejlesztést tartja elsődleges feladatának, illetve az uniós országok számára szakképzési szakpolitikai rendszerek fejlesztéséhez és jó gyakorlatok implementációjához nyújt támogatást.

⁴¹ Az Európai Unió Tanácsa (2008). Az életpálya-tanácsadás fokozottabb integrálása az egész életen át tartó tanulás stratégiáiba. Az Oktatási, Ifjúsági és Kulturális Tanács 2905. ülése. Brüsszel, November 21.

⁴² A dokumentum az „Oktatás Képzés 2010” munkaprogramra épül, azonban abban a pályaorientáció nem kerül megnevezésre

kettőben a pályaeorientáció is nevesítésre kerül: szerepet szánnak annak az egész életen át tartó tanulás és a mobilitás megvalósítása, valamint az oktatás és a képzés minőségének és hatékonyságának javítása célok elérésében.

2010-ben indult útnak az „Európa 2020” 10 évre szóló növekedési és fejlesztési stratégiája. A dokumentum 5 kiemelt cél formájában fogalmazza meg azokat az eredményeket, amelyet az Európai Uniónak 2020 végére el kell érnie. A stratégiai célokat hét kiemelt kezdeményezés segíti, amelyen belül a pályaeorientáció az inkluzív növekedés célkitűzéshez kapcsolódva az új készségek és munkahelyek kezdeményezéséhez kötődik. A kezdeményezés alapvetően a készségfejlesztés javítását, a jövőben szükséges készségek előrejelzését és az oktatás és képzés a felmerülő szükségletekhez való hozzáigazítását célzó intézkedéseit lehetséges megoldási irányait, eszközeit ismerteti.

Látható tehát, hogy a szakpolitikai döntéshozók felismerték a pályaeorientáció jelentőségét a képzés és a munka világának összehangolásában. Így amellet, hogy hatékony eszközként járulhat hozzá – többek között- az Európa 2020-as stratégia célkitűzéseinek megvalósításához, az egyéni élet- és karrierútban is meghatározó szerepet kap. Azt azonban, hogy az egyes országok milyen funkciót szánnak e folyamatnak, első sorban a saját belső szabályozóik valamint az oktatási és képzési rendszerük sajátosságai határozzák meg.

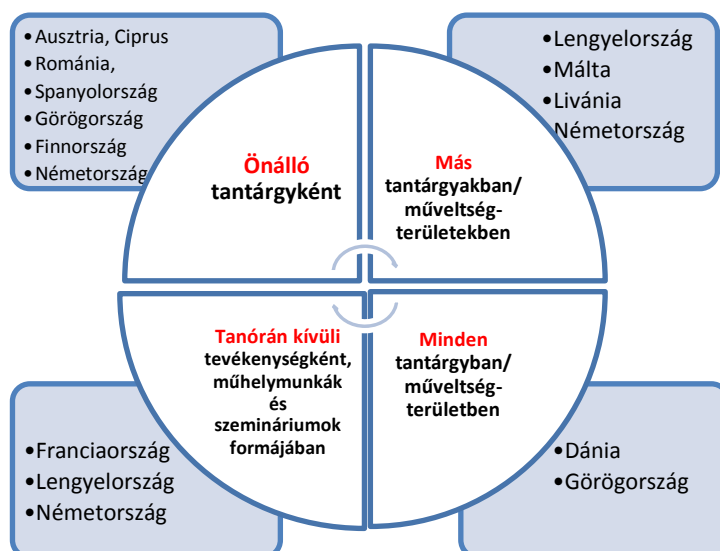
2.3.2. A pályaeorientációs tevékenység nemzetközi gyakorlata

Az Európai Unió és más nemzetközi szervezetek (OECD, UNESCO, ILO) hosszú évtizedek óta szorgalmazzák a nemzeti pályaválasztási rendszerek működtetését, optimalizálását. Az Európai Unió országai már közösségi szinten is elkötelezettek a pályaeorientáció iránt, amely számos ajánlásban, útmutatásban is megfogalmazásra került. Azonban a tevékenység megvalósítása - az eltérő oktatási és kulturális hagyományok miatt is - eléggé sokszínű képet takar. Az Unió tagországai rendszeresen készítenek beszámolókat saját pályaválasztási és szakképzési rendszerükről⁴³ és számos kezdeményezés született a jó gyakorlatok és a tapasztalatok megosztására, átvételére.

Az országokban megvalósuló különböző gyakorlatok alapvető különbsége, hogy mely szervezet vállalja a legnagyobb részt a pályaeorientációs feladatok ellátásában. Vannak országok, ahol ez leginkább az iskola, a közoktatás feladata (pl.: Finnország, Dánia, Kanada), máshol külön pályaeorientációs szervezeteket hoznak létre (pl.: Egyesült Királyság, Wales, Skócia), de olyan is akad, ahol a munkaügyi szervezet vállalja fel ezt a funkciót. (pl.: Németország)

Nem egybevágó az európai országok azon gyakorlata sem, hogy mekkora jelentőséget tulajdonítanak a pályaválasztást megalapozó iskolai pályaeorientációs nevelésnek: van olyan ország (pl.: Svájc), ahol önálló tantárgyként szerepel a pályaeorientáció, máshol (pl.: Franciaország) csupán az iskolai program része. (Mihály 2001/a). Sultana (2004 id. Borbély-Pecze 2010) vizsgálatában négy kategóriába sorolta az életpálya tanácsadás beépülését az iskola világába az uniós tagállamokban. Ezt továbbfejlesztettük és az ország példákkal kiegészítettük és így jól látható az európai gyakorlat sokszínűsége. (1. ábra)

⁴³ CEDEFOP (European Centre for the Development of Vocational Training) gyűjti össze és teszi közzé, www.cedefop.europa.eu

1. ábra: Az életpálya tanácsadás tananyag megjelenése a köznevelésben

Az ábra adataiból jól látható, hogy az egyes típusok sajátosságaik alapján jól elkülöníthető, földrajzilag meghatározható rendszereket rajzolnak ki. A következőkben ezek mentén kerül a nemzetközi gyakorlat bemutatására.

Az „északi modell” országai (Finnország, Svédország, Dánia, Norvégia) alapvetően az iskolai pályaválasztási tanácsadásra helyezik a hangsúlyt. A tagországok azt vallják (Mihály 2001/b), hogy a minden iskolában jelenlévő pályatanácsadó, vagy iskolapszichológus szakember nélkülözhetetlen a folyamatban, amely kiváló alapot biztosít a megfelelő pályatanácsadáshoz és - irányításhoz (kiváltképp oktatási reformok idején). Finnországban az alaptanterv elvei között és önálló tantárgyként is jelen van a pályaeorientáció, Dániában pályaválasztási portfóliót (Martis 2009) kell készíteniük a diákoknak. Ebben a folyamatban a pedagógusoknak is nagy szerep jut: Svédországban és Finnországban speciális tanácsadó tanárok végzik a pályaeorientációs munkát, mindemellett minden finn pedagógus feladata a fejlesztési célok szem előtt tartása. Az északi országok sajátossága, hogy az iskolai alapozó pályaeorientációs tevékenység mellett rendszerszerű kapcsolatokat alakítottak ki más szolgáltató szervezetekkel. Jellemző a munkaügyi szervezettel való együttműködés (pl.: Norvégia, Finnország), és több országban (pl.: Finnország, Svédország) támogatják a munkaadók bevonásával szervezett néhány hetes munkatapasztalat-szerzést a pályaeorientáció folyamatában. Az északi modell hatékonyságát jelzi, hogy a 15 éves korosztály karrierépítési aktivitása Finnországban és Dániában a legmagasabb. (Vuorinen-Watts 2012)

Dániában annak ellenére, hogy az életpálya tanácsadásnak hagyományai az 1880-as évekre nyúlnak vissza, a különálló szakma professzionalizálódására csak 2004-ben került sor. (Plant-Thomson 2012, Schmitsek 2015) Addig a területtel az érdeklődő tanárok foglalkoztak, amelyért órákedvezményben részesültek. Ma már a felsőoktatásban különböző területekre és kompetenciaszintekre szerezhetnek jogosítványokat az életpálya tanácsadók, alap, mester és szakirányú továbbképzés keretében. A tanácsadók az ún. Ifjúsági Életpálya-tanácsadási Centrumokban (Ungdormmens Uddannelsesvejledning). Alapvetően a tanácsadók a felállított 52 centrumban az alsó-középiszkolában tanulókkal és a közoktatásból lemorzsolódottakkal foglalkoznak, míg azok a fiatalok, akik befejezték a középiskolai tanulmányaikat, a regionális központokhoz fordulhatnak. (GE - Denmark 2014) A tanácsadók a centrumokon, oktatási intézményeken kívül könyvtárakban, ifjúsági és sport klubokban, valamint munkaügyi központokban is elérhetőek. Alapvetően tanácsadók a fiatalokat életpálya-tervezési és építési, valamint karriertervezéssel kapcsolatban információnyújtással, kompetenciafejlesztéssel és

mentorálással segítik. (Schmitsek 2015) A tanácsadók felkeresése nem önkéntes, hanem a tanácsadó feladata, hogy minden fiatalról gondoskodjon, aki hozzá tartozik. A munka a 6-7. osztálytól kezdődik, amelynek egyik sarokpontja az összegző értékelés minden tanulóról. Ebben az osztályfőnök értékelése és saját megfigyelései, vizsgálatai alapján a diák egyéni jellemzői, szociális képességei, valamint tanulmányi eredményei alapján a középfokú oktatásra való alkalmasság, irány és szint megállapítására szolgál. Az összegzést egy kb. másfél éves közös munka előzi meg, amely a 8. osztály első felében kezdik el és a 9. osztály közepén újra értékelik. A folyamatban nagy szerepet kapnak a 15-16 éves fiatalok számára egyénre szabottan összeállított oktatási- nevelési tervek, amelyek kialakításában a szülők is részt vesznek. (Schmitsek 2015)

Finnországban az életpálya-tanácsadás az 1970-es évek óta integráns része a Nemzeti Alaptantervnek. Az alapfokú oktatás első 6 évében minden pedagógus feladata és felelőssége a saját tantárgyához kapcsolódóan integrálni az oktatás folyamatába az LLG elemeket. A 7. osztályban a tanácsadás önálló tantárgyként jelenik meg a curriculumban, oktatását 7-9 évfolyamokon képzett tanácsadó végzi. A tanácsadó feladata ezen kívül a nemzeti alaptanterv irányelveinek megfelelően a helyi tanterv kidolgozása, valamint a pedagógusok pályaaorientációs tevékenységének koordinálása, támogatása. A középfokú oktatásba való átlépés előtt lehetőség van a fiataloknak egy két hetes intenzív programba való részvételre, amely célja a munka világával való ismerkedés. A középiskolában 2016-tól 76 órát biztosítanak a téma feldolgozására, választható tanácsadás formájában. A köz és felsőoktatásból kikerülők számára a foglalkoztatási intézményrendszer biztosít pályaaorientációs szolgáltatásokat. (Vuorinen 2015, Guidance System in Finland 2015)

Az *angolszász országok* (Egyesült Királyság, Wales, Skócia, Új-Zéland), széles, minden életkorra kiterjedő szolgáltatási rendszert építettek ki a XXI. század első éveiben, amelyben jelentős szerepet kaptak a digitális eszközök. A pályaaorientációs szolgáltatásokat ezzel közel vitték az iskolákhoz, egyben minden iskolát és diákot köteleztek annak használatára: a diákoknak középiskolás éveikben egyéni pályatervet kell kidolgozniuk. Minden országban egy központi szervezet koordinálja a pályaaorientációs tevékenységet, ilyen Angliában a National Careers Service for England (NCS), Skóciában a CareerScotland, Új-Zélandon a CareerServices, míg Walesben a CareerWales. (Borbély-Pecze 2010, Vuorinen-Watts 2012)

Az *Egyesült Királyságban* működik talán a legrégebben egységes koncepción alapuló pályatanácsadói rendszer, amelynek elemei az 1970-es évekre nyúlnak vissza, de előzményei az 1910-es évektől azonosíthatóak. (Roberts 2013) A területtel több forprofit és civil szervezet is foglalkozik, azonban a tevékenység fókuszja az iskolában van. Az iskolában a 12-18 évesek számára kötelező életpálya-tanácsadói szolgáltatást nyújtani, amelyeket különböző szolgáltató szervezetek biztosítanak. Tevékenységüket azonban az Oktatási Minisztérium által minden évben kiadott karrierépítésre vonatkozó kormányzati irányelvek⁴⁴ határozzák meg, amelyek betartása kötelező. A korábban említett Karrier-tanácsadó Szolgálat (NCS) mellett az Oktatási és Munkaadói Munkacsoport (Education and Employers Taskforce), Inspiráló Jövő (Inspiring the Future) valamint a Karrierakadémia (Career Academies) főként önkéntesek által működtetett szervezetek támogatják a fiatalok életpálya-építését, leginkább információs és készségfejlesztő programok, valamint iskolai- és munkatapasztalat szerzés biztosításával. (Guidance System in the UK 2015)

A *kontinentális országokra* jellemző (Németország, Franciaország, Ausztria, Csehország, Lengyelország) az ágazatok közötti és a külső szervezetekkel való szoros

⁴⁴ Careers guidance and inspiration in schools- Statutory guidance for governing bodies, school leaders and school staff (2015), Department for Education, UK

együttműködés. Ezt szolgálja Németországban az általános iskolások pályaválasztási útlevele (portfólió), az oktatás során valós környezetben szerzett szakmai gyakorlat, illetve a munkáltatói oldallal közösen kialakításra kerülő szakmai minőségbiztosítási rendszer. Franciaországban 2009 óta jogszabály garantálja az életutat támogató pályaeorientációs szolgáltatást minden állampolgár számára. Az iskolai pályaeorientációs tevékenységet, - amelynek célja az életvezetési és életpálya-tervezési kompetenciák fejlesztése egészen a munkába állásig - pályainformációs és orientációs központok és központi internetes oldal támogatják. Ausztriában Németországhoz hasonlóan szoros kapcsolat áll fent a munkaügyi szervezet és a helyi gazdasági szereplők, valamint a kamarák között. A pályaeorientáció leginkább az 5. osztálytól és a szakképzésben van jelen, az orientáló szakemberek hangsúlyt helyeznek a szülők, családtagok informálására is. (Vuorinen-Watts 2012)

Németországban a pályaeorientációs tevékenységet alapvetően két szakaszra bontják: megkülönböztetik a pályaeorientációt (educational guidance), valamint a pályatanácsadást (vocational guidance). A közoktatásban minden iskolában működik és elérhető a pályaeorientációs szolgáltatás és emellett külön tanácsadói és segítő rendszer működik a tanulási nehézségekkel és egyéb problémákkal rendelkező tanulók számára. Azon túl, hogy önállóan és más tantárgyakba ágyazva is integrálták a tantervekbe a pályaeorientációs ismereteket, igen jellemzőek a tanórán kívüli foglalkozások, mint pl.: állásbörzék, műhelylátogatások, kiállítások is. Az életpálya-tanácsadás a az oktatási szereplők mellett a Szövetségi Munkaügyi ügynökség feladatkörébe is beletartozik. A helyi munkaügyi központokban működő foglalkozási információkat biztosító centrumok (Berufsinformationzentrum – BIZ⁴⁵) is fogadják a hozzájuk betérő tanulókat, ahol pályaismereti foglalkozásokon és egyéni tanácsadáson is részt vehetnek. (Guidance System in Germany 2015)

Csehország hazánkhoz hasonlóan poroszos oktatási- képzési hagyományokkal rendelkezik. A pályaeorientációs tevékenységet alapvetően két minisztérium koordinálja: az Oktatási, Ifjúsági és Sportminisztérium, valamint a Munkaügyi és Szociális Minisztérium. A két minisztérium önálló, párhuzamos rendszereket működtet, a pályaeorientáció és az életpálya-tanácsadás területén, amelyek (elviékben) egymásba kapcsolódnak. Az oktatásban megvalósuló pályaeorientációs szolgáltatások minden tanuló számára hozzáférhetőek, míg az iskolarendszertől kikerültek számára a munkaügyi szervezet biztosítja az elérhetőséget. Mindkét területen az elmúlt időszakban egyre nagyobb szerepet kapnak a civil szolgáltatók és a kormányzat nagy hangsúlyt fektet az e-tanácsadás fejlesztésére és kialakítására is. Az utóbbi időszakban erőfeszítések történtek a párhuzamos rendszerek minél nagyobb integrálásának elősegítésére, amelynek egyik motivátora lehet a 2010-ben alakult Országos Pályaeorientációs Fórum. A Fórum a karrier-tanácsadásban és a pályaeorientációs tevékenység koordinálásában érintett mindkét minisztérium tanácsadó testülete a LLG területén. (Guidance System in the Czech Republic 2015)

Lengyelországban a pályaeorientációs tevékenységet alapvetően 3 minisztérium koordinálja: az oktatási minisztérium az iskolarendszerben résztvevők, a munkaügyi tárca a felnőttképzésben résztvevők és az álláskereső, míg a védelmi minisztérium az állományban lévők és leszerelt katonák pályaeorientációs és életpálya-építési, valamint tervezési kérdéseivel foglalkozik. A terület kiemelt voltát jól mutatja, hogy rendszerváltás óta minden oktatáshoz kapcsolódó jogi szabályozóban szerepet kapott a pályaeorientáció és az életpálya-tanácsadás. Az iskolai pályaeorientációs tevékenység jelentős szereplői a Pedagógiai és Pszichológiai központok (560 db), amelyek feladata az információgyűjtésen és nyújtáson túl a pályaeorientációs tevékenység koordinációja, végzése, a gyermekek képességeinek, készségeinek felmérése, fejlesztése, szülők, tanárok tájékoztatása. Ezek mellett számos iskola saját életpálya-tanácsadókat is alkalmaz, akiknek feladata a pedagógusokkal együttműködve a

⁴⁵ Ezek mintájára alakultak hazánkban az 1990-es években a Foglalkozási Információs Tanácsadók (FIT)

tanulók életpályával összefüggő egyéni tanulási tervek összeállítása, valamint kapcsolattartás a munkaügyi hivatalok Információs és Karriertervezési Központjaival, valamint a pedagógiai és pszichológiai központokkal és a különböző munkáltatói szervezetekkel. (Guidance System in Poland 2015)

Az ELGPN felmérés (Sweet et al. 2014) adataiból jól látható (ld. 1/a sz. melléklet), hogy Európa legtöbb országában iskolatípus szempontjából differenciálatlan programokat biztosítanak a tankötelezettség végéig a diákok számára a karriertervezés kapcsán. Viszont Ausztriában, Luxemburgban, Magyarországon és a Szlovák Köztársaságban viszonylag korán, számos oktatási program áll a fiatalok rendelkezésére ezen a területen. Mindezek ellenére Magyarországon a részvétel aránya igen alacsonynak mondható.

Az iskolai pályaeorientációs szolgáltatások hatékonyságát több országban is IKT eszközök beiktatásával növelik, amely nem csak a diákok igényeit elégíti ki, de segítik a szülők informáltságának növelését, ugyanakkor a korai iskolaelhagyás veszélyeit is csökkentheti. (Vuorinen-Watts 2012) Erre jó példa a 2011-ben elindított dán e-tanácsadás,⁴⁶ Hollandiában pedig a szakképzést serkentő Digitális Portál (VET Stad) létrehozása.

Tengerentúli országok közül a pályaeorientációs rendszerek közül érdemes kiemelni a kanadai és az *Egyesült Államokban* megvalósuló modellt. Mindkét ország jelentős hagyományokkal rendelkezik a pályaeorientáció területén, a kanadai rendszer több elemét világbanki támogatással Magyarország is átvette. Jellemző ezekre az országokra a rendszeres megközelítés: az iskolákban külön pályaeorientációs tanácsadó működik, aki rendszeresen konzultál és nyomon követi a diákok előrehaladását. Mindkét országban naprakész információs munkaerőpiaci adatbázis segíti a pályaeorientációs munkáját, amelyet valamely állami szervezet tart fent és működtet. Hangsúlyt fektetnek a pályaeorientációs karbantartására, amelynek anyagait rendszeresen megjelenő kézikönyvekben (OOH⁴⁷), vagy interneten (DOT⁴⁸, NOC⁴⁹) teszik elérhetővé.

Az amerikai rendszertől merőben eltér a *Japán modell*: ott a tényleges pályaeorientációs tevékenység helyett inkább a munkára való szocializáció, a munka, mint tevékenység megkedveltetése zajlik a közoktatásban. A tanácsadói munkát általában pedagógiai végzettségű személyek látják el, akik meghatározott órakeretben többnyire a munkavégzés keretében szolgáló szervezet kiválasztását tartják céljának. A japán oktatási rendszer elég verseny-centrikus, az orientáció leginkább az iskolai felvételt követően az azonos képességű/érdeklődésű fiatalok számára szervezett klubszerű foglalkozásokon zajlik. (Gordon-Györi 2006).

A pályaeorientációs tanácsadást és a pályaeorientációt azonban nem minden országban kezelik ennyire külön: példa erre *Ausztrália*, ahol az életpályaeorientációs tanácsadók a komplex problémakezelést tartják kívánatosnak. Az általában pszichológusi végzettséggel rendelkező szakemberek a karriertervezés mellett trauma- és depressziókezeléssel, kapcsolati nehézségekkel, kommunikációs és szexuális problémákkal, szervezetfejlesztéssel és önismereti gyakorlatokkal foglalkoznak. A szolgáltatás preventív jellege helyett inkább az akut problémák, elakadások megoldására fókuszálnak. Problémát jelent ugyanakkor a szolgáltatások elérése: általában városokban és csak ellenérték fejében érhető el ez a lehetőség. (Répáczki 2010)

⁴⁶ Ennek keretében egyéni és személyes tanácsadást nyújtanak valamennyi állampolgár számára különféle virtuális kommunikációs csatornákon keresztül: chaten, telefonon, sms-ben, e-mailben és facebookon

⁴⁷ Occupation Outlook Handbook- Foglalkozásokat Áttekintő Kézikönyv, 1949 óta 2 évente megjelenő kiadvány (USA)

⁴⁸ Dictionary of Occupational Titles (DOT)- Amerikai Foglalkozási Szótár

⁴⁹ The National Occupational Classification (NOC)- Országos Foglalkozási Osztályozás (Kanada)

A bemutatott modellek igen sokfélék, ugyanakkor közös elemeket is felfedezhetünk bennük: egységesek abban, hogy a pályaorientáció folyamatában a diákok önismeretének mélyítésén túl különböző módszerekkel, eszközökkel támogatják pályaismeretük bővítését is. A pályákkal való ismerkedés történhet a virtuális térben, vagy a való világban, konkrét munkahelyzetek, szituációk megélésével. Ez olyan alapot biztosíthat a fiatalok számára, amely az egész életpályájukra kihathat és értékes információt és tapasztalatot szerezhetnek önmaguktól és a munka világáról.

Látható tehát, hogy a pályaorientációs tevékenységnek még nem alakult ki egységes módszertana, a fiatalokkal foglalkozó szakemberek köre is igen széles. Általában pedagógus, vagy pszichológus végzettségű személy látja el ezeket a funkciókat: a szakemberek felkészítése, felkészültsége sem egységes. Az elmúlt években ezért megnőtt az igény, hogy az életpálya-tanácsadással foglalkozó szakemberek kompetenciakeretei megfogalmazásra kerüljenek. Több kutató (Wiegersma 1976 id Karner 2010, Dauwalder 2011 id Schiersmann et al. 2012) és szervezet (CEDEFOP 2009, ELGPN, IAEVG 2003 NICE⁵⁰ 2013-14) tett erre kísérletet, azonban a nemzetközileg egyeztetett, egységes követelmények kidolgozása és elfogadtatása még várat magára.

⁵⁰ Network for Innovation in Career Guidance and Counselling in Europe (NICE)

2.4. A pályaeorientációs tevékenység hazai alakulása, intézményrendszere

A pályaválasztás, szakmaválasztás problémakörének hazai tudományos megalapozása több mint egy évszázadra tekint vissza, amelyre jelentősen hatottak a nemzetközi tendenciák és a XX. század történelmi viharai. Azonban ahhoz, hogy a jelenlegi rendszert és gyakorlatot megértsük és tisztán lássuk, fontos annak történeti előzményeit is áttekintenünk. Csak ezek fényében érthetőek meg a pályaeorientáció mára kialakult tartalmi és intézményi keretei. A következőkben a mai rendszerre leginkább ható tényezők számbavételén túl a jelenlegi rendszer működését meghatározó jogszabályi környezet, valamint a témához kapcsolódó köznevelési tantervi szabályozóinak áttekintésére kerül sor.

2.4.1. A pályaválasztási tanácsadás előzményei

A pályaválasztási tanácsadással kapcsolatban az első magyar kezdeményezések az 1890-es évekre tehetőek, amikor középiskolai tanárok⁵¹ felhívták a figyelmet a pályaválasztás fontosságára és statisztikák kibocsátásával próbálták a fiatalság pályaválasztási döntését sikeressé tenni. Hazánkban az első jelentős mű, amely a pályaválasztással foglalkozott Zanathy Bódog⁵² (1891) nevéhez fűződik, aki korát megelőzve ismerte fel, hogy a sikeres pályaválasztás egyik alapfeltétele a jól-informáltság, illetve a különböző pályák ismerete. A kor jeles képviselője volt Zilahi Dezső (1904), aki összegezte a pályákra vonatkozó jellemzőket, követelményeket. Mindemellett érdemes megemlíteni Ranschburg Pált is, aki a hazai pályaválasztási tanácsadás pszichológiai gyakorlatának atyjának tekinthető. Az ő nevéhez fűződik által a Laufener Elmeklinikán 1899-ben megszervezett Psychophysikai Laboratórium megalapítása, amely 1906-tól a Gyógypedagógiai Magyar Királyi Laboratórium nevet vette fel⁵³. A Laboratóriumban az értelmi és erkölcsi fejlődés kutatása mellett a pályaválasztás és a tehetséges gyerekek kiválasztásának szempontjaival is foglalkoztak. (Völgyesy 1996, Szakács 2007, 2008)

A pályaválasztási tanácsadás kialakulását elősegítette az egész világot átívelő feminista mozgalom is: az 1906-ban alakult Magyar Feministák Szövetsége pályaválasztási tanácsadást folytatott annak érdekében, hogy informálja a nőket a különböző foglalkozási lehetőségekről. Emellett számos más intézmény, illetőleg civil szervezet, egyesület segítette a hazai pályaválasztási tanácsadás térhódítását, fejlődését. Az egyik talán legjelentősebb kezdeményezés a Nagy László által megalapított Gyermektanulmányi Bizottság, illetve a bizottság által indított Gyermek című folyóirat. Nagy László 1909-ben megalapította laboratóriumát, ahol pályaválasztással kapcsolatos kérdéseket vizsgált. Ebben az időszakban több kiemelkedő mű jelent meg a témakörrel kapcsolatban Orel Géza (1911) illetve Hajnal Dávid (1911) tollából és jelentős lépésnek számított, hogy néhány iskolában beépítették a tantervi modulok közé a pályaválasztási előkészítőt. (Völgyesy 1996)

Az ígéretes fejlődést megszakította az I. világháború, ennek ellenére akadt néhány olyan szerző, akik még mindig aktívan foglalkoztak a pályaválasztással: Marka Imre (1915) például feldolgozta az Osztrák-Magyar Monarchia összes továbbtanulási lehetőségét. 1922-ben az ipartörvény módosításával törvényes alappá emelték a pályaválasztási tanácsadó intézményét, majd 1924-ben megnyitotta kapuit az első nyilvános pályaválasztási tanácsadó laboratórium. Neves művek születtek ebben az időszakban is, megjelent Focher László tanulmánya (1922,1924) a pályaválasztási tanácsadás egészségügyi és pszichológiai vonatkozásairól,

⁵¹ Kemény Ferenc 1892, Péch Aladár 1897, Thiering Oszkár 1901

⁵² „Az életpályaválasztás kérdése kiváló tekintettel az iparágakra”, Kőszegi Bencés Gimnázium Évkönyve, 1891

⁵³ Később ennek az intézménynek a munkatársai lesznek a pszichológia olyan jeles képviselői mint Szondi Lipót, Kaufman Irén, Schmidt Ferenc, és Schnell János

továbbá Nagy László értekezése (1924) a pályaválasztásról. A hazai pályaválasztás kezdetben kizárólag pszichológiai eljárásokra, pszichológiai alapokra épült, bár több tudományos igényű munkában is a pedagógusok jelentőségére hívták fel a figyelmet. Az 1926-ban megrendezésre került Tehetségvédelem és pályaválasztás kongresszuson a kor kiválóságai tartottak előadást többek között a pályaválasztás kérdéskörében, így habár állami intézkedés ebben az időszakban nem született a témában, a pályaválasztás kérdése bekerült a szakmai és a politikai köztudatba. Ezt jelzi, hogy 1925-ben a Magyar Izraelita Kézműves és Földműves Egyesület pályaválasztási tanácsadó irodát nyitott, az Országos Iparegyesület pedig a pályaválasztás témakörében, az ipari pályákhoz kapcsolódva szervezett kiállítást. (1926) 1927-re már a vidéki városokban is, - ahol egyetemek működtek - megkezdtek a tanácsadást, amelyeket a felsőoktatási intézmények pszichológiai, illetve pszichotechnikai laboratóriumaiiban kezdtek működtetni. (Völgyesy 1996, 2008) Ezt követően 1929-ben két, a pályaválasztással összefüggésben álló, jelentős intézmény is megalakult: az egyik az Országos Társadalombiztosító Intézet Képességvizsgáló Intézete, a másik pedig a Magyar Királyi Gyermeklélektani Intézet. (Völgyesy 1996) Még ebben az évben Schnell János a Gyógypedagógiai Pszichológiai Laboratórium keretei között megnyitotta az Állami Gyógypedagógiai Nevelési és Pályaválasztási Tanácsadó állomást, ahol orvosok, gyermekpszichiáterek, pedagógusok, pszichológusok, szociális gondozók végezték munkájukat és többek között önálló pályaválasztási osztály is működött. Az 1934-ben történt átszervezések után Schnell János vette át gyógypedagógiától függetlenített, közoktatásügybe illeszkedő Magyar Királyi Gyermeklélektani Intézet vezetését. (Völgyesy 1996, Szakács 2007, 2008)

Az 1939-ben kitört II. világháború negatív hatást gyakorolt a pályaválasztás ügyére. Bizonyos értelemben faji kérdéssé vált a pályaválasztás. Ugyanakkor számos kezdeményezés is elindult ebben az időszakban. A lélektani laboratóriumi vizsgálatok és a pedagógiai mérések, gyakorlatok között sok esetben átfedés volt tapasztalható, ezért később a kettőt egyesítették. Ennek példája az 1941-ben alapított Székesfővárosi Pályaválasztási Tanácsadó és Képességvizsgáló Intézet⁵⁴ (Mann et al. 1997), amely Áfra János igazgatása alatt pályaismertető füzeteket⁵⁵ adott ki a fiatalok számára az 1940-es évek első felében. Ebben az időszakban kiemelkedő a pályaválasztási kérdések területén Mérei Ferenc (1942), akinek egyik fő érdeme, hogy felismerte a pályaválasztás folyamatelvűségét és a különböző életkorokban meghozott döntések tudatosításának fontosságát. (Völgyesy 1996)

A világháborúk után a munka szerepe átértékelődött: míg korábban nem feltétlenül tartozott a kiemelten megbecsült tevékenységek közé, az 1940-es évekre a munkavégzés az egzisztenciateremtés kizárólagos forrásává vált. Magyarországon ezt a változást értelemszerűen a társadalmi és politikai változások is követték, megerősítették és tömegesen jelent meg az igény arra, hogy mindenki a saját ügyességében, képességeiben bízva éljen túl és szerezzen magának megélhetést. (Szilágyi 2005) A II. világháború után a pályaválasztás politikai szerepe még inkább erősödött: pedagógusok, pszichológusok hívták fel a figyelmet a pályaválasztás fontosságára a Függetlenségi Front különböző akcióinak a keretében. 1945-1948 között fontos esemény volt a népi kollégiumok szervezése, amely azon szándék gyakorlati megjelenése volt, hogy a gazdaságilag szétesett országot szellemi felemelkedéssel lehetne a szakadékból kivezetni. Az 1948-as kommunista hatalomváltás miatt azonban a népi kollégiumok legtöbb eredménye évtizedekig paragon hevert. (Szilágyi 2005) A népi kollégiumok mellett, az időszak kiemelkedő hozama a Magyar Királyi Gyermeklélektani Intézet vezetésével létrejött tehetséggondozó program, amelynek jelentős területét jelentette a pályaválasztási tanácsadás. (Szilágyi 2005)

⁵⁴ 1945-ben Fővárosi Lélektani (később Gyermeklélektani) Intézetté szervezték át, igazgatója Mérei Ferenc lett

⁵⁵ lsd. Áfra 1942, 1944

1948 a magyar történelemben a fordulat éve volt, amelynek hatása a pályaválasztási tanácsadásban is érződött. Ebben az időszakban a korábbi évek kutatásainak eredményei megkérdőjeleződtek: a különböző tudományterületek gondolkodói és kutatói a Rákosi Mátyás által kialakított politikai berendezkedésnek köszönhetően a perifériára szorultak. (Ritoók 2006) Magyarországon így az 1940-es, 50-es években intézményesített pályaválasztási tanácsadás nem létezett: az egyének szakmaválasztását a származásuk és politikai megbízhatóságuk határozta meg. A pályaválasztás, munkavállalás elsődleges szempontja a munkaerő-szükséglet kielégítése volt, az egyéni preferenciák helyett a népgazdasági igényeknek rendelték alá. (Dudás 1985) Ebben az időszakban ezért nem is pályaválasztásról, hanem „pályairányításról” beszélhetünk, amelyben a gazdaság által meghatározott tervszámok voltak az irányadók. Létrejöttek a képzési keretszámok, ahol az egyéni képességek és igények feloldódtak a társadalom számára szükséges foglalkozások oltárán. A beiskolázási politika határozottan ellenezte az egyes foglalkozásokkal kapcsolatos családi szocializációt: az értelmiségi családok gyermekeinek kifejezetten hátrányt jelentett szüleik magasabb iskolai végzettsége. Az ipar strukturális átalakítása, valamint az agráriumban végrehajtott erőszakos államosítás felőrölte a vidéki munkaerőt és az 1950-es évek közepére - a tervek ellenére - a munkaerő eloszlása jelentős egyenlőtlenségeket mutatott az egyes területeken. (Szilágyi 2005)

2.4.2. Az intézményesített pályaválasztási tanácsadó szervezet alakulása

A területre a változás szele az 1950-es évek közepére érkezett meg, amelynek egyik okaként az 1956-os forradalmat és az azt követő elvándorlás miatt kialakuló munkaerőhiányt tekinthetjük. A figyelem így a fiatalokra irányult, mint új munkavállalókra, akik képesek a rendszerbe lépni. (Szilágyi 2005) A diktatúra enyhülése és a reformok megjelenésének következtében születettek meg az első kiemelkedő szereppel rendelkező szakpolitikai intézkedések, amelyek következtében a pályaválasztási tanácsadás rendszerét országos szintű hálózatrendszerre kívánták növelni. (Völgyesy 2002)

A pályaválasztási tanácsadás megszervezésével az 1024/1959 (VII. 19.) kormányhatározat⁵⁶ foglalkozott először. A jogszabály azon túl, hogy a fiatalok szakképzését és mihamarabbi munkához jutását sürgette a Szakszervezetek Országos Tanácsának (SZOT) és a Kommunista Ifjúsági Szövetség (KISZ) Központi Bizottságának delegálta a pályaválasztási tanácsadás megszervezését és feladatainak ellátását. Konzultációs és felügyelő szervként a munkaügyi valamint a művelődésügyi minisztert jelölte meg.

A pályaválasztással kapcsolatos első átfogó rendelkezés⁵⁷ a Munkaügyi Minisztériumot nevezte meg a terület felelőseként, amely ebbéli tevékenységét a Művelődési Minisztérium és az Országos Tervhivatal közreműködésével végezte. A felelős megjelölése alapján is tisztán látható, hogy a szabályozás tartalma inkább a népgazdasági érdekeket helyezte előtérbe az egyéni igényekkel szemben. A Munkaügyi Minisztérium a feladat ellátása érdekében két csoportot hozott létre, amely a pályaválasztáshoz kapcsolódó funkciók összetettségét is mutatja. A Pályaválasztási Csoport a pályaválasztással kapcsolatos felvilágosító, propaganda tevékenységet látta el, míg a Munkalélektani Csoport a pályaválasztási tanácsadás tudományos megalapozásáért felelt, amelynek vezetője Csirszka János lett. (Rókusfalvy 1969) A határozat intézkedett a Pályaválasztási Tanács létrehozásáról, amely a munkaügyi szakigazgatási szervek által irányított és szervezett pályaválasztási tanácsadás országos hálózatát felügyelte. A dokumentum a pályaválasztással kapcsolatos tájékoztatást és felvilágosítást az „*ifjúság életre nevelésének szerves részének*” tekintette, amely leginkább az

⁵⁶ 1024/1959. (VII. 19.) Korm. számú határozat az iskoláit végző fiatakorúak munkába állításáról

⁵⁷ 1027/1961.(XII.30.) kormányhatározat az ifjúsági pályaválasztási tanácsadásról

iskolai pályaválasztási feladatokra fókuszált és a művelődésügyi szakigazgatási szervek láttak el. Ezzel megteremtődött a hazai pályaválasztási tanácsadás országos rendszerének kialakításának kerete, azonban annak gyakorlati megvalósulására közel 10 évet várni kellett.

Az 1960-as évek meghatározó alakja Csirszka János volt, aki olyan szakmai műhelyt hozott létre, amely a pályaválasztás elméleti és gyakorlati kérdéseivel is foglalkozott. Csirszka az 1960-as években engedélyt kapott arra, hogy pályaválasztási tanácsadó intézeteket hozzon létre, amelyek feladata a Munkaügyi Minisztérium támogatása volt, főként szakmai- módszertani kérdésekben. Igyekeztek minden megyében létrehozni ilyen intézeteket, első sorban az adott megyében élő pedagógusokra támaszkodva. (Szilágyi 2005). Nem véletlen, hogy az 1960-as '70-es és '80-as éveket a pályaválasztási szakma kifejezett szellemi pezsgése jellemezte. 1969-ben elindult a Pályaválasztási Tanácsadás negyedéves szakmai folyóirat, a Munkaügyi Minisztérium kiadásában, amely nagy előrelépést jelentett szakmai szinten. (Szilágyi 2005)

Az 1960-as évek pályaválasztási szemléletét leginkább az 1967-ben kiadott dokumentum⁵⁸ foglalta össze és alapja lett a 70-es évek célkitűzéseinek is. A dokumentum szerint a pályaválasztási tanácsadás rendszere jelentős fejlődésen ment keresztül az azt megelőző időszakban, azonban kiemelte, hogy az iskolai képzés leggyengébb oldala a pályaválasztási felkészítés. Ezért célként határozta meg a pályaválasztási tevékenység további fejlesztését és a pedagógusok ezirányú továbbképzését. A dokumentum sajátja, hogy külön foglalkozott a tömegkommunikációs eszközök pályaválasztási propaganda tevékenységével is. (Szilágyi 2005) Megindult tehát a tanácsadás szervezetének kiépítése és ebből kifolyólag a tanácsadó munka, továbbá az ifjúság számára nyújtott pályaválasztási tanácsadás továbbfejlesztése előtérbe került. (Borbély - Pecze 2008)

A folyamatban jelentős lépést jelentett a 1029/1971. (VII. 3.) sz. kormányhatározat és végrehajtási utasítás, amely rendelkezett a pályaválasztási tanácsadók országos rendszerének felállításáról és a pályaválasztási tanácsadás iskolai kereteinek kiépítéséről. Egységesítette a pályaválasztási tanácsadás cél-, feladat-, és intézményrendszerét, irányításával a Munkaügyi Minisztériumot bízta meg. A határozat a népgazdasági érdek privilégiumát hirdető korábbi szemlélet helyett a fiatalok egyéni képességeinek figyelembevételét is szorgalmazta a pályaválasztás folyamatában. Ennek intézményes kereteit az Országos és Megyei Pályaválasztási Tanácsok, valamint a helyi pályaválasztási tanácsadó intézetek és a közoktatás intézményei biztosították. A határozat kiemelte, hogy a pályaválasztásra való felkészítést már *„az általános iskola alsó tagozatában el kell kezdeni és az 5. osztálytól tervszerű és folyamatos pedagógiai munkává kell fejleszteni”*. Ehhez kapcsolódóan a pedagógusképző intézmények feladata lett annak biztosítása, hogy a pályaválasztási tanácsadás a képzés szerves részeként beépüljön.

1972-ben a pályaválasztás fejlesztése érdekében kiadott dokumentum⁵⁹ elkészítésénél már tevékenyen részt vett az Országos Tervhivatal elnöke, az egészségügyi miniszter és a Minisztertanács Tanácsi Hivatalának elnöke is. A dokumentum feladatként jelölte meg, hogy külön foglalkozást kell tartani a tehetséges tanulók számára, amelyet a szaktanároknak kell biztosítaniuk. Kiemelte, hogy már általános iskolában meg kell ismertetni a gyermeket különböző szakmákkal a tanórai tevékenységeken keresztül, vagy üzemi látogatások alkalmával. (Szilágyi 2005) Ebben az időben sok módszertani kutatás indult, viszont sajnos nem volt nagy hatásuk a közoktatásra és a felsőoktatásra, mivel a legtöbb forrást propagandatevékenységre fordították. (Völgyesy 2002)

⁵⁸ 2029/1967-es Kormányhatározat

⁵⁹ 104/1972 (3) MüM. sz. végrehajtási utasítása

1967-ben a fővárosban létrejött az első Pályaválasztási Tanácsadó Intézet (PTI), majd később minden megyeszékhelyen is. (Princzinger 2009) A határozat hatására (1971) létrejövő Országos Pályaválasztási Tanácsadó Intézet (OPTI) felelt a szakmai és módszertani irányításért. Itt pszichológusok, orvosok, gyógypedagógusok, pedagógusok, szociológusok, közgazdászok, népművelők dolgoztak. (Szilágyi 2005) Az Intézet létrejött szakmai, módszertani fejlesztések sorát indította el, amelyet jól mutat az 1970-es évek második felében megjelenő számos ismeretterjesztő és tudományos kiadvány. Emellett megyei szinten megalakultak a Megyei Pályaválasztási Tanácsadó Intézetek (MPTI), amelyek főbb tevékenységi körébe tartozott a megyei pályaválasztási problémák megoldása, az információnyújtás, az iskolák pályaválasztási munkájának segítése, és az egyéni pszichológiai szaktanácsadás. (Ritoók 1979) A megyei irodák szakmai, módszertani anyaggal történő ellátását az OPTI végezte, a felügyelő szerv 1980-ig a Munkaügyi Minisztérium volt, amikor a pályaválasztási tanácsadás átkerült a Művelődési Minisztérium⁶⁰ irányítása alá. A rendszer az 1980-as évek elején fokozatosan elveszítette önállóságát, a megyei intézetek beolvadtak a pedagógiai intézetekbe, míg OPTI-t az Országos Pedagógiai Intézetbe (OPI) integrálták, amelyen belül a feladatok ellátására létrehozták a Szakképzési Igazgatóság Pályaválasztási Tanácsadó Osztályát. Ez a folyamat a szakmai intézményrendszer fokozatos leépüléséhez vezetett, 1987-ben a szakfelügyelet intézménye is megszűnt. A megyei szervezetekben átlagosan alig 1-2 fő maradt a pályaválasztási feladatok ellátásra, emellett a szakemberhálózat is fokozatosan leépült. Így éppen a rendszerváltás időszakában 1988-1993 közötti években a pályaválasztási feladatok ellátása gazdátlanra vált: már nem létezett önálló, csak a pályaválasztással foglalkozó intézmény és szakemberhálózat Magyarországon. (Szilágyi 2005, Princzinger 2009, Borbély-Pecze 2009, 2010)

A Fővárosi Pályaválasztási Tanácsadó volt az egyetlen megyei tanácsadó intézmény, amely „túlélte” a rendszerváltozást: az átszervezést (1988) követően 2007-ig önálló intézmény maradt, bár profilja kissé módosult. Fővárosi Pályaválasztási és Munkavállalási Tanácsadóként⁶¹ az újonnan megjelenő munkanélküli célcsoporttal is foglalkozott immár, így ezzel a pályaválasztási tanácsadás a munkavállalási tanácsadás részévé vált. (Borbély-Pecze 2009, Princzinger 2009)

A foglalkoztatási törvény (1991) alapján létrejövő munkaügyi szervezet számos, korábban a pályaválasztás területén dolgozó szakembert alkalmazott a munkanélküliség kezelésére megelőzésére. A megszületett munkaügyi szabályok is több ponton nevesítették, utaltak pályaválasztási és pályaeorientációs feladatokra, amelyet a munkaügyi szervezetnek delegáltak, hiszen a szolgáltatásra szükség volt a tömeges munkanélküliség kialakulásának következtében. (NPT 2008, Borbély-Pecze 2010) Ekkor a cél az volt, hogy újjáépítsék a magyar pályaválasztási tanácsadó rendszert, így különböző információs rendszereket alkottak meg, amelyek elősegítették az iskolai és iskolán kívüli pályatanácsadás virágzását. (Ritoók 2006)

A rendszer hiányossága, hogy a pályaeorientáció témakörében leginkább érintett oktatási és munkaügyi tárca között nem jött létre hosszú távú stratégiai megegyezés a szolgáltatások telepítésével, működtetésével és értékelésével kapcsolatban, és a szerepek definiálása a mai napig tisztázatlan maradt. (Lannert 2007, NPT 2008, Borbély-Pecze 2010, Borbély-Pecze et al. 2013/a) Biztató ugyanakkor, hogy megkezdődött a terület-specifikus szakemberképzés hazánkban: a 90-es évek közepén világbanki támogatással elindult a munkaügyi szervezet humán erőforrás szükségleteinek kielégítésére a munkavállalási tanácsadó képzés, majd az évtized végén az első pedagógusképzések is megszülettek a témával kapcsolatban. (Szilágyi 2000/b)

⁶⁰ 1028/1980. (VII. 23.) MT határozat a művelődési miniszter feladatköréről

⁶¹ Vezetője Perlai Béla

Az elmúlt évtizedben a foglalkoztatáspolitikai, a szakképzés és az életen át tartó tanulás területén számos stratégia született, amelyek megvalósítását uniós és állami finanszírozású programok (PHARE⁶², HEFOP⁶³, TÁMOP⁶⁴, Szakiskola Fejlesztési Program) biztosították. (Hárs-Tóth 2010) A pályaeorientáció területén jelentős lépést jelentett, hogy 2008-ban megalakult a Nemzeti Pályaeorientációs Tanács (NPT), amelynek feladatait megszüntetését (2011) követően a Nemzeti Szakképzési és Felnőttképzési Tanács Pályaeorientációs Bizottsága⁶⁵ vette át.

A pályaeorientáció stagnáló helyzetének frissítésében nagy szerepet játszott a TÁMOP 2.2.2. pályázat keretében meghirdetett „A pályaeorientáció rendszerének tartalmi és módszertani fejlesztése” program. A projekt során az ország pályaeorientációs szakemberei számos módszertani és tananyagot dolgoztak ki és többek között összeállították a pályaeorientáció témakörében megjelent bibliográfiát is. A program hatása azonban elmaradt és 2012. júniusában elindult folytatásáig (TÁMOP-2.2.2-12/1-2012-0001) az első projekt lendülete nem maradt meg. A program második szakasza 2015 őszen zárult célkitűzése alapján elődje fejlesztési irányelveivel összhangban kívánta a pályaeorientációs tevékenység széles körű elterjesztését megvalósítani hazánkban.

Látható tehát, hogy az egységes, központi koncepció hiánya az elmúlt időszak szakmapolitikai döntéseire is rányomta a bélyegét: a terület, a téma támogatottsága esetleges, változó intenzitású, bár számos kezdeményezés és ajánlás született, amelyek jogszabályba foglalása a terület aktualitását és fontosságát jelzik. A következőkben ennek ismertetésére kerül sor.

2.4.3. A pályaeorientáció jogi vonatkozásai

Franciaországtól eltérően a mai magyar jogi szabályozókban a pályaválasztási tanácsadáshoz és a pályaeorientációhoz való alapvető jog deklarációjára nem került sor, azonban az alkotmányos alapelvek, valamint több jogszabály biztosítja a szolgáltatás igénybevételeének lehetőségét.

Magyarország Alaptörvényének több rendelkezése is összefügg a pályaeorientáció témakörével. A művelődéshez való jog⁶⁶ valójában az állami felelősségvállalást helyezi középpontba: az alap és középfokú oktatás ingyenességével, valamint a közép és felsőfokú oktatás hozzáférhetőségének biztosításával a tudás, mint érték is megfogalmazódik. A képesség szerinti szelekció és tanulási esély magában hordozza az önismeret és a reális

⁶² PHARE- Poland- Hungary Assistance for the Reconstruction of the Economy (segély Lengyelország és Magyarország gazdaságának átalakításához) Európai Közösség 1989-ben indította útjára eredetileg azzal a céllal, hogy támogatást nyújtson a politikai demokrácia megszilárdításához és a piaci átalakulásokhoz szükséges szakemberek képzéséhez, új intézmények kiépítéséhez.

⁶³ HEFOP: Humán erőforrás Operatív program, az Európai Unió Strukturális Alapjaitól kapott támogatások 2004-2006 közötti felhasználását megalapozó Nemzeti Fejlesztési Terv (NFT I) része

⁶⁴ TÁMOP: Társadalmi Megújulás Operatív Program Magyarország Nemzeti Stratégiai Referenciakerete, az Új Magyarország Fejlesztési Terv (ÚMFT) keretein belül, a társadalom megújulása prioritásának megvalósítását szolgálta (2007-2013)

⁶⁵ A Nemzeti Szakképzési és Felnőttképzési Tanács a 2012. november 5-ei ülésén a 31/2012.11.05. számú állásfoglalásában határozott a Pályaeorientációs Bizottság felállításáról

⁶⁶ XI. cikk (1) „Minden magyar állampolgárnak joga van a művelődéshez.(2) Magyarország ezt a jogot a közművelődés kiterjesztésével és általánossá tételével, az ingyenes és kötelező alapkörű, az ingyenes és mindenki számára hozzáférhető középfokú, valamint a képességei alapján mindenki számára hozzáférhető felsőfokú oktatással, továbbá az oktatásban részesülők törvényben meghatározottak szerinti anyagi támogatásával biztosítja.”

lehetőségek felmérésének fontosságát. A munka és foglalkozás szabad megválasztása⁶⁷ előzetes informáltságot feltételez. A képességekhez és lehetőségekhez mért társadalmi hozzájárulás, valamint az állam felelőssége a munkahely és a munkavégzés feltételeinek megteremtésben olyan szolgáltatások biztosításának alapja lehet, amely az állampolgárokat felkészíti a munkavállalásra. Ezekben túlmenően még több olyan utalást találunk az Alaptörvényben, amely közvetett módon a pályaeorientációs szolgáltatás biztosításának megalapozottságát támasztja alá. Ilyen többek között a tanulás szabadsága,⁶⁸ a szociális biztonsághoz való jog,⁶⁹ vagy az esélyegyenlőség biztosítása.⁷⁰

A pályaválasztási tanácsadással törvényi szinten már az 1970-es években foglalkoztak Magyarországon. Ekkor (1977) került ugyanis sor a Nemzetközi Munkaügyi Konferencián (1975) elfogadott egyezmény kihirdetésére, amely az emberi képességek kifejlesztése érdekében való pályaválasztási tanácsadásról és szakképzésről szól. A törvényerejű rendelet a mai napig hatályban van és hatása érezhető a pályaeorientáció jogi szabályozóiban és a jelenlegi gyakorlatában. A jogszabály 1. cikke szerint: *„A tagállamok elfogadják és fejlesztik a pályaválasztási tanácsadás és szakképzés átfogó és összehangolt irányelveit és programjait, amelyek különösen az állami munkaközvetítő szervek útján szoros kapcsolatban állnak a foglalkoztatottsággal.”* Az egyezmény tehát a tanácsadás és a szakképzés összehangolását, valamint a munkaügyi szervezetekkel való szoros együttműködést határozta meg elsődleges célként. A rendelet a tagállami sajátosságok figyelembevételével kiemelte a területi prioritások és az egyéni képességek, lehetőségek közötti kölcsönhatás összehangolásának fontosságát. A tagállamokat ösztönzi az önálló pályatanácsadói rendszer létrehozására, amely az iskolával és a szakképzéssel *„nyílt, rugalmas és egymást kiegészítő”* struktúrát alkotnak. (2. cikk). Az ajánlás kiemeli a foglalkozásokkal kapcsolatos pálya, illetve munkaerőpiaci ismeretek biztosításának jelentőségét, ugyanakkor a hatékony működés érdekében nélkülözhetetlennek tartja a szakképzési és a munkaerőpiaci szereplőkkel történő folyamatos egyeztetést, kapcsolattartást. Az elfogadott egyezmény azonban csak névleg vállalta fel a pályaválasztási tanácsadás rendszerének fenntartását, amelyet jól példáz a '80-as évek közepén kiadott komplex oktatási jogi szabályozó. Az 1985. évi I. törvény az oktatásról jól tükrözi az éppen széthullóban lévő pályaválasztási tanácsadó rendszer akkori állapotát: habár a törvény a teljes oktatási palettát szabályozta, a pályaválasztási tanácsadás feladata, csak a középfokú oktatás gimnáziumi szintjén jelent meg, azonban ott is csupán választható tantárgyként.⁷¹

A rendszerváltást követően az állam és szerkezetének újradefiniálása szükségessé tette a megfelelő jogi környezet kialakítását. Ennek keretében történt az oktatáshoz kapcsolódó jogi szabályozók újragondolása, amely első alkalommal átfogóan 1993 és 1995 között valósult meg. Ezzel egy időben a pályaválasztási feladatok ellátásával kapcsolatos hiányosságokat is felszámolták: az 1993. évi LXXIX törvény a közoktatásról rendelkezett pályaválasztási és továbbtanulási tanácsadó szakszolgálat felállításáról, amelyet a pedagógiai szakszolgálat részeként jelölt meg.⁷² A törvény ugyanakkor meghatározza a pályaválasztási tanácsadás

⁶⁷ „XII. cikk (1) Mindenkinek joga van a munka és a foglalkozás szabad megválasztásához, valamint a vállalkozáshoz. Képességeinek és lehetőségeinek megfelelő munkavégzéssel mindenki köteles hozzájárulni a közösség gyarapodásához. (2) Magyarország törekszik megteremteni annak feltételeit, hogy minden munkaképes ember, aki dolgozni akar, dolgozhasson.”

⁶⁸ X cikk (1)

⁶⁹ XIX. cikk (1), (2)- pl.: munkanélküliség esetén járó támogatás, intézkedés

⁷⁰ XV. cikk (4): „Magyarország az esélyegyenlőség és a társadalmi felzárkózás megvalósulását külön intézkedésekkel segíti”

⁷¹ 1985. évi I. tv. 77 § (3)

⁷² 21.§ és 34§

feladatát⁷³ is: „A továbbtanulási, pályaválasztási tanácsadás feladata a gyermek sajátos adottságainak, tanulási képességének, irányultságának szakszerű vizsgálata, ennek eredményeképpen iskolaválasztás ajánlása.” A jogszabály az általános iskolában zajló tevékenységek között a pályaválasztásra való felkészülést is nevesíti⁷⁴, amelynek keretét a választható tanórai foglalkozások biztosítják. A jogszabály későbbi módosításai során került be a pályaorientáció kifejezése a dokumentumba, amely leginkább a szakképzés vonatkozásában merült fel, ezzel párhuzamosan a középfokú oktatás 11-12. évfolyamát jelölte meg a pályaválasztást segítő szakaszként.⁷⁵

A pályaorientáció törvényi szabályozására hazánkban 1995-ben került sor, a Nemzeti Alaptanterv⁷⁶ (NAT) kiadásakor. A magyar oktatásügyben az első tartalmi-tantervi szabályozásra vonatkozó jogszabály tíz műveltségterületen fogalmazott meg pedagógiai fejlesztési teendőket, amelyben az „Életvitel és gyakorlati ismeretek” területen a pályaorientáció is helyet kapott. A törvényi előírásoknak megfelelő szolgálatokon kívül - pl. pedagógiai szakszolgálat, pályaválasztási tanácsadó - a NAT kötelezte az iskolákat az önálló pályaorientációs foglalkozások megtartására. A pedagógusok - felvállalva ezt a feladatot - ebben az időszakban nagy számban vállaltak rövidebb és hosszabb képzéseket a témához kapcsolódóan.

A NAT (1995) a következő célokat határozta meg a pályaorientáció területén: „az egyén adottságok, képességek megismerésén alapuló önismeret fejlesztése; a legfontosabb pályák, ágak tartalmának, követelményeinek és a hozzájuk vezető utaknak, lehetőségeknek, alternatíváknak tevékenységek és tapasztalatok útján történő megismerése; a lehetőségek és a valóság, a vágyak és a realitások összehangolása. Tudatosítani kell a tanulóban, hogy életpályájuk során többször pályamódosításra kényszerülnek. Az iskoláknak- a tanulók életkorának és a lehetőségeikhez képest átfogó képet kell nyújtaniuk a munka világáról... A pályaorientáció csak hosszabb folyamat során lehet eredményes és csak akkor, ha a különböző tárgyak, órák és iskolán kívüli területek, tevékenységek összehangolásán alapul.”

A megfogalmazás korszerűségét jól tükrözi, hogy a jelölt területek az európai irányelvekkel összhangban 3 szinten határozzák meg a pályaorientációs tevékenység tartalmát: ismeretek, képességek, attitűdök. E hármasság a későbbi koncepciókban is szerepel, azonban eltérő hangsúllyal.

A NAT-hoz kapcsolódóan megindult a szakképzés átalakulása is és 1998-ban a NAT és a helyi tanterv közé kerettanterv került, amely a szakiskolák számára lehetővé tette a pályaorientáció, mint önálló tantárgy oktatását, különböző órakeretben.⁷⁷ A NAT 2003-as módosításával⁷⁸ azonban eltűnt a tanári pályaorientációs tevékenységre korábban biztosított önálló órakeret és ezen a koncepción a 2007-es változat⁷⁹ sem korrigált. Az Alaptanterv 2012-ben elfogadott verziója⁸⁰ ismét a műveltségi területek fejlesztésére helyezte a hangsúlyt, és az Életvitel és gyakorlati ismeretek terület 3 nevesített témája közé sorolta a pályaorientációt. A pályaorientáció elismertségét jelzi, hogy ezzel párhuzamosan a fejlesztési területek és nevelési célok között is szerepel.

A hatályos jogi szabályozó a pályaorientáció kapcsán így fogalmaz: „Az iskolának – a tanulók életkorához igazodva és a lehetőségekhez képest – átfogó képet kell nyújtania a

⁷³ 35 § (6)

⁷⁴ 26§ (3)

⁷⁵ 8 § (4) b)

⁷⁶ 130/1995. (X.26.) kormányrendelet a Nemzeti Alaptanterv kiadásáról

⁷⁷ lsd. következő fejezet

⁷⁸ 243/2003. (XII. 17.) kormányrendelet

⁷⁹ 202/2007. (VII. 31.) Korm. rendelet

⁸⁰ 110/2012. (VI. 4.) Korm. rendelet a Nemzeti alaptanterv kiadásáról, bevezetéséről és alkalmazásáról

munka világáról. Ennek érdekében olyan feltételeket, tevékenységeket kell biztosítani, amelyek révén a diákok kipróbálhatják képességeiket, elmélyülhetnek az érdeklődésüknek megfelelő területeken, megtalálhatják hivatásukat, kiválaszthatják a nekik megfelelő foglalkozást és pályát, valamint képessé válnak arra, hogy ehhez megtegyék a szükséges erőfeszítéseket.” Látható, hogy a rendelkezés a pályaeorientáció korszerű értelmezésén alapul, amelyben az iskola szerepén túl, a tanuló egyéni aktivitására is számít.

Az elmúlt években az oktatáshoz kapcsolódó jogi szabályozók ismét újradefiniálásra kerültek. A 2011-ben elfogadott köznevelési törvény⁸¹ a pályaeorientációval kapcsolatban két helyen jelölt meg szerepet: egyrészt a pedagógus feladatai közé sorolja „tanítványai” pályaeorientációjának irányítását és aktív szakmai életútra való felkészítését,⁸² másrészt a HÍD programok keretében integráló és lemorzsolódást csökkentő eszközként definiálta. Később a Köznevelési Hídprogramok részletes szabályozása átkerült egy másik jogi szabályozóba⁸³, így a Nemzeti Köznevelési törvény ma már nem tartalmazza a Köznevelési Hídprogramok pályaeorientációs vetületét, azonban a rendelkező jogszabály több ponton is jelöli a pályaeorientáció támogató funkcióját a lemorzsolódás csökkentésében.

A köznevelési törvény a pedagógiai szakszolgálatok tevékenységi körébe sorolja⁸⁴ a továbbtanulási és a pályaválasztási tanácsadást, iskolai konkrét feladatot, felelőst nem rendel hozzá. A szabályozás külön kitér a pedagógiai szakmai szolgáltatások kapcsán⁸⁵ az ilyen szolgáltatást nyújtó pedagógusok szakmai képzésének és továbbképzésének szervezésére és megvalósítására, amelyet a Klebelsberg Intézményfenntartó Központ (KLIK) által fenntartott pedagógiai intézményekhez delegál.

A szakképzési törvény⁸⁶ 2013. szeptember 1-én hatályba lépő rendelkezései (85§) részletesen foglalkoznak a pályaeorientációs szolgáltatás formáival, megvalósulásával⁸⁷. Az értelmező rendelkezések között a pályaeorientációt az életpálya-tanácsadás szinonimájaként tünteti fel, ezek alapján az életpálya-tanácsadás „*a tanácskérő támogatása az életpálya-tanácsadási szolgáltatás keretében az érdeklődésének, képességének, személyiségének és a munkaerő-piaci igényeknek megfelelő pályaterv kialakításában és megvalósításában, amelynek keretében a tanácskérő a pályaválasztáshoz vagy a pályamódosításhoz kap segítséget*”. A rendelkezés értelmében mindez egyéni, csoportos, vagy távtanácsadás formájában, illetve elérő programokon⁸⁸ keresztül valósulhat meg. A szabályozás alapján életpálya-tanácsadás feladatainak ellátásában nem csak a köznevelés intézményei (alapfokú iskolai oktatást nyújtó intézmény, a szakképző iskola, az iskolafenntartó), hanem a gazdasági kamara, a munkaadói és munkavállalói érdekképviseletek, a megyei fejlesztési és képzési bizottság vesz részt, és a nemzeti foglalkoztatási szerv koordinálja. Hangsúlyozza, hogy a szolgáltatást minden érintett számára elérhetővé kell tenni. A törvény kötelezővé teszi, hogy a tanuló iskolai előmenetele kapcsán legalább egy alkalommal személyre szabott életpálya-tanácsadási szolgáltatásban részesüljön.⁸⁹ A szabályozó a területhez kapcsolódó tartalmi szolgáltatásokat tovább differenciálva az életpálya-tanácsadáshoz kapcsolódóan

⁸¹ 2011. évi CXC. törvény a nemzeti köznevelésről

⁸² 62§(1) l.),

⁸³ 20/2012 (VIII.31) EMMI rendelet a nevelési-oktatási intézmények működéséről és a köznevelési intézmények névhasználatáról

⁸⁴ 18§ (2)

⁸⁵ 19§ (2)

⁸⁶ 2011. évi CLXXXVII. törvény a szakképzésről

⁸⁷ A korábbi szakképzési törvény (1993. évi LXXVI. tv.) eredetileg nem, később, a módosításokat követően is csak általánosságban foglalkozott a területtel- konkrét szabályozást nem tartalmazott.

⁸⁸ Olyan tanácsadási/konzultációs alkalom, amely keretein belül meghatározott célcsoport elérésére, nagyobb csoport egyidejű informálására (pl.: „Szakmaválasztási börze”, közösségi program) nyílik lehetőség

⁸⁹ 2011. évi CLXXXVII. 85.§ 5.)

megkülönböztet foglalkoztatási, munkába állási tanácsadást; iskolai pályaválasztási tanácsadást; pályainformáció nyújtást; pályakorrekciós tanácsadást; valamint továbbtanulási tanácsadást, mint támogató szolgáltatásokat. Mindezek alapján látható, hogy a jogalkotó az életpálya-tanácsadással kapcsolatos funkciók megosztását tűzte ki célul, amelyben az oktatás, a szakképzés és a munkaerőpiac szereplői is szerepet kaptak. A szolgáltatások diverzifikálásával pedig a pályaorientációs tartalmak definiálására tesz kísérletet.

A szakképzési intézmények fenntartójával kapcsolatban jelentős változás történt 2015 nyarán⁹⁰. 2015. július 1 óta ugyanis a korábban a Klebelsberg Intézményfenntartó Központ fenntartása alatt működő szakképző intézmények többsége a Nemzetgazdasági Minisztérium fenntartásába került. Az átkerült köznevelési intézmények 44 szakképzési centrumba szerveződtek. Az új rendszerben a szakképzési centrumok szakmai és gazdálkodási önállóságot, a szervezeti egységként működő iskoláik pedig részleges gazdálkodási önállóságot kaptak. Fő tevékenységük a szakközépiskolai, szakiskolai oktatás-nevelés, speciális szakiskolai oktatás, nappali, esti, levelező formájú felnőttoktatás, felnőttképzés, valamint a HÍD programok keretében történő oktatás, illetve kollégiumi ellátás.

A felnőttképzés területén született jogszabályok is tartalmazzák a pályaorientációval kapcsolatos rendelkezéseket: ide sorolhatjuk a 2001-es törvény⁹¹ felnőttképzési szolgáltatásainak néhány formáját, amely a 2013-as verzióban⁹² a felnőttképzést kiegészítő tevékenységeknek feleltethető meg. Ezek a szolgáltatások, tevékenységek „*a képzések egyénre szabott kialakításának elősegítésére, a képzés hatékonyságának javítására vagy a munkavállalás elősegítésére*” irányulnak. A korábbi jogi szabályozás⁹³ a felnőttképzési szolgáltatásokhoz - többek között - a következőket sorolta: pályaorientációs és korrekciós tanácsadás, az egyén képzési szükségleteinek felmérése és a képzési tanácsadás, az elhelyezkedési tanácsadás, egyéni vagy csoportos álláskeresési tanácsadás. Látható, hogy azon túl, hogy a pályaorientációs tanácsadás konkrétan nevesítésre kerül, több olyan szolgáltatást is magában foglal a rendelkezés, amely kötődik a pályaorientáció témaköréhez.

Az oktatás mellett a foglalkoztatás területén is több jogi szabályozó található, amely a pályaorientáció témakörét érinti. Már az 1991-es foglalkoztatási törvény⁹⁴ nevesíti a munkaerőpiaci szolgáltatásokat, amelyek közül több - a felnőttképzési szolgáltatásokhoz hasonlóan- pályaorientációs tartalommal rendelkezik. A hatályos szabályozás⁹⁵ alapján ezen szolgáltatások közé tartozik többek között a munka-, pálya-, álláskeresési és rehabilitációs tanácsadás. A rendelet értelmében⁹⁶ a „*pályatanácsadás célja, az azt igénybe vevő személy pályaválasztásának, pályamódosításának elősegítése, és számára érdeklődésének, képességének, személyiségének és a munkaerőpiaci igényeknek megfelelő pályaterv kialakítása*”. Látható, hogy a megfogalmazás igencsak összecseng az oktatás jogi szabályozóinak pályaorientációs tevékenységeinek meghatározásával, csupán a szolgáltatást igénybevevő célcsoportnál találunk különbséget.

Az áttekintés alapján megállapíthatjuk, hogy az elmúlt időszakban nem jött létre a pályaorientációra vonatkozó egységes jogi szabályozás és fogalomhasználat. (Princzinger 2009, Borbély-Pecze et al. 2013, Suhajda 2013/a) A pályaorientációs tevékenység különböző formákban és megnevezéssel van jelen a jogi szabályozókban (pályaválasztási tanácsadás,

⁹⁰ 120/2015. (V. 21.) Korm. rendelet

⁹¹ 2001. évi CI. törvény a felnőttképzésről

⁹² 2013. évi LXXVII. törvény a felnőttképzésről

⁹³ 24/2004. (VI.22.) FMM rendelet az akkreditációs eljárás és követelmény rendszer részletes szabályairól

⁹⁴ 1991. évi IV. törvény a foglalkoztatás elősegítéséről és a munkanélküliek ellátásáról

⁹⁵ 30/2000. (IX. 15.) GM rendelet

⁹⁶ 30/2000 (IX.15) GM rendelet 6§ (1)

pályaorientáció, életpálya-tanácsadás, képzési-tanácsadás, pálya-tanácsadás, munka-tanácsadás, stb.). Problémát jelenthet ugyanakkor, hogy a különböző ágazati szabályozók hasonló fogalmakkal dolgoznak, azonban sok esetben ezek a fogalmak nem ugyanazt takarják: részben van átfedés közöttük, azonban minden jogszabály a saját funkciójának megfelelően tölti fel tartalommal a pályaorientációval kapcsolatos feladatot.

A köznevelésben a rendszerváltást elsősorban a fogalomhasználatban történtek változások. A „pályaorientáció” kifejezést egyre több jogi szabályozó használja, ami a fogalom elfogadottságát jelzi, azonban tartalmi definiálására csak az elmúlt időszakban láthatunk kísérletet. A jogszabályokban azonban sok helyen a pályaorientációt még mindig az iskolaváltással összefüggő problémák megelőzésére, mint az életpálya későbbi időszakában is felhasználható tudás és kompetencia kialakításának, megalapozásának eszközére tekintenek. A pályaorientációs tevékenység végzésére, szolgáltatás nyújtására egyre több szervezetet von be a jogalkotó, de átfogó rendszerszerű működés híján a pályaválasztási döntésre felkészítő folyamat letéteményese - a korábbi gyakorlathoz hasonlóan- továbbra is a pedagógus marad.

2.4.4. Pályaorientáció megjelenése a tantervi hálóban

„A tanterv az iskolai tanulmányok rendszeres, egymáshoz való viszonyukban összeegyeztetett egybefoglalása”. (Kiss 1988:73 id. Perjés-Vass 2009). A tanterveknek több típusa is elhatárolható: az alaptanterv egy olyan központi szabályozó dokumentum, amely tartalmazza a minden tanuló számára hozzáférhető nevelés és képzés célkitűzéseit, a kötelező iskolai tevékenységeket és azok tantervi követelményeit. (Perjés-Vass 2009). A Nemzeti köznevelési törvény megfogalmazásában: *„az iskolai nevelés-oktatás tartalmi egységét, az iskolák közötti átjárhatóságot a Nemzeti alaptanterv biztosítja, amely meghatározza az elsajátítandó műveltség tartalmát, valamint kötelező rendelkezéseket állapíthat meg az oktatásszervezés körében, így különösen a tanulók heti és napi terhelésének korlátozására.”*

A kerettanterv egy adott iskolatípusra vonatkozó tanterv, amely az alaptantervre épül és a helyi tantervek készítésének alapja. A helyi tanterv egy adott iskolában használt egyedi tanterv, amelyet nagyban meghatároz az iskola pedagógiai programja és a tantestület hagy jóvá. (NAT 2007). A tantervek típusai között - több más mellett - megkülönböztethetjük még a rejtett tantervet (az osztálytermi folyamatok, interakciók leírása), az extra tantervet (tanítási időn kívüli tevékenységekre vonatkozik, pl.: szakkör, tanulószoba), illetve a deklarált tantervet is, amely a tanterv üzenetét, az általa kitűzött és elérni kívánt célokat, értékeket fogalmazza meg. (Perjés-Vass 2009)

A köznevelésben a tudástartalom expanziójával párhuzamosan növekedett meg az igény arra, hogy a diákok az elsajátított ismeretanyagot minél hatékonyabban legyenek képesek a gyakorlatban is alkalmazni. Ezen funkciók ellátására és a pedagógus feladatainak támogatására azonban már nem volt megfelelő a korábbi, a tananyag primátusát hirdető szemlélet, a képességek komplex alkalmazását igénylő, kompetencia-központú megközelítés vált kívánatosná. Emiatt az 1990-es évek elejétől az oktatással kapcsolatos nemzetközi kezdeményezések (pl.: OECD DeSeCo, illetve OECD-INES⁹⁷) is egyre inkább szorgalmazták a kompetenciák integrációját a tantervi hálóba, amelynek egyik esélye a kereszttantervek alkalmazása lehet.

A kereszttantervek tantárgyakon és műveltségi területeken átívelő közös fejlesztési feladatok, amelyek interdiszciplinaritásukból adódóan elősegítik az integráltabb tananyag-elsajátítást (Perjés-Vass 2009). Hazánkban ez a megközelítés az 1995. évi Nemzeti Alaptantervben (NAT) jelent meg először, és a dokumentum későbbi változataiban (2003,

⁹⁷ OECD INES- Indicators of the Educational System

2007, 2012) is megmaradt a koncepció, azonban a különböző verziók eltérő mélységben szánnak szerepet az egyes fejlesztési területeknek. (2. sz. ábra) A NAT megvalósítását támogató kerettantervek is más-más minőségben és mélységben foglalkoznak a témákkal – így a pályaeorientációval is - és különböző tantárgyak keretében számítanak a különböző kompetenciák megszerzésére.

2. ábra: Pályaeorientációs tartalmak megjelenése a NAT-ban

Az 1995-ben megjelent *Nemzeti Alaptanterv* foglalkozott először a pályaeorientáció témakörével. A szabályozás értelmében a pályaeorientáció alapvetően 3 részből tevődik össze: ez egyrészt az egyéni adottságok, képességek megismerésén alapuló önismeret fejlesztése, másrészt pályák és a munkavilágának megismerése, illetve a hozzájuk vezető utak, lehetőségek feltárása, valamint a lehetőségek és a vágyak összehangolása, felmérése, a megvalósítás tervezése. A magyar oktatásügyben ez az első tartalmi-tantervi szabályozásra vonatkozó jogszabály tíz műveltségterületen⁹⁸ fogalmazott meg pedagógiai fejlesztési teendőket, amelyben az „Életvitel és gyakorlati ismeretek” területen a pályaeorientáció is helyet kapott. Dobai (2014) tanulmánya alapján a fejlesztési területek megjelenhetnek tantárgyi tartalmakban, kerettantervi elemként, az osztályfőnöki munkában vagy nem tanórai keretben.

A NAT (1995) – a fejlődés-lélektani sajátosságokat figyelembe véve - két részre osztja fel az iskoláskort (6 - 16 év között): kisiskoláskorra és serdülőkorra. Részenként meghatározza, hogy az egyes osztályokban milyen arányú a műveltségi terület időaránya az összes órakerethez viszonyítva. Ezek alapján a kisiskolás korban 1-4. osztályokban 4-7%, 5-6. osztályokban 5-9%, míg a serdülőkorban 7-8. osztályokban 6-10%, 9-10. osztályokban pedig 5-9% a műveltségterület időaránya az összes órakerethez viszonyítva. Látható tehát, hogy a terület fokozatos növekedése mellett a fókusz az iskolaváltási időszakra esik.

2000-ben a NAT és a helyi tanterv közé *kerettanterv* került, amely 2001. szeptemberétől a szakiskolák számára választhatóvá tette a pályaeorientáció oktatását. A pályaeorientáció az „A” változatában „önálló tantárgyként” jelent meg 74 órában; míg a „B” változat szakmai orientáció néven integráltan kezelte a területet. Ebben az összefüggésben a pályaeorientáció szakmai ismeretekhez is kapcsolható, amelynek órakerete így 196 óra lett. A

⁹⁸ Anyanyelv és irodalom, élő idegen nyelv, matematika, ember és társadalom, ember és természet, földünk és környezetünk, művészetek, informatika, életvitel és gyakorlati ismeretek, testnevelés és sport

szakiskolák pedagógiai programjuk alapján dönthettek az „A” illetve „B” variáció alkalmazásáról, azonban a tapasztalatok azt mutatták, hogy a „B” tanterv alkalmazása esetén a szakmai orientáció került túlsúlyba.

2001-ban az intézkedés gyakorlati megvalósításakor a pályorientációs ismeretanyag oktatásával kapcsolatban nem várt nehézségekbe ütköztek a szakiskolák: a kevés és nem megfelelően felkészített oktatói létszám, a tantervek, taneszközök hiánya ellenállást váltott ki az iskolákban. Nem került tisztázásra ugyanis, hogy az orientáció az iskolai kínálatra, vagy a képzési paletta egész vertikumára vonatkozik-e. A gyakorlat (Liskó 2003, Hidvégi 2004, Imre-Györgyi 2006) azt mutatta, hogy a legtöbb helyen csak „szűkebb tematikájú” pályorientációs oktatás zajlott, sok esetben pedig a technikatanárok „gazdagodtak” a pályorientációs órahelyekkel: gyakran a tanulók manuális készségeinek és anyagismeretének fejlesztésére használva fel az órakeretet. (Fazakas 2009)

A második NAT 2003-ban jelent meg, amelyben a hangsúly a tartalomról a tanulás kompetencia alapú koncepciójára helyeződött át. A NAT 2003-as módosításával eltűnt a tanári pályorientációs tevékenységre korábban biztosított önálló órakeret és annak részletes szakmai kifejtése az alaptanterv szintjén, ugyanakkor a kulcskompetenciák fejlesztése került előtérbe. A jogszabály kilenc kulcskompetenciát fogalmazott meg,⁹⁹ amelyek mellé számos kiemelt fejlesztési feladatot rendelt. Ezek közül legmarkánsabban a „*Felkészülés a felnőtt lét szerepeire*” foglalkozott a pályorientáció témakörével. A korábbi NAT-hoz hasonlóan itt is az „*Életvitel és gyakorlati ismeretek*” műveltségi terület témakörei között szerepelt a pályorientáció, másik tizenegy¹⁰⁰ mellett. A szabályozásban szereplő ajánlás a műveltségi terület arányaira az összes órakerethez viszonyítva alsó évfolyamokban 4-8 %, 5-6 évfolyamokon 4-9%, 7-8 évfolyamon pedig 5-10 %-ot tartalmazott, ahogy a 9-10. évfolyamon is. A 11-12. évfolyamon ez a műveltségi terület nem szerepelt az ajánlások között. A rendelkezés a pályorientáció fő témaköreire személyes igények meghatározását, a tanulás szerepének és a folyamatos fejlődés szükségességének tudatosítását, valamint az ismeretek, tapasztalatok, élmények és a pályacélok meghatározásának összefüggését rendelte.

A NAT módosítását követően a *kerettanterv* újragondolása¹⁰¹ is megtörtént 2004-ben. A dokumentumban az alsó évfolyamokon egyáltalán nem találunk utalást a pályorientációra (4. sz. táblázat), az 5-8. évfolyamon azonban a kapcsolódó fejlesztési terület ismertetésekor az anyag részletesen foglalkozik a témával. Ezek alapján a pályorientáció célja, hogy segítse a tanulók „*további iskola- és pályaválasztását*”. A tanterv a tartalmához az egyéni adottságok, képességek megismerésén alapuló önismeret fejlesztését, a pályák, foglalkozási ágak követelményeinek és a hozzájuk vezető utak, lehetőségek, tevékenységek és tapasztalatok útján történő megismerését, valamint a lehetőségek és a valóság összehangolásának igényét rendeli. A dokumentum erőssége, hogy hangsúlyozza a pályorientáció folyamat-jellegét, illetve a szaktantárgyakban, valamint az iskolán kívüli tevékenységekben való előfordulását és szerepét. A folyamat eredményessége a tapasztalatok, élmények, ismeretek összehangolásának záloga. A tantervben a pályorientációval kapcsolatban megfogalmazott alapelvek¹⁰², célok, jellemzők a mai napig tetten érhetőek az oktatás különböző szabályozóiban.

⁹⁹ Anyanyelvi kommunikáció, idegen nyelvi kommunikáció, matematikai kompetencia, természettudományos kompetencia, digitális kompetencia, hatékony, önálló tanulás, szociális és állampolgári kompetencia, kezdeményezőképesség és vállalkozói kompetencia, esztétikai-művészeti tudatosság és kifejezőképesség

¹⁰⁰ Munkakultúra, termelési kultúra, háztartási kultúra, környezetkultúra, közlekedéskultúra, gazdálkodáskultúra, egészségkultúra, biztonságkultúra, fogyasztói kultúra, szabadidő-kultúra, információs kultúra

¹⁰¹ 17/2004. (V. 20.) OM rendelet

¹⁰² „Az iskolának - a tanulók életkorához és a lehetőségekhez képest - átfogó képet kell nyújtania a munka világról. Ennek érdekében olyan feltételek, tevékenységek biztosítására van szükség, amelyek elősegíthetik,

ÉLETVITEL ÉS TECHNIKA	BELÉPŐ TEVÉKENYSÉGFORMÁK	TARTALOM	FOGALMAK
7. évf.	Egyes foglalkozások és képességek összevetése. Pályaválasztási alapfogalmak összegyűjtése. Személyes igények meghatározása. Az ismeretek, tapasztalatok, élmények hatása a pályacélok kitűzésében.	Az eredményes munkavégzés összetevői. A tanulás szerepe a sikerben. Pályaismeret	önismeret, pályaismeret, foglalkozási ágak, pályaelképzelés, érdeklődési területek
8. évf.	Önjellemzés megadott szempontok szerint. Pályák, szakmák, foglalkozási ágak megnevezése. Önismeret összekapcsolása a pályaismerettel, álláskeresési technikák	Önismeret. Pályaismeret, pályaaértalmak. Munkaerőpiac. A folyamatos fejlődés lehetősége és szükségessége	önismeret, pályaismeret, pályaaértalmak, munkaerőpiac, foglalkozási ágak

4. sz. táblázat: A pályaeorientációhoz kapcsolódó tartalmak megjelenése a különböző évfolyamokon a 2004. évi kerettanterv alapján

A 2003-as kerettanterv módosítás a korábbi központi szabályozás helyett a keretek meghatározásához átengedte a jogot közoktatás szereplőinek, amellyel leginkább a kiadók éltek. Ezért a 2004-es kerettanterv melléklete már 7 alternatív kerettantervet tartalmazott, amelyek közül az iskolák szabadon választhattak. Ezek a tantervek eltérő módon és minőségben foglalkoztak a pályaeorientáció témakörével.

A NAT 2007-es módosításával tovább erősödtek a kulcskompetenciák fejlesztésére vonatkozó elemek az Európai Unió oktatáspolitikájában¹⁰³ elfogadott kompetencia keretrendszer kialakításának megfelelően, amely az életen át tartó tanuláshoz szükséges kompetenciákat tartalmazza. Az új NAT elődjénél konkrétan határozta meg a kulcskompetenciák szerepét, illetve az egyes területek szerkezetét (meghatározás, ismeret, képesség, attitűd). Bővítette és felülvizsgálta a kiemelt fejlesztési területeket (keresztantervek), amelyek valamennyi műveltségi területen érvényesek és a személyiségfejlesztést szolgálják, valamint meghatározta a képzési szakaszok¹⁰⁴ tartalmát is.

A Nemzeti Alaptanterv 2012-ben elfogadott módosítása ismét a műveltségi területek fejlesztésére helyezte a hangsúlyt, és az „Életvitel és gyakorlati ismeretek” fejlesztési területei között külön is nevesítette a pályaeorientációt, amelyet iskolai támogató tevékenységként definiál.

A Nemzeti Alaptanterv módosításával párhuzamosan új kerettantervi szabályozás¹⁰⁵ született 2012-ben. A szabályozás értelmében az általános iskola 1-4. osztályában a fejlesztési területek – nevelési célok között szerepel a pályaeorientáció, amely a következőket foglalja magába: „A tanuló megismeri azokat a szakmákat, amelyek mindennapi életvitelének zökkenőmentességét vagy megfelelő minőségét biztosítják. Felismeri a különböző foglalkozások együttműködésének fontosságát. Képes megfogalmazni adott szakma tevékenységét, és képes csoportosítani a foglalkozásokat különböző szempontrendszer szerint.” A pályaeorientáció - a többi képzési szakaszhoz hasonlóan - 2 tantárgy keretében

hogyan a tanulók kipróbálhassák képességeiket, elmélyedhessenek az érdeklődéseiknek megfelelő területeken, ezzel is fejlesztve ön- és pályaismereteiket”

¹⁰³ Key Competences for Lifelong Learning – 2006/962/EC

¹⁰⁴ 1-2. (bevezető szakasz), 3-4.(kezdő szakasz), 5-6.(alapozó szakasz), 7-8.(fejlesztő szakasz), 9-12. (általános műveltséget megszilárdító, elmélyítő, pályaválasztási szakasz)

¹⁰⁵ 51/2012. (XII. 21.) EMMI rendelet a kerettantervek kiadásának és jóváhagyásának rendjéről

kerül kiemelésre: a matematika és a testnevelés kapcsán. Míg a matematikánál a tananyagválasztásban kap szerepet a tanulói érdeklődés mellett, addig a testnevelésnél¹⁰⁶ a fizikai és érzelmi biztonság megteremtése és a tantárgyhoz kapcsolódó pozitív attitűd pályaorientációs szerepére helyeződik a hangsúly. Lannert (2008) szintén hangsúlyozza a testnevelés és a sport szerepét és lehetőségeit az életpálya-építési részképességek fejlesztésében. Rámutat, hogy a munkavégzés során fontossá váló személyes tulajdonságokat (monotónia-tűrés, kitartás, erőforrások felmérése és átcsoportosítása, együttműködési készség stb.) ezek keretében a legkönnyebb elsajátítani, gyakorolni.

A kerettanterv 2012-es verziója értelmében a pályaorientációs tevékenység csupán a felső tagozatban kezdődik, ahol az első két évfolyamon (5-6. osztály) általános fejlesztés zajlik. A pályaválasztási döntésre való felkészítés fókuszja az általános iskola utolsó két évfolyamára fókuszál. A helyi tantervnek megfelelően az iskolák dönthetnek az emelt (E), illetve a normál óraszám mellett az A és B tanterv alapján a pályaorientációs órák számáról, amelyek az óraszámoknak megfelelően más-más célt tűznek ki. (5.sz. táblázat)

ÉVF.	ÓRA-SZÁM	TEMATIKAI EGYSÉG	ISMERETEK/FELADATOK
1-4. évf.	-	-	-
5-6. évf.	-	Nincs külön tematikus egység	Általános fejlesztés
7-8. évf.	A- 8	Továbbtanulás, munkák, szakmák megélhetés	Tanulás, szakmák, munkakörnyezet, pályaválasztás, munkavállalás, megélhetés (6)
	B-12	Munkakörnyezet megismerése	Előzetes tájékozódás, munkahely-látogatás (2)
	EA-13	Továbbtanulás, munkák, szakmák megélhetés	Tanulás, szakmák, környezet és pályaválasztás, munkavállalás, megélhetés (5)
	EB- 14	Munkakörnyezet megismerés	Előzetes tájékozódás, munkahely-látogatás (2)
	EB- 6	Továbbtanulás, munkák, szakmák megélhetés	Tanulás, szakmák, környezet és pályaválasztás, munkavállalás, megélhetés (5)

5. sz. táblázat: Pályaorientációs ismeretek a 2012. évi kerettanterv alapján az általános iskola egyes évfolyamain

¹⁰⁶ „A testnevelésórán lehetőség nyílik a fizikai és érzelmi biztonság megteremtésére, ezen keresztül a testnevelés tantárgyhoz kapcsolódó pozitív attitűd kialakítására, mely olyan fejlesztési területek alapjául szolgálhat, mint például a pályaorientáció, a testi-lelki egészség és az eredményes tanulás.”

Az általános iskola felső tagozatára vonatkozó 4 évfolyamon a fejlesztési területek –nevelési célok között a területtel kapcsolatban az érdeklődés, az információnyújtás és az egyéni képességek felismerése kerül a középpontba. Az iskolaváltást előkészítő folyamatban a diák a továbbtanulásról, iskolarendszerről, életutakról, foglalkozásokról szerez bővebb ismeretet, amely alapján reális célok kitűzésére lesz képes. Az alapozó szakaszban (5-6. osztály) a technika, életvitel és gyakorlat, valamint a matematika tantárgy keretében deklarál a dokumentum kapcsolódási pontot, amíg a fejlesztő szakaszban (7-8. osztály) a korábbi tantárgyakon túl az erkölcsstan, a vizuális kultúra, az informatika, valamint a történelem tantárgy társadalmi, állampolgári és gazdasági ismeretek témaköréhez kapcsolódóan találhatunk a területre utalást.

A középiskolában az életpálya-tervezési kompetenciával csak a gimnázium utolsó 2 évében életvitel és gyakorlat, valamint a szakiskola 9-11. évfolyamain osztályközösség építés tematikai egységeiben találkozhatunk. (6.sz. táblázat) A szakközépiskolákban a kerettantervekben nem kerül külön nevesítésre a pályaorientáció, tartalmát a szakmai orientációs tantárgyakhoz sorolják leginkább.

ÉVF.	ÓRA-SZÁM	TEMATIKAI EGYSÉG	ISMERETEK/FELADATOK
G 9-12. évf. (11-12. évf.)	9	Életpálya-tervezés, munkavállalás, felnőttkori tanulás (Technika, életvitel és gyakorlat)	Személyes adottságok - objektív lehetőségek, továbbtanulás, álláskeresés (3)
SZK 9-12. évf.	-	-	-
SZI 9-11 évf.	-	OKÉ (Osztályközösség építés)- fejlesztendő kompetenciák- életpálya és karrierépítés, munkavállalás	

6. sz. táblázat: Pályaorientációs ismeretek a 2012. évi kerettanterv alapján a középiskolákban

Gimnáziumban a fejlesztési területek, nevelési célok között leginkább a tanulás, mint érték és a munkavállalással kapcsolatos alapvető ismeretek, álláskereső technikák elsajátítására helyeződik a hangsúly, miközben az önismeret fontossága és a lehetséges pályamódosítás tudatosítása is előtérbe kerül. A szakközépiskolai fejlesztési területek leginkább az álláskeresőre és az életpálya-menedzselési feladatok jelentőségére helyezik a hangsúlyt, míg a szakiskolában elsődleges cél az álláskeresőshez szükséges kompetenciák elsajátítása. A pályaorientáció témaköre mindhárom iskolatípusban leginkább az alapfokú képzésben említett tantárgyak kapcsán merül föl.

A kerettantervekben szereplő ismeretek, tanulási egységek korcsoportonkénti vizsgálatánál érdemes áttekintenünk, hogy a pályaeorientáció hármastartalmának (Önismeret/ Pályaismeret, munka világa/ Tervezés, lehetőségek) mely részére helyezik a hangsúlyt.

Ismeretek	7-8. A	7-8. B	G
Tanulás, képzés világa	X		X
Szakmák és munkák (pályaismeret)	X		
Munkakörnyezet	X		
Pályaválasztás	X		
Munkavállalás világa	X		X
Megélhetés	X		
Információgyűjtés (munkahely látogatás)		X	
Személyes adottságok (képesség, érdeklődés, stb.)			X
Álláskeresési technikák			X
Lehetőségek (tervezés)			X

7. sz. táblázat: A pályaeorientációs ismeretanyag megoszlása a 2012. évi kerettanterv alapján az egyes korcsoportokban

A tematikus egységeket áttekintve (7.sz.táblázat) azt tapasztaljuk, hogy az önismeret, a személyes adottságok feltárására kevés lehetőség áll rendelkezésre, az életpálya-tervezési kompetenciák elsajátításában a kerettantervek is leginkább a lexikális tudásra fókuszálnak, különösen igaz ez az általános iskolai évfolyamokra. A középiskolában ellenben főleg a tervezés és megvalósítás lépései kerülnek előtérbe, amelynek feltétele a korábban elsajátított elméleti ismeretanyag. Mindezek alapján látható, hogy a jelenlegi szabályozás leginkább a munka világával kapcsolatos ismereteket tartják lényegesnek, az önismereti jellemzők feltárása, megértését és a tervezés, megvalósítás lépéseinek elsajátítása csak másodlagosan van jelen a dokumentumokban.

2013 tavaszán¹⁰⁷ a jelentek meg a *szakképzési kerettantervek*, amelyek az iskolarendszerű szakképzések szakmai és vizsgakövetelményeit tartalmazzák az egyes szakképző intézményeknek megfelelően. A kerettantervek a szakképzési törvényben foglaltakkal összhangban a pályaeorientációs ismereteket több pontban is magukban foglalják. A képzések sajátosságaiból adódóan a tevékenység és az ismeretek fókusza leginkább az álláskeresésre összpontosul, azonban nevesítésre kerülnek a pályaeorientáció területéhez kapcsolódó szolgáltatások (pl.: pályatanácsadás) és információs források (pl.: honlap, szervezet) is.

Látható tehát, hogy a jogalkotó a nemzetközi irányelveknek megfelelően a pályaeorientációnak egyre nagyobb szerepet szán a köznevelés tartalmi szabályozóiban. Biztató az is, hogy a területhez kapcsolódó ajánlott témakörökben felfedezhetőek az egyes iskolatípusokra jellemző sajátosságok. Problémaként merülhet fel ugyanakkor, hogy a meghatározott témaköröket kik és milyen módszertani eszközzel és felkészültséggel képesek átadni a diákoknak.

¹⁰⁷ 14/2013. (IV. 5.) NGM rendelet a szakképzési kerettantervekről

2.5. A pályaeorientációs folyamat szereplői, szervezeti keretei

Amint az a korábbi fejezetekből látható, a pályaeorientáció egy igen szerteágazó, komplex folyamat, ezért is tartottuk szükségesnek külön alfejezetet szánni a területen tevékenykedő szereplők és szervezetek számbavételére. Az alfejezet mintegy történeti bevezetésként a sokat hivatkozott pályaválasztási felelősök rendszerének (1971-1988) bemutatásával indul, majd pedig a rendszerváltás követően megszületett, a terület szakember utánpótlását biztosító képzések áttekintésével folytatódik. Ezek után számba vesszük a feladat jelenlegi ellátóit a közoktatásban, majd megvizsgáljuk, hogy milyen egyéb szervezetek segítik szolgáltatásaikkal a pályaeorientáció/iskola/szakmaválasztás előtt álló fiatalokat.

2.5.1. A pályaválasztási döntést támogató szereplők a XX. században

Hazánk igen jelentős hagyománnyal rendelkezik a pályaválasztási tanácsadás területén, amelyet már a két világháború között is a pályaeléktan művelői alapoztak meg. A rendszerváltásig a pszichológiai szaktanácsadás volt a jellemző forma, amelyekre a megyei központokban működő pályaválasztási intézetekben lehetett jelentkezni. (Szilágyi 2000) Azonban kezdetben csupán a pályaválasztással élni tudó kevesek számára volt elérhető néhány szolgáltatás, ilyen volt a Fővárosi Pedagógiai Szeminárium Tanácsadója, vagy az OTI Pszichológiai Laboratóriuma a XX. század első felében. (Völgyesy 1976)

A II. világháborút követő politikai rendszerváltozás miatt 1948 és 1956 között a pályaválasztás, mint olyan, tiltott dolog volt. De nem csak maga a pályaválasztás, hanem az ezt segítő tudományágak is, mint a pszichológia, közgazdaságtan vagy a szociológia. Nem volt képzés, nem volt „utánpótlás”, nem volt – legálisan dolgozó- szakember. (Szilágyi 2005) Az 1956. utáni tömeges szakember emigráció miatt az 1950-es évek végére a pályaválasztás kérdése egyre nagyobb teret nyert magának, nem csak hazai, de nemzetközi viszonylatokban is: tanulmányutakat szerveztek a terület iránt érdeklődők vagy azzal foglalkozók számára, hogy megismerjék a nyugati kultúra által nyújtott módszertani lehetőségeket. *„Ekkor tudatosul először, hogy a pályaválasztás olyan önálló szakembereket igényel, akik már nem a pszichológiának, pedagógiának vagy más tudományterületeknek az elkötelezettjei, hanem önálló, úgymond tanácsadó szakemberek.”* (Völgyesy 2002:42)

Ebben az időszakban a tanácsadást három területen alkalmazták: a pedagógiai pályaeorientációban, ahol a szülő és a pedagógus gondolkodott együtt a fiatalok jövőjéről. Pszichológiai szaktanácsadás esetén képesség- és egyéb vizsgálatokra került sor, ezért arra csak pszichológus végzettségű tanácsadó vállalkozhatott. Ez leginkább az iskolapszichológusi tevékenységéhez kapcsolódó tanácsadási forma volt, amikor a pszichológusok egyéni szaktanácsadásra jártak ki az iskolákba. Általában teszt-módszerekkel dolgoztak, és kutatásaik erre alapozó diagnosztikai vizsgálatokra épültek. (Szilágyi 1996/b) A pedagógiai tanácsadást az 1970-es évektől kezdve az általános és középiskolában dolgozó pályaeorientációs felelősök látták el, akik meghatározott órakeretben foglalkoztak a tanulók pályaeorientációs felkészítésével. Ezek az órák nem csupán tantervi keretek között valósultak meg, hanem a felelősök üzemlátogatásokat is szerveztek. (Szilágyi 1996/b) A felelősök munkáját az 1970-es évek elején felállított Országos Pályaeorientációs Tanácsadó Intézet (OPTI), illetve az Országos Pályaeorientációs Tanács segítette és minden megyében pályaeorientációs intézetet állítottak fel. (Völgyesy 2002) A pedagógiai tanácsadást értelemszerűen pedagógiai végzettséggel rendelkező szakemberek végezték, képzésüket kiegészítette a pályaeorientációs felelősök számára készített szakmai program is. A rendelkezés értelmében a pályaeorientációs felelős intézménye a pályaeorientációs feladataira függetlenített, vagy részben függetlenített tanár alkalmazását jelentette. (Szilágyi 1996/b)

Az 1971-es rendelet - amely elsőként fogalmazta meg az iskolai pályaválasztási felelősök funkcióját - hangsúlyozta, hogy a pályaválasztási tanácsadást már az alsó évfolyamon el kell kezdeni és felső tagozattól pedig oktatási és nevelési folyamat szerves részévé kell tenni. A szabályozás kiemelte, hogy ebben a folyamatban nagy szerep hárul az iskolai pályaválasztási felelősökre, akik számára biztosítani kell a szervezett felkészítést és továbbképzést.

Az iskolai pályaválasztási felelősök munkáját számtalan - többnyire pályaismertető - kiadvány és szakmai módszertani tanulmány megjelenése támogatta. Ezek közül kiemelkedik az 1970-es évek elején kiadott Pályaválasztási felelősök kézikönyve (Havas 1970), amely 400 oldalon foglalta össze a pályaválasztással kapcsolatos elméleti és gyakorlati tudnivalókat. A kézikönyv úttörő jellegét jelzi, hogy korát megelőzve ismerteti a szaktárgyak oktatásának és a pályaválasztási felkészítő munka összefüggéseit, illetve esettanulmányok, módszertani ismertető közreadásával támogatja a felelősök munkáját.

Ritoók a pályaválasztási felelős feladataival kapcsolatban így fogalmaz: „...*Pályaválasztási tanácsadó tevékenységünk középpontjában a pályaválasztás előtt álló fiatalokra kiterjedő elmélyült pályaválasztási előkészítő munkát kell állítanunk. E célkitűzések általános jelleggel az iskolai oktató-nevelő munka részeként valósíthatók meg eredményesen*”. (Ritoók 1970:219)

A pályaválasztási felelősök nem esetlegesen és „kampányjelleggel”, hanem tudatosan megtervezett 1,5 éves időkeretben foglalkoztak a pályaválasztás előtt álló fiatallal. A tevékenység 3 elem összehangolását kívánta meg: a nemzetgazdasági szükségletek, a pályák által támasztott követelmények, illetve a pályaválasztás előtt álló fiatalok személyi adottságainak megismerését. A gazdaságról és a pályák világáról szóló információk beszerzését az évente megjelenő Pályaválasztási Tájékoztatók illetve a megyei és városi munkaügyi osztályok írásos és szóbeli információi segítették. A pályaválasztási felelős munkája a tanulók pályaezredklődésének felmérésével kezdődött. Az összesített osztályprofil alapján az érdeklődéshez kapcsolódó pályakörök megismerése, feltárása következett a felmérést követő 1 évben. Az „*előzetes pályaeorientációs felmérést*” 1 évvel később ismételt fel kellett venni (lehetőleg 4. és 8. osztály elején), amely egyrészt az idő közben történt változásokról, az előző év pályaválasztási munkájának hatékonyságáról valamint a pályaválasztási döntés megelőző időszak további teendőiről adott képet. A pályaválasztási felelősök munkájához tartozott az esetleges egészségügyi-érzékszervi problémák feltérképezésének koordinációja is. Az iskolaorvoson és a pszichológuson kívül az osztályfőnökökkel való munka is jelentős volt: a felelősök feladata volt annak támogatása, hogy az osztályfőnökök ismereteit a tanulók egyéni adottságairól, képességeiről a pályaválasztási előkészítő munka megalapozása érdekében összegyűjtse a meghatározott elvek szerint. A pályaválasztási felelős tehát egyfajta koordináló szerepet töltött be a folyamatban, tanácsaival, javaslataival az osztályfőnökök pályaválasztással kapcsolatos feladatait támogatta. A felelősök aktív tevékenysége így leginkább a felmérések végzésében, illetve pályaismereti és egyéb előadások tartásában összegezhető az adminisztratív feladatok ellátásán túl. (Ritoók 1970) Látható, hogy ez a rendszer leginkább az iskolaválasztási döntés meghozatalára és a beiskolázásra koncentrált, azonban tényleges önismereti és egyéni szabott támogató funkciót nem tartalmazott. Célja elsődlegesen a nemzetgazdasági igények kielégítése volt, mintsem a fiatalok tényleges orientációja.

Az 1970-76 közötti időszakban kialakult a nézet, miszerint a tehetséges diákokat gimnáziumra, majd felsőfokú tanulmányok elvégzésére kell felkészíteni, míg a legjobb képességű diákokat pedig szakmai képzésbe kell küldeni. Azok a diákok pedig, akik nem tanultak tovább segíteni kellett beilleszteni a dolgozók körébe. Az elképzelés hibája az volt, hogy ezek rendszerek nagyon elkülönülve működtek, így nem volt átjárhatóság köztük. Így a

szakma nélküli érettségizett fiatalok munkavállalását a munkaközvetítőknek kellett kiemelten támogatni. (Szilágyi 2005)

A diákok pályaválasztásra való felkészítése természetesen nem csak az iskola falai között zajlott, hiszen ezzel párhuzamosan jöttek létre az ún. „*munkahelyi pályaválasztási tanácsadó rendszerek*”. Ezek főleg a nagyobb üzemekre voltak jellemzőek, és első sorban a szakmai utánpótlás megfelelő biztosítása volt a feladatuk, együttműködve az iskolával. A legtöbb nagyüzem általában létrehozott tanműhelyeket, és azokat működtette, folyamatos szakmai képzést biztosítva ezzel, ami saját hasznukon túl a szakmunkásképzést is nagyban segítette. (Szilágyi 1996/b)

Összegezve tehát a XX. század második felére jellemző pályaválasztási döntést támogató tevékenységet megállapíthatjuk, hogy a kor legaktuálisabb tudományos elméleteivel és eredményeivel összhangban és azokra építve alakították ki az ezzel kapcsolatos folyamatot hazánkban. A döntéshozók ugyanis felismerték, hogy a döntésre való felkészülésnek egy hosszabb időintervallumot kell felölelnie (adott esetben ez 1,5 évet jelentett), amely jelzi a folyamatelv előtérbe kerülését a statikusság helyett. Az elképzelés egyik erőssége, hogy a pályaválasztási döntéshez kapcsolódó folyamatot az iskola keretei között hagyták, abban a közegben, ami - a családon túl - a legközelebb van a fiatalhoz és ahol a legtöbb releváns információval rendelkeznek róla. A terület fontosságát jelzi a külön státusz kialakítása a feladat ellátására az iskolában. A koncepció további erőssége a szakemberek közötti kooperáció, valamint a gyakorlatorientált segédeszközök és a támogató intézményi háttér biztosítása. Sajnos azonban tudjuk, hogy az egyéni preferenciák és elképzelések nagyon háttérbe szorultak a nemzetgazdasági és munkaerőpiaci igényekkel (tervekkel) szemben, a választás megalapozása helyett pedig inkább a területtel kapcsolatos adminisztrációs feladatok ellátása és a munkára szocializálás került előtérbe.

2.5.2. A pályorientációs szakemberképzés alakulása hazánkban a rendszerváltást követően

A korábbi fejezetek alapján megfogalmazható, hogy hazánkban igen jelentős, közel 100 éves hagyománya van, a pályaválasztási tanácsadásnak. A rendszerváltás előtt az iskolákban működő pályaválasztási felelősök által biztosított pedagógiai tanácsadáson túl a pszichológiai szaktanácsadás volt a legelterjedtebb tanácsadási forma, amelyekre a megyei központokban felállított pályaválasztási intézetekben lehetett jelentkezni. A rendszerváltást követően azonban a társadalmi igényeknek köszönhetően felerősödött a pályorientációs tanácsadás iránti igény. A tanácsadás, mint támogató szolgáltatás, kezdetben leginkább a munkanélküliség kezeléséhez kapcsolódott, amely következtében a felnőtt lakossághoz fűződő tanácsadási formák kerültek előtérbe, kaptak nagyobb hangsúlyt. Az ebben az időszakban végbemenő szakma-és képzési struktúra átalakulása új kihívásokat jelentett, amely speciális szaktudással rendelkező szakembereket igényelt. Ennek eredményeképpen elkezdődött a segítő szakemberek képzése: 1987-ben szociális munkás, 1989-ben szociálpedagógus, 1992-ben pedig munkavállalási tanácsadó képzés indult, ez utóbbi célja a munkaerőpiaci beilleszkedés támogatása volt. (Szilágyi 2000/b)

A tanácsadó képzés, mint az első pályorientációs szakemberképzés a gödöllői Szent István Egyetemen (SZIE, korábban: Gödöllői Agrártudományi Egyetem) indult. A munkapályatanácsadás önálló tevékenységként való professzionalizálódása 1995-ben kezdődött meg, amikor az egyetem 29 hallgatója kaphatta meg tanácsadó diplomáját. Napjainkig közel 1500 hallgató szerzett ilyen irányú végzettséget a Szent István Egyetemen. (Suhajda-Kiss 2014)

A gödöllői képzés mellett más magyar egyetemeken is számos szak alakult, amely pályaorientációs szakembereket képez. Egerben, az Eszterházy Károly Főiskolán (EKF) a szociálpedagógus szakon tanácsadó szakirány, az Eötvös Lóránd Tudományegyetemen (ELTE) pedig 5 féléves tanácsadó munka-pálya szakpszichológus képzés indult pszichológusok részére. Ugyanakkor vannak kurzusok tanárok számára is, ideértve a gödöllői Szent István Egyetem 4 féléves posztgraduális kurzusát, amely pályaorientáció területen szakvizsgázott pedagógus képzettséget kínál¹⁰⁸, és ELTE diáktanácsadó képzését, ami 1997 óta létezik. A Szegedi Tudományegyetem (SZTE) 2008-tól másodtanári mesterszakot indított pályaorientációból¹⁰⁹, amit később az ELTE és az EKF is meghirdetett. (Borbély-Pecze 2010, Suhajda 2013/c)

A bolognai rendszerre való áttérést követően pályaorientációs szakemberképzés is megújult: 2006-ban a folyamat eredményeképpen a korábbi főiskolai szintű tanácsadó képzést felváltotta az Andragógia alapszak, amelyen belül szakirányként megmaradt a munkavállalási tanácsadó szakma, amelyet Gödöllő mellett a Pécsi Tudományegyetem (PTE) és a Nyugat-Magyarországi Egyetem (NYME, Győr) is meghirdetett.¹¹⁰ A korábban is létező pszichológia alapszakon továbbra is folyik a tanácsadó képzés, szociálpedagógia szakon a képzés kimeneti követelményeinek megváltozásával kikerült ugyan a tanácsadó specializáció, de az egeri képzőhelyen a mintatantervben továbbra is szerepelnek tanácsadáshoz kapcsolódó kurzusok. A felsőoktatás strukturális átalakításának köszönhetően létrejöhettek az emberi erőforrás tanácsadó mesterszak is, amely 2010-től öt képzési helyen (Gödöllőn, Budapesten, Pécsen, Győrött és Debrecenben) érhető el, a Felvi adatai¹¹¹ alapján 2016 szeptemberétől azonban Szombathelyen és Békéscsabán is van lehetőség ilyen végzettséget szerezni. Ennek köszönhetően a pályaorientációs szakemberképzés immáron nem csak a Közép-Magyarországi Régióban kumulálódik. Mester szinten pályaorientációs ismereteket ezen túl andragógia és pszichológia szakon tanácsadás és iskolapszichológia szakirányon lehet hallgatni. (Karner 2010) A felsőoktatás átalakulása lehetővé tette, hogy a területen végzett szakemberek mára már a tudományos élet aktív résztvevői lehessenek, amelyet a PhD képzés követelményeinek abszolválásával érhetnek el bölcsész, gazdasági, vagy társadalomtudományi területen. (Suhajda 2013/c)

Az utóbbi időben számos felsőoktatási intézmény ismerte fel a pályaorientációs tevékenység fontosságát, ezért egyre több, egy-egy területre specializálódott szakemberképzés lehetőségét kínálják az érdeklődők számára, leginkább 2-5 féléves szakirányú továbbképzési szak formájában. A Felvi.hu adatai alapján¹¹² 2016. őszétől közel egy tucat ilyen jellegű képzés érhető el az ország különböző pontjain. Debrecenben (DE) HR tanácsadó és munkaerőpiaci tanácsadó képzés indul az életút-támogató tanácsadó szak mellett, míg Pécsen személyügyi, valamint munkavállalási szaktanácsadó képzést hirdetnek. Budapesten továbbra is lehetőség van többek között a diáktanácsadó¹¹³ (ELTE) képzésre jelentkezni. A pedagógusképzések köre is új szakokkal bővült az elmúlt időszakban, a Nyugat-Magyarországi Egyetem Berzsenyi Dániel Pedagógusképző Kara iskolai tanácsadás és konzultáció szakterületen pedagógus-szakvizsgára felkészítő szakirányú továbbképzési szakot indít Szombathelyen, míg Szegeden a tanulási és pályatanácsadási pedagógus szakirányú képzést hirdettek.

¹⁰⁸ SZIE mellett 2016. őszén a Debreceni Egyetem is meghirdeti (www.pedakkred.oh.gov.hu, www.felvi.hu, elérés ideje: 2016.02.23.)

¹⁰⁹ Tanulási és pályatanácsadási tanár (MA L)

¹¹⁰ A felsőoktatási döntések alapján az andragógia szak, így a szakirány is kivezetésre kerül(t), a jelzett egyetemeken 2-3 éve indult az utolsó évfolyam tanácsadói specializációval.

¹¹¹ elérés ideje: 2016.02.24.

¹¹² az elérés ideje: 2015.02.24.

¹¹³ a képzésen 3 specializáció választható: közoktatási, felsőoktatási, szakképzési

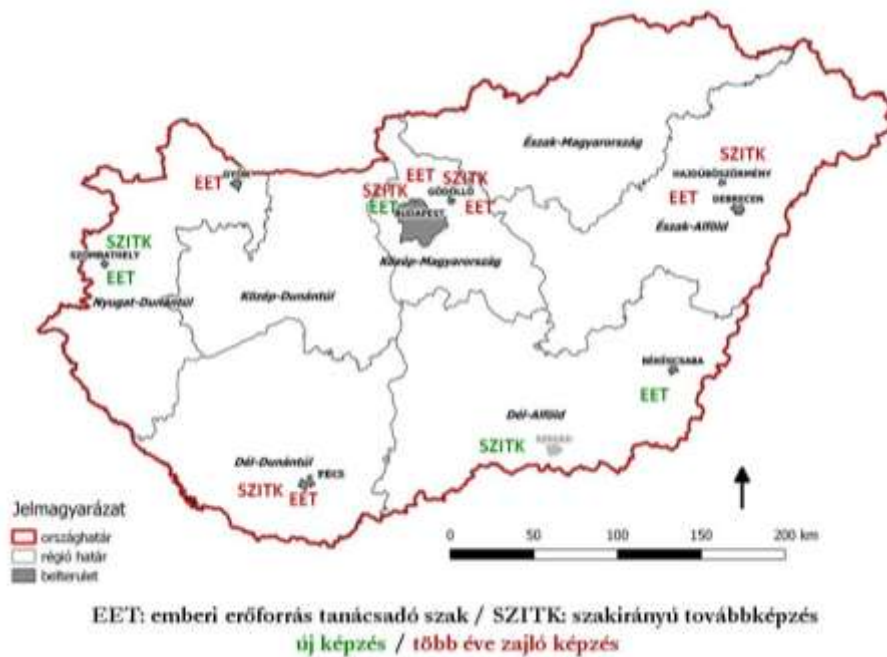
		HAGYOMÁNYOS KÉPZÉSI RENDSZER			BOLOGNA UTÁNI KÉPZÉSI RENDSZER		
		FŐISKOLA	EGYETEM	SZAKIRÁNYÚ TOVÁBBKÉPZÉS	BA/BSC.	MA/MSC.	SZAKIRÁNYÚ TOVÁBBKÉPZÉS
KÉPZÉSI TERÜLETEK	PEDAGÓGIA			Pályorientációs tanár Diáktanácsadó Pályatanácsadó tanár			Pályorientációs tanár Diáktanácsadó Iskolai tanácsadás és konzultáció Tanulási és pályatanácsadási pedagógus
	BÖLCSÉSZET-TUDOMÁNY	Munkavállalási tanácsadó		Munkapályatanácsadó szakpszichológus	Andragógia, Pszichológia	Emberi erőforrás tanácsadó Andragógia Pszichológia	Munkavállalási tanácsadó Életút támogató tanácsadó
	TÁRSADALOM-TUDOMÁNY	Szociálpedagógus					Munkaerőpiaci tanácsadó
	EGYÉB						HR tanácsadó

8. sz. táblázat: A pályorientációs tartalmú képzések alakulása a felsőoktatásban¹¹⁴

A táblázat (8. sz.) adatait áttekintve a pályorientációs szakemberképzés diverzifikálódását követhetjük nyomon. A bolognai átalakításoknak köszönhetően ma már több alap- és mesterszakon lehet a területtel kapcsolatos ismereteket elsajátítani, a rövid, maximum 2-4 féléves, a témával foglalkozó szakirányú továbbképzésekből pedig évről, évre újabb jelenik meg a képzési piacon. A korábban csupán egy-egy egyetem által felvállalt terület ma már több tudományterület szakembereit ösztönzi a témával való foglalkozásra. Így a bölcsészettudományi és felnőttképzési profilú karokon, képzőhelyeken túl ma már a jogi (DE ÁJK) és alapvetően egészségügyi karon (pl.: DE EK) is találhatunk pályorientáció tartalmú képzéseket. A képző intézményeket, szereplőket megvizsgálva azt tapasztaljuk, hogy a klasszikus tanárképző műhelyek nem, vagy csak elvétve vannak jelen. leginkább a gazdasági és társadalomtudományi profilú karok vállalják a téma, a terület oktatását. Problémát jelenthet, hogy a pedagógus képzésben nincs jelen a téma, csupán a terület iránt érdeklődő és elkötelezett pedagógusok vesznek részt a szakirányú továbbképzésben.¹¹⁵

¹¹⁴ A tehetséggondozással, fejlesztéssel kapcsolatos képzések nem kerültek feldolgozásra a téma kapcsán, bár kapcsolódásuk több ponton is bizonyított, azon képzések fókuszja azonban másra irányul

¹¹⁵ A szakirányú továbbképzési szak nem számít bele a Pedagógus II. minősítésbe

3. sz. ábra: Pályaorientációs szakemberképzés hazánkban¹¹⁶

A képzések regionális elhelyezkedését vizsgálva (3. sz. ábra), azt tapasztalhatjuk, hogy a pályaorientációs szakemberképzés alapvetően 4 központ köré épült ki. Ez a 4 központ megegyezik az emberi erőforrás tanácsadó képzést indító egyetemekkel. Közülük kiemelkedik a Szent István Egyetem Gazdaság- és Társadalomtudományi Kara gödöllői és budapesti képzési hellyel, ahol az alap és mesterképzésen túl szakirányú továbbképzési szakot is rendszeresen indítanak. Szintén jelentős a Dél-Dunántúli Régióban működő Pécsi Tudományegyetem ez irányú tevékenysége, valamint a Debreceni Egyetemé Észak-Magyarországon. A negyedik pólust a Nyugat-Magyarországi Egyetem képviseli, illetve a felsőoktatás átalakulása miatt régi-új szereplőként¹¹⁷ a Széchenyi István Egyetem is megjelenik. Az azonban a felsorolásból jól látható, hogy több olyan régió van, melyben a pályaorientációs szakemberképzés nem, vagy csak elvétve fordul elő.

A hazai szakemberképzés hagyományai és jelenkori tendenciái jól illeszkednek az európai kurzusok rendszerébe. A NICE¹¹⁸ hálózatban jelenleg 45 európai felsőoktatási intézmény karrier- és pályatanácsadó szakjainak képviselői vesznek részt és dolgoznak azért, hogy fenntartsák és erősítsék az együttműködést az oktatás és a kutatás területén. A hálózat által a pályaorientáció területére kidolgozott¹¹⁹ szakmai kompetencia szintek (3) és tanácsadói szerepek (5) jól illeszthetők a magyar képzési struktúrára. (Suhajda-Lukács 2015).

Az 1990-es évek végétől 30-60 és 90 órás pályaorientációs konzulens képzések érhetőek el a pedagógusok és a szociális területen dolgozók számára. Ezek a leginkább gyakorlatorientált képzések olyan módszertani ismereteket nyújtanak, amelyekkel a felmerülő pályaorientációs feladatokban, egyéni és csoportos konzultációk formájában képesek a konzulensek szakszerű útmutatást, eligazítást nyújtani. A képzési programokat a felnőttképzési cégeken túl gyakran az országos közoktatási pályázatok is integrálják projektjeikbe: erre példa a Szakiskolai

¹¹⁶ A térkép Quantum GIS 2.14 programmal készült, a térképhez szükséges adatok SZIE MKK KTI térinformatikai labor adatbázisa adta

¹¹⁷ A NYME korábbi Apáczai Csere János Kara átkerült a Széchenyi Egyetemhez, 2010 óta ez a kar gondozza az emberi erőforrás tanácsadó szakot Győrben

¹¹⁸ ¹¹⁸ Network for Innovation in Career Guidance and Counselling in Europe (NICE)

¹¹⁹ Schiersmann et al. 2012

Fejlesztési Program, vagy a TÁMOP 2.2.2. program, amely első szakaszában (2008-2011) 2000 főt képzett, a második szakaszában (2012-2015) pedig 4000 fő képzését vállalta.

Látható tehát, hogy igen széles a képzési paletta a pályorientáció területén, azonban a pedagógusok is a témában rendelkezésre álló specializációs (tovább)képzések helyett gyakran inkább azon képzések iránt érdeklődnek, amelyek a konkrét tanácsadói megnevezést tartalmazzák. Így a képzett szakemberek csupán töredéke dolgozik a rendszerben – akár a munkaügyi, vagy az oktatási területet nézzük-, többségük szakértelmére nem tartott igényt a társadalom. (Fejér et al 2009) Sokuk így a pályamódosítás mellett döntött és a piacon jóval megfelelőbb feltételek mellett hasznosítják pályorientációs szaktudásukat.

Az áttekintett jelenlegi hazai pályorientációs szakemberképzés megfeleltethető a NICE rendszer pályorientációs szintjeivel (Suhajda - Lukács 2015). Így a jelenlegi képzési struktúrában egyaránt megtalálhatók a pályainformációs tanácsadó (carrer advisor) kompetencia szintnek megfelelő (pl.: a különböző, a pályorientáció területéhez kapcsolható alapszakos és posztgraduális képzések), a pályorientációs tanácsadó (carrer guidance counsellor) (pl.: emberi erőforrás tanácsadó mesterszak) valamint a szakérő szinthez (career expert of a particular role) kapcsolódó (pl.: PhD képzéseket) képzések is.

Mindezek alapján tehát megállapíthatjuk, hogy az elmúlt 20 évben az új képzési lehetőségek elvben megteremtették annak feltételét, hogy a különböző életkorú és élethelyzetben lévő potenciális tanácskérők életpálya tervezési folyamataikhoz támogatást kapjanak szakemberektől. A mindennapi gyakorlat (Suhajda 2014/c) azonban nem igazolja, hogy ez a lehetőség valóban rendelkezésre áll mindenki számára az ország különböző településein.

2.5.3. A pályorientációs feladatok jelenlegi ellátói a köznevelés intézményeiben

A pályorientációs tevékenységgel kapcsolatos szolgáltatás igénybevétele az életpálya különböző szakaszaiban az egyén aktivitásán túl (hajlandó-e időt, energiát fordítani az ismeretek elsajátítására, illetve azok integrálására döntésében) nagymértékben függ azok elérhetőségétől is. Jelenleg ugyanis a közoktatásban bár létezik erre vonatkozó jogszabályi kötelezettség (Suhajda 2013/a), annak megvalósulása, megvalósítása a pedagógus és az iskola elkötelezettségén múlik. A rendelkezésre álló oktatásstatisztikai dokumentumok és kimutatások (pl.: Jelentés a magyar közoktatásról, KIR) alapján nem állapítható meg a közoktatásban megvalósuló pályorientációs tevékenység tartalma, minősége (Borbély-Pecze 2010), a tényleges helyzetet feltáró átfogó kutatás még várat magára.

A tantestületek témával kapcsolatos attitűdjét jól tükrözik az iskolai pedagógiai programok. A gyakorlat az mutatja (Szilágyi 1998/b), hogy a pedagógiai programokban a pályorientációhoz kapcsolódó ismereteket többnyire hagyományos módon kezelik, amely azt jelenti, hogy az osztályfőnöki órák keretébe tervezik a pályaválasztással történő foglalkozást, ezen belül is leggyakrabban az adminisztratív előkészítés (pl.: jelentkezési lap kitöltése) kap szerepet. Így ha a köznevelési gyakorlatot vizsgáljuk, alapvetően 4 szereplőhöz kapcsolódhat az iskolai pályorientációs feladatok ellátása.

A legnagyobb feladat első sorban az *osztályfőnökökre* hárul: hiszen szociális kompetenciákat és közösséget fejlesztő funkcióin túl feladata az egyéni problémák megoldásában való részvétel. Az osztályfőnöki szerepkör igen sokrétű, amelyet a kerettantervek, a helyi tantervek és a pedagógiai programokon túl nagyban meghatároz a pedagógus személyisége, felkészültsége. Biztató ugyan, hogy néhány intézményben már működnek a pedagógiai feladatok egy-egy területét segítő, támogató humán szakemberek, azonban a pályaválasztáshoz kötődő feladatokat még mindig leginkább az osztályfőnökök látják el. (Török et al. 2011)

Az iskola szerepe, az iskola és a társadalom közötti viszony nem tisztázott. (Szilágyi 1996/b) Az egyre növekvő igényeknek, elvárásoknak való megfelelés a pedagógus szereppel kapcsolatos anomáliákhoz vezet(het). A pedagógus funkcióinak tisztázása miatt az elmúlt évtizedekben megnövekedett az igény a pedagógus-szereppel kapcsolatos kutatásokra. (pl.: Ferenci 1998, Lannert 2010, Sági 2015) A kutatások eredményei azt mutatják, hogy a pedagógusok időbeni és módszertani korlátai nem mindig teszik lehetővé a fiatalok egyedi problémakezelését a különféle elakadások megoldásában. A tanároktól elvárt számtalan szerepkör és széleskörű informálási igény rendszeres speciális felkészítést, felkészülést kíván. A jelenlegi, viszonylag magas kötelező óraszám és a pedagógusképzés hiányosságai csupán kevés teret engednek a különböző területekről való informálódásnak, amelyekben a pályorientáció csak egy speciális területet jelent a többi hasonló átfogó téma (pl.: környezetvédelem, pénzügyi tudatosság, állampolgárságra nevelés) mellett.

Az *iskolapszichológusi* munka hazai előzményei az 1960-as évek végére eredeztethetők (Kósáné 1999), azonban a nevelési tanácsadói funkciókkal való vélt vagy valós átfedések miatt, kibontakozása csak az 1980-as évekre tehető, ugrásszerű változást pedig a rendszerváltást követő iskolai hatáskör-bővülést jelentett. Az 1990-es években ugyanis megnőtt az igény, hogy a pedagógusok munkáját és a diákok problémáinak megoldását helyben dolgozó pszichológus segítse. Az iskolapszichológusok munkájuk során különböző életkorú klienseknek egyéni és csoportos tanácsadás formájában nyújtanak szolgáltatást: feladatuk a fejlődés és a változás elősegítésével kapcsolatos komplex problémakezelés és preventív pszichológiai ellátás nyújtása. (Karner 2010) Munkájuk során teszt diagnosztikai és terápiás módszerekkel is dolgoznak, azonban az iskolapszichológusok képzésének hiányossága, hogy pályá- illetve munkaerőpiaci ismeretekkel nem rendelkeznek. (Fejér et. al. 2009)

A *pályorientációs tanárképzés* 1999 óta létezik, eddig közel 180 hallgató (Suhajda-Kiss 2014) szerzett diplomát. Alapvető feladatuk az iskolarendszerű képzésben résztvevők iskola/pályaválasztásának, munkavállalásának támogatása, pályorientációs funkciók ellátása a közoktatásban és a kapcsolódó szervezetekben. Amióta a NAT önálló órakeretet nem biztosít a pályorientációra, az elsajátított ismeretek csak az osztályfőnöki és a pedagógusi munka hatékonyságát növelheti. Ma leginkább az ilyen jellegű továbbképzésre a pedagógusi elkötelezettségen túl a pedagógus életpályamodellben való előrejutást jelentő szakvizsga miatt jelentkeznek a hallgatók.

A korábban kötelezően működött *pályaválasztási felelős* intézménye sok iskolában fennmaradt. (vö. Berde 2002) Minthogy a jelenlegi jogi szabályozók nem nevesítik ezt a feladatkört, általában az intézmények pedagógiai programja határozza meg, hogy ki és milyen formában látja el ezt a megbízatást. Azonban a korábbi rendszerrel szemben jelenleg ennek a funkciónak az ellátásáért órakedvezmény nem jár, így bevett gyakorlat, hogy a feladatot az igazgatóhelyettes vállalja, amely jórészt kimerül a pályá/iskolaválasztással kapcsolatos adminisztratív teendők ellátásában, felügyeletében.

A mai köznevelési pályorientációs gyakorlattal kapcsolatban elmondható, hogy igen esetleges, az 1970-es évekkel szemben nem rendelkezik önálló intézményrendszerrel. Azonban fontos hangsúlyozni, hogy a korábbi struktúra nem tekinthető a mai életpályatanácsadási rendszer előzményének (Borbély-Pecze, 2009 id Fehérvári et al 2011), hiszen az leginkább az általános iskolát befejező iskola és szakmaválasztásában nyújtott, elsősorban képesség- és alkalmasság-szűrésen alapuló, egyfajta pályairányítási, beiskolázási segítséget. A jelenlegi rendszer ezzel szemben nem konzekvens, hely- és helyzet-függő, az adott iskola és tantestület döntésén múlik, hogy milyen szerepet szánnak a területnek az iskola életében. Problémát jelent, hogy a pedagógusok egyébként is szerteágazó tevékenységük mellett, megfelelő információ, eszköz, módszer és felkészítés hiányában nem is igen tudnak mit

kezdeni a témával. Egyfajta teherként élik meg a területtel való foglalkozás kötelezettségét, a felkészüléshez és az adminisztratív feladatok ellátásához pedig óraterhelés sem jár. Azonban az iskolai pályaorientációs tevékenységét, illetve a pedagógusok ez irányú munkájának eredményességét és hatékonyságát nagy mértékben befolyásolhatják a tevékenységet támogató egyéb szervezetek és szereplők ismerete és bevonása a folyamatba. A következőkben ezek számbavételére vállalkozunk.

2.5.4. A pályaorientációs tevékenység intézményi keretei

A pályaorientációt támogató tevékenységek alapvetően 3 szinten valósulhatnak meg: az oktatás intézményeiben, a munkaerőpiaci szervezetek szolgáltatásaként, valamint a célzottan létrehozott civil- és magánszervezetek keretében. Az, hogy az egyes országok mely területen építették ki intézményhálózatukat, nagyrészt azok gazdasági fejlettségétől és a társadalmi felelősségvállalástól függenek. Így Európa északi részén lévő államok (pl.: Dánia, Norvégia, Finnország) az ún. északi-modellként, az iskolai pályaválasztási tanácsadási tevékenységre helyezik a hangsúlyt, más ország (pl.: Németország) pedig inkább a munkaügyi szervezethez delegálja ezt a feladatot. Azonban minden modellben megtalálható a civil szervezetek szerepe, akik jelentős feladatot vállalnak át az államtól. (Mihály 2001/a) Hazánkban a jogszabályi környezet lehetővé teszi, hogy mindhárom területen mindenki számára elérhető legyen a pályaorientációs szolgáltatás, de központi koordináló szerv híján még nem megoldott ezen szervezetek összehangolt működése. (Suhajda 2014/b)

Ezt a helyzetet jól tükrözi, hogy jelenleg is a terület kettős miniszteri felügyelet alatt működik.¹²⁰ Míg az emberi erőforrások minisztere - többek között - a köz- és felsőoktatásban megvalósuló oktatással kapcsolatban hozhat rendelkezéseket, addig a nemzetgazdaságért felelős miniszter hatáskörébe tartoznak a gazdaságpolitikával és foglalkoztatáspolitikával kapcsolatos kérdések és felel a szakképzésért és a felnőttképzésért. Ebből adódóan a pályaorientációs tevékenység hazai intézményi kerete is elég sokszínűnek mondható.

A köznevelés és a szakképzés intézményei

A közoktatás és a pályaválasztás a kezdetektől fogva szorosan összefügg, hiszen a pályaválasztási dilemmák a tankötelezettség bevezetésével és az egyre differenciálódó szakmastruktúra kialakulásával, valamint annak szervezett oktatásával egy időben merültek fel a XIX.-XX. század fordulóján. (Völgyesy 2002) A pályaválasztással kapcsolatos problémák feloldásában mindig jelentős szerepet vállaltak a pedagógusok, így nem véletlen, hogy az első, a témában megjelent tudományos igényű publikáció is pedagógiai folyóiratban¹²¹ jelent meg. Annak ellenére azonban, hogy a pályaválasztással kapcsolatban számos neves kutató (Nagy László, Kemény Gábor, Bálint Antal) szorgalmazta, hazánkban a pályaválasztási tanácsadás országos intézményhálózata nem alakult ki. (Suhajda 2014/b) A II. világháborút követően továbbra is a pedagógusok vállára nehezedett a pályaválasztásra való felkészítés feladata. Rókusfalvy már 1969-ben hangsúlyozta a pályaválasztás pedagógiai előkészítésének fontosságát, amely egyfajta fejlesztő tevékenységként lehetőséget biztosít a tanulók személyiségfejlődési, pályaalkalmazkodási folyamatának rendszeres, nevelés útján való irányítására, ösztönzésére. Ehhez azonban a pedagógusoknak olyan speciális ismereteket kell elsajátítaniuk, amelyek alkalmassá teszi őket e komplex feladat ellátására. (Rókusfalvy 1969)

¹²⁰ 152/2014 (VI.6.) Korm. rendelet a Kormány tagjainak feladat- és hatásköréről

¹²¹ Gyermek, szerk.: Nagy László, 1919 (Völgyesy 1976)

Hazánkban szervezett keretek között az 1960-as évek végétől kezdve dolgoztak pályaválasztási felelősök az általános és középiskolákban, ahol meghatározott órakeretben foglalkoztak a tanulók pályaválasztásra való felkészítésével. Ezek az órák nem csupán tantervi keretek között valósultak meg, hanem a felelősök üzemlátogatásokat is szerveztek. (Szilágyi 1996) Később a felelősök munkáját az 1970-es évek elején megszervezett Országos Pályaválasztási Tanácsadó Intézet (OPTI), illetve az Országos Pályaválasztási Tanács segítette és minden megyében pályaválasztási intézetet állítottak fel. (Völgyesy 2002) Az 1980-as években azonban az iskolákban meglévő pályaválasztási felelősök rendszerét megszüntették, és ezért a pályaválasztási feladatok ellátása sokáig gazdátlaná vált. (Borbély-Pecze 2010)

A rendszerváltást követően a pályaeorientáció változó minőségben és hangsúllyal került be a köznevelés jogi szabályozóiba, jelenleg a Nemzeti Alaptanterv és a Nemzeti Köznevelési Törvény nevesíti a fejlesztési célok, illetve a pedagógusok feladatai között. A hatályos jogszabály¹²² az iskolák feladataként írja elő, hogy a tanulók számára az életkori igényeknek megfelelően átfogó képet kell nyújtaniuk a munka világról. Ennek érdekében olyan feltételeket, feladatokat kell biztosítaniuk, amelyek révén a diákok kipróbálhatják képességeiket, elmélyülhetnek az érdeklődésüknek megfelelő területeken, kiválaszthatják a hozzájuk illő foglalkozást és pályát, valamint képessé válnak arra, hogy ehhez megtegyék a szükséges lépéseket. (Suhajda 2014/c)

Amióta a pályaeorientáció a különböző jogi szabályozókban megjelent, az iskolák a pedagógusok különböző módon viszonyultak a témához: a tanárok és az iskola vezetősége sok helyütt még az 1990-es évek végén is „luxusnak” tekintette a tantervbe épített pályaeorientációt (NPT 2008), holott jóllehet pályaeorientáció fogalmának elfogadása az iskola szempontjából az iskola presztízsét növelő tevékenység. Az iskolák pedagógiai programjai ma már különböző lehetőségeket biztosítanak a pályaeorientáció, mint a későbbi munkavállalói szerepre felkészítő ismeretek átadására. Mára számos iskola kér fel külső szakembert, előadót a pályaeorientációs feladatok ellátására, ugyanakkor a tapasztalatok (Szilágyi 1998/b) azt mutatják, hogy az új ismeretek akkor épülnek be jobban az iskolai munkába, ha a tantestület tagjai is rendelkeznek az adott szakértelemmel.

A pályaeorientáció megjelenését és beépülését a köznevelésben és a szakképzésben számos program, modell támogatta az elmúlt időszakban, amelyek eredményei sok helyen meghatározóak a tevékenység ellátásában. Ilyen volt például az 1993-ban induló *világbanki szakképzési modell* is, amelynek célja a szakképzési rendszer megújítása volt. Az Emberi erőforrások fejlesztése című világbanki program középfokú szakképzés alprogramja, az Ifjúsági szakképzés korszerűsítése projekt nevet kapta. A projekt keretében a pályaválasztási kényszer időbeli elnyújtása érdekében a közoktatás további 2 évvel kitolódott (9-10. osztály), ahol széles alapú szakmacsoportos szakmai orientáció zajlott a szakképzés helyett. (Szilágyi - Völgyesy 1998) A modell lényege olyan többlettudás biztosítása volt, amellyel a végzett szakemberek könnyebben tudnak majd alkalmazkodni a megváltozott munkaerőpiaci igényekhez. A modell a plusz ismeretek beiktatásával (ahol a nyelvi képzés mellett a pályaeorientáció is megjelent) a képzési időt jelentősen meghosszabbította és átrendezte az általános és szakmai képzés arányait (2+2+x). A modell újdonsága az oktatók tantervkészítésbe történő bevonása és a folyamatos pedagógus továbbképzés biztosítása volt hazai és nemzetközi helyszíneket egyaránt. A modell újszerűsége sok hallgatót vonzott, egyfajta „védjeggyé” (Tót 1996) vált a világbanki program, ezért sok iskola csatlakozott, nem csak a jelentős anyagi támogatás, hanem az új képzések népszerűsége miatt is.

A köznevelésben jelenlévő esélykülönbségek csökkentését szolgálják a 2000-es évektől folyamatosan működő *Arany János Programok*, amelyek 3 fő területre fókuszálnak. A

¹²² 110/2012. (VI. 4.) Korm. rendelet

Hátrányos Helyzetű Tanulók Arany János Tehetséggondozó Program (AJTP) 2000-től a kistelepléseken élő szegény fiatalok, a Hátrányos Helyzetű Tanulók Arany János Kollégiumi Programja (AJKP) 2004-től, a Halmozottan Hátrányos Helyzetű Tanulók Arany János Kollégium - Szakiskolai Programja pedig 2007-től az alacsony státuszú iskolázatlan családi háttérű fiatalok iskolai előmenetelét segíti. Témánk szempontjából lényeges, hogy mindebben a támogató folyamatban a pályorientációs és életpálya-építési tevékenységeknek központi helyet szánunk. A programhoz kapcsolódóan speciális kerettantervek kerültek kidolgozásra.

A világbanki szakképzési program lendületének lecsengését követően indult el hazánkban a *Szakiskola Fejlesztési Program* (SZFP), amely két ütemben zajlott. A SZFP I (2003-2006) célja a szakiskolákban folyó képzés fejlesztése volt, amelynek keretében a pályorientáció területén is számos innovációra: tananyagfejlesztésre (diákoknak szóló munkatankönyv, tanári kézikönyv a pályaismereti oldalon pedig szakmaismerető filmek készítése módszertani segédletekkel), tanártovábbképzésre, valamint pályorientációhoz igazodó multimédiás anyagok fejlesztésére került sor. (Lannert 2007) A II. ütemben (2006-2009) a cél a korábbi program eredményeire épülő tevékenység szélesebb körűvé tétele, kiterjesztése volt. A pályorientáció ebben a periódusban a közismereti oktatás és szakmai alapozás megújítása programrészben kapott szerepet.

Fontos megemlítenünk a fejlesztési folyamatban a HEFOP 3.1. „Az egész életen át tartó tanuláshoz szükséges készségek és kompetenciák fejlesztése” intézkedés keretében megjelenő *HEFOP 3.1.1.* programot (2004-2008), amely az életpálya-építés kompetenciaterületet foglalta magában. A program célja a kompetencia alapú közoktatás elméleti és eszközkészletbeli feltételeinek megteremtése volt. 2004 és 2007 között ehhez kapcsolódva tantervi programcsomagok kidolgozására került sor, amelyben a keresztterületi programcsomag keretében külön területként szerepelt az életpálya-építés kompetencia.

A közoktatásban megvalósult pályorientációs programokhoz sorolhatjuk a 2008-2011 között működő *Dobbantó Programot* is, amelynek célja a sajátos nevelési igényű (SNI) tanulók integrált szakképzésben való részvételére felkészítő előkészítő évfolyam kialakítása és a pilot program kipróbálása volt. Az előkészítő évfolyamok kialakításában és megvalósításában 15 iskola vett részt és összesen 400 diák került beiskolázásra az elindult két évfolyamon. (Mártonfi 2013) A program tapasztalatait a köznevelési HÍD programok kialakításában is felhasználták.

2015-ben ért véget az *Új Nemzedék Bázisiskolai Program*¹²³ amelyben 40 résztvevő középiskola diákjai vettek részt a tanáraik által vezetett foglalkozásokon 3 különböző programelem keretében. Az életpálya-építés, a vállalkozói kompetencia fejlesztése és a kompetenciafejlesztés a művészet eszközeivel mind azt a célt szolgálta, hogy a diákok alapos önismeretre tegyenek szert, fejlődjenek a sikeres életvezetéshez szükséges kulcskompetenciáikban és ezáltal támogassa őket az életpálya-építésben. A projekt a tanártovábbképzések mellett a részt vevő pedagógusokat mentorálással és taneszköz-fejlesztéssel támogatta és ezáltal közel 4000 fiatal életpálya-döntéseinek meghozatalában segített.

Amennyiben a megvalósult programokat tartalmilag áttekintjük (ld. 2.sz. melléklet), megfigyelhetjük, hogy a pályorientáció gondolköre hogyan nyert teret a köz- és szakképzésben. A programok célcsoportja alapján láthatjuk, hogy a döntéshozók első sorban a szakképzés kapcsán szántak számára szerepet, azonban az életpálya-építés megalapozása révén is egyre jelentősebb súllyal bír az általános képzésben és az esélyegyenlőtlenségekből fakadó hátránykülönbségek kiküszöbölésében. Elgondolkodtató ugyanakkor, hogy a kidolgozott számtalan tananyag, módszer, ajánlás mennyire jutott el a felhasználókhoz, a

¹²³ TÁMOP 3.3.12-12-2013-0001. sz. „Ifjúság.hu a sikeres nemzedékért – Átfogó ifjúsági szolgáltatásfejlesztés a köznevelésben tanuló diákok esélyegyenlőségének növelése érdekében” projekt részeként

pedagógusokhoz, illetve, hogy a kidolgozott modellek mennyire maradtak életképesek a programok befejezését követően.

Pedagógiai szakszolgálatok

A pályaválasztási döntéssel és az azt megelőző pályaorientációval kapcsolatos feladatok ellátását már az 1993-ban kiadott közoktatási törvény is a pedagógiai szakszolgálatokhoz delegálta és ezen a 2011-es új törvényi koncepció sem változtatott. Jelenleg a pedagógiai szakszolgálati feladatokat a nemzeti köznevelési törvény nevesíti és a hozzárendelt 10 funkcióból az egyik a „*továbbtanulási, pályaválasztási tanácsadás*”. 2013-ban átalakításra került a szakszolgálati rendszer, amelybe integrálták a korábban különböző fenntartásban és működési formában működő nevelési tanácsadókat, szakértői bizottságokat és egyéb szakszolgálati feladatot ellátó intézményeket. Ma a járásokonként és tankerületenként kialakított tagintézményeken kívül megyei szinten szervezett szakértői bizottsági és pályaválasztási tanácsadó funkciók érhetőek el a szülők, a pedagógusok és a nevelési-oktatási intézmények számára. A pályaválasztási, továbbtanulási tanácsadás főként tájékoztatást és pszichológiai vizsgálaton alapuló konzultációt foglal magában, amelynek elsődleges célja a tanuló személyes adottságait és érdeklődését figyelembe vevő iskolaválasztás.¹²⁴ A szakszolgálat igénybevétele – a gyámhivatali egyes esetektől eltekintve- szülői döntés alapján mindig önkéntes.

A köznevelési törvény a pedagógiai szakszolgálati feladatok kapcsán lehetővé teszi, hogy azokat köznevelési szerződés alapján nem csupán a KLIK által fenntartott pedagógiai szakszolgálati intézmények, hanem egyéb (pl.: önkormányzati, egyházi, vagy más nem állami) köznevelési intézményfenntartók is biztosítsák az egyes, így a továbbtanulási és pályaválasztási tanácsadási szolgáltatásokat.

2013-2014 folyamán a pedagógiai szakszolgálatok megújítása során¹²⁵ minden szakterületen, így a továbbtanulás, pályaválasztási tanácsadás területén is kidolgozásra kerültek a szakmai protokollok, amelyek az „*ellátási folyamat egységes minőségét hivatottak támogatni*”. (Burányiné-Kun 2013) A protokoll a jogszabállyal összhangban elsődleges célcsoportjának a különböző iskolatípusokba átlépő diákokat tekinti.

A pedagógiai szakszolgálati intézmények és fenntartóik munkáját a pedagógiai-szakmai szolgáltatások segítik, az oktatásért felelős miniszter szakmai irányítása mellett, az Oktatáskutató és Fejlesztő Intézet (OFI) pedagógiai szakmai támogatásával valamint a foglalkoztatási szerv és a nemzetgazdasági miniszter együttműködésével.¹²⁶

A nemzeti köznevelésről szóló 2011. évi CXCV. törvény értelmében 2015. április 1-jétől az állami köznevelési közfeladat-ellátás keretében a pedagógiai-szakmai szolgáltatásokat az Oktatási Hivatal biztosítja. A hivatal keretében létrejövő Pedagógiai Oktatási Központok (15 db) ellátási területükön biztosítják a pedagógiai-szakmai szolgáltatásokat, illetve azok koordinálását. Emellett gondoskodnak a pedagógiai munkát támogató szaktanácsadói-, valamint a pedagógusok munkájának külső, egységes kritériumok szerinti ellenőrzését szolgáló tanfelügyelői-hálózat hatékony és teljes körű működtetéséről. Tevékenységükhöz tartozik a köznevelési intézmények pedagógiai-szakmai szolgáltatási igényeinek felmérése, a

¹²⁴ 15/2013. (II. 26.) EMMI rendelet a pedagógiai szakszolgálati intézmények működéséről, (26 §)

¹²⁵ TÁMOP-3.4.2.B. „Sajátos nevelési igényű gyerekek integrációja (Szakszolgálatok fejlesztése)

¹²⁶ 48/2012 (XII.12.) EMMI rendelet a pedagógiai-szakmai szolgáltatásokról, a pedagógiai-szakmai szolgáltatásokat ellátó intézményekről és a pedagógiai-szakmai szolgáltatásokban való közreműködés feltételeiről

szolgáltatási tevékenységek szervezése, koordinálása, a megvalósítás eredményességének értékelése, fejlesztési javaslatok megfogalmazása is.

A munkaügyi szervezet

A rendszerváltást követően a foglalkoztatási törvény hatására létrejövő (1991) munkaügyi szervezet - ahogy a korábbi fejezetekben szerepelt már- sok, előzőleg pályaválasztási tanácsadással foglalkozó szakembert alkalmazott. Később pedig az első, kifejezetten a munkanélküliség problémáját kezelő képzett szakemberek (munkavállalási tanácsadók) elsődleges foglalkoztatójává vált. Kezdetektől fogva a munkaügyi szervezet kiemelt célcsoportját jelentették a pályakezdő munkanélküliek, akik számára szervezték az első rétegaprogramokat, és amelyek nagy része a pályaválasztási tanácsadás témaköréhez kapcsolódott. Emellett preventív jelleggel létrejöttek a főként német mintára¹²⁷ kialakított speciális szolgáltató központok, a fiatalok továbbtanulását és munkavállalást segítő Foglalkoztatási Információs Tanácsadók (FIT).

A munkaügyi szervezet fennállása¹²⁸ óta jelentős szerepet vállal a pályaaorientációs feladatok ellátásában: szakmai anyagok kidolgozása, csoportos és egyéni tanácsadás biztosítása, álláskereső klubok működtetése, pályabemutató filmek, mappák készítése, önértékelő eljárások kidolgozása egyaránt a tevékenységi körébe tartozik. A pályaaorientációs eszközök nagy részét a korábban említett TÁMOP¹²⁹ programok keretében kerültek kidolgozásra.

A köznevelésben megvalósuló pályaaorientációs tevékenységet a szervezet által szervezett iskolabörze és pályaválasztási kiállítás támogatja, illetve a hazai nemzeti pályaaorientációs portált (www.eletpalya.munka.hu / www.palyaaorientacio.munka.hu), valamint annak elődjét (www.epalya.hu) is a munkaügyi szervezet fejlesztette ki és működteti.

A Nemzeti Pályaaorientációs Tanács (2008-2011) munkájában a közoktatás, a felsőoktatás, a munkaügyi-igazgatás, a szakképzés és a foglalkoztatáspolitikai képviselői, valamint az Országos Érdekegyeztető Tanács oldalainak delegáltjai vettek részt. Létrehozásának és működtetésének célja egy nemzeti szinten működőképes, az országos koordinációtól regionális és helyi szintre alábontott pályaaorientációs rendszer kialakítása volt, amellyel kapcsolatban ajánlásokat is megfogalmazott. (Fehérvári et al. 2011.) 2012-től feladatait a Nemzeti Szakképzési és Felnőttképzési Tanács Pályaaorientációs Bizottsága vette át.

A szakképzésben történt 2015. nyarától hatályos fenntartói változások következtében a Nemzeti Szakképzési és Felnőttképzési Hivatal is jelentős szerepet kapott a szakképzés koordinációjában, sőt az állami szakképzési és felnőttképzési szerv funkcióját is ellátja¹³⁰. A Hivatal korábban a munkaügyi szervezet részeként, ma már közvetlenül a Nemzetgazdasági Minisztérium irányítása alatt végzi tevékenységét.

A kamarák

A gazdasági kamarák szerepe a szakképzésben igen jelentős. (Fehérvári 2000) A kamarák szakképzést érintő feladatai többek között a gyakorlati képzőhelyek fejlesztése, minősítése és

¹²⁷ BIZ- Berufsinformationszentrum

¹²⁸ 1991-es megalakulását követően 2001-ben (Állami Foglalkoztatási Szolgálat), 2011-ben (Nemzeti Foglalkoztatási Szolgálat) majd 2012-ben (Nemzeti Munkaügyi Hivatal) átalakításra került, (Borbély-Pecze, 2014), 2015. január 1-től a Nemzeti Munkaügyi Hivatal foglalkoztatáshoz kapcsolódó feladatait a Nemzetgazdasági Minisztérium vette át

¹²⁹ TÁMOP 2.2.2 és TÁMOP-2.2.2-12/1-2012-0001 a pályaaorientáció rendszerének tartalmi és módszertani fejlesztése

¹³⁰ 319/2014. (XII. 13.) Korm. rendelet

ellenőrzése, a tanulói szerződések nyilvántartása, felügyelete, a szakmai vizsgáztatásban való részvétel, a mesterképzés és mestervizsgáztatás, valamint az új szakmák bevezetése. Emellett a kamarák részt vesznek a szakképzést érintő törvényelőkészítő munkákban is és a hatékonyabb képviselő érdekében országos szinten más érdekvédelmi szervezetekkel egyeztetik véleményüket, közös álláspontokat, javaslatokat alakítanak ki. (Fehérvári 2000)

A 2011. évi szakképzési törvény¹³¹ alapján a gazdasági kamarák 2013-tól közreműködnek a pályaeorientációval összefüggő feladatok ellátásában is. A területi kamarák pályaeorientációs munkatársai díjmentes cég- és üzemlátogatások, osztályfőnöki órák, szülői értekezletek, pályaeorientációs rendezvények keretében ismertetik meg a gyakorlatigényes szakmákat. A kamarák nagy szerepet vállalnak a szakmák és a szakmai képzések népszerűsítésében is: a hazai (pl.: Szakma Kiváló Tanulója, Országos Szakmai Tanulmányi Verseny) és a nemzetközi versenyek (EuroSkills, WorldSkills), kiállítások (pl. Szakma Sztár Fesztivál) szervezése, lebonyolítása, vagy a Gazdaság- és Vállalkozáskutató Intézet által fejlesztett szakmai honlap működtetése¹³² is a szakképzés presztízsének visszaállítását szolgálja. (MKIK 2004, Kovács 2013) Mindezekon túl részt vesznek és közreműködnek a munkaügyi szervezet által szervezett pályaválasztási kiállításokon, és igény esetén pályaválasztási, illetve pályaeorientációs tájékoztatókat, fórumokat, rendezvényeket is szerveznek.

Civil szervezetek

A civil szervezetek fontossága abban rejlik, hogy speciális helyzetüknél fogva nagyon érzékenyek a lakosság igényeire, hozzáállására. (Lévai, 1998). „*Hozzájárulnak a társadalmi problémák hatékony kezeléséhez, a közösségi szükségletek kielégítéséhez.*” (Nárai 2004:616)

Az ifjúság részvétele a civil szervezeteken belül lehetőséget biztosít az önkifejezésre, önfejlődésre, és értékes alapot jelent. A szervezetek olyan viselkedésmódok elsajátítására, illetve gyakorlására adnak lehetőséget, amelyek fontosak, hasznosak, hogy öntudatos polgárokká váljanak a fiatalok. Az ifjúsági szervezetek munkájába, programjaiba való bekapcsolódás révén a fiatalok közösségi élménye nő, a hovatartozás érzése erősödik bennük, a szabadidejüket kötötten, hasznosan töltik (Nárai 2004) és ezáltal a szocializációs közeg és a kulturális tanulás színtereivé válhatnak. (Giddens 2000) A hazai felmérések adatai (Mihály 2003, Csiha 2010, Székely 2013) azt mutatják, hogy az 1970-es-80-as években virágzó központi szervezett ifjúsági programok eltűnését követően a mai fiatalok alig egytizede az, aki szervezett módon tölti el szabadidejét: a fiatalok egyre inkább strukturálatlan helyzetben érzik jól magukat. A magyar fiatalok szervezeti aktivitása igen alacsonynak mondható az uniós átlaghoz képest is: míg Európában a fiatalok 52 százaléka, addig hazánkban alig 40 százaléka¹³³ vett részt valamilyen szervezet tevékenységében. (Székely 2013)

Az elmúlt időszakban számos civil szervezet ismerte fel, hogy a fiatalokat leginkább érdeklő pályaválasztási bizonytalanság kezelését pályaeorientációs szolgáltatások biztosításával tudják orvosolni. Szakmai szerepüket jelzi, hogy mind a Nemzeti Pályaeorientációs Tanácsban (2008-2011)¹³⁴, mind pedig Nemzeti Szakképzési és Felnőttképzési Tanács Pályaeorientációs Bizottságában (2012-)¹³⁵ képvisellel rendelkeztek. Arra vonatkozóan, hogy a civil szervezetek ténylegesen milyen szerepet vállalnak a közoktatásba járó diákok pályaeorientációjában, releváns kutatási adatokkal nem

¹³¹ A szakképzésről szóló 2011. évi CLXXXVII. sz. törvény 76. § (1)

¹³² www.szakmavilag.hu

¹³³ Youth on the Move, Analytical report, 2011. 8 p

¹³⁴ Kontakt Alapítvány- Pályatanácsadók Klubja, Felsőoktatási Tanácsadás Egyesület

¹³⁵ Műszaki és Természettudományi Egyesületek Szövetsége, Ifjúsági Koordinációs és Szolgáltató Egyesület (<http://eletpalya.munka.hu/nszft-palyaeorientacios-bizottsag>, elérés ideje 2016.02.16.)

rendelkezünk. Ugyanakkor számtalan jó példa, programról van tudomásunk, amelyből következtethetünk a tendenciákra: a leginkább pályázati programokhoz köthető szolgáltatások – a fiatalok (in)aktivitása miatt is- inkább a 16 év feletti számára elérhetőek, amelyben kiemelt szerepet kap a felnőtté válás, az önállósodás folyamata, és ebből adódóan a szakma/pályaválasztás, valamint az elhelyezkedési tanácsadás.

Egyéb szereplők

A vizsgált célcsoport tekintetében mindenképpen érdemes megemlítenünk a pályaaorientációs tevékenység egyéb potenciális szolgáltatóit is. Elsősorban ide tartoznak a felsőoktatási intézmények karrier irodái (Takács 2007, Kiss 2007, Dávid 2010), akik általában a 11-12. évfolyamra járókat célozzák meg programjaikkal, ezzel is elősegítve a hallgatók toborzását saját képzéseikre. Ezen kívül fontos szólnunk a szociális szféra szereplőiről (családsegítő szolgálat, gyermekjóléti intézmények), akik saját munkatársaik révén, vagy társintézményekkel együttműködve tudnak a fiatalok leginkább iskolaválasztási problémájában támogatást nyújtani. Végül, de nem utolsó sorban ide tartoznak a különféle művelődési és felnőttképzési intézmények, ahol a fiatalok számos szabadidős programban részt vehetnek. A művelődési központok gyakran biztosítanak helyet pályaválasztási kiállításnak, börsének, míg a képző intézmények képzési tanácsadásokkal¹³⁶ tudják segíteni a hozzájuk fordulókat.

A fenti szolgáltatásokon túl - amelyek mindegyike ingyenes- léteznek az üzleti alapon szerveződő pályatanácsadó szolgáltatások is, amelyek egészen szórványosan jelentek meg a piacon. Tevékenységükről pontos információ nincs, a szolgáltatások igénybevétele esetleges. (Lannert 2007, NPT 2008, Borbély-Pecze 2010)

Összegezve az eddigieket megállapíthatjuk, hogy a terület jelentőségét jól mutatja, hogy számos szervezet, intézményrendszer kínál a pályaválasztás előtt álló fiatalok számára sokszínű szolgáltatást a témában. Azonban többen (Borbély-Pecze et al. 2013/b, Dobai 2014) felhívták már a figyelmet a jelenleg elérhető pályaaorientációs szolgáltatások szétaprózódottságára, esetlegességére, amely a tevékenység eredményességét és hatékonyságát nagyban csökkenthetik.

Amennyiben a köznevelésben tanulók részére az egyes szervezetek által biztosított szolgáltatásokat összegezve áttekintjük (9. sz. táblázat) láthatjuk, hogy a szereplők többségének jogszabály definiálja pályaaorientációs tevékenységük formáját és célcsoportját. Jellemző, hogy a szolgáltatások leginkább döntési pontokra fókuszálnak, a tartamuk emiatt időszakos, kampány jellegű. Talán kapacitáshiányból adódóan is a szolgáltatások inkább információs jellegűek, amelyek csoportos formában is könnyen biztosíthatóak. Egyéni, személyre szabott szolgáltatást (leginkább tanácsadást) csupán a pedagógiai szakszolgálatok és a civil szervezetek vállalnak.

¹³⁶ Erre példa a PALLÓ Felnőttképzési Tanácsadó Szolgálat is

SZEREPLŐ	SZABÁLYOZÓ	JELLEMZŐ CÉLCSOPORT	SZOLGÁLTATÁS	SZOLGÁLTATÁS TARTAMA
ISKOLA	Köz-nevelési törvény	minden diák, de főleg iskolaváltás megelőzően	osztályfőnöki óra, pályaválasztási kiállítás (nyílt nap)	eseti, alkalmoszerű
PEDAGÓGIAI SZAK-SZOLGÁLTAT	Köz-nevelési törvény	7-8. oszt., 11-12. oszt.	Egyéni és csoportos tanácsadás, szülői értekezlet, osztályfőnöki órák, tesztek, kérdőívek kitöltése, értékelése	eseti, alkalmoszerű, igény esetén
KAMARA	Szak-képzési törvény	7-8. oszt.	Tájékoztató előadások, cég- és üzemlátogatás, szakmanépszerűsítő versenyek (pl.: szakmasztár)	kampányjellegű, döntési pontokhoz kötött
MUNKAÜGYI SZERVEZET	Foglalkoztatási törvény	7-8. osztály, középiskola után	Pályainformációk biztosítása, online kérdőívek, pályaválasztási kiállítás szervezése	információk biztosítása folyamatos rendezvények- döntési pontokhoz kötött
CIVIL SZERVEZETEK	önkéntes	középiskolások és fiatal felnőttek	változó, leginkább egyéni és csoportos tanácsadás	egyéni igény alapján
FELSŐOKTATÁS	önkéntes	11-12. osztály	pálya-szakmaismertető, népszerűsítő programok	kampányjellegű, döntési pontokhoz kötött
SZOCIÁLIS SZFÉRA SZEREPLŐI	Gyermek-védelmi törvény.	7-8. osztályosok és kiskorúak	iskolai és pályaválasztási problémák megoldása	eseti
MŰVELŐDÉS INTÉZMÉNYEI	önkéntes	változó	pályaválasztási börszék, kiállítások	kampányjellegű, időszakos

9. sz. táblázat: A köznevelés tanulói számára biztosított pályaeorientációs tevékenység szereplői és az általuk nyújtott szolgáltatások főbb jellemzői

A rendszerváltást jellemző abszolút érdektelenséget követően ma a pályaeorientációt a szolgáltatások és a szereplők sokszínűsége jellemzi. Mindezek mellett azonban problémaként merülhet fel, hogy a szolgáltatások többsége csak egy bizonyos életkorhoz, vagy döntési szituációhoz kapcsolódnak.

Megfigyelhető, hogy a pályaeorientációs szolgáltatások biztosítása jelenleg csak az életpálya meghatározott döntési pontjaihoz köthetőek, az életpálya szemlélet és folyamat elv, csak kevéssé érhetőek tetten. Közvetlenül a döntést megelőzően szerzett információk és impulzusok mennyisége és minősége nem teszi lehetővé azok ellenőrzését és egybevetését korábbi ön- és pályaképünkkel, amely veszélyeztetheti az adekvát iskola és pályaválasztást. A jelenlegi rendszer további sajátossága, hogy a szolgáltatást biztosító intézmények, szervezetek csak az iskola/szakma/pályaválasztást megelőző időszakra koncentrálnak: hasonló időpontban, hasonló jellegű szolgáltatásokat biztosítanak, amely a jelenlegi struktúra hatékonyságát nagymértékben csökkenti. Még mindig nem alakult ki az a komplex pályaeorientációs szolgáltatási rendszer, amely célcsoport-specifikusan, a feladatok egymás közötti megosztásával olyan megfelelő szolgáltatási hálót képes biztosítani, amely minden tanulót elér és alkalmas arra, hogy az egyéni igényeket, személyiségjellemzőket - különös tekintettel az érdeklődésre-, megfelelően figyelembe vegye.

Arra vonatkozóan, hogy a különböző szektorok közötti együttműködés miképp valósulhat meg, az elmúlt időszakban több koncepció (vö. Borbély-Pecze et al., 2013/b) is világot látott. A legtöbb elképzelés alapvetően az oktatás, képzés és a munkaügyi szereplők szolgáltatásainak összehangolását célozzák. Dobai és munkatársai ellenben 2014-ben olyan 4

pilléren álló modellt alkotott (lsd. 1/b sz. melléklet), amelyet a köznevelési, a képzési és munkaügyi, a szociális és egészségügyi, valamint a kulturális alrendszer alkot és amelyeket az ifjúsági alrendszer koordinál. A modell hiányossága, hogy csupán a fiatal korosztályra fókuszál, az uniós szemléletű, életpályát végigkísérő szemlélet (pl.: az idősebb korosztály elérése, bevonása) csak közvetve van jelen. Így ez az elképzelés külön modell, intézményhálózat fenntartását determinálja, amely hatékonysága anyagi és tartalmi tekintetben is megkérdőjelezhető (ahogy ezt a nemzetközi példáknál is láthattuk).

A jelenlegi rendszerről és gyakorlatról elmondható, hogy az egyes szervezetek önállóan, saját céljuk és célcsoportjuk szem előtt tartásával, sokszor a többi aktortól, szektortól szeparálva, nem egy esetben párhuzamosan szerveznek, terveznek rendezvényeket, szolgáltatásokat. Meglátásunk szerint a tevékenység, a folyamat kulcsa az interprofesszionálisban rejlik. Csak a szakemberek, szervezetek szoros együttműködésével biztosítható, hogy mindenkinek lehetősége legyen igénybe vennie a pályorientációs szolgáltatást, amennyiben szüksége van rá. A szereplők és a tevékenységek összehangolása széleskörű koordinációs tevékenységet és apparátust igényel, amely determinálja az állami szerepvállalás szükségességét. A pályorientációs folyamat egyik legmeghatározóbb elemének, az információs háttérbázisnak fenntartása és folyamatos karbantartása csak állami felelősségvállalással lehetséges. Az állam egyfajta biztos vázként, az alapszolgáltatások biztosításával garantálva a jogszabályi minimumokat koordináló szerepet tölt be, miközben a számtalan kapcsolódó szervezet, lehetőség a szolgáltatások egy-egy speciális területét vállalja, amellyel elkerülhető a párhuzamosság. Mindehhez nélkülözhetetlen egyrészt a széleskörű társadalmi egyeztetés az állami szerepvállalás mikéntjéről, másrészt pedig területtel összefüggő feladatok, kompetenciák tisztázása. Nem alakultak még ki – egy-egy helyi példától eltekintve - a szervezetek, szereplők területi alapú, térségi, regionális együttműködései sem, holott az nem csak a részfunkciók, részfeladatok elvégzésének hatékonyságát növelhetné, hanem a területi gazdasági-társadalmi folyamatokra is pozitív hatással lehetne. Várhat még magára az oktatás-képzés, valamint a foglalkoztatás egymás felé nyitása is, amelynek egyik közös eszköze, célja lehet a pályorientációs folyamat összehangolása, hiszen ez mindkét terület számára a rövid és hosszú távú stratégiáik megvalósíthatóságának záloga.

2.6. Az elméleti áttekintés összegzése

A szakirodalmi előzmények áttekintéséből is látható, hogy hazánkban a pályaválasztásra való felkészítés, a pályaorientáció, mint nevelő tevékenység jelentős kutatási eredményekre építhet. A több mint egy évszázad alatt kialakult eszközrendszere és módszertana a nemzetközi tendenciákkal összhangban fejlődött, sokszor meg is előzve azokat.

A kezdeti pszichológia alapú alkalmassági vizsgálatokat egyre inkább felváltotta az egyéni érdeklődésen és képességen alapuló tanácsadói tevékenység. A politikai ideológiák beszűrődése miatt a folyamat a XX. század második felében kissé megakadt: az egyéni igények, elképzelések privilegizált helyét a tervgazdálkodás, a gazdaság szükségletei vették át.

Az iskola, a pedagógusok szerepe a pályaválasztásban a kezdetektől megkérdőjelezhetetlen volt, a gyakorlati tudás, tapasztalat a terület tudományos megalapozásának is egyik alappillérvé vált. Számos pedagógus kutató vett részt a fejlesztésben, a témával foglalkozó kutatóhelyek is nagyszámú pedagógust alkalmaztak. Az 1950-es, 1960-as években megvalósult gazdasági átalakulás következtében a központi igények, célok elérése érdekében a közoktatásnak nagy szerepet szántak a megvalósítás folyamatában. A pályaválasztási döntést felváltotta a pályairányítás, amelynek koordinálását iskolánként 1-1 meghatározott pedagógusra (pályaválasztási felelősre) bízta. Munkájukat széles szakmai és intézményi rendszer támogatta. A kialakult rendszer alapja inkább a társadalmi, gazdasági célok kiszolgálása, mintsem az egyéni igények figyelembevétele volt. Azonban az oktatáspolitikai döntések következtében a támogató rendszer leépítésre került az 1980-as évek végére, így gyakorlatilag a terület koordináló szervezet nélkül maradt, a közoktatás szereplőinek nem volt kihez fordulniuk.

A rendszerváltás óta, a piactudományokra való áttéréshez kapcsolódóan az egyéni igények kerültek a középpontba. Addigra azonban a korábban működő intézményi és pályaválasztási felelősi rendszer szétbomlott, nem volt a területnek olyan felelőse, aki a pályaválasztással, pályakorrekcióval érintett személyeknek adekvát szolgáltatást tudott volna biztosítani. Hiányzott a szükséges humán erőforrás és az intézményi háttér, amely a megnövekedett igényeket képes lett volna kiszolgálni. A területen először a munkaügyi szervezet lépett, aki a tömegessé váló munkanélküliség megelőzésének egyik eszközét látta a tevékenységben. Az 1990-es évek második felétől pedig egyre több képzés jött létre a témához kapcsolódóan, amelyek különféle szemlélettel és módszerekkel kívánták támogatni az egyéni életpályájuk tervezésében, építésében.

Az elmúlt negyed évszázadban számos program és kezdeményezés született a pályaorientációval kapcsolatban, az oktatás és a gazdaság szereplői, döntéshozói jobbra egymástól függetlenül, sokszor párhuzamosan törekedtek a terület hiányosságainak felszámolására. Felismerve a téma fontosságát, a feladat ellátását ma már egyre több szereplő vállalja fel, azonban a programok, kezdeményezések leginkább projekt jelleggel (finanszírozáshoz kötötten) és elszigetelten valósulnak meg, általános megoldást, bárki számára hozzáférhető szolgáltatási rendszert még nem sikerült kialakítani.

Az iskola- és pályaválasztás, valamint az erre való felkészülés leginkább a köznevelésben jelen lévő számára aktuális. A 2011-ben megjelent nemzeti köznevelési törvény ebből kiindulva általánosan a pedagógusok nevesített feladatai közé sorolja diákjaik pályaorientációs tevékenységének támogatását. A rendelkezés bár a nemzetközi tendenciáknak megfelelő, váratlanul érintette a köznevelésben dolgozókat. A jogszabály nem vállalkozott a tevékenység pontos definiálására, így a köznevelésben megvalósuló pályaorientációs feladatok ellátása - az értelmezéstől függően - igen változatos képet mutat.

Jelenleg a pályorientációs tevékenység tartalmát tekintve a köznevelés jogi szabályozóiban követi az uniós kulcskompetenciák hármasságát (ismeretek, képességek, attitűdök). A jogi keretek több ponton is adnak lehetőséget a téma beemelésére az oktatás szinterein: fejlesztési területenként megjelenhet a tantárgyi tartalmakban, kerettantervi elemként vagy nem tanórai programok keretében, azonban konkrét órakeret és pontos követelmény és keret híján a téma felmerülése esetleges.

3. Hipotézisek és a kutatás módszertana

A pályorientációs tevékenység jelenlétét a közoktatásban és a köznevelés intézményeiben az elmúlt időszakban csak közvetve vizsgálták, a témával kapcsolatos komplex felmérések nem születtek. Az elérhető kutatási adatok jobbára a pályorientáció ismertségét (Kerber 2011), a diákok információszerzési szokásait (Lannert 1998, Molnár-Rabec 2012), a tanárok témával kapcsolatos attitűdjét (Borbély-Pecze 2010), illetve 1-1 megvalósult program hatékonyságát (SZFP, HEFOP 3.1.1., TÁMOP 2.2.2.) vizsgálták.

Jelen kutatásunk célja a hazai köznevelésben megvalósuló pályorientációs tevékenység feltárása. Munkánk fókuszában első sorban a témával kapcsolatos informáltság áll, fő törekvésünk annak mennyiségi, minőségi vizsgálata és az információáramlás irányainak elemzése. Munkánk célja a pályaválasztási döntést megalapozó folyamat információszerzési szokásainak feltérképezése, az esetleges tendenciák felismerése, a szerepek, feladatok tisztázása a pedagógusi munka optimalizálása céljából.

A szakirodalom nyitott kérdései alapján a dolgozat empirikus fejezetei alapvetően 4 hipotézisen alapulnak.

Feltételezzük, hogy a köznevelésben megvalósuló pályorientációs tevékenység érzékeny a társadalmi változásokra. (H1) Feltételezésünk háttérben az áll, hogy az elmúlt időszakban felértékelődött a munkaerőpiac meghatározó szerepe. Az iskola vagy pályaválasztás nem csupán az egyéni igények kielégítését szolgálják, amelyben az önmegvalósítás jelentős szerepet kap, hanem a boldogulás, a karrier-igények elérése is célként kerülnek megfogalmazásra nem csak az egyén, hanem a környezet részéről is. A pályorientációs tevékenység változása és fejlődése jól mutatja a társadalmi igények diverzifikálódását is. Hipotézisünk alapja, hogy a társadalmi változások az egyének igény szintjében is megmutatkoznak, így a pályorientációs tevékenységgel kapcsolatos elvárások is dinamikus kapcsolatban vannak a társadalmi-gazdasági folyamatokkal. Fontos azonban leszögeznünk, hogy a pályorientációval kapcsolatos célzott információs igény és tevékenység elvárás mindig csak az aktuálisan érintett korcsoporton mérhető, amely alapján azonban a társadalmi igény is nyomon követhető.

Az elméleti háttér elemzése alapján láthattuk, hogy elmúlt időszakban tapasztalható társadalmi változások megfigyelhetőek a jogszabályi keretek átalakulásában. Feltevésünk szerint ezen változásokat a köznevelésben használt eszközök, módszerek is figyelembe vették és a felmerülő igényekre reagálva változtak, esetenként fejlődtek. Mindezek alapján úgy véljük, hogy azok igénybevétele, használata alapján az együtt járás igazolható.

Feltételezzük, hogy a pályorientációs tevékenységben felerősödött a célzott információ igénye. (H2) A piacgazdaságra való áttérés és a társadalmi- gazdasági változások miatt megnövekedett lehetőségek mennyisége folytán a pályorientációs tevékenységben domináns szerepet kapott az információ. Az Internet adta lehetőségek miatt ma már felmérhetetlen mennyiségű adat, ismeret áll rendelkezésünkre egy-egy döntés meghozatalához, azonban a mennyiség mellett egyre nagyobb szerepet kap a minőség is. Azonban az információk elérhetősége nem jelenti azok megbízhatóságát is, azok szűrése, feldolgozása a felhasználó feladata. A folyamatban ezért az információforrások szerepe felértékelődött.

Feltételezésünk szerint nem csak az információk fontossága, hanem a pályorientációhoz kapcsolódó tevékenységek is egyre inkább elfogadottabbá váltak és differenciálódtak az évek folyamán. Az pedig, hogy milyen szolgáltatást, tevékenységet választ az illető visszahat a folyamatban jelenlévő információ mennyiségi és minőségi jellemzőire.

Az, tehát, hogy a pályaeorientáció szereplői honnan és milyen módon szerzik be az információkat meghatározza azok minőségét is. Hipotézisünk alapján a rendelkezésre álló szolgáltatások, eszközök és módszerek képesek az individuális igényeknek megfelelni.

Feltételezzük, hogy noha a fiatalok egyre inkább a digitális eszközök felé fordulnak, a döntési helyzetekben a minőségi információkat még mindig a személyes kapcsolatokon keresztül (pl.: szülő tanár) szerzik meg. (H3)

Feltételezésünk szerint, noha a jelenkor fiataljainak kommunikációs preferenciái inkább a non-perszonális források felé billennek, az iskola-vagy pályaválasztási döntéshez szükséges megalapozó folyamatban mégis a megbízható, minőségi információkra hagyatkoznak. Így bár az információszerzési szokások változnak, továbbra is domináns szerep jut a személyes kapcsolatoknak a pályaeorientáció folyamatában. Az internetes adatbázisok mellett ma már számos szakember, szervezet kínál célzott információt a pályaeorientációs tevékenység támogatásához, amely minőségi információ-szolgáltatásként jelenhet meg. Véleményünk szerint a köznevelés szereplőinek pályaeorientációval kapcsolatos információforrásai tükrözik a mennyiségi vagy a minőségi igényeket. Mindez a területen működő szakemberek és szervezetek által nyújtott szolgáltatások ismeretében és felkeresésében is tetten érhetőek.

Feltételezzük, hogy az elmúlt évek pályaeorientációs tevékenységének fejlesztései révén a köznevelésben rendelkezésre állnak korosztály-specifikus módszerek, eszközök. (H4) A szakirodalmi áttekintés alapján is jól látható, hogy a rendszerváltást követő években számos, a pályaeorientációhoz kapcsolódó eszköz és módszer került kialakításra a különböző célzott programok következtében, amelyek célja a közoktatásban, illetve a köznevelésben résztvevők ez irányú tevékenységének támogatása volt. Evidencia, hogy a különböző korosztályok eltérő megközelítési módokat igényelnek. Ezek közül fontos kiemelni a jelenleg a köznevelésben tanuló Z generáció tagjait, akik a korábbiaktól merőben eltérő igényeket támasztanak az oktatással kapcsolatban. Feltételezésünk szerint ennek támogatására rendelkezésre állnak a megfelelő eszközök, módszerek a köznevelésben, amelyet az érintettek ismernek és használnak.

Munkánk empirikus fejezeteiben tehát a mai köznevelési pályaeorientációs gyakorlat komplex feltérképezésére törekszünk. Úgy gondoljuk, hogy a pályaeorientációs folyamatok leírása, feltérképezése a területtel kapcsolatos információk oldaláról mutathatóak be. Így a hipotézisek igazolására olyan módszereket választottunk, amelyek a köznevelésben jelen lévő információk forrásának, irányának és tartalmának felmérésére szolgálnak.

3.1. A kutatásban alkalmazott módszerek bemutatása

Az iskolai pályaeorientációs, továbbtanulási döntés-előkészítő folyamat deskriptív elemzése a tevékenység szereplőinek ismeretszintje, valamint az általuk használt eszközök és módszerek sokszínűségének kontextusában értelmezhető. Mindezek miatt kutatásunkban primer és szekunder adatgyűjtés keretében kvalitatív és kvantitatív módszereket egyaránt alkalmazunk. Kvantitatív kutatás során célunk a pályaeorientáció témaköréhez kapcsolható objektív, számszerűsíthető, statisztikailag értékelhető adatok gyűjtése, míg kvalitatív módszerrel történő vizsgálatunk a terület jellemzőinek, főbb tendenciáinak feltárására szolgál.

Kutatásunkban a pályaeorientációs tevékenység a hazai köznevelésben való megvalósulását három módszerrel kívánjuk feltárni. Statisztikai adatelemzés módszerével a mintegy 10 éves időintervallumot felölelő adatbázis rendelkezésünkre álló adataiból a diákok (3975 fő) pályaeorientációs döntést megelőző folyamat információszerzését vizsgáljuk. (Diákkutatás) A

diákok kérdőíves megkérdezésén alapuló adatbázis a pályaválasztási, iskolaválasztási döntésük kapcsán használt információforrásait (N= 10345 db) tartalmazza. Az eltérő időben és iskolatípusokban rögzített adatok az időbeli folyamatok, valamint az iskolatípusonkénti, illetve a területi sajátosságokkal kapcsolatos tendenciák azonosítására ad lehetőséget.

A pedagógusok pályaeorientációval kapcsolatos informáltságát és attitűdjét kérdőíves kutatással mértük fel 2013 őszén, amely keretében 264 fő válaszait dolgoztuk fel munkánkban. (Pedagógus kutatás) A pedagóguskutatás az iskolában zajló pályaeorientációs tevékenységekre fókuszált, amelyben elsődlegesen az iskolai gyakorlatot és a kérdezett pedagógus szerepvállalását kívánta felmérni a területtel kapcsolatban.

Empirikus kutatásunk harmadik módszerét a rendszerváltozást követően megjelent pályaeorientáció témájú vagy tartalmú tankönyvek elemzése adja, amely során 23 tankönyv tartalmi vizsgálatát végeztük el. (Tankönyv kutatás) A tankönyvkutatás első lépéseként szükséges volt feltárni a területhez kapcsolódó tankönyveket, ilyen jellegű komplex gyűjtés ugyanis még korábban nem történt. A 23 tankönyv tartalmi elemzését követően 5 db, azonos célcsoportnak (szakiskola 9. osztálya számára) szóló pályaeorientációs taneszköz összehasonlító elemzésére vállalkoztunk.

A következőkben a statisztikai adatelemzés és a kérdőíves kutatás körülményeinek bemutatása mellett részletesebben foglalkozunk a tankönyvkutatás témakörével. Ez különösen indokolt abból az okból is, mert a pályaeorientáció témakörében ilyen jellegű kutatás korábban nem zajlott, a tendenciák és a folyamatok feltérképezése, megértése miatt pedig elengedhetetlen ezen témakörök körülgjárása. Mindezek miatt az alfejezetben bemutatjuk a tankönyv fogalmát, jelentőségét és a tankönyvelemzések lehetséges szempontjait. Külön foglalkozunk a tankönyvkiadás rendszerváltást követő szabályozóinak áttekintésével, majd a tankönyvelemzés során alkalmazott szempontrendszer ismertetésére kerül sor. Minthogy a tankönyvkutatásunk fókusza a szakiskolai tankönyvekre irányul, így a fejezet végén néhány gondolatban összefoglaljuk a témában megjelent legutóbbi átfogó kutatás legfontosabb eredményeit.

Meglátásunk szerint e 3 módszer segítségével olyan információkhoz juthatunk a köznevelés intézményeiben felmerülő, területtel kapcsolatos információkról, amely alapján a jelenlegi pályaeorientációs gyakorlatról reális képet kaphatunk.

3.2. Pályaválasztási döntés előkészítéséhez kapcsolódó információforrások - Diákkutatás

Az elemzés a megismerés egyik módszere, amely során a társadalmi-gazdasági folyamatok és jelenségek közötti kapcsolatokat, hatáskapcsolatokat, a folyamatok kialakulását, fejlődését befolyásoló tényezők törvényszerűségeit lehet feltárni. (Majoros 2004) Az elemzéseket számos módon lehet kategorizálni, kutatásunkban a leíró-bemutató elemzést használjuk longitudinális vizsgálatunk során.

Empirikus kutatásunk alapját a Szent István Egyetem Gazdaság- és Társadalomtudományi Kar Pályatervezési és Tanárképző Intézetében 2003-2013 között kialakított, a közoktatásban, illetve a köznevelés intézményeiben tanuló diákok pályaválasztási döntésének körülményeit vizsgáló kérdőíves adatbázisa adja. A kérdőíves vizsgálatok felvétele minden esetben önkéntes kérdőívvel, papír alapon történt. A rendelkezésre álló adatok előre meghatározott szempontok szerint kerültek rögzítésre. Jelen kutatás alapjául szolgáló adatokat teljes egészében saját magam rögzítettem.

A kialakított adatbázis az alábbi adatokat tartalmazza: a kérdőív rögzítője, a rögzítés ideje, a rögzítés módja, a vizsgált célcsoport iskolatípusa, évfolyama, a vizsgálat helye (település, megye és régiós tekintetben), a vizsgálat helyszínéül szolgáló iskola típusa, a vizsgálatba

bevont személyek száma, nemi megoszlása, a pályaválasztással kapcsolatos információk forrása.

A pályaválasztással kapcsolatos információs forrásokat 13 kategóriába soroltuk, amelyeket 4 főkategóriát alkotnak:

Közvetlen környezet

Ebbe a kategóriába a fiatalok mikrokörnyezetének tagjai kerültek, amelyek kiemelt szereppel rendelkeznek a pálya- és iskolaválasztási döntés meghozatalának támogatásában

1. szülő
2. testvér
3. rokon, ismerős
4. barátok, kortársak

Iskola

Az iskola, mint másodlagos szocializációs közeg szintén fontos szereplője a pályaorientációs folyamatnak, a pedagógusok és az iskolában zajló programok (pl.: nyílt nap, szakkörök) jelentős információforrásai a diákoknak.

5. osztályfőnök
6. szaktanárok
7. iskolai programok

Információs eszközök

Az önálló információszerzést támogató, nagy információmennyiséget tartalmazó, hordozó eszközök, amelyek alapján a fiatal külső segítség nélkül képes tájékozódni a pályaválasztási kérdések kapcsán

8. könyv, kiadvány
9. TV, rádió, újság
10. Internet

Külső intézmény személy

Olyan a közvetlen környezettől és az iskolától független információforrás, amelyhez a tanuló pályaválasztással kapcsolatban kérdéseivel fordulni tud

11. pályaválasztási szakember, szervezet (pl.: pályaválasztási tanácsadó, FIT)
12. rendezvény (pl.: pályaválasztási kiállítás, Educatio kiállítás)
13. egyéb szakember (pl.: választott pályán dolgozó szakember)

Kutatásunkban¹³⁷ a leíró statisztika módszerével az információszerzésre vonatkozó kérdések elemzésére vállalkozunk. A kutatás mintáját 2003 és 2013 között 3975 db, a közoktatásban tanuló diákkal felvett kérdőív alkotja, amelyek közül 1849 fő általános iskolás, 2126 fő pedig középiskolás tanuló válaszait tartalmazza. A mintából kizártuk azokat a kérdőíveket, amelyek speciális helyzetű, vagy igényű fiatalok (pl.: állami gondoskodásban felnővők, látás, hallás fogyatékosok, SNI-s tanulók) pályaválasztáshoz kapcsolódó információszerzési forrásait vizsgálja.

¹³⁷ A kutatás a TÁMOP-4.2.4.A/2-11/1-2012-0001 azonosító számú Nemzeti Kiválóság Program – Hazai hallgatói, illetve kutatói személyi támogatást biztosító rendszer kidolgozása és működtetése konvergencia program című kiemelt projekt keretében zajlott. A projekt az Európai Unió támogatásával, az Európai Szociális Alap társfinanszírozásával valósul meg

Az információs források megoszlását életkor, iskolatípus és területi különbségek tekintetében vizsgáljuk. Foglalkozunk az információs források változásával az egyes korosztályok tekintetében, az információforrás személyességével (mennyire támaszkodik a diák a személyes kapcsolatokból származó ismeretekre), valamint a köznevelés egyes intézményeibe járók preferenciáival. Minthogy a kutatás nem reprezentatív, az adatok területi megoszlását csupán a Közép-Magyarországi és a többi régió viszonylatában tudjuk vizsgálni. A Közép-Magyarországi és az Észak-Magyarországi magas elemszámú minta lehetővé teszi a két terület önálló elemzését is.

Az adatok feldolgozása MS Excel 2007 és IBM SPSS 20.0 programokkal történt, az adatok analíziséhez egyváltozós elemzést valamint összefüggés vizsgálatot (keresztábrás elemzést) használtuk. Az adatokat bemutató ábrákat MS Excel program segítségével készítettük el.

3.3. Pedagógusok és a pályaeorientáció - Pedagóguskutatás

A pedagógus kutatások egyik legerősebb módja a kikérdezés. A módszer lényege, hogy valamely kutatás során kérdések segítségével információt gyűjtünk, amely alapján következtetések vonhatóak le. (Nádasi 2004) A kikérdezés történhet szóban vagy írásban, ez utóbbi leggyakoribb módja a kérdőívadás.

A kérdőíves felmérés előnye, hogy gyorsan lehet nagy mennyiségű adatokat gyűjteni általa, amely az objektivitás látszatával kecsegtet. Alkalmas nézetek, vélemények, szokások, élmények, tapasztalatok, attitűdök valamint egyéb információk felmérésére. Azonban fontos szem előtt tartanunk, hogy a módszer nem alkalmas direkt adatszerzésre, csupán a kitöltő által közölt tények alapján vonhatunk le következtetéseket, amely a valósághoz viszonyítva torzításokat mutathat. Ez az eltérés azonban nem feltétlenül a válaszadó rosszakarásától függ, hanem leginkább a válaszoló megfelelni akarásából, illetve az információk szubjektív értelmezéséből fakadhatnak. Ez a kérdőíves kikérdezés módszerének korlátja. Mindezek ellenére a módszer alkalmas az általánosítást megalapozó adatgyűjtésre, valamint az egyedi jelenségek, folyamatok elemzésének vizsgálatára is. (Nádasi 2004)

A kérdőíves kikérdezés történhet személyesen, vagy elektronikus úton, papír alapon vagy online kérdőív formájában. Az online kérdőív rendkívül elterjedt a társadalomkutatásokban, népszerűségét költséghatékonysága, gyorsasága és rugalmassága biztosítja. További előnye, hogy nem szükséges hozzá kérdezőbiztos és összetettebb kérdőívstruktúra valósítható meg. Azonban pozitívumainak nagy része hátrányként is jelentkezhet: a kérdezőbiztosok hiánya nem teszi lehetővé a visszacsatolást, a kérdések értelmezését, a technikai feltételek igénye miatt pedig csak meghatározott célcsoport vizsgálható.

Jelen kutatás központi empirikus részében a köznevelés intézményeiben dolgozó pedagógusok kérdőíves felmérése áll.¹³⁸ 2012-2013 év folyamán a köznevelés rendszere átalakításra került amelynek során a Klebelsberg Intézményfenntartó Központ keretein belül 198 tankerületet alakítottak ki. Ezekhez a tankerülethez tartozik a jelenleg a köznevelésben dolgozó a közel 165.000 pedagógus.¹³⁹ Vizsgálatunk alapját a Klebelsberg Intézményfenntartó Központ 198 tankerület vezetőjéhez elektronikus formában eljuttatott kérdőívek eredményei adják. Tekintettel a pedagógusok leterheltségére, valamint a köznevelési adatok elérhetőségének korlátaira azért választottuk ezt az utat, mert bíztunk abban, hogy a felettes szervtől érkező megkeresés magasabb kitöltési arányt eredményez. Az

¹³⁸ A kutatás a TÁMOP-4.2.4.A/2-11/1-2012-0001 Nemzeti Kiválóság Program című kiemelt projekt keretében zajlott. A projekt az Európai Unió támogatásával, az Európai Szociális Alap társfinanszírozásával valósult meg

¹³⁹ KSH: A főfoglalkozású pedagógusok száma képzés és beosztás szerint, 2014/2015 tanévben, <http://www.ksh.hu/docs/hun/xftp/idoszaki/oktat/oktatas1415.xls> (2015. június 05.)

adatok felvételére 2013. augusztus 15. és október 15. között került sor online kérdőív segítségével.

Az empirikus kutatást 2013. nyarán egy előkutatás előzte meg, amelyet hólabda módszerrel 2013. június 5 és július 15. között vettünk fel, szintén online kérdőív (Unipoll) segítségével, amelynek során 75 db értékelhető kérdőív érkezett vissza. Az adatok feldolgozása és a visszajelzések alapján került kialakításra a végleges kérdőív a nyár folyamán. Az előkutatás nagyszerű alapot biztosított ahhoz, hogy a főbb tendenciák azonosításra kerüljenek, és a szükséges módosításokat a vizsgálati eszközre át lehessen vezetni.

Mindkét adatfelvételt szándékosan – a kitöltési hajlandóság növelése érdekében- olyan időpontra - a tanév végére és az új tanév kezdetére- időzítettük, amikor a tanároknak be kell járniuk az iskolába, bár oktatás nincsen.

A végleges kérdőív (3. sz. melléklet) 10 kérdést tartalmaz az iskolai pályaeorientációra vonatkozóan, amely tartalmilag 4 téma köré csoportosítható:

- pályaeorientációs tevékenységek az iskolában
- a pedagógus szerepvállalása a pályaeorientáció folyamatában
- a pályaválasztáshoz és pályaeorientációhoz kapcsolódó információszerzési szokások
- a kitöltő a pályaeorientációval kapcsolatos elképzelései, javaslatai

Az első témakör célja a pályaeorientációs gyakorlat feltérképezésére szolgál. Az első kérdéshez tartozó három alkérdés az iskola a területtel kapcsolatos viszonyát kívánja feltárni. Az, hogy az adott köznevelési intézményben a tantestület által összeállított pedagógiai programban nevesítésre kerül-e a pályaeorientáció, vagy külön személy foglalkozik-e a témával jó visszajelzést ad a területtel kapcsolatos iskolai attitűdről. Az iskolában megvalósuló tevékenységek pedig tovább pontosítják az intézmény pályaeorientációhoz való viszonyát.

A 3. és 4. kérdés a pedagógusok szerepvállalását vizsgálja a pályaválasztási döntésre való felkészülés folyamatában. Általuk képet kaphatunk arról, hogy a megkérdezett pedagógus mivel, milyen tevékenységgel tudja támogatni a diákokat, illetve a területhez kapcsolódó kérdéseivel a tanár hova, kihez fordul.

A harmadik témakör a tanárok tapasztalatára kérdez rá a tanulók pályaválasztáshoz, pályaeorientációhoz kapcsolódó információszerzési szokásaival kapcsolatban. Minthogy a pedagógus több éven keresztül tanít egy fiatal, reális képe lehet a diákok pályaválasztással kapcsolatos információforrásainak megoszlásáról. A kérdés mindezekén túl alkalmas lehet a pályaeorientáció folyamatában betöltött saját szerepének megítélésére is.

Az utolsó kérdések a pedagógusok pályaeorientációval kapcsolatban megfogalmazott elképzeléseinek és javaslatainak feltárására szolgál, amely további kutatások, programok alapja lehet. Ennek keretében vizsgáltuk a tanárok pályaeorientációs tevékenységéhez kapcsolódó igényeit, illetve meglátásait a terület aktuális helyzetéről és fejlesztési lehetőségeiről, szükségégeiről.

A kérdőív a demográfiai adatok bekérésével zárul, ahol a nemen, életkoron túl a pedagógusok által tanított tantárgyra, az általuk tanított tanulók életkorára, valamint az iskola típusára és elhelyezkedésére kérdez rá.

A kérdőív nyitott és zárt kérdéseket egyaránt tartalmaz, a kérdések korlátozott száma a gyors kitöltést támogatják. Átlagosan a kitöltés 5-8 percet vett igénybe.

A felmérés nem reprezentatív, az adatgyűjtésből származó különbségek torzítást mutathatnak, azonban az iskolákban folyó gyakorlatokba betekintést enged. A felmérés célja a tendenciák

és sajátosságok felismerése, valamint a köznevelés különböző intézményeiben működő jó gyakorlatok megismerése, megismertetése. A kérdőív kitöltetése a próbakérdés után anonim módon a személyiségi jogok védelmének figyelembevételével ment végbe. A kérdőíves adatfelvételi időszak 2 hónapot vett igénybe, (2013 augusztusa és októbere között), amely során összesen 530 (többnyire részleges) kitöltés történt. Az adatok ellenőrzését követően azonban ebből mindössze 264 darab volt értékelhető, ezen kérdőívek eredményei adják második kutatási módszerünk alapját.

A visszaérkezett kérdőívek feldolgozása során az IBM SPSS Statistics 20, valamint a Microsoft Office Excel 2007 programot használtunk fel, amelyek segítségével egyváltozós elemzések és összefüggés vizsgálatok által értelmeztük a kapott eredményeket. A nyitott kérdések esetében a tartalomelemzés módszerét alkalmaztunk. A jelentőségükben kiemelkedőnek tekinthető eredményeket diagramok és táblázatok felhasználásával, a tartalomelemzés során a válaszokat pedig a Tagxedo online elérhető szófelhő generátor programmal vizualizáltuk a disszertáció készítésének folyamán.

3.4. Pályaorientációs tankönyvek tartalomelemzése - Tankönyvkutatás

A tankönyvek szerepe, értékelésük jelentősége

A jelenkor társadalmi és gazdasági kihívásai megkövetelik, hogy az egyén megfelelő tudással felvértezve lépjen ki a munkaerőpiacra és ott hasznosítsa a meglévő ismereteit. E tudás elsajátításának egyik letéteményese az iskola, így lényeges, hogy pedagógusok és az általuk választott tankönyvek milyen ismeretanyagot közvetítenek. Ma már túlhaladott az a gondolat, hogy a tankönyv csupán egy, a döntéshozók által meghatározott értékrendet és ismeretanyagot tartalmazó kiadvány, amely a felhasználók számára érthetetlen és unalmas. Sokkal inkább egy olyan motiváló segédeszköz, amely révén tevékenységen és aktív ismeretszerzésen alapuló önálló tanulás valósítható meg a tanuló érdeklődésének fenntartásával. (Dárdai 1997)

F. Dárdai (2001) szerint a tankönyv az adott társadalom tartalmának, viszonyainak leképeződése, amelyre jelentős hatással vannak a társadalmi, politikai, gazdasági és kulturális változások. Így a tankönyv a társadalomkutatás lehetséges tárgya lehet (Weinbrenner 1995), amelyen keresztül –többek között- egy adott társadalmi – hatalmi - politikai rend eszközeként is exponálható. (Stein 1996) A tankönyv egyfajta történelmi kordokumentumként is vizsgálható, hiszen a társadalomban, vagy az adott tudományban végbemenő változásokat ezek a munkák nem hagyhatják figyelmen kívül.

E folyamat letéteményese a tankönyvek minőségének elemzése, amely hosszú nemzetközi előzményekre tekint vissza. A minőségi követelmények felállításának szempontjai szoros összefüggésben állnak a mindenkori tanítás cél- és feladatrendszerével. (F. Dárdai 2001)

Dárdai (2001,2002) kutatásai alapján a tankönyvek jelenleg alapvetően három funkciót látnak el. Egyrészt olyan ismereteket közvetítenek, amelyek az általános műveltség megszerzését segítik elő, másrészt pedig az intellektuális vagy kognitív kompetenciák (pl.: önálló gondolkodás, kreativitás, problémamegoldás) kialakítását célozzák. Mindezek mellett a társadalom által elvárt és relevánsnak gondolt értékek, hagyományok átmentésére, közvetítésére törekszenek.

A tankönyvelemzés az 1970-es évektől kezdve élte/éli virágkorát. Kezdetben a komparatív tankönyvelemzések leginkább a nemzeti, etnikai, vallási és faji sztereotípiák megszüntetését, felszámolását tüzték ki célul a tankönyvekben előforduló tárgyi tévedések, előítéletek kiiktatásával. Az 1980-as évektől kezdve azonban az elemzésekben már pedagógiai, didaktikai és tankönyvelméleti szempontok is jelentős szerepet kaptak, amelynek legnagyobb

hagyományai a német nyelvterületen lettek. Elkészültek az első szempontrendszerek is, amelyek nagyban segítették a kutatók munkáját. (Dárdai 2000,2002) Világviszonylatban a fordulópontot az 1989-ben megrendezett nemzetközi konferencia hozott a területen, ahol megfogalmazták a tankönyvmegítélés 5 alapelvét („konszenzusos minimumát”), amelyek a következők: tudományos megfelelés, didaktikai standardok, előítélet mentesség, transzparencia, valamint megfelelő képretorika. (Fritzsche 1992 id F. Dárdai 2001)

A tankönyvkutatásnak, elemzésnek az elmúlt évtizedekben számos típusa, megközelítése - pl. politikatudományi (Stein 1996), funkcionális (Thonhauser 1992, id F. Dárdai 1999), komplex modell (Weinbrenner 1995), pedagógiai modell (Dárdai 2002)- látott napvilágot. Alapvetően az elemzések mégis két területre fókuszálnak: egyrészt számba veszik a formai jellemzőit (pl.: külső megjelenés, kötés, könyvészeti jellemzők), másrészt pedig feltárják a tartalmi jellemzőket (pl.: szaktudományi megfelelés, pedagógiai, didaktikai szempontok). F. Dárdai tanulmányában (2001) a tankönyvelemzések kettős veszélyére hívja fel a figyelmet: minél részletesebb a tankönyvelemzés szempontsora, annál inkább megfelel a tudományos elvárásoknak, azonban gyakorlati alkalmazása igen nehézkes. Azonban ha egyszerű szempontok szerint, rövid (1-2 oldalas) az elemzés, a felületes bírálat veszélye fenyegethet. Ezért a szempontrendszer megválasztása során igen körültekintően kell eljárni.

Néhány gondolat a hazai tankönyvpiac alakulásáról

A hazai tankönyvkiadás és annak szabályozása¹⁴⁰ közel 450 évre tekint vissza, ennek során jelentős változáson ment keresztül, amelyet számos tudományos munka (pl.: Mészáros 1989, Szebenyi 1994, Németh 2005, Kövesi 2012) feldolgozott. A téma relevanciája miatt csak a rendszerváltás követő években történő változások áttekintésére vállalkozunk.

A '90-es évek elején a korábban évtizedeken át tartó „egytankönyvűséget” felváltotta a tankönyvpiac szabaddá válása, tartalmukban, koncepciójukban sokszor nagyon eltérő tankönyvek láttak világot ebben az időszakban. A tankönyvvé nyilvánítás szabályozására 1991-ben került sor, amelyben az oktatási döntéshozók a liberalizált tankönyvpiac és az állami tankönyv engedélyezés mellett foglaltak állást. (Radó 2010) A Tankönyv engedélyezéssel először a Tankönyv és Taneszköz Iroda (1991), majd a Tanterv-, Tankönyv- és Taneszköztanács (1993) foglalkozott a különböző minisztériumok égisze alatt, míg a Tankönyv- és Taneszköz Iroda az engedélyezés operatív feladatait látta el. 2001-ben a tankönyvpiac általános újraszabályozására¹⁴¹ került sor, amelyet 2004-ben¹⁴² és 2006-ban¹⁴³ jelentősen módosítottak.

Ebben az időszakban egyfajta minőségi szereppel bírt a tankönyvjegyzék, amelyre azok a jóváhagyott tankönyvek kerültek fel, amelyek túljutottak a többször újraszabályozott tankönyvvé nyilvánítási folyamaton és megfeleltek minden kapcsolódó (pl.: árkorlát) szabályozásnak. Minthogy ebben az időszakban a pedagógusok szabad tankönyvválasztási joggal rendelkeztek, nem volt kötelező a jegyzékről választani, így a szabályozás csak részben fedte le a tankönyvpiacot.¹⁴⁴

Ez a folyamat elősegítette a tankönyvpiac liberalizálását: számos új könyvkiadó jelent meg a korábban monopol piacon, ami azt eredményezte, hogy újra kialakult a tankönyvek közötti

¹⁴⁰ Az első tankönyv és könyvcenzúrát I. Miklós 1574-ben vezette be

¹⁴¹ 2001. évi XXXVII. törvény a tankönyvpiac rendjéről

¹⁴² 23/2004. (VIII. 27.) OM rendelet a tankönyvvé nyilvánítás, a tankönyvtámogatás, valamint az iskolai tankönyvellátás rendjéről

¹⁴³ 10/2006. (III.27.) OM rendelet a tankönyvvé nyilvánításról szóló 23/2004. rendelet módosításáról

¹⁴⁴ Becslések szerint a 2006-ban a forgalomban lévő tankönyvek negyede nem szerepelt a jegyzékben (Radó 2010)

versenyhelyzet és a pedagógusok számára igen széles tankönyvi paletta állt rendelkezésre. E versenyben a kiadók igyekeztek mindent megtenni annak érdekében, hogy minél többen válasszák kiadványaikat: konferenciákat, tanár-továbbképzéseket tartottak, és a pedagógiai munka támogatására szakmódszertani folyóiratokat és ingyenes digitális tananyagokat jelentettek meg. Így az iskolák előtt bőséges választék állt rendelkezésre, a döntést leginkább a pedagógusok körütekintése, vagy az iskolának felajánlott „juttatási támogatás” és a járulékos szolgáltatások köre határozta meg, azonban a választott tankönyvek bevétele elemzése rendre elmaradt. (Radó 2010, Kövesi 2012)

A 2011-ben megjelent nemzeti köznevelési törvény a tankönyvellátás felelősségét az állam feladatává tette, amely a tankönyvkiadás újraszabályozását indukálta. A 2013-ban megjelent szabályozók¹⁴⁵ a korábbi tankönyvi piac teljes átstrukturálását vonták maga után. A szabályozás értelmében az állami tankönyvfejlesztésért és kiadásért az Oktatáskutató és Fejlesztő Intézet, a tankönyvek engedélyezéséért és a tankönyvfejlesztési stratégia kialakításáért a Nemzeti Tankönyvtanács, míg az országos tankönyvterjesztésért a Könyvtárellátó Kiemelkedően Közhasznú Korlátolt Felelősségű Társaság a felelős. Ezzel kiépítésre került a hazai tankönyvkiadás és tankönyvfejlesztés állami felelősségének jogszabályi és intézményi kerete, amely 2014. januárjától lépett életbe.

A kutatás során alkalmazott mintavételezés körülményei, a vizsgálat korlátai

Kutatásunk harmadik módszereként a pályorientáció témában a rendszerváltozást követően megjelent tankönyvek elemzésére vállalkoztunk. Az adatbázis alapját az Áttekintés a pályorientáció témakörében megjelent bibliográfiáról 1998-2009 című kiadvány (OFI 2010) adja,¹⁴⁶ amelyet a Közoktatási illetve Köznevelési tankönyvjegyzék 2007/2008-as tanévtől elérhető adataival¹⁴⁷ egészítettünk ki. Az adatbázist tovább bővítettük az Országos Pedagógiai Könyvtár és Múzeumában található Nemzeti Tankönyvtár adataival, valamint az Országos Széchényi Könyvtár és a Fővárosi Szabó Ervin Könyvtárban található tankönyvekkel. Így kutatásunkba az 1990-2015 között pályorientáció témakörében megjelent 23 tankönyvet és munkafüzetet vontunk be. A kutatásban felhasznált tankönyvek jegyzékét a disszertáció 4. sz. melléklete tartalmazza.

Amint az a szakirodalmi áttekintésben is látható volt az elmúlt időszakban számos program, kezdeményezés történt, amelyek célja a pályorientációs tevékenység elfogadtatása, elterjesztése a köznevelés intézményeiben. Ennek kapcsán számos tananyag, kiadvány, publikáció született. Jelen kutatásunk tartalmi és technikai lehetőségei miatt vizsgálatunkba csak azokat a tananyagokat vontuk be, amelyek tananyagként, tankönyvként széles körben kipróbálásra és bevonásra kerültek. A projektjellegű, illetve kísérleti jellegű tananyagok így nem képezik kutatásunk tárgyát.

A pályorientációs tankönyvek sajátossága, hogy más tantárgyokhoz képest tartalma kevésbé kötött: a szerző tetszőleges tartalmat és felépítést választhat, hiszen a szabályozó köznevelési dokumentumok (NAT, kerettanterv) széles teret engednek a feldolgozandó témák körének. Ezért Dárdai (2002) által meghatározott összehasonlító tankönyvkutatás –amelyben a kutató egy meghatározott témakör ismertetésének összehasonlító elemzésére vállalkozik – ebben a témakörben nem, vagy csak nehezen megvalósítható. Ennek oka egyrészt a pályorientációs

¹⁴⁵ 2013. évi CCXXXII. törvény a nemzeti köznevelés tankönyvellátásáról és 501/2013. (XII. 29.) Korm. rendelet a nemzeti köznevelés tankönyvellátásáról szóló 2013. évi CCXXXII. törvény egyes rendelkezéseinek végrehajtásáról, valamint a tankönyvellátásban közreműködők kijelöléséről

¹⁴⁶ lsd. 2.2. fejezet

¹⁴⁷ A közoktatási tankönyvjegyzékek 2007/2008-as tanévtől 2015/2016-ös tanévre vonatkozó adatai kerültek az adatbázisba

tartalmak relatív széles meghatározásában, másrészt pedig a könyvek korcsoport és célcsoport-specifikációjában keresendő.

Kutatásunkban ezért a pályaorientáció témájában megjelent tankönyvek és munkafüzetek általános jellemzésén túl, mélyebb összehasonlító tankönyvelemzést a leginkább preferált korosztály, a szakiskola 9. osztálya számára szóló tankönyvekkel (5db) kapcsolatban végzünk.

A kutatás során alkalmazott tankönyvelemzési szempontok

A tankönyvelemzés a tartalomelemzés egy speciális területe. Tartalomelemzésnek nevezzük azt a kutatási eljárást, amely segítségével a szövegadatokból, olyan következtetések vonhatók le, amelyek nincsenek a közleményekben nyíltan kimondva, azonban a szöveg szerkezet, az elemek együttes előfordulása, valamint azok sajátosságai alapján feltárhatóak. (Dárdai 2002)

Mikk (2000) felosztása alapján a tankönyvértékelésnek 3 ágát különböztethetjük meg: ezek a kísérleti vizsgálat, a tankönyvanalízis és a szakértői véleményezés (tankönyvelemzés). Itt fontos definiálnunk azt, hogy míg a tankönyvanalízis a tankönyvek jellemzéséhez, összehasonlításához és értékeléséhez kvantitatív méréseket használ, addig az elemzés kvalitatív módon tárja fel a tankönyv sajátosságait.

Dárdai (2002) a tankönyvelemzés 4 fő pontját különbözteti meg, amelyek tartalmilag az alábbiakat foglalják magukba: szaktudományi szempont, pedagógiai-didaktikai szempont, nyelvi szempont, könyvészeti szempont. Kutatásunkban a tankönyvelemzéshez a Dárdai féle szempontokat figyelembe véve, helyenként mégis eltérve az alábbi elemzési szempontokat használtuk fel.

A *szaktudományi szempont* szerint vizsgáljuk a feldolgozni kívánt tananyag kiválasztását, annak prezentációját, strukturáltságát, illetve a tankönyv szemléletét és nyitottságát. Foglalkozunk a korszerűséggel, az általa közvetített értékekkel, valamint a tankönyv szövegezésében előforduló esetleges előítéletességgel.

A *pedagógiai-didaktikai szempontok* alapvetően kettős fókuszúak: tanulhatóság és taníthatóság alapján vizsgálható.

Tanulhatóság: a tankönyv használhatósága a diákok szempontjából igen lényeges. Az életkori sajátosságok megfelelőségén túl vizsgáljuk, hogy mennyire képes a tanulót motiválni, milyen tanulás-módszertani megoldásokat használ a tananyag, az illusztrációk, illetve a kérdések és feladatok mennyire támogatják a megértést.

Taníthatóság: érdemes a tankönyv megoldásait a pedagógusok szemszögéből is megvizsgálni. Ennek kapcsán vizsgáljuk a tankönyv szerkezetét, tartalmát, valamint tanítás-módszertani lehetőségeit

Nyelvi szempont alapján elemezzük a tankönyveket a nyelvhasználat tekintetében is: mennyire veszik figyelembe a vizsgált célcsoport már meglévő szókincsét, milyen az érzelmmel telítet konkrét képek és az intellektuális fogalmak aránya. Megvizsgáljuk, a nyelvhelyességet és a nyelvezetet, illetve külön foglalkozunk az alkalmazott kommunikációs stratégiával.¹⁴⁸

¹⁴⁸ A leggyakoribb kommunikációs stratégiák a következők: a) hagyományosan egyirányú, tankönyvszerűen közlő; b) Kétirányú, valódi kommunikációs stratégia; c) Kombinált és egyéb pedagógiai kommunikációs lehetőségek. (Karlovit 2001)

Könyvészeti szempont mentén vizsgáljuk a tankönyvek külső megjelenését, a kivitelezés (pl.: betűméret, betűtípus, szövegek tagolása) mennyire felel meg a választott célcsoport életkori sajátosságainak.

Úgy gondoljuk, hogy ezen szempontok elemzésén keresztül pontos képet kaphatunk a vizsgált időszak alatt született szakiskolások számára készült pályaeorientációs tankönyvek tartalmi és formai változásáról.

A szakiskolai tankönyvek sajátosságai

A kettőezres évek elején átfogó kutatás készült az akkor forgalomban lévő szakiskolai tankönyvekről. Minthogy kutatásunk fókuszában a szakiskolások számára készült tankönyvek elemzése áll, ezért fontosnak tartjuk a kutatás megállapításainak (Kojanitz 2003/a, b, c) rövid összefoglalását.

A kutatás alapvetően a szakiskolai tankönyvek analízisével elsősorban a tényszerűen ellenőrizhető jelenségeket, az egyes tankönyvekre jellemző belső arányokat kívánta feltárni. A statisztikai elemzésen túl azonban tartalmi elemek is vizsgálatra kerültek amelyek kiterjedtek többek között a tantervi célok megjelenésére a tananyag kiválasztásában, a tananyag szövegezésének komplikáltságára, az illusztrációk mennyiségének és funkciójának vizsgálatára, valamint a kérdések és a feladatok sokrétűségére és kiegyensúlyozottságára.

A vizsgálat eredményei nem találták meg az egyes tantárgyakhoz köthető tankönyvi pólusokat (nem volt minden szempont szerinti legjobb és legrosszabb tankönyv), mindegyik kiadványban voltak jól használható és kevésbé hatékony megoldások. Konklúzióként a szerző azt fogalmazta meg, hogy a vizsgált szakiskolai tankönyvek a korábbiakhoz képest kedvezőbb feltételeket teremtenek a tanulók közismereti képzéséhez, hozzáátve, hogy különösen az illusztrációk és a motiváló feladatok tekintetében érzékelhető előrelépés. Aggályként ugyanakkor megfogalmazta, hogy a tankönyvi szövegek érthetőségével még mindig jelentős problémák fedezhetőek fel.

A kutatás számunkra legfontosabb tapasztalata, hogy a tankönyvanalízis módszere segítségével végzett elemzések a vizsgált célcsoport számára készült könyvek esetében is sikeresen megvalósíthatóak, a feltárt különbségek a tankönyvek minőségi megítéléséhez nagyban hozzájárulhatnak.

Látható tehát, hogy a disszertáció empirikus fejezeteinek középpontjában a pályaeorientációval kapcsolatos információk állnak. Vizsgáljuk, hogy a diákok kihez/mihez fordulnak leginkább pályaválasztásukhoz szükséges információért (diákkutatás), hogy a pedagógusoknak mi a tapasztalata a köznevelésben megvalósuló gyakorlatból, és ők miben tudják támogatni a diákokat (pedagógus kutatás), valamint, hogy ebben a folyamatban milyen segítséget tudnak nyújtani a rendelkezésre álló pályaeorientációs tankönyvek (tankönyv kutatás). Meglátásunk szerint e három aspektusból történő vizsgálat képes felmérni a köznevelésben zajló pályaeorientációs folyamatok és tevékenységek információs forrását és tartalmát.

4. Eredmények

4.1. Pályaválasztási döntés előkészítéséhez kapcsolódó információforrások - Diákkutatás

A pályaválasztási döntés előkészítéséhez kapcsolódó információforrások megoszlását leginkább az információk címzettjei, a diákok tudják megítélni. Kutatásunk ezen részében egy 11 évet felölelő adatbázis adatainak elemzésére vállalkozunk, amely révén képet kaphatunk, hogy változott-e, ha igen mennyiben a pályaválasztáshoz köthető információforrások megoszlása az évek folyamán. Kutatásunkban kitérünk az életkori preferenciákon túl a területi különbségek és az iskolatípusonkénti eltérések feltárására is.

4.1.1. A minta összetétele

A kutatás mintáját 2003 és 2013 között 3975 db, a közoktatásban tanuló diákkal felvett kérdőív alkotja, amelyek közül 1849 db általános iskolás, 2126 db pedig középiskolás tanuló volt. A minta alapvetően 3 korcsoportra osztható: 1849 fő 7-8. osztályos, 247 fő 9-10. osztályos, 1879 fő pedig 11-13. osztályos tanuló. A középiskolás minta iskolatípus szerinti megoszlása: 65,43 % (1391 fő) gimnazista, 30,34 % (645 fő) szakközépiskolás, 4,23 % (90 fő) pedig szakiskolás tanuló.

A kérdőíves felvételek során összesen 83 iskola került bevonásra, amelynek területi eloszlását az 10. sz. táblázat mutatja.

Bevont iskolák száma/régió	általános iskola	középiskola	összesen
Dél- Alföld	3	2	5
Dél- Dunántúl	1	-	1
Észak-Alföld	1	2	3
Észak-Magyarország	28	1	29
Közép-Dunántúl	1	-	1
Közép-Magyarország	6	33	39
Nyugat-Dunántúl	1	4	5
összesen	41	42	83

10. sz. táblázat: A kérdőíves felvételek kapcsán bevont iskolák régiókénti megoszlása

A táblázat adataiból jól látható, hogy kutatásunkban közel ugyanannyi általános és középiskola szerepel, azonban elemszámot tekintve az általános iskolák között az Észak-Magyarországi Régió, a középiskolák között pedig a Közép-Magyarországi Régió felülreprezentált. Nem egyenletes a minta eloszlása, hiszen a Dél-Dunántúli és a Közép-Dunántúli Régióból mindössze 1-1 iskola diákjainak válasza került kutatásunk adatbázisába. A bevont iskolák ezek alapján így az ország keleti (37 db) és középső (39 db) részét képviselik leginkább. A nyugati országrészből csak 7 köznevelési intézet diákjainak válaszai alkotják kutatásunk adatbázisát. A minta elemszámát tekintve jelen tanulmányunkhoz a keleti országrészből 1690 db (42,5%), a középső országrészből 2050 db (51,6%), a nyugati országrészből pedig 235 db (12,2%) kérdőív került feldolgozásra.

A minta nemi megoszlása egyenletes képet mutat: a rendelkezésünkre álló adatok alapján a fiúk aránya 43, míg a lányoké 41 százalék. A minta 16 százalékánál (628 fő) az adat nem került feltüntetésre. A fiúk esetében a minta közel fele (48%) általános iskolás korú, negyedük gimnazista (26%), illetve szakközépiskolás (24%), mindössze 6 százalékuk (44 fő)

volt szakiskolás tanuló a kérdőív felvételekor. A lányok esetében is hasonló módon alakul a megkérdezettek nemi megoszlása iskolatípusonként: náluk is a minta fele (50%) általános iskolás megkérdezett. A középiskolás korosztályban azonban közöttük felülreprezentált a gimnáziumi tanuló (35%), 12 százalékuk szakközépiskolás és csak a minta 3 százaléka szakiskolás diák.

A minta összetételét elemezve, megállapíthatjuk, hogy kutatásunkba azok adatai kerültek, akiket leginkább érint a pálya, vagy iskolaválasztás, (7-8. osztály és 11-13. osztály) ezért érthetően számuk felülreprezentált (94%). A területi eloszlásról elmondható, hogy az - amint az a szakirodalmi áttekintésben is bemutatásra került – az Egyetem vonzáskörzete leginkább a Közép-Magyarországi, valamint az Észak-Magyarországi Régió. Így az adatok jelentős része (53, illetve 37 százalékuk) is ezekből a régiókból származnak.

A kérdőívek rögzítésére eltérő időpontokban, 2003 és 2013 között került sor. Az adatbázisból jelen kutatásba bevont kérdőívek elemszáma emiatt heterogén képet mutat. Átlagosan évente 200-400 kérdőív alkotja a mintát, ezek közül kivétel 2003, 2004, és 2013, ahol 100 körüli az elemszám, valamint 2010 és 2012 év, ahonnan 1041, illetve 683 kérdőív adatait vontuk be kutatásunkba. Az évenként eltérő elemszám nem teszi lehetővé az évenkénti összehasonlító elemzést, ezért jelen kutatásunkban az információforrások alakulásának tendenciáit kívánjuk kimutatni.

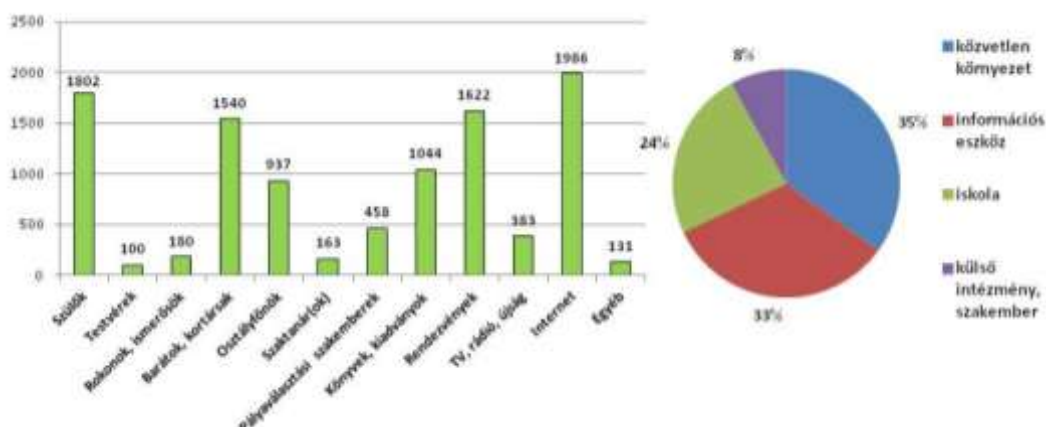
4.1.2. Az információszerzés forrásai

Az adatbázis kérdésbankja információszerzési forrásokkal kapcsolatban 19 féle válaszkategóriát tartalmaz. Az adatok könnyebb feldolgozása érdekében 4 főkategóriát alakítottunk ki, amelyek alapján a kategóriák az alábbi válaszokat tartalmazzák:

- A **közvetlen környezet** kategóriába azokat az információforrásokat soroltuk, amelyek a fiatalok számára a legkönnyebben elérhetőek. (pl.: szülő, család, rokon, barát, kortárs, ismerős)
- Az **iskola** kategóriához elsősorban azok az információforrások tartoznak, amelyekkel az iskolai környezetben találkozhat a diák. (pl.: osztályfőnök, egyéb pedagógus, iskolai nyílt nap, iskolalátogatás, pályaeorientációs óra, foglalkozás)
- Az **információs eszköz** kategóriába azokat az információforrásokat soroltuk, amelyek alapján a fiatal önállóan, külső személyes segítség nélkül képes tájékozódni a pályaválasztással kapcsolatos kérdésekről (pl.: könyv, egyéb pályaválasztási kiadvány, Internet, egyéb média, faliújság, szórólap)
- A **külső intézmény, szakember** pedig olyan az iskolától és a közvetlen környezettől független információforrás, amelyhez a diák pályaválasztással kapcsolatos kérdéseivel fordulni tud. (pl.: pályaválasztási szakember, választott pályán dolgozó egyéb felnőtt, FIT, pályaválasztási kiállítás, Educatio, nyári munka)

Ezen kategóriák mellett az eredmények ismertetés és értelmezése is egyszerűbb. A fejezetben ezért alapvetően ezen csoportosítás mentén történnek az elemzések.

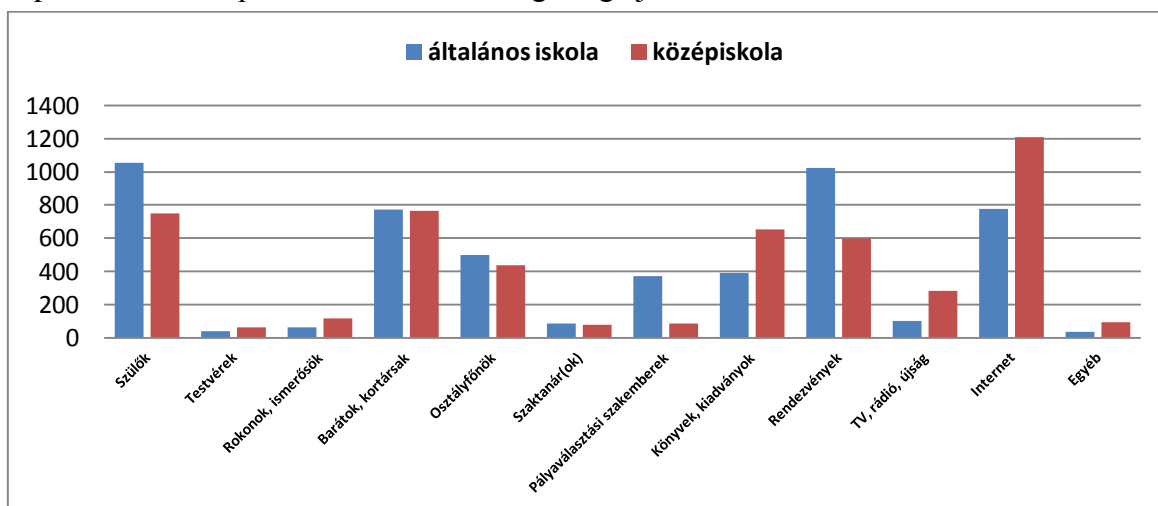
A következő, 4. ábrán a diákok pályaválasztási döntésük előkészítése során igénybe vett információforrásai összesítve kerülnek bemutatásra.

4. ábra (a/b): A diákok pályaválasztási döntésük előkészítése során igénybe vett információforrásainak megoszlása (N=10346)

Az ábra adataiból jól látható, az adatbázisban szereplő válaszok alapján a köznevelésben tanuló diákok leginkább a rendezvényeken (40,8%) és az Interneten (50%) gyűjtnek információt pályaválasztási döntésükhöz és a szülők (45,3%), illetve a barátok, kortársak (38,7%) véleményét kéri ki a témával kapcsolatban. Más médiumokat, mint a TV, rádió, újság információit kevesen (9,6%) használják, ahogy az is aránylag ritka (4,5%), hogy rokonokat, ismerősöket keressenek meg kérdéseikkel. Az egyéb információforrásokat (pl.: adott szakma gyakorlója, nyári munka, diák munka) a diákok 3,3 százaléka jelölte meg.

Amennyiben a források típusai alapján összegezzük a válaszokat, láthatjuk, hogy a vezető helyeken a közvetlen környezet és az információs eszközök állnak: 68 százalékból e két információforrásra támaszkodnak a diákok. A harmadik helyen az iskola szerepel, és csupán a válaszok 8 százaléka jelöl külső intézményt, szakembert. Mindezekről árnyaltabb képet kapunk, ha korcsoportos bontásban is megvizsgáljuk az adatokat.

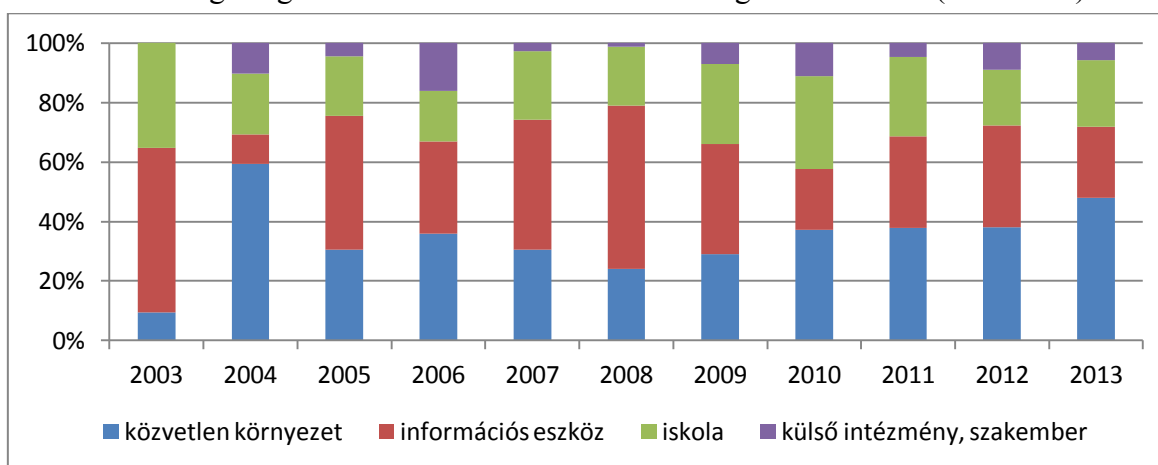

5. sz. ábra: Az információforrások megoszlása korcsoportos bontásban (N=5210, N=5136)

Az 5. sz. ábra. ábra adatait áttekintve láthatjuk, hogy alapvetően hasonló helyen és módon szerzik az információikat pálya, vagy iskolaválasztási döntéseikhez a fiatalok mindkét

korcsoportban. A kortársak, illetve a pedagógusok szerepe hasonló arányt mutat a két korosztályban, azonban az osztályfőnökök szerepe csökken (27 %-ról 20,6%-ra). A szakirodalommal összhangban megfigyelhető a család szerepének csökkenése az idősebb korosztályban (szülők szerepének aránya 57%-ról 35%-ra), amely befolyásolja a pályaválasztási szakemberek és rendezvények felkeresésének előfordulási arányát is. Mindemellett látható, hogy az idősebb korosztály az önálló információszerzési források felé mozdul: az Internet (42%-ról 57%-ra), a könyvek és különféle kiadványok szerepe nő (8-10 százalékkal), miközben a munka világával való ismerkedés kapcsán (egyéb kategória) is több információt tudnak szerezni. Ez azt mutatja, hogy a közvetlen környezet megőrizte szerepét.

Fontos megjegyeznünk ugyanakkor, hogy a fenti adatok több, mint 10 éves időintervallumot ölelnek fel, és 10 évvel ezelőtt az Internetnek és a könyveknek nem a mai megszokott szerepük volt. Érdekes csak a felsőoktatási felvételi tájékoztatóra gondolnunk, ami hosszú évekig nyomtatott formájában az egyetlen hiteles forrása volt a továbbtanulni szándékozó fiataloknak. Emiatt érdemes az információforrások megoszlását évenkénti bontásban is megvizsgálnunk a korábban ismertetett kategóriák mentén. (6. sz. ábra)

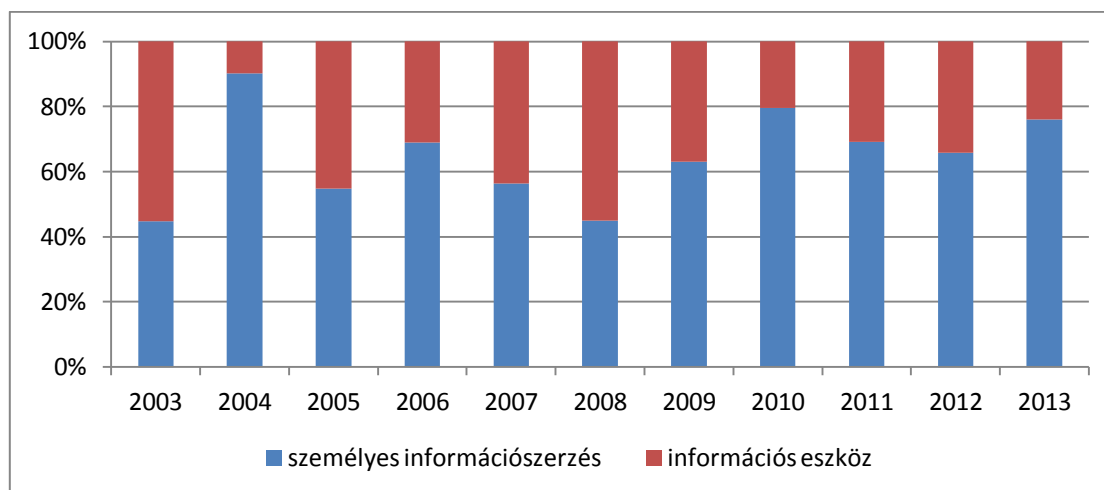
6. sz. ábra: A pályaválasztási döntést megalapozó folyamat információforrásainak megoszlása 2003-2013

Az információszerzés forrásaival kapcsolatban a vizsgált években nem állapítható meg egyértelműen beazonosítható tendenciaszerű változás. A közvetlen környezet, vagyis a család, barátok szerepe, állandó, biztos pontot jelent a fiatalok életében, amelynek jelentőségében az elmúlt években enyhe emelkedés tapasztalható (2008-ban 24 %, 2013-ban 47,9 % volt ez az arány).

Az iskola, mint információforrás szerepe is viszonylag állandó értéket mutat: aránya 17 és 35 % között mozog. Érdekes adatot figyelhetünk meg ugyanakkor, ha a külső intézményhez fordulás arányait vizsgáljuk. Relatíve alacsony, 1 és 10 % közötti arány jellemzi a külső intézményt, mint forrást 2006-ban azonban a válaszok 16,2 százaléka jelölte meg ezt a forrást. Ennek oka valószínűleg a bolognai folyamattal kapcsolatos bizonytalanság és információéhség, amelyhez a fiatalok inkább a külső, hiteles, szakmai forrást választottak.

Az információs eszközök aránya is elég változatos képet mutat: értéke 10 és 55 % között ingadozik, amelynek kiugró adatait a vizsgált években (2003, 2005, 2008) a középiskolások magas aránya magyarázhatja.

Az információs forrásokat csoportosíthatjuk az alapján is, hogy az adott csatorna igényel-e külső személy bevonását, azaz személyes kontaktuson alapuló információszerzést választ-e valaki. Ebbe a csoportba sorolhatjuk a közvetlen környezetet, a pedagógusokat és a külső szakembereket, míg a személyes kapcsolatot nem igénylő forrásokhoz zömmel az információs eszköz kategóriába tartozó információhordozókat (pl. internet, könyv, kiadvány). (7. ábra)

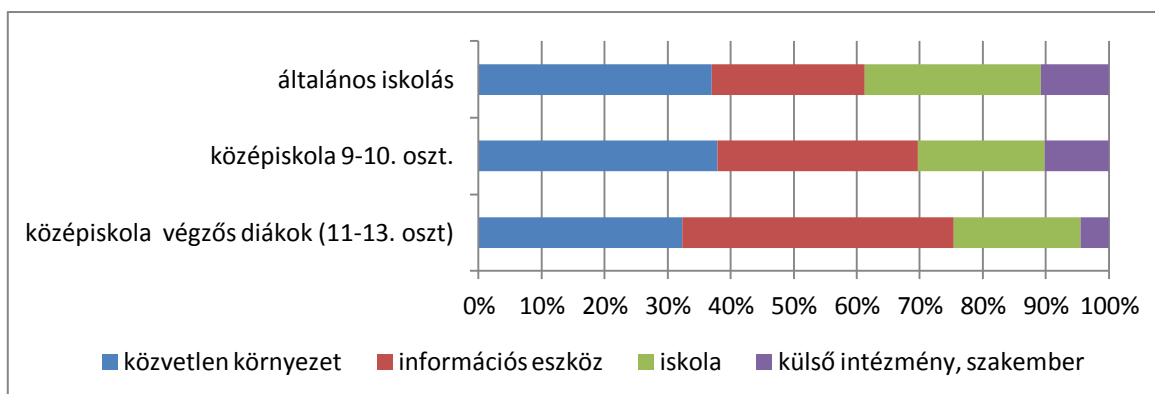
7. sz. ábra: Az információforrások használatának alakulása az információszerzés személyes jellege szerint

Annak ellenére, hogy az életkor előrehaladtával és az információhordozók fejlődésével megfigyelhető egyfajta tendencia az információs eszközök egyre nagyobb arányú igénybevétele felé, mégis az adatok azt mutatják, hogy a személyes információszerzés igényét nem képes pótolni. Sőt egyfajta emelkedés figyelhető meg az elmúlt 5 évben a személyes kapcsolaton alapuló források használata, felkeresése kapcsán, és ezzel párhuzamosan az eredmények arra világítanak rá, hogy ebben a folyamatban a család szerepe nő. A személyes kapcsolatot igénylő információszerzési módok között természetesen a közvetlen környezet a legmeghatározóbb (átlagosan 51,9 %), amelyet nem sokkal lemaradva követ az iskola (átlagosan 38,7%). A külső intézmény igénybevétele elenyésző, mindössze átlagosan 9,4 százalék.

Az ábrán látható adatok összetételét megvizsgálva megállapíthatjuk, hogy a mintában a 2004-es évben a vidéken élő fiatalok aránya a meghatározó, 2008-ban pedig a középiskolások száma kimagasló, (432 fő) négyszerese az általános iskolás-korú diákokénak (108 fő), így ezekből adódhatnak az eltérések.

4.1.3. Életkori különbségek

Amennyiben az adatok korcsoportonkénti vizsgálatát is elvégezzük, árnyaltabb képet kaphatunk a fiatalok információszerzési preferenciáiról. A 8. sz. ábrán az iskolai évfolyamok szerint láthatjuk a pályaválasztással, iskolaválasztással kapcsolatos információ-megoszlások alakulását.

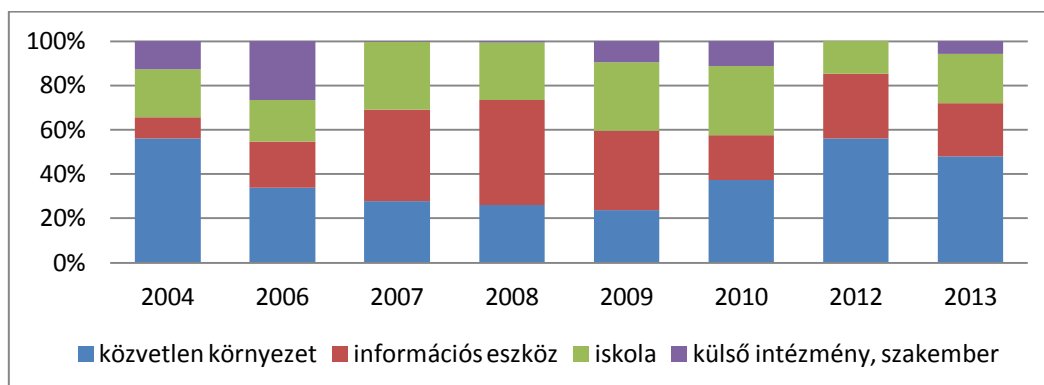

8. sz. ábra: A diákok pályaválasztási döntésük megalapozásához kapcsolódó információforrásainak megoszlása korcsoportonként (N= 10346)

Az ábra adatai alapján jól látható, hogy az életkor előrehaladtával eltolódás tapasztalható az önálló információszerzés irányában. Míg az általános iskolás korú diákok számára a közvetlen környezet (37 %) és ezen belül a család a legmeghatározóbb, addig a középiskolás végzős diákok az információs eszközöket (43%) preferálják leginkább, amelyben az Internet nyer kiemelt szerepet. Az iskola, mint információszerző hely, mindhárom korosztályban 20-28 százalék között mozog, természetesen legmeghatározóbb a 7-8. osztályosok között (28 %), míg a középiskolai évfolyamokon aránya mindössze 20 százalék.

Mindhárom korcsoportnál a külső intézményekhez való fordulás aránya a legalacsonyabb, azonban még az általános iskolások több, mint egytizede (11 %) és a középiskolások alsóbb évfolyamos diákjainak 10 százaléka keresi fel ezen szakembereket, szervezeteket információszerzés céljából, addig a végzős középiskolások mindössze 5 százaléka teszi ugyanezt. A tendenciát magyarázhatja az életkor előrehaladtával tapasztalható szülői és pedagógusi befolyás csökkenése, hiszen még a fiatalabb korosztályt könnyebb ilyen jellegű intézménybe elkísérni, addig az idősebbeket nehezebb ezekre a programokra rávenni a szabadidejük terhére.

Az *általános iskolás* korú válaszadók pálya-iskolaválasztáshoz kapcsolódó információforrásainak alakulását a 9. sz. ábra mutatja be.

9. sz. ábra: Általános iskolás korú diákok információforrásainak megoszlása az egyes években

Az ábra adatai alapján általános következtetést nem vonhatunk le: a különböző években más-más szereplők, források kerültek a diákok fókuszába. Amennyiben a személyes információszerzést és az információs eszközök arányát vizsgáljuk, azt láthatjuk, hogy a 2007-2009 közötti markáns jelenlét után az információs eszközök kissé háttérbe szorultak és a közvetlen környezet megerősödése látszik. Az iskola és a külső szervezet, szakember jelölése is igen változatos képet mutat, összefüggés, tendencia nem fedezhető fel. Az eredmények ezek alapján arra engednek következtetni, hogy nincsen rendszere a források használatának, inkább azok egyéni, ad hoc jellegű felkeresése, ismerete feltételezhető. Árnyaltabb képet a területről az adatok régiós megoszlása alapján kaphatunk (11. sz. táblázat).

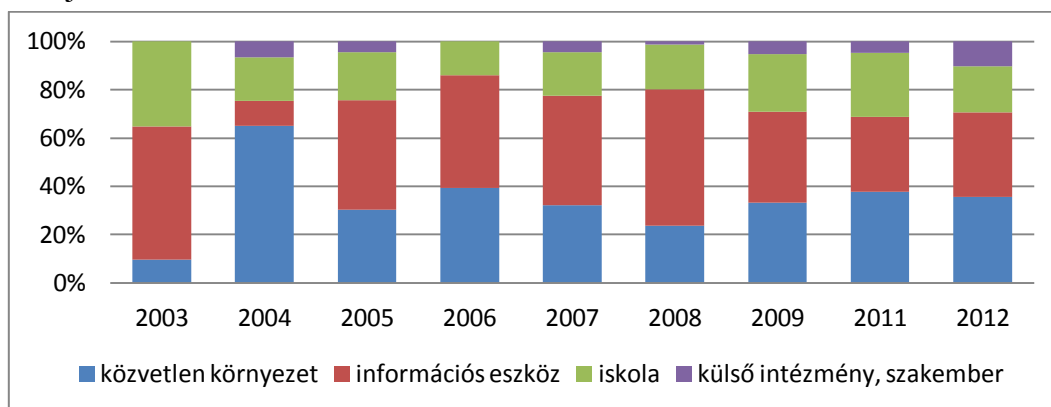
	közvetlen környezet	információs eszköz	iskola	külső intézmény, szakember
Dél- Alföld	41,1	13,4	19,9	25,6
Dél- Dunántúl	49,2	24,6	21,4	4,8
Észak-Alföld	48,0	22,0	21,0	9,0
Észak-Magyarország	36,6	23,0	29,4	11,0
Közép-Dunántúl	51,1	23,3	20,0	5,6
Közép-Magyarország	33,9	34,6	23,3	8,1
Nyugat-Dunántúl	33,7	19,4	42,6	4,3

11. sz. táblázat: Az általános iskolás korú diákok információforrásainak megoszlása regionális bontásban (%)

Az általános iskolások által preferált információforrások preferenciái között jelentős különbségeket tapasztalhatunk, amennyiben azokat regionális összefüggésben is megvizsgáljuk. A 4 kategóriában –hasonlóan az országos átlaghoz– a vezető szerepet a közvetlen környezet tölti be minden régióban, értéke 33,7% és 51,1 % között mozog. Ez alól csak a Közép-Magyarországi és a Nyugat-Dunántúli régió a kivétel, ahol a vezető kategória az információs eszközök (34,6%), illetve az iskola (42,6%). Még nagyobb differenciákat találhatunk az iskola, valamint a külső intézmény, szakember kategóriákban.

A táblázat adatait összegezve láthatjuk, hogy azokban a régiókban kap a közvetlen környezet kategória kiemelt szerepet, amely munkaerőpiaci és oktatási mutatói alapján inkább a rosszabbul teljesítők, vagy nehezebb helyzetben lévők között találhatóak, míg legkevésbé a leginkább jó gazdasági mutatókkal rendelkező régiókban (Közép-Magyarország, Nyugat-Dunántúl) élők támaszkodnak erre a forrásra. Érdekes ugyanakkor látnunk, hogy míg a Közép-Magyarországi régióban élők leginkább az információs eszközökre támaszkodnak, addig máshol az iskola (Észak-Magyarország, Nyugat-Dunántúl), vagy a külső intézmény, szakember kap jelentős szerepet. Ez utóbbira jó példa a Dél-Alföldi régió, ahol hosszú éveken keresztül rendszeresen működött fiatalokat támogató rendszer (lsd.epalya.hu), illetve az Észak-Magyarországi régió, ahol számos célzott program valósult meg az elmúlt években. Az iskolai szerepvállalás alakulása is igen sokatmondó: a legrosszabb és a legjobb mutatóval rendelkező régiók között találunk példát a magas jelölésre. Ez a hátrányos régiók között egyrészt mutathatja az információforrások szűköségét, másrészt pedig a pályaeorientációs programok régiós jelenlétét, amelyek a hátránykezelés eszközeként is megjelenhetnek (lsd. Arany János programok).

A 9-13. évfolyamos kitöltők információforrás-megoszlás alakulásának éves bontását a 10. sz. ábra mutatja be.

10. sz. ábra: A középiskolás tanulók információforrásainak megoszlása éves bontásban (N=2126)

A középiskolás fiatalok esetében a jól látható az információs eszközök hangsúlyos szerepe az információforrások között. Az általános iskolai mintához hasonlóan szintén elég változatos kép tárul elénk a különböző évek vonatkozásában, amelyben egyedül a külső intézményhez, szakemberhez való fordulás arányában láthatunk emelkedő tendenciát.

A középiskolás diákok információforrás használatának gyakorlatáról pontosabb képet kaphatunk, ha megvizsgáljuk azokat iskolatípus szerint is. (12. sz. táblázat)

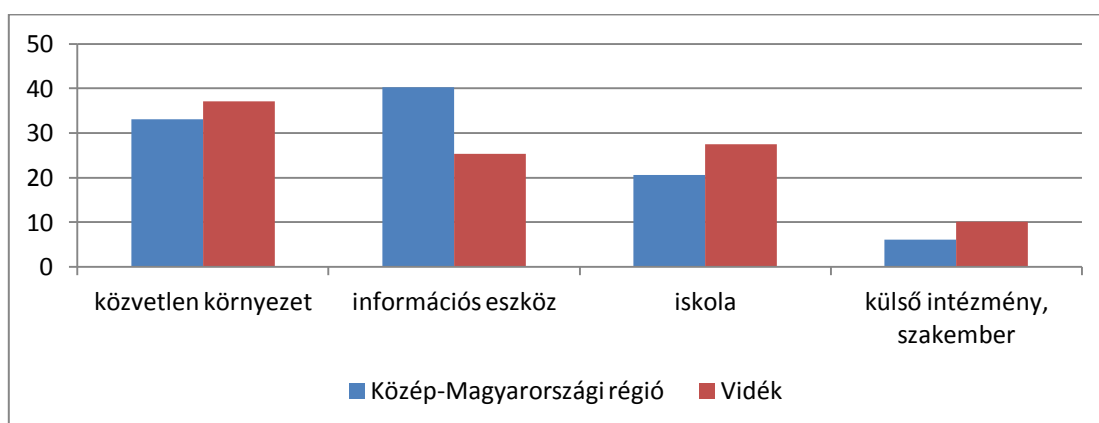
	közvetlen környezet	információs eszköz	iskola	külső intézmény, szakember
szakiskola	38,24	48,24	13,53	0,00
szakközépiskola	32,75	39,63	22,00	5,63
gimnázium	32,82	42,20	19,74	5,25

12. sz. táblázat: Középiskolás diákok információforrásainak megoszlása iskolatípusonként (%)

A táblázat alapján látható, hogy a középiskolások által preferált információforrások között vezető helyen áll az információs eszköz kategória. A szakirodalommal egybecseng az a tendencia is, hogy ezzel párhuzamosan csökken a közvetlen környezet és ezáltal a család szerepe is. Elgondolkodtató ugyanakkor, hogy az iskolához és a külső intézményhez, szakemberhez fordulás leginkább a szakközépiskolás és a gimnazista fiatalokra jellemző, miközben az információra, segítségre leginkább rászoruló szakiskolás fiatalok számára ezen források használata nem, vagy alig jellemző. Ők forrásként leginkább a közvetlen környezetre és az információs eszközökre támaszkodna döntésükkor, felmerül ugyanakkor a kérdés, hogy a környezetük és önmaguk mennyire felkészültek arra, hogy az adekvát döntéshez szükséges információkat megszerezzék, feldolgozzák és sikeresen építsék bele karrier- és életútjukba.

4.1.4. Területi különbségek

Az információs források használatát nagyban befolyásolják azok elérhetősége is. Budapesten és a Közép-Magyarországi Régióban jóval több lehetősége van a fiatalnak a különböző személyes kontaktuson alapuló információforrásokat igénybe venni, mint vidéki társaiknak.

11. sz. ábra: Pályaválasztási döntés megalapozásához kapcsolódó információszerzési források megoszlásának területi különbségei

Az információhoz való hozzájutás területi lehetőségei is meghatározóak a pályaválasztási döntés megalapozásához kapcsolódó információs források megválasztásában. A 11. sz. ábra adatai alapján jól látható, hogy annak ellenére, hogy a Közép-Magyarországi Régióban több lehetőség adódik a személyes kapcsolatteremtésre, és így az információszerzésre, a diákok mégis az információs eszközöket választják kérdéseik megválaszolásához (40,26%). Ezzel

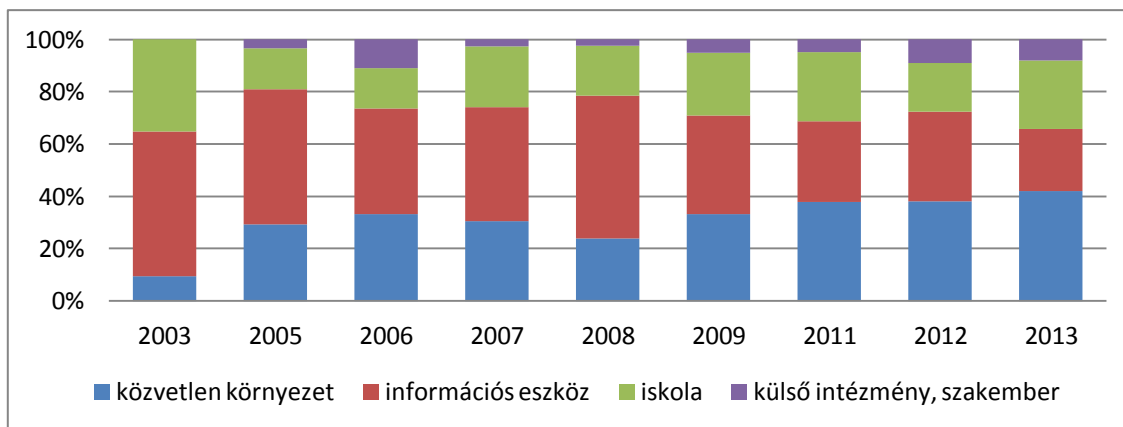
párhuzamosan a vidéki tanulók – noha a távolságok és a közlekedés miatt kevesebb lehetőségük van ezekre - a személyes kontaktuson alapuló információszerzést preferálják (74,6%). A pályaválasztással kapcsolatban ők nem csupán a közvetlen környezetükből szerezhető információkra támaszkodnak többet a központi területen tanuló társaikhoz képest, de az iskolát, mint információforrást is nagyobb arányban veszik igénybe (37, illetve 27,5 %). Külső intézmény, szervezet igénybevétele kapcsán is fennáll a különbség, az eltérés 4 százalékos.

		közvetlen környezet	információs eszköz	iskola	külső intézmény, szakember
Közép-Magyarországi régió	általános	33,90	34,65	23,35	8,10
	középiskola	32,88	41,47	20,05	5,60
Vidék	általános	37,69	22,03	28,86	11,42
	középiskola	33,55	43,66	20,10	2,69

13. sz. táblázat: Pályaválasztási döntés megalapozásához kapcsolódó információszerzési források területi megoszlása korcsoportonként (%)

A kérdést korcsoportonként is megvizsgálva (13. sz. táblázat), azt tapasztalhatjuk az általános iskolások körében, hogy a vidéken élő diákok arányaiban 3,79 %-kal több információt szereznek be pályaválasztási döntésükhöz közvetlen környezetükből, mint a közép-magyarországi régióban lakó társaik. Ugyanez a különbség a középiskolásoknál alig 0,67 százalékos. Az információs eszközök használatát tekintve is inkább az általános iskolások válaszaiban találhatunk nagyobb különbséget: míg Budapesten és Pest megyében közel 35 százalékuk használja pályaválasztási információszerzésre, addig a vidéki iskolák diákjainak alig 22 százaléka. Ez a különbség a középiskolások között mindössze 2,19 százalékos, amelynek aránya a nem a központi régióban tanuló diákok között magasabb. Az iskola, mint információforrás területi különbségeit vizsgálva a középiskolások között nem találhatunk lényeges különbséget, azonban az általános iskolásoknál az eltérés közel 5 %. A külső intézmények, szakemberek arányában pedig mindkét korcsoportban 3 százalékos körüli az eltérés.

A rendelkezésre álló adatok nem teszik lehetővé az egész országra vonatkozó területi különbségek feltérképezését, azonban érdemes lehet egy-egy területi egységet megvizsgálni a pályaválasztási információs források alakulása kapcsán. Esetünkben egyetlen ilyen területi egység a *Közép-Magyarországi Régió*, amelynek mennyiségi és minőségi mutatói elégségesnek bizonyulnak ahhoz, hogy a területi tendenciákat feltérképezzük.

12. sz. ábra: A pályaválasztási döntést megalapozó folyamathoz kapcsolódó információszerzési források alakulása a Közép-Magyarországi Régióban (2003-2013) N=5293

A Közép-Magyarországi Régióban a megkérdezett diákok válaszai alapján (12. sz. ábra) a pályaválasztási döntést megalapozó folyamathoz kapcsolódó információszerzési források az országos minta arányait mutatják. Érdekes módon azonban - habár a régióban lakó tanulók információs eszközökkel kapcsolatos preferenciája közel 15 százalékkal magasabb vidéki társaikéhoz képest-, enyhe csökkenő tendencia mutatkozik a 2009-2013-as években azok használatában a pályaválasztási döntéshez kapcsolódó információforrásként. Érdemes ugyanakkor megjegyezni, hogy a legfrissebb kutatások (MKIK 2014, 2015) az internet előretörését jelzik a diákok között, akiknek 94-95 százaléka használja már pályaválasztási-iskolaválasztási döntéseinek meghozatalához. Ezzel párhuzamosan ugyanakkor mérsékelt emelkedést figyelhetünk meg a közvetlen környezet, mint információforrás arányaiban. Úgy tűnik, hogy e két információforrás használatának aránya az elmúlt években megcserélődött. Az iskola, mint információforrás standard értéket képvisel: aránya 15 és 26 százalék között mozog (kivéve 2003-as évet, mikor 35%). A régióban lakó diákok legkevésbé a külső intézmények, személyek szolgáltatásait használják pályaválasztási döntéseikben, enyhébb emelkedések az oktatási rendszer (2006), vagy a jogszabályi változások (2012, 2013) kapcsán tapasztalhatunk.

Amennyiben az adatokat iskolatípusonként is megvizsgáljuk, árnyaltabb képet kaphatunk. (14. sz. táblázat)

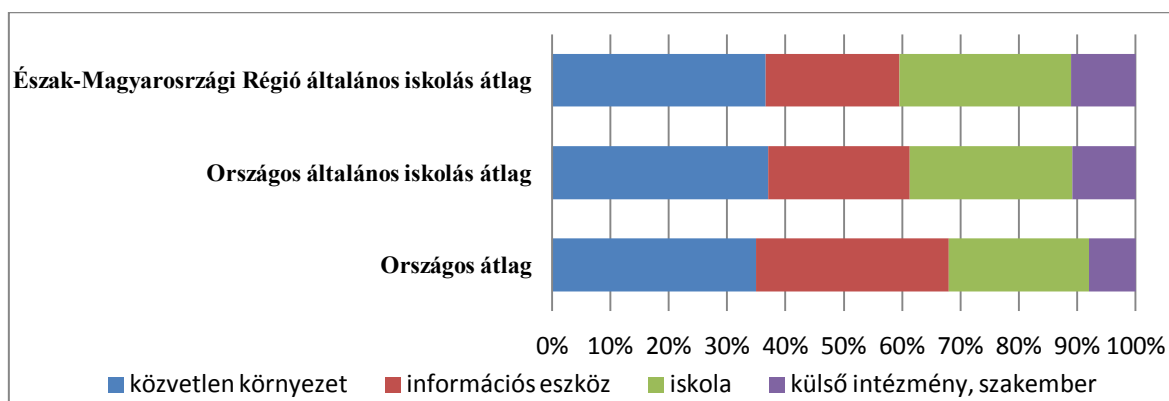
	közvetlen környezet	információs eszköz	iskola	külső intézmény, szakember
általános iskola	33,9	34,6	23,3	8,1
szakiskola	38,2	48,2	13,5	0,0
szakközépiskola	29,6	39,7	23,4	7,3
gimnázium	33,4	41,5	19,6	5,5

14. sz. táblázat: A Közép-Magyarországi régióban tanuló diákok információforrásainak megoszlása iskolatípusonként (%)

A Közép-Magyarországi régióban a vezető információforrás kategória az információs eszközöké. Erre a forrásra arányaiban leginkább a szakiskolások támaszkodnak, legkevésbé pedig az általános iskolások. Természetesen meghatározó a közvetlen környezet kategóriába tartozó válaszok aránya is, az országos átlaghoz hasonlóan pedig ezt az iskola, majd a külső

intézmény, szakember kategória követi. A megkérdezettek közül az általános iskolás korú diákok azok, akik viszonylag kiegyenlítetten mind a 4 kategóriába tartozó forrásra támaszkodnak, legkevésbé ez a szakiskolásokra jellemző. A táblázat adataiból jól látható, hogy külső szervezet, szakembert leginkább az általános iskolai és a szakközépiskolások veszik igénybe, miközben a megkérdezett szakiskolások itt sem használják ezt a lehetőséget, információs forrást.

Mint ahogy az általános iskolások között felülreprezentált az *Észak-Magyarországi Régióból* származó adat (lsd. 10. sz. táblázat) érdemes a régió sajátosságait ennek tükrében vizsgálni.

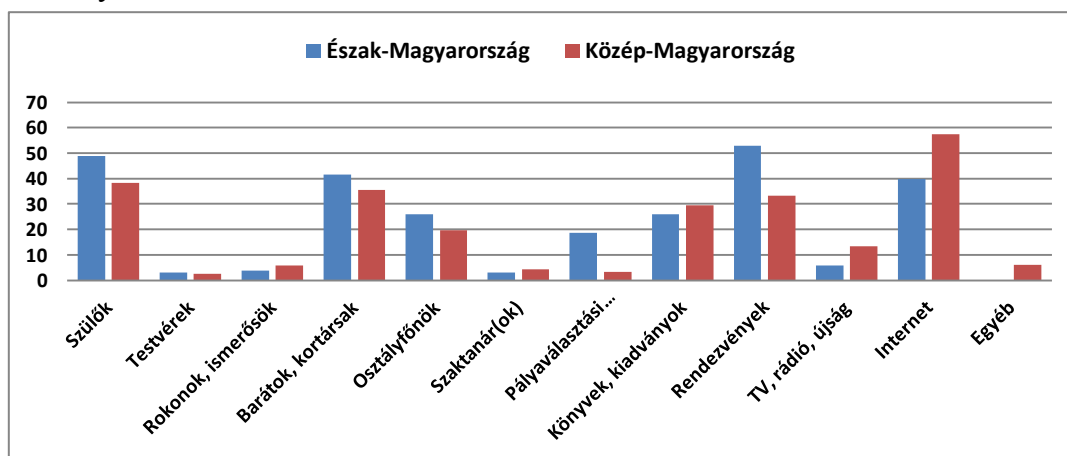
13. sz. ábra: Az Észak-Magyarországi Régióban tanuló általános iskolás diákok pályaválasztási döntését megalapozó folyamathoz kapcsolódó információforrásainak megoszlása az országos átlaghoz viszonyítva (2003-2013)

A 13. sz. ábra adataiból is jól látható, az Észak-Magyarországi Régióban tanuló általános iskolások információszerzési szokásának megoszlása az országos tendenciát követi. A 7-8. osztályos fiatalok - az országos korosztályi mintához hasonlóan – pályaválasztási döntést megalapozó folyamathoz kapcsolódó információikat elsődlegesen közvetlen környezetükből szerzik be (36,56%). Azonban az országos általános iskolás minta adataihoz képest a térségben lakó diákok kisebb arányban (22,96 %) hagyatkoznak az információs eszközökre, mint hasonló korú társaik. Ugyanakkor ezen diákok többet támaszkodnak (29,45%) az országos átlaghoz képest a tanáraik és az iskola által nyújtott információkra, és a külső intézmények, szakemberek szolgáltatásait is nagyobb arányban (11,04%) veszik igénybe. Ez jórészt a területi elhelyezkedés sajátosságaiból, valamint a támogató intézményhálózat kiépítettségéből adódhat.

Az információszerzés módját tekintve szintén eltérést tapasztalhatunk az országos átlaghoz képest. Míg a teljes általános iskolás mintában közel 75 % preferálja a személyes információszerzést, addig a vizsgált területen ez az arány közel 77 százalék. Így míg az országos átlagban közel 33 százalékos az információs eszközök használata, addig itt 10 százalékkal kevesebb, mindössze 22,96 százalék. Az eltérést magyarázhatja az Észak-Magyarországi régió a magyar átlagtól rosszabb infrastrukturális és gazdasági helyzete, valamint a hátrányos helyzetű diákok magas aránya.

A rendelkezésre álló adatok alapján érdemes a két elemzett régió adatait egymással összevetni. A két régió összehasonlító elemzése azért is adekvát, hiszen gazdasági és fejlettségi szintjében rendkívül különbözőek: míg a Közép-Magyarországi régió hazánk legfejlettebb régiókhöz tartozik, miközben az Észak-Magyarországi terület az egyik legkevésbé jó gazdasági és oktatási mutatókkal rendelkezik. Ahogyan ezt korábban jeleztük, az északi régióban inkább az általános iskolák vannak többségben, miközben a Budapestet és

Pest megyét magába foglaló területről származó adatokban minden korcsoport megtalálható. A két régió összetételéről fontos még megjegyeznünk, hogy míg a Közép-Magyarországi régióban főként (95%) fővárosi és városi iskolák kerültek, addig az északi területről származó iskolák kétharmada (64%) városi, és 36 százaléka pedig nagyközségi, vagy községi tanintézmény.

14. sz. ábra: A diákok információforrásainak megoszlása az Észak- Magyarországi és a Közép-Magyarországi régióban (%) (N=1474, N=2125)

A 14. sz. ábra adatai alapján megállapíthatjuk, jelentős különbségek fedezhetőek fel a két területről származó diákok pályaválasztáshoz, iskolaválasztáshoz kapcsolódó információforrásaiban. Így míg az Észak-Magyarországi tanulók döntéseikhez leginkább a szülőkre, valamint a barátokra, kortársakra támaszkodnak, illetve a rendezvényeket választják információszerezés érdekében, addig a Közép-Magyarországi iskolában tanuló diákok az Internetet preferálják elsődlegesen. Természetesen a központi régióban is igen jellemző a szülők, illetve a barátok, kortársak szerepe, ugyanakkor ők azok, akik a különféle egyéb lehetőségek kapcsán (pl.: nyári, vagy diákmunka) egyéb szereplőket, forrásokat is meg tudnak keresni a felmerülő kérdéseikkel kapcsolatban. Így ezek alapján megállapíthatjuk, hogy az Észak-Magyarországi régióban a diákok egyértelműen – a távolságok és az utazási problémák ellenére is- a személyes információforrásokat preferálják, miközben a Közép-Magyarországi régióban habár ott is a személyes információforrások vannak többségben, jóval nagyobb arányban használják az információs eszközöket, mint az ország északi területén élő társaik. Eszerint az információforrások használatában megállapíthatjuk, hogy regionális szinten is eltérések vannak.

Diákkutatásunkban a köznevelésben tanuló diákok pályaválasztási döntésükhöz kapcsolódó információforrás használatának változásait vizsgáltuk egy 11 évet felölelő kérdőíves adatbázis kumulált adatai alapján. Összegzésként megállapíthatjuk, hogy a fiatalok elsődleges információikat a közvetlen környezetükből szerzik, így pályaválasztásukra a legnagyobb befolyással leginkább a család és a kortársak vannak, de jelentős az információs eszközök használata is. Az iskola, mint információforrás csupán harmadikként szerepel, a lista végén pedig a külső intézmények, személyek információ-szolgáltatásai állnak. A felsőbb évfolyamokon - talán az életkori sajátosságokból adódóan is- megfigyelhető egyfajta eltolódás az információs eszközök használatának felé, míg az általános iskolások inkább családjukra, vagy tanáraikra hallgatnak iskola- vagy pályaválasztásukkor. Ezen a téren területi különbségek is felfedezhetőek: míg a Közép-Magyarországi Régió diákjai nagyobb arányban az információs eszközökre támaszkodnak, addig a vidéki tanulók egyértelműen a személyes kapcsolaton alapuló információszerezési módokat helyezik előtérbe.

Az eredmények rámutatnak, hogy a számos lehetőség között az iskola, mint pályaválasztási információszerzési forrás relatív standard arányt képvisel. A források között azt biztosítja, hogy családi, társadalmi háttértől függetlenül mindenki megkapja a pályaválasztási döntéshez szükséges legalapvetőbb információkat. Az azonban, hogy a köznevelési intézmény mennyire képes kielégíteni a diákok pályaválasztással kapcsolatos információéhségét, és hogy ennek függvényében mennyire fordulnak más információs forrás, vagy segítő személy felé, leginkább az iskola vezetésétől és nem utolsó sorban a pedagógus területtel kapcsolatos információs szintjétől és hozzáállásától függ.

4.2. Pedagógusok és a pályaeorientáció - Pedagóguskutatás

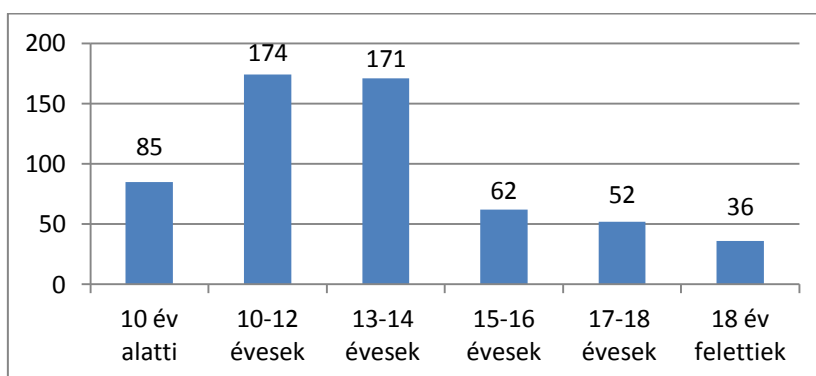
A köznevelésben megvalósuló pályaeorientáció jelenlegi megítélését és az ott alkalmazott módszerek, tevékenységek megvalósulását leginkább a pedagógusok látják át. Empirikus kutatásunk második módszereként ezért a tanárok kérdőíves vizsgálatára vállalkoztunk, amelynek eredményeként betekintést nyerhettünk a pályaválasztásra felkészítő folyamat iskolai gyakorlatába. A következőkben a 2013 őszén megvalósult pedagógus kutatás eredményei kerülnek bemutatásra.

4.2.1. A minta összetétele

A pedagógus kutatás alapját a Klebelsberg Intézményfenntartó Központ 198 tankerület vezetőjéhez elektronikus formában eljuttatott kérdőívek eredményei adják, amelyet továbbítottak a hozzájuk tartozó pedagógusoknak. A kérdőívek felvételére 2013 őszén került sor. Kérdőívünket 530 fő töltötte ki, azonban a válaszok ellenőrzése után 266 kérdőív nem volt értékelhető, így kutatásunk mintáját 264 fő alkotja, amelynek 86 százaléka nő.

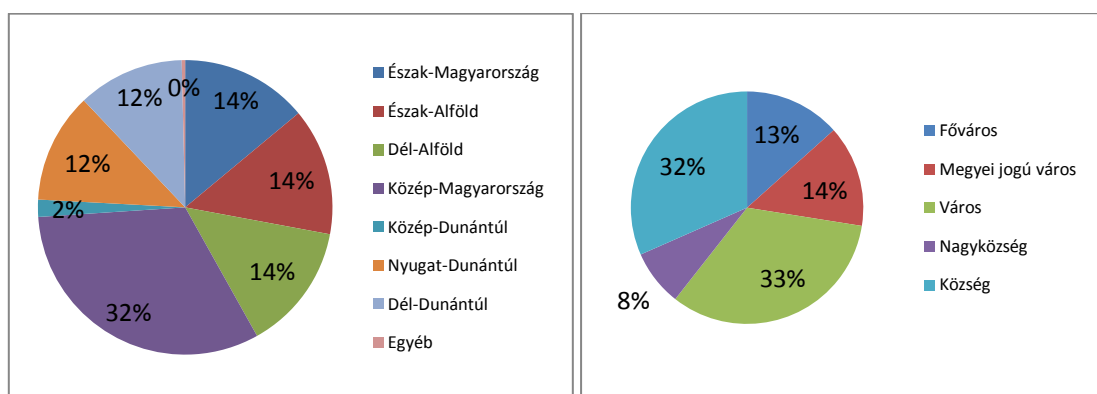
A mintában szereplő pedagógusok átlagosan 24 és fél éve vannak a pályán ($\pm 9,1$), a válaszadók 60 százaléka 25 évnél régebben tanít, közel 12 százalékuk pedig több, mint 35 éve. A kitöltők 7 százaléka 10 éve sem pedagógus, közülük 10 fő 5 éven belül kezdte a munkáját.

A mintában szereplő pedagógusok 80 százaléka (212 fő) általános iskolában tanít, 52 fő pedig középiskolában: közülük 10 fő szakiskolában, 16 fő szakközépiskolában, 28 fő pedig gimnáziumban oktat. Töbzcélú intézményben 13 fő, egyéb köznevelési intézményben (pl.: kollégium, pedagógiai intézet, tankerület, EGYMI) 14 fő dolgozik. A minta összetételéből látható, hogy több pedagógus több típusú köznevelési intézményben vállal munkát. Amennyiben megvizsgáljuk a minta összetételét, láthatjuk, hogy az általános iskolákban dolgozók esetében a válaszadók 75 százaléka 20 évnél több munkatapasztalattal rendelkezik. (Lsd. 7/1. melléklet) Ezzel szemben a gimnáziumban oktató tanárok között többségben a frissen végzett, vagy kevesebb tapasztalattal rendelkező munkatársak vannak (7/2. melléklet). A szakiskolákból, szakközépiskolákból és a töbzcélú intézményekben oktató pedagógusok legtöbbször 21-30 év közötti munkatapasztalattal rendelkeznek.

15. sz. ábra: A felmérésben résztvevő pedagógusok által oktatott diákok életkori megoszlása (N=580)

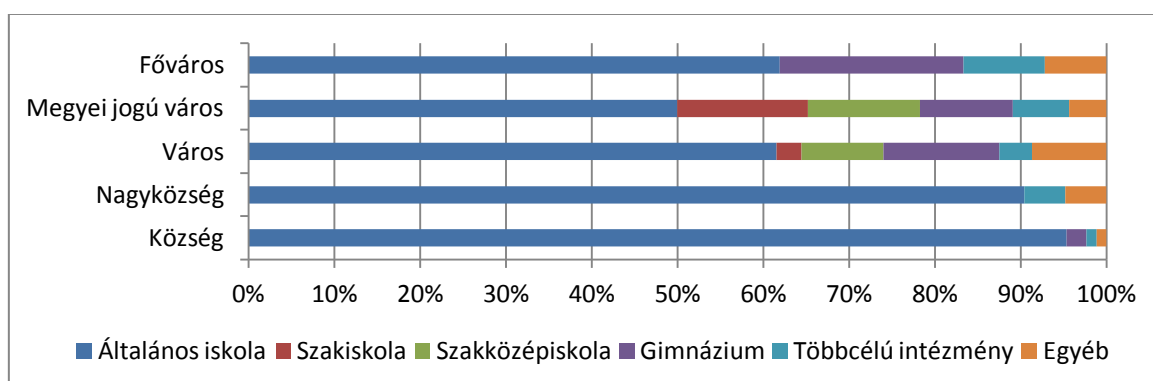
A kérdőívet kitöltők között (15.sz. ábra) felülreprezentált az általános iskolás korúakkal foglalkozók aránya (74 %), közülük 171 fő (65%) az iskolaválasztási döntés előtt álló 7-8. osztályos diákokat (is) oktat. Középiskolásokkal, vagy idősebb korcsoporttal a válaszadó pedagógusok 20 százaléka foglalkozik. Amennyiben a középiskolában dolgozókat iskolatípusonként vizsgáljuk láthatjuk, hogy a minta 43 százaléka gimnáziumban tanít, 26 százalék szakközépiskolában, 17 % szakiskolában 14 % pedig többcélú intézményben. A vizsgált minta 13,6 százaléka felnőttek oktatásában (is) részt vesz, ahol a szakképzésben résztvevők aránya már közel 50 százalék.

16. a/b. ábra: A mintában szereplő pedagógusok munkahelyének regionális és településnagyság szerinti megoszlása (N=264)

Munkahelyük területi elhelyezkedését tekintve (16/a,b. ábra) a mintában szereplő pedagógusok 32 százaléka (85 fő) a Közép-Magyarországi Régióban dolgozik. Azonos arányban (14-14%) érkezett kitöltés az észak-magyarországi, az észak-alföldi és a dél-alföldi régiókból, illetve Nyugat-Dunántúlról és Dél-Dunántúlról (12-12%). Legkevesebb kitöltés a közép-dunántúli régióból (5 fő) van. Az egyéb kategóriába a Kelet-Magyarország megjelölés került. Területi eloszlást tekintve a minta 32 százaléka Közép-Magyarország, 42 százaléka Kelet-Magyarország, 26 százaléka pedig Nyugat-Magyarországról származik.

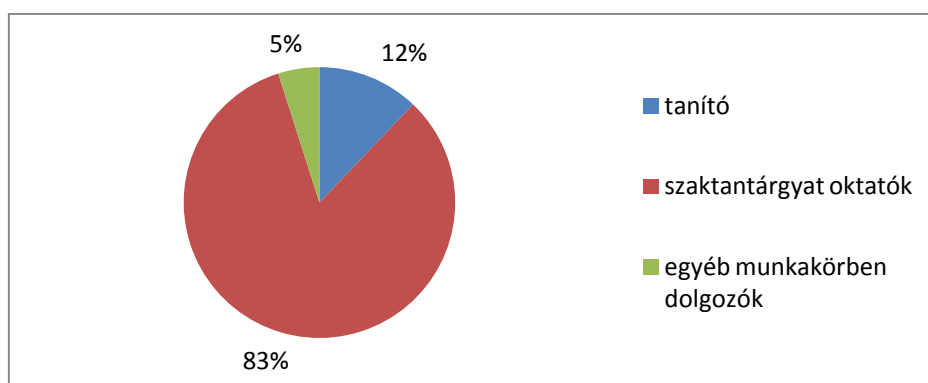
A kérdőívet közel ugyanannyi fővárosi pedagógus (36 fő) töltötte ki, mint megyei jogú városban dolgozó (38 fő). Egyéb városban 89 fő, községben 21 fő, nagyközségi köznevelési intézményben 85 fő végzi pedagógusi munkáját.

17. ábra: A mintában szereplő pedagógusok iskoláinak településnagyság és iskolatípus szerinti megoszlása (%)

Ha megvizsgáljuk, hogy az egyes településtípusokon dolgozó pedagógusok mely iskolatípusban tanítanak (17. sz. ábra), láthatjuk, hogy a község és nagyközségi kitöltők között felülreprezentáltak az általános iskolában tevékenykedő tanárok száma. A megkérdezettek közül 14 fő tanít városi gimnáziumban, míg fővárosiban csupán 9 fő. A szakképző intézményekben oktató tanárok a városi képzőintézményekből képviseltették magukat: szakközépiskolában megyei jogú városban 6, városban 10 fő, míg szakiskolában 7 fő, illetve 3 fő pedagógus tanít.

A minta összetételéből is adódik, hogy a pedagógusok általában 2, de sokszor 3-4 korcsoportot is tanítanak. Emiatt az általuk tanított tantárgyak megoszlása is elég változatos képet mutat. A 264 válaszadó összesen 50 féle választ adott erre a nyitott kérdésre, amelyből konkrét tantárgyi megjelölés 42 db volt.

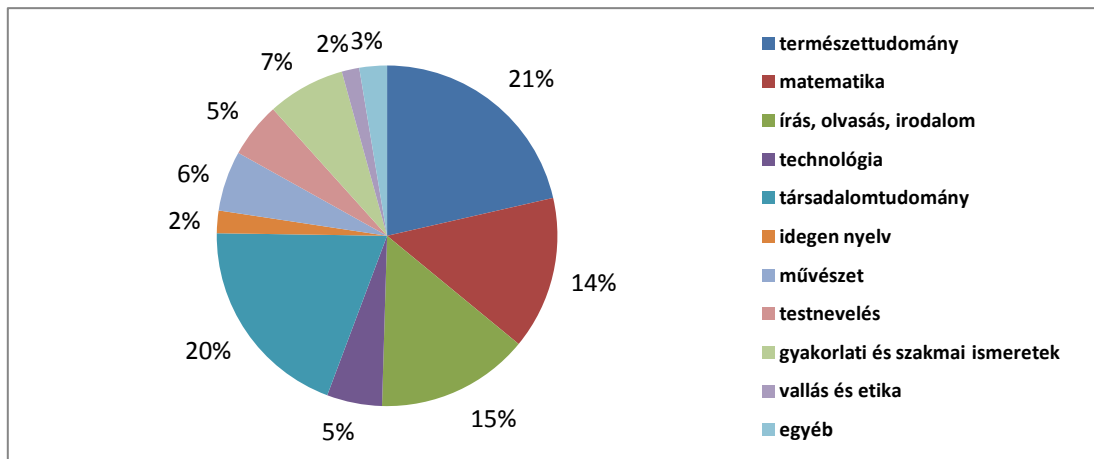

18. sz. ábra: A válaszadók megoszlása az általuk oktatott tantárgyak szerint (%) (N=396)

A válaszadó pedagógusok több mint 10 százaléka (18. sz. ábra) tanítóként dolgozik, egyéb munkakörben a megkérdezettek 5 százaléka. Ez utóbbi kategóriába a napközis pedagógusok (3 fő), a szociálpedagógus (1 fő), a kollégiumi nevelő (1 fő), valamint a könyvtáros (1 fő) tartoznak. Egy fő bevallása szerint változó, hogy milyen tantárgyat tanít (válaszai alapján minden korosztályban érintett), 6 fő pedig semmit nem tanít. A válaszadók 83 százaléka (219 fő) különféle szaktárgyakat oktat: az általuk megjelölt 396 válasz alapján fejenként átlagban 1,8 féle tantárgyban érdekeltek.

A tantárgyak csoportosítására számos lehetőség áll rendelkezésünkre, jelen kutatásban Sági (2012) felosztását alkalmazzuk, aki a TALIS 2009-es kutatása¹⁴⁹ alapján alakította ki tantárgycsoportjait. (19.sz. ábra)

¹⁴⁹ Az OECD tanárvizsgálata, amelyben 23 ország (köztük Magyarország) vett részt, az adatfelvétel 2008-ban történt.

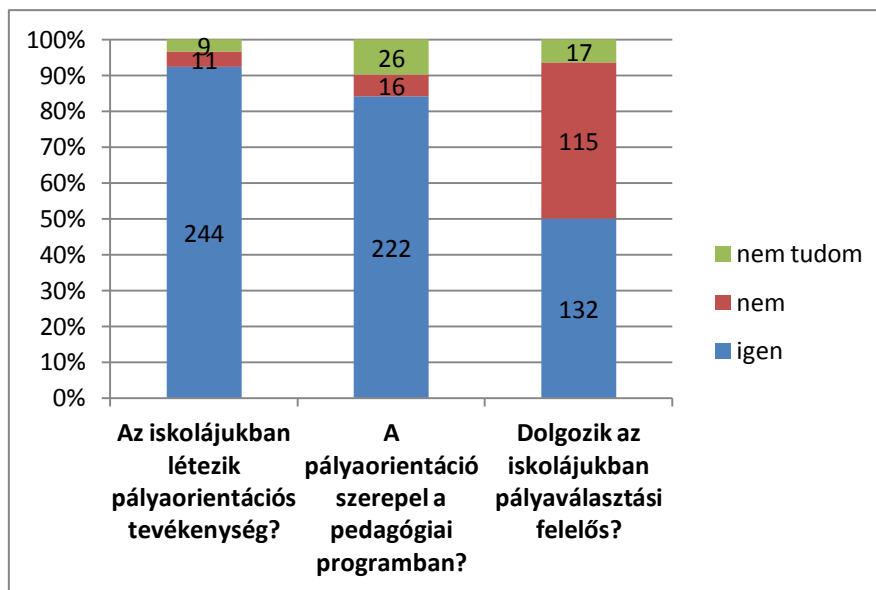

19. sz. ábra: A vizsgálatban résztvevő pedagógusok által oktatott tantárgyak megoszlása (jelölések száma, N=396)

Sági (2012) által alkalmazott felosztásban összesen 11 tantárgycsoportot különböztethetünk meg. Amennyiben ezeket a tantárgycsoportokat tovább rendszerezzük, láthatjuk, hogy a jelölt tantárgyak több, mint harmada (36%) a reál, természettudományos tantárgyakhoz tartozik. Hasonló arányban (36%) vannak a gyakorlati tantárgyak, mint a testnevelés, művészet technológia és a gyakorlati, szakmai ismeretek. A humán jellegű (írás, olvasás, irodalom, társadalomtudomány, vallás és etika) a jelölt tantárgyak negyedét jelentik, míg az egyéb kategóriába a fejlesztő (pl. gyógypedagógia, logopédia, rehabilitáció) és a máshová nem besorolható egyéb tantárgyak (pl.: közismereti, osztályfőnöki) kerültek. A megkérdezettek közül mindösszesen 1 fő nyilatkozott úgy, hogy ő pályaeorientáció tantárgyat (is) oktat.

4.2.2. Az iskolai pályaeorientációs tevékenység helyzete

Kérdőíves kutatásunk első része az iskolai pályaeorientációs tevékenység jelenlegi helyzetét vizsgálja a pedagógusok véleménye alapján. A helyzet áttekintését 3 kérdés mentén kívántuk feltárni: az iskolában létezik-e pályaeorientációs tevékenység, az iskola pedagógiai programja tartalmazza-e a pályaeorientációs tevékenységet, az iskolában tevékenykedik-e pályaválasztási felelős (20. sz. ábra). Fontos ugyanakkor leszögeznünk, hogy a kérdés kapcsán csupán a vizsgálatban résztvevők ismereteire, tudására alapozhatunk: az hogy ténylegesen tevékenykedik-e a köznevelési intézményben pályaválasztási felelős, illetve hogy az iskolai életben vagy a pedagógiai programban a pályaeorientáció milyen helyet, szerepet kap, külön kutatás tárgya lehet. A kérdéssel csupán a megkérdezettek témával kapcsolatos tájékozottságát szándékoztunk feltérképezni, amely közvetve képet adhat az iskolákban megvalósuló pályaeorientációs tevékenységekről.

20. sz. ábra. A pályaválasztási döntést megalapozó tevékenység megvalósulása a köznevelésben a pedagógusok ismeretszintje alapján (fő, N=264)

A pedagógusok jelentős része beszámol az iskolában zajló pályaeorientációs tevékenységről: a válaszadók több, mint 92 százaléka szerint iskolájában működik pályaválasztásra felkészítő program, 11 fő szerint nincs, 9 fő pedig nem tudja. Amennyiben a válaszadók összetételét megvizsgáljuk (7/3 sz. melléklet), megállapíthatjuk, hogy leginkább (97,3%) az Észak-Magyarországi és az Észak- Alföldi, valamint a Közép-Dunántúli (100%) régióban dolgozó pedagógusok gondolták úgy, hogy iskolájukban létezik ilyen jellegű tevékenység, legkevésbé (85,7%) a Közép-Magyarországon dolgozók vélekednek ekképpen. Településtípus viszonylatban a megyei jogú városokban (97,4%) és a nagyközségekben (100%) dolgozók tudják leginkább úgy, hogy munkahelyükön folyik ilyen jellegű feladatellátás.

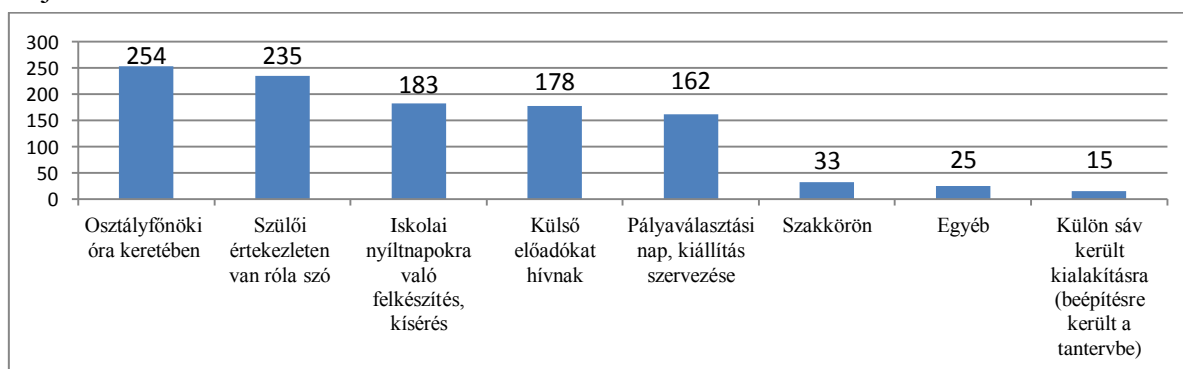
Az iskolai pedagógiai programról szóló kérdéssel kapcsolatban már nagyobb bizonytalanságot tapasztalhatunk: a válaszadók 10 százaléka nem tudja, hogy iskolájuk szakmai alapidokumentuma tartalmazza-e a pályaeorientációt, azonban a kitöltők 84 százaléka biztos benne, hogy szerepel abban. Az adatok azt mutatják (7/4 sz. melléklet), hogy a régebben a pályán lévő pedagógusok fiatalabb kollégáiknál biztosabbak abban, hogy iskolájuk pedagógiai programjában szerepel a pályaeorientáció. Megfigyelhető az is (7/3. sz. melléklet), hogy a Közép-Dunántúli (100%) és az Észak-magyarországi (89,5%) régióhoz tartozó iskolában tanítók többször jelölték a pályaeorientációs tevékenység meglétét a pedagógiai programban, mint a többi régióban, ahogy kiemelkedő (92,1%) a megyei jogú városokban oktatók pozitív jelöléseinek száma is. Mindemellet elgondolkodtató, hogy legkevésbé a gimnáziumi (71,4%) és a többcélú intézményben (76,9%) dolgozó pedagógusok tudják úgy, hogy szerepel intézetük pedagógiai programjában ez a tevékenység. Mindezek több összefüggésre hívják fel a figyelmet. Egyrészt jól tükrözi pályaeorientáció jogi szabályozásának tendenciáit, hiszen a szakképzési törvény több helyen hivatkozik a területre, így értelemszerűen a köznevelés szakképző intézményeiben többen tudják a pedagógiai program részének mint az általános középiskolákban. Másrészt a hátrányosabb helyzetű régiókban oktatók és a több tapasztalattal rendelkező pedagógusok magabiztosabb hozzáállása a korábbi években megvalósult programok pályaeorientációs tartalmát feltételezik.

Az iskolai pályaválasztási felelősi munkakör meglétét nem írja elő jogszabály, azonban munkája nagyban segítheti a pályaeorientációs tevékenységet. A válaszok alapján elmondható, hogy a kitöltők szerint többségben vannak a pályaválasztási felelőssel rendelkező (50%) mint

az azzal nem rendelkező (43,6%) iskolák. A minta 6,4 százaléka volt bizonytalan a válaszban. Jellemzően inkább az általános iskolában tanítók és a nők gondolják úgy, hogy intézményükben ellátja valaki ezt a funkciót (7/3. sz. melléklet). Ennél a kérdésnél is megfigyelhető az a tendencia, hogy minél régebben van a pályán egy pedagógus, annál biztosabb abban, hogy dolgozik pályaválasztási felelős az iskolában (szig.0,001). A kérdés eldöntésében a legbizonytalanabbak a szakiskolában tanítók, míg a pedagógusok véleménye alapján ezt a feladatot legkevésbé a községekben működő iskolában (36,5%), illetve a szakképző iskolákban és a többcélú intézményekben (20-25 %) látják el.

Összegezve a fentieket megállapíthatjuk, hogy a válaszadók alapvetően úgy gondolják, úgy tudják, hogy iskolájukban működik pályaválasztási döntésre felkészítő tevékenység és bizakodásra ad okot, hogy 84 százalékuk szerint az iskolai pedagógiai program is foglalkozik a területtel. És bár túl nagy eltéréseket a regionális és a településtípus szerinti adatokban sem fedezhetünk fel, az általános következtetések levonására –többek között- az eltérő elemszámok miatt sem vállalkozhatunk. Azonban láthatjuk, hogy a szakirodalomban bemutatott kutatások eredményeivel összhangban a hazai köznevelési intézményekben a pályaaorientációs tevékenység leginkább az általános iskolákban és a szakképző intézményekben kap szerepet, az általános iskolai kitöltők között tapasztalható pályaválasztási felelősök a többi intézménytípushoz képesti magas arányát pedig a középiskolai beiskolázáshoz kötődő adminisztrációs feladatok ellátása indokolhatja. Ehhez kötődhet az az összefüggés is, hogy a pályán eltöltött munkatapasztalattal arányban nő a pályaválasztási felelős iskolai működésével kapcsolatos bizonyosság. Ezt erősíti, hogy az idősebb korosztály az, akinek alkalma volt (lehetett) az 1970-es -80-as években az intézményesített pályaválasztási felelősi rendszerben az iskolai pályaválasztási felelőssel együtt dolgozni.

Az iskolák természetesen eltérő módon és minőségben foglalkozhatnak a pályaválasztás kérdéseivel. A 21. sz. ábra az iskolai pályaaorientációs tevékenységek megoszlását ábrázolja. Az előző kérdésnél több személy is volt, aki úgy gondolta, hogy iskolájában nem zajlik ilyen típusú munka, ennél a kérdésnél azonban nem volt olyan, aki legalább egy válaszlehetőséget ne jelölt volna be.

21. sz. ábra: Az iskolák pályaválasztásra felkészítő tevékenységeinek megoszlása (jelölések száma, N=1085)

A kitöltők válaszaiból látható, hogy a pályaaorientációs feladatok elsősorban az osztályfőnökökre hárulnak, hiszen a válaszok majdnem felét (46%) teszi ki az osztályfőnöki tanóra és a szülői értekezleten történő felkészítő tevékenységhez kapcsolódó két kategória. A válaszadók 96, illetve 89 százaléka jelölte meg az iskola pályaválasztásra történő felkészítő tevékenységeként. Szintén a pedagógusok aktív közreműködését igényli a másik nagy csoport, amely az összes jelölés 48 százalékát jelenti: a válaszadók 69 százaléka jelölte meg

az iskolai felkészítést, kísérést, 67 százalékuknál rendszeresen külső előadókat hívnak meg, 61 százalékuknál pedig pályaválasztási napot, vagy kiállítást szerveznek.

Az eredmények azt mutatják, hogy az iskolai döntéshozóknak kevés lehetőségük van ezen feladatot az oktatás szerves részévé tenni: a válaszok mindösszesen 4 százaléka utal ilyen irányú tevékenységre. A válaszadók 12,5 százaléka (33 fő) jelezte a szakkör-szerű foglalkozást és mindössze 15 főnél került a pályaeorientáció beépítésre a tantervbe (azok is jobbra szakképző intézményekben).

Az egyéb kategóriát 25 fő választotta, amelyhez többek között a felvételi előkészítő tanfolyamokat, a tanórákon megvalósuló pályaeorientációs tevékenységeket, pályaválasztási ankétokat, pályaválasztási vetélkedőt, szakmák napja rendezvényt, üzemlátogatások lebonyolítását soroltak. Olyan iskola is van, ahol a pályaválasztási felelős egyéni fogadóórát tart, vagy külső szakembert, intézményt biztosítanak vagy hívnak (pl.: nevelési tanácsadóból, vagy ipartestületből) a felvételi időszakában. Az egyéb kategóriában példaként említették még az iskolapszichológus bevonását a folyamatba, valamint a szülők pályaismertető szerepét (külön rendezvényeken bemutatják a saját munkájukat, pályájukat).

Az adatok statisztikai elemzéséből kiderül (7/5 sz. melléklet), hogy a pedagógus munkatapasztalata és az általa ismert, jelölt iskolai pályaeorientációs tevékenységek között kapcsolat van: az osztályfőnöki óra, a szülői értekezlet, a pályaválasztási nap, kiállítás, a külső előadó jelölése a több munkatapasztalattal rendelkező pedagógus kollégák körében gyakoribb.

A településnagyság és az iskolában alkalmazott pályaeorientációs tevékenységek összefüggését (7/6. sz. melléklet) vizsgálva jelentős eltéréseket nem tapasztalhatunk a különböző településtípusokon. az adatok alapján elmondható, hogy általában a pályaválasztási döntést előkészítő tevékenységgel kapcsolatos programok az osztályfőnöki órák keretében valósulnak meg és jelentős még a szülői értekezletek információs szerepe is. Az előbbi a válaszadók 92-100 százaléka, míg az utóbbit a válaszadók 81-93 százaléka jelölte az egyes településtípusokon. A szakköri foglalkozás és az elkülönített külön sáv jelölése a városi iskolákra (17-18 %) jellemzőek, míg külső előadókat a mintába bekerült nagyközségi iskolák hívnak gyakrabban (90 %), ez az arány a többi településtípuson 60-70%. Iskolai nyílt napokra az intézmények 65-75 százalékban készítenek fel, legkevésbé (50%) a fővárosi iskolák foglalkoznak ezzel. Ugyanakkor a pályaválasztási rendezvények szervezésében, kísérésében a legaktívabbak a budapesti intézetek (70%), legkevésbé a nagyközségi (48%) és a városi iskolák (55%) élnek ezzel a lehetőséggel.

Az egyes iskolai pályaeorientációs tevékenységek és az iskolatípus között összefüggés-vizsgálatot is elvégeztük. (7/6. sz. melléklet). Ebben a tekintetben is a legtöbb jelölést minden iskolatípusban az osztályfőnöki órán való foglalkozás kapta (90-98%). Azonban a szülői értekezletek esetében már eltérések tapasztalhatóak: míg az általános és speciális képzést biztosító iskolatípusokban 82-92 százalék körül mozog a választások száma, addig a szakképző iskoláknál ez mindössze 70-75 százalék. Ugyanez a tendencia jellemzi a külső előadók meghívását is, az általános iskolában és a gimnáziumban tanítók közül ezt 70,8, illetve 71,4 % jelölte (a többcélú intézménynél ez az arány 61,5%), a szakiskolában, illetve a szakközépiskolában oktatók viszont csak 20-40 százaléka tartja iskolájukra jellemzőnek ezt a tevékenységet. Pályaválasztási nap, kiállítás szervezése magasan a szakiskoláknál került jelölésre (90%), a többi intézménytípusnál ez mindössze 60-70 százalék körül mozog. A külön sáv kialakítása inkább a szakképző iskoláknál jellemzők (érthető módon a NAT-tal összhangban), míg szakköri foglalkozások leginkább az általános iskolákban és a gimnáziumokban fordul elő. Az iskolai nyílt napokra való felkészítéssel leginkább az általános iskolák pedagógusai foglalkoznak (74,1 %), a többi intézménytípusnál 60 százalék körüli ez az arány.

Mindezek alapján látható, hogy habár az egyes iskolák és településtípusok között a választott iskolai pályaaorientációs tevékenységek között nincs jelentős különbség, mégis tendenciaszerű összefüggéseket fedezhetünk fel közöttük. A városi iskoláknak több lehetőségük van a pályaválasztással kapcsolatos rendezvények szervezésére és azok felkeresésére, míg a kisebb településeken ez nehézségekbe ütközik. Ezek az iskolák inkább az előadók, a szervezetek magukhoz invitálását preferálják, ugyanakkor a korlátozott lehetőségek miatt hangsúlyt fektetnek a diákok nyílt napokra történő felkészítésére. Az iskolatípusonkénti elemzés is hasonló sajátosságokra mutat rá: az általános iskolai pedagógusok a lehető legtöbb és legszélesebb információnyújtásra törekednek, ezért minden formában magas az iskolai pályaaorientációs tevékenységek jelölése. Ehhez hasonló tendencia fedezhető fel a gimnáziumok esetében, de alacsonyabb arányokkal. Megfigyelhető, hogy a középiskolákban a szülők szerepe csökken, legkevésbé a szakképző iskolákban vonják be a szülőket ebbe a folyamatba. A pályaválasztási nap, kiállítás szervezése a szakiskolák számára releváns leginkább, hiszen ezzel biztosítható a szakképzés utánpótlása. A szakkör-szerű pályaaorientációs tevékenység a gimnáziumokra jellemzőek, hiszen ez a forma egyrészt önkéntes részvételt, másrészt pályaválasztási érettséget feltételez.

Amennyiben a kérdésre adott válaszokat tartalmilag elemezzük (7/6. sz. melléklet), láthatjuk, hogy alapvetően az iskolai tevékenységek 2 csoportba sorolhatóak. Az első csoportba az iskolában megvalósuló pályaaorientációs tevékenység módjára vonatkozó lehetőségek kerülhetnek: osztályfőnöki óra és a külön sáv esetében a pályaaorientáció tanórai tevékenységként jelenhet meg, míg a szakkör tanórán kívüli elfoglaltságot jelent. A második csoporthoz pedig a pályaaorientációs tevékenységhez kapcsolódó egyéb programok (szülői értekezlet, pályaválasztási nap, kiállítás szervezése, külső előadó meghívása, nyílt napra való felkészítés) sorolhatóak.

Mindezek alapján megállapíthatjuk, hogy tanórai keretben leginkább az általános iskolákban és a szakképző intézményekben foglalkoznak a területtel, míg tanórán kívül a gimnáziumokban és a többcélú intézményekben. Felmerül ugyanakkor a kérdés, hogy ez az összefüggés jelentheti-e a szakképző intézményekben a pályaaorientáció és a szakmai orientáció összemosását.

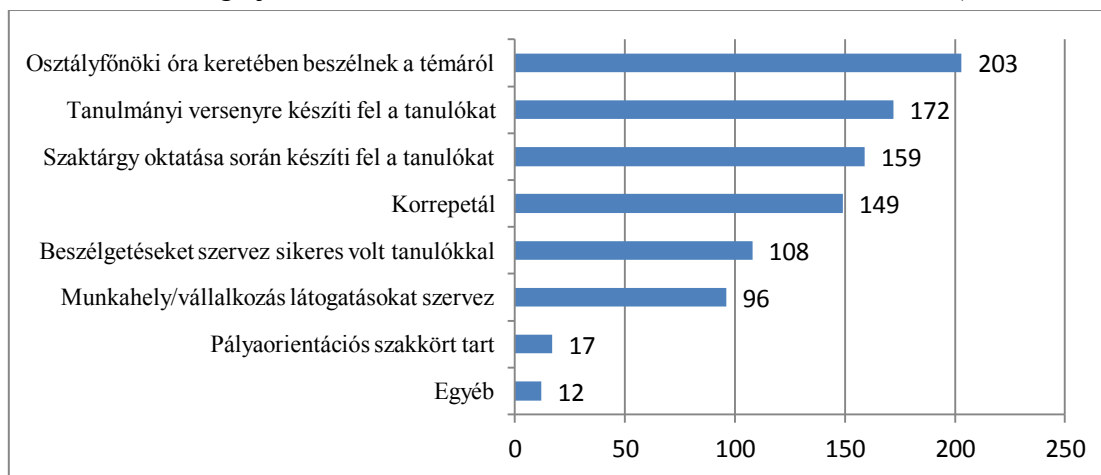
A pályaaorientációs tevékenységhez kapcsolódó egyéb programokat több szempont szerint tovább csoportosíthatjuk. Egyrészt kategorizálhatjuk a program megvalósulási helye, illetve a megmozgatott erőforrás típusa szerint is. Program megvalósulása alapján az iskolán belüli programok közül a szülői értekezlet leginkább az általános iskolákban, a pályaválasztási kiállítás szervezése a szakképző intézményeken, míg a külső előadó meghívása leginkább gimnáziumokra jellemző a válaszadók ismerete szerint. Az iskolán kívül megvalósuló programokra (pl. nyílt nap) való felkészítés pedig leginkább a kisebb településeken oktatók intézményeire (község: 76,5%, város: 74,5%), míg legkevésbé a fővárosiakra (50%) jellemző.

A megmozgatott erőforrás típusa szerint belső erőforrást (szülői értekezlet, kiállítás szervezése) leginkább az általános iskolák és a szakiskolák, míg külső erőforrásra (külső előadó meghívása, nyílt napra való felkészítés, kísérés) iskolatípus szerint az általános képzést nyújtó intézmények (általános iskola és gimnázium), településtípus szerint pedig a kisebb települések (város, nagyközség, község) támaszkodnak.

Mindezek alapján megállapíthatjuk, hogy a válaszadók ismeretei alapján a hazai köznevelési intézményekben igen széleskörű pályaaorientációs tevékenység valósul meg, amelyek azonban iskolatípus és település nagyság szerint eltéréseket mutatnak. Megfigyelhető ugyanakkor az is, hogy a pedagógus munkatapasztalata és az általa ismert iskolai pályaa- és szakmaválasztást előkészítő tevékenységek között is összefüggések fedezhetőek fel.

4.2.3. A pedagógusok szerepvállalása a pályaaorientációban

Az iskolai pályaeorientációs tevékenység minősége leginkább a pedagógusok hozzáállásán, felkészültségén múlik, ezért a kérdőív második kérdéscsoportja a tanárok személyes szerepvállalását vizsgálta a pályaválasztási döntésre való felkészítés folyamatában. A pedagógusok ennél a kérdésnél több választ is megjelölhettek, így összesen 916 jelölés adatait dolgoztuk fel. A visszaérkezett válaszok alapján az derül ki, hogy a pedagógusok sokféle módon támogatják a fiatalokat e fontos feladatra való felkészülésben. (22. sz. ábra)

22. ábra. A megkérdezett pedagógusok szerepvállalása a fiatalok iskola- és pályaválasztási döntésének előkészítésében (jelölések száma, N=916)

Az ábra adataiból látható, hogy a pedagógusok leginkább az osztályfőnöki óra keretében foglalkoznak a pályaválasztás és a pályaeorientáció témakörével: a válaszadók 77 százaléka jelölte meg ezt a formát. Sokan vannak még azok, akik tanulmányi versenyre készítik fel a diákokat (65%), vagy szaktantárgya oktatása során beszél a témáról (60%). A minta több mint fele korrepetál hallgatókat (56%), vagy hívja meg sikeres volt diákjait, hogy meséljenek tapasztalatukról (41%). A válaszadók harmada (36%) szán időt arra, hogy tanulóit munkahelyi, vagy üzemlátogatásokra vigye, és mindösszesen 17 fő tart pályaeorientációs szakkört. Az egyéb kategóriába (5%) került válaszok a pedagógusok leleményességéről tesznek tanúbizonyságot: van, aki a napközis órákat, a helyettesítést, az ügyeleti időt vagy az udvari szünet idejét használja fel a téma átbeszélésére. Több pedagógus iskolai, egyetemi látogatásokat, esetleg „suli börzét” szervez, vagy a pályaválasztási tanácsadóba kíséri a fiatalokat.

A válaszlehetőségeket több módon is lehet kategorizálni. Alapvetően megkülönböztethetjük azokat a tevékenységeket amelyek tanórai keretben zajlanak (pl.: osztályfőnöki óra, szaktantárgy oktatása során), valamint a tanórán kívüli programokat (pl.: üzemlátogatás, tanulmányi versenyre való felkészítés). A válaszokat tovább csoportosíthatjuk azok alapvető célja szerint is. Ezek alapján megkülönböztethetjük a kifejezetten pályaválasztási döntésre előkészítő tevékenységeket (pl.: üzemlátogatás, szakkör, beszélgetések szervezése) és olyan egyéb tevékenységeket, amelyeknek elsődleges célja nem a pályaeorientáció, de olyan vetülettel is rendelkezik (pl.: korrepetálás, tanulmányi versenyre való előkészítés, szaktantárgy oktatása). Mindezek alapján megállapíthatjuk, hogy a válaszok 60 százaléka tanórán kívüli, míg 40 százaléka tanórai keretben zajló tevékenységet jelez. A válaszok által jelölt tevékenységek 47 százalékának elsődleges célja a pályaeorientáció, míg 53 százalékának a pályaeorientáció csak egy másodlagos vetülete.

Az adatok statisztikai elemzéséből kitűnik (7/7. sz. melléklet), hogy nincs jelentősebb különbség a különböző célcsoportokat oktatók esetében az osztályfőnöki órák jelölésében: nem azonosítható kiugró érték azoknál, akik a döntési pontokat megelőző időszakokban

találkoznak a diákokkal. Tanulmányi versenyt általában az általános és szakiskolás diákokat oktató pedagógusok jelölték be, amelyet egyrészt magyaráz a továbbtanulási esélyek növelése (ugyanis plusz pont jár értük a középiskolai felvételinél), másrészt pedig a szakmai versenyek (pl.: szakma kiváló tanulója). Mindez az életkori összehasonlításnál is megmutatkozik. Legkevésbé a 15 év feletti korosztályban, valamint a szakközépiskolában dolgozók jelölték ezt a lehetőséget. Szaktantárgyak oktatása során legtöbbször a szakképzésben fordul elő a téma, míg pályaaorientációs szakkörként a 15 éves korosztály feletti korcsoportban, illetve a gimnáziumi, valamint a többcélú oktatási intézményben dolgozók jelölték meg. A korrepetáló tevékenység a válaszok alapján a hátrányok és az esélykülönbségek csökkentését szolgálják, ezért leginkább az Észak-Magyarországi régióban, az általános iskolákban, illetve a kisebb településeken (nagyközség, község jellemző). A kifejezetten pályaaorientációs tevékenységként definiálható beszélgetés-szervezést volt diákokkal és az üzem-, vagy munkahely-látogatás szervezését leginkább a Közép-Dunántúli és a Nyugat-Dunántúli Régióban oktatók vallották sajátjuknak, legkevésbé a nagyobb településeken (főváros, megyei jogú város) és a szakképzésben dolgozók választották. A beszélgetésszervezést leginkább a 10-16 év közötti korcsoportot tanítók, a gimnáziumi pedagógusok, valamint a községekben oktatók választották, talán ezek azok a diákcsoportok, akiknek a személyes példa a legtöbbet jelenti. A munkahely- vagy üzemlátogatás szervezését inkább a férfiak választották, valamint a városi intézményekben dolgozók, illetve a szakiskolás tanulókkal foglalkozók jelölték legtöbbször.

A válaszok alapján megállapítható, hogy a gyakorlati pályaaorientációs tevékenységnek leginkább a 14 év feletti tanulóknál van szerepe, a tanárok jobbra csak az idősebb a korosztály számára biztosítanak ilyen jellegű programokat. Az adatok ugyanakkor azt mutatják, hogy legkevésbé a fővárosi pedagógusok foglalkoznak üzemlátogatással, beszélgetésszervezéssel, vagy szakkör tartásával, valószínűleg a rendelkezésre álló nagyszámú lehetőség miatt.

Amennyiben az egyes tevékenységeket a pedagógusok pályán eltöltött idejével is összevetjük (7/7. sz. melléklet), megállapíthatjuk, hogy minél régebben pedagógus valaki, annál több tevékenységet végez, amely a diákok pályaválasztását segíthetik a későbbiekben. Ezzel párhuzamosan a kevés munkatapasztalattal rendelkezők használják ezeket legkevésbé. Érdekes ugyanakkor megjegyezni, hogy a korrepetálás eszköze a fiatalabb korosztályra jellemző, ugyanakkor ők azok is, akik viszonylag kevesebb „öreg diákkal” rendelkeznek, és ezzel együtt az üzemlátogatások szervezéséhez szükséges kapcsolatok kialakításában is kevesebb lehetőségük volt. Mindemelllett az is látható, hogy kevesebbszer használják ki a tanórai kereteket a pályaválasztási kérdések átbeszélésére, mint tapasztaltabb kollégáik.

Mindezek alapján megfogalmazhatjuk, hogy azt, hogy a pedagógus milyen tevékenységek során tudja támogatni a fiatalokat a pályaaorientációs folyamatban nem csak az iskolatípus és az oktatott korosztály jellemzői határozzák meg, hanem nagyban befolyásolja a pályán eltöltött évek mennyisége és a szakma gyakorlása során kialakított külső, megmozgatható kapcsolatok is. Az adatok elemzéséből azonban az is látszik, hogy a külső tényezők mellett igen nagy hatással van a folyamatra a pedagógus elkötelezettsége, felelősségvállalása.

4.2.4. A pályaaorientációval kapcsolatos informáltság

Az, hogy a pedagógus mennyire képes a diákot támogatni pályaválasztási döntésének meghozatalában jórészt attól is függ, hogy ő maga milyen ismereteket sajátított el a témában, milyen eszközöket, módszereket ismer a pályaaorientációhoz kapcsolódóan. A válaszadók közül 169 fő (a minta 64 százaléka) válaszolt erre a kérdésre.

A válaszadók (169 fő) összetételéről elmondható, hogy inkább a tapasztaltabb pedagógusok válaszoltak erre a kérdésre: a válaszadási hajlandóság a pedagógusi munkában eltöltött évek számával nőtt. Legmagasabb arányban (83,4 %, 141 fő) az általános iskolában dolgozó tanárok válaszoltak, valamint a városi (68,5%), illetve a nagyközségi (71,4%) településen oktatók. Érthetően leginkább azok a pedagógusok írt ehhez a ponthoz, akik a pálya/iskolaválasztási döntés előtt álló 10-12 (71%), illetve 13-14 (71,6%) éves korosztályt oktatják. Az iskolai pályaorientációs tevékenység jó mutatója, hogy akik azt állították, hogy iskolájukban létezik pályaorientációs tevékenység, azok 94 százaléka, akik szerint az iskolai pedagógiai programban szerepel 84 százaléka, akik pedig úgy tudták, hogy iskolájukban dolgozik pályaválasztási felelős több mint fele (51%) tudott valamilyen eszközt vagy módszert felsorolni. Az általuk ismert eszközök és módszerek sokaságát a 23. számú ábrán láthatjuk.

23. sz. ábra: A válaszadók által ismert pályaválasztási/ iskolaválasztási döntést segítő eszközök és módszerek szófelhője

A 23. sz. ábrán a megkérdezett pedagógusok által megnevezett pályaválasztási/iskolaválasztási döntést segítő eszközök és módszerek szófelhőjét láthatjuk, amelyben a szavak gyakorisága alapján növekszik azok betűmérete. A kép alapján látható, hogy igen komplex a pedagógusok képe a pályaválasztással kapcsolatos lehetőségek tekintetében: a „pályaválasztási” kifejezés mellett, amely leginkább jelzőként szerepelt az egyes szókapcsolatokban, az előadás, az Internet, a nyílt és a teszt szavak kerültek legtöbbször említésre. A látogatás, kiállítás, nap, napok szavak gyakorisága arra enged következtetni, hogy általánosságban a pályaorientációs tevékenységek megvalósulása külső helyszíneken és alkalmakhoz kötődően valósulnak meg. Ugyanakkor biztató, hogy nagy számban fordulnak elő a szakma, szakmák, önismeret és a kérdőív szavak, amelyek azt mutatják, hogy egyre elterjedtebbek a pályaorientáció fogalmához kötődő kifejezések a pedagógusok körében is. A kiadványok, üzemlátogatás és tanácsadás pedig külső szervezetek, szolgáltatók jelenlétét anticipálják.

A kérdőívben a módszer és eszközismeretre vonatkozó általános ismeret feltérképezését nyitott kérdéssel vizsgáltuk, ebből is adódhat a válaszok sokszínűsége. Azonban a válaszok mélyebb elemzéséhez szükséges volt azok tartalmi elemzése, amely során 640 kifejezést soroltunk a pedagógiai eszközök, vagy módszerek csoportjába. Mielőtt azonban a válaszok összetételét ismertetjük, elengedhetetlen a fogalmi differenciálás. Pedagógiai eszköznek mindazokat a tárgyakat tekintjük, amelyek az oktatás folyamatában az oktatási cél elérése érdekében használunk. Míg a pedagógiai módszer alatt az oktatási cél elérését biztosító eljárásokat, fogásokat értjük. (Falus 1998:272-273) A 15. sz. táblázatban a megkérdezettek válaszaival csoportosítva találhatóak.

ESZKÖZ	JELÖLÉS	MÓDSZER	JELÖLÉS
Internet	39	Iskolalátogatás, nyílt nap	74
Pályaválasztási kiadvány	33	Szakmai előadás (meghívott külső előadó)	54
Szórólapp, prospektus, plakát	26	Pályaválasztási rendezvény (kiállítás, börze)	47
Film, DVD	16	Egyéb iskolai programok (osztályfőnöki óra, szakmai és pályaválasztási versenyek)	46
Pályaismertető eszközök (mappa, faliújság)	12	Végzett diákok, sikeres emberek beszámoló	43
Számítógépes teszt, kérdőív, program	6	Pályaorientációs teszt, kérdőív kitöltése	39
IKT eszközök (számítógép, audiovizuális eszközök)	4	Üzem/munkahely-látogatás, saját élmény szerzése	36
Programokhoz köthető eszközök	2	Pályák, foglalkozások, munkakörök bemutatása, ismertetése, filmvetítés	33
Tankönyv	2	Önismereti, pályaválasztási foglalkozás, szakkör, tréning	31
		Szülők bevonása (előadás saját munkájukról, pályaválasztási szülői értekezlet)	28
		Személyes beszélgetés	26
		Külső szervezetek felkeresése (FIT, munkaügyi szervezet, nevelési tanácsadó)	26
		Iskolai pszichológiai vizsgálatok, felmérések	17

15. sz. táblázat: A pedagógusok által ismert pályaválasztási/ iskolaválasztási döntést segítő eszközök és módszerek (N=264 fő, jelölések száma N=640)

A 15. sz. táblázat adataiból jól látható, hogy sokszínű az az eszköz- és módszerismeret, amellyel a megkérdezett pedagógusok rendelkeznek: 9féle eszközt és 13 módszert soroltak fel a válaszadók. Az eredmények azt mutatják, hogy a pedagógusok módszerismerete szélesebb: a válaszok több mint 78 százaléka (500 db) módszerjelölést tartalmazott.

A felsorolt eszközök nagy része (90%) az információszerzést támogatja, ide sorolható a könyv, kiadvány Internet, szórólapp. 12 pedagógus a pályaismertető eszközök, mappák, faliújságok fontosságára hívta fel a figyelmet. Elenyésző (4%) az önismeretet fejlesztő eszközök kategóriája, amelyben az önismereti és pszichológiai kérdőívek számítógépes változatai kerültek. A konkrét, a pályaorientációs tevékenységet segítő tárgyi eszközök (számítógép, audiovizuális eszközök) a válaszok 3 százalékát jelentik. A válaszadók közül 2 pedagógus említette a tankönyvet és további 2 fő pedig meghatározott iskolai programhoz (KOMPASZ¹⁵⁰) kapcsolódó eszközöket hozott példának.

A pedagógusok által ismert módszerek tekintetében is igen változatos kép tárul elénk. A leggyakrabban említett módszer az iskolalátogatás, nyílt nap kategória, amelyet a kérdésre válaszolók 44 százaléka jelölt. Szintén jelentős még a külső szakmai előadók meghívása (32%), illetve a pályaválasztási kiállításra, börzére, vagy más hasonló külső rendezvényre (28%) történő felkészítés és kísérés. Az iskolák és a pedagógusok is egyre nagyobb szerepet vállalnak a pályaválasztási és pályaorientációs feladatokban, ezért a válaszadók több, mint negyede (27 %) olyan egyéb iskolai programokat jelölt meg ezzel kapcsolatban, mint az osztályfőnöki órák, szakmai és pályaválasztási versenyek szervezése, illetve az azokra történő felkészítések, illetve az iskolai pályaválasztási fórumok, ankétok. Sok pedagógus (25%) támaszkodik a jó példa élményére, ezért gyakran hívják meg volt tanítványaikat vagy egy-egy

¹⁵⁰ Alapvetően fiatalok emberi jogi képzését segítő program

sikeres embert, hogy meséljenek saját iskolai vagy pályaválasztási tapasztalataikról. A pályaeorientációs teszt, kérdőív kitöltése és az üzem, vagy munkahely-látogatás, illetve a saját élmények szerzése a válaszadók több, mint egyötödénél jelent meg. Hasonló arányban (20%) említették még a pályák, foglalkozások bemutatását tantermi (videók, internet, plakát) és külső helyszíneken (pl.: osztálykirándulás alkalmával). A pályaeorientáció folyamatában a szülők bevonása nélkülözhetetlen, főleg az iskolaválasztási döntést megelőzően. A megkérdezett pedagógusok a szülők számára gyakran (12%) szerveznek pályaválasztási szülői értekezletet, ugyanakkor az is előfordul (5%), hogy a szülőket kéri fel, hogy a saját szakmájukról, pályájukról tartsanak előadást a diákoknak. A személyes beszélgetést a diákokkal vagy a szülőkkel a válaszadók 15 százaléka jelölte és ugyanennyien irányítják vagy kísérik a fiatalokat külső szervezetekhez, szakemberekhez a pályaválasztással kapcsolatban. Ilyen külső szervezetek a TISZ-ek, a munkaügyi szervezet, a FIT irodák, a pályaválasztási intézetek (pl.: Mérei Ferenc FPPTI) és szervezetek és a pedagógiai szakszolgálatok. A megkérdezett pedagógusok egytizede hagyatkozik pszichológus bevonására, amelynek során pályaválasztási alkalmassági, illetve különböző képesség és készségvizsgálatokat és felméréseket alkalmaznak.

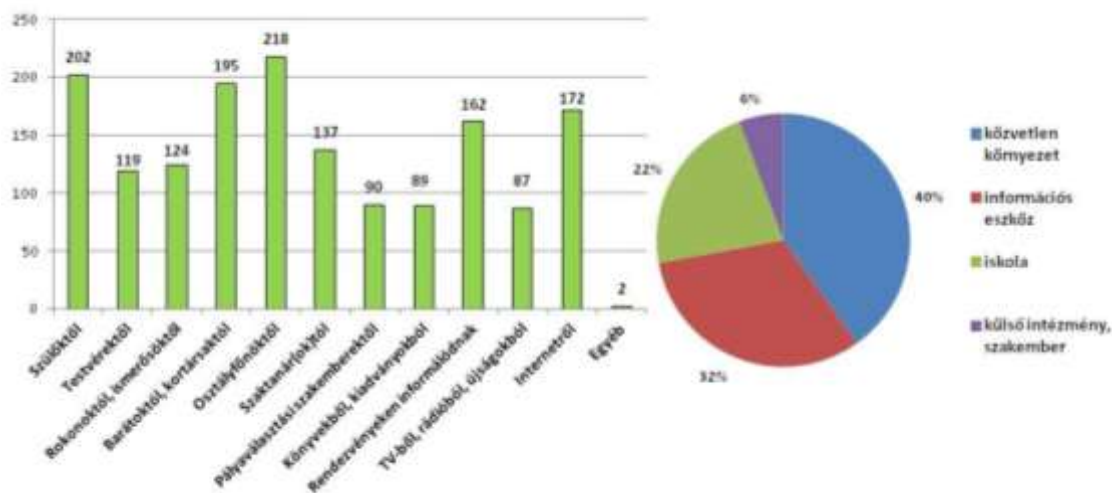
A módszerek tartalmát tekintve alapvetően 3 típusú információszerezést tartalmaznak: az iskoláról, tanulási lehetőségekről a módszerek 39 százaléka ad ismereteket, a pályák, munkák világáról a válaszok közel harmada (30%), az önismeret fejlesztését pedig 25 százalékuk segíti. A válaszok negyedik kategóriájába azokat soroltuk (6 %), amelyeket a fenti 3 kategóriába nem tudtuk besorolni. (pl.: személyes beszélgetés) Természetesen 1-1 módszer (pl.: szakkör) több területről is adhat információkat. Az iskolai információ túlsúlya valószínűleg a minta összetételéből adódhat, hiszen jelentős többségben vannak a kitöltők között az általános iskolai pedagógusok.

Az említett módszereket csoportosíthatjuk azok megvalósulási helye szerint is: a megjelöltek közel kétharmada (61 %) iskolán belüli tevékenységet jelent, 39 százalékuk pedig az iskola épületén kívül történik. A pedagógusok által említett pályaeorientációs módszerek között többségben vannak azok, amelyben a tanár valamely külső (szak)ember, vagy intézmény bevonására támaszkodik (pl.: végzett diákok beszámolója, üzem, vagy FIT látogatás), mindössze a módszerek 31 százaléka az, amelyet a tanár maga is megvalósíthat az iskolában (pl.: pályaválasztási szülői értekezlet, osztályfőnöki óra, szakkör, projekthét). Mindezek alapján megállapítható, hogy bár a pedagógusok jól ismerik a pályaeorientációs eszköz- és módszertárt, mégis erősen támaszkodnak a téma kapcsán a külső szakemberek, szervezetek szolgáltatásaira, programjaira.

A pedagógusok által ismert pályaeorientációs módszerek sokszínűségéről az is tanúbizonyságot ad, hogy számos olyan formát említettek ebben a kérdésnél a tanárok, amely az általuk kitöltött kérdőívben nem szerepelt. (a kérdőív összeállításakor a különféle hivatalos dokumentációkban szereplő, illetve a köztudatban leginkább ismert tevékenységeket tüntettük fel). Természetesen a válaszok között felülreprezentált (72%) az ismert tevékenységek említése, azonban a korábban említett formákon kívül további 10 típusú aktivitás (28%) merült fel az iskolai pályaválasztási döntést előkészítő folyamat részeként. Ide tartoznak többek között a pályaeorientációs és önismereti tesztek, kérdőívek kitöltése, az önismereti tréningek, illetve az egyéni és csoportos tanácsadások, valamint a pályák, szakmák bemutatását ösztönző foglalkozások. A felsorolással kapcsolatban a komplexitáson túl az is bizakodásra ad okot, hogy a tevékenységek megfogalmazásában a pályaeorientációhoz köthető szakmai kifejezések is gyakran előfordultak.

4.2.5. A pályaeorientációval kapcsolatos információszerezési szokások

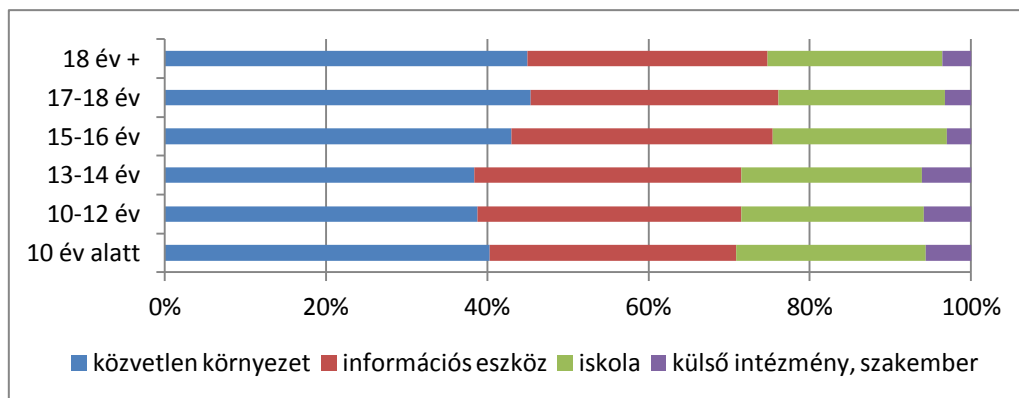
A sikeres pályaeorientációs tevékenység elengedhetetlen feltétele, hogy a pályaválasztási döntéshez szükséges információk hiteles, megbízható forrásból származzanak. A kérdőív harmadik kérdéscsoportja ezért a pályaválasztási döntés előkészítésével kapcsolatos információszerzési szokásokat vizsgálta. Első körben érdemes megvizsgálni ezzel kapcsolatban, hogy a pedagógusok – tapasztalataik alapján - miképp látják a diákok pályaválasztással kapcsolatos információforrásainak megoszlását. (24. sz. ábra)

24. ábra (a/b): A diákok pályaválasztási döntésük előkészítéséhez kapcsolódó információforrásainak megoszlása a pedagógusok véleménye szerint, N= 1529 (jelölések száma) N=264 fő

A pedagógusok meglátása szerint a diákok pályaválasztási döntésük előkészítéséhez kapcsolódó információforrásaikat elsősorban az osztályfőnököktől (83%) és a szülőktől (77%) és a kortársaktól, barátoktól (74%) szerzik be. A megkérdezettek szerint a tanulók még igen magas arányban használják ismeretszerzésre az Internetet (65%), amely információforrást nem sokkal lemaradva a rendezvények (61%), szaktanárok (52%) és a rokonok, ismerősök (47%) kategória követ. A válaszadók szerint legkevésbé a pályaválasztási szakemberekre, a könyvekre, kiadványokra és a médiákban szereplő hirdetésekre hagyatkoznak a fiatalok, mindösszesen a válaszadók alig harmada (34-34, illetve 33%) jelölte meg ezeket az információforrásokat. Az egyéb kategóriába (1%) a kitöltők a fórumokat, anketákat sorolták.

Az információforrásokat típusuk szerint csoportosítva, megállapítható, hogy a pedagógusok tapasztalatai alapján a fiatalok elsődleges pályaválasztási információforrásként a közvetlen környezetet tartják. A válaszok 40 százalékát fedi le a család, barátok kategóriájába tartozó jelölések (640 db). A választások közel harmada (32%) a különböző információs eszközökre vonatkozik: Internetre, könyvekre, egyéb médiára összesen 510 jelölés érkezett. A tanárok véleménye szerint is csupán harmadlagos információ forrás az iskola és a pedagógusok a válaszok összesen 22 százaléka jutott ezekbe a kategóriákra. 90 fő pedagógus szerint külső intézményeket, rendezvényeket fiatalok 5 százaléka látogatja.

25. sz. ábra: A diákok pályaválasztási döntéséhez kapcsolódó információforrásainak megoszlása a pedagógusok véleménye szerint korcsoportonként (%)

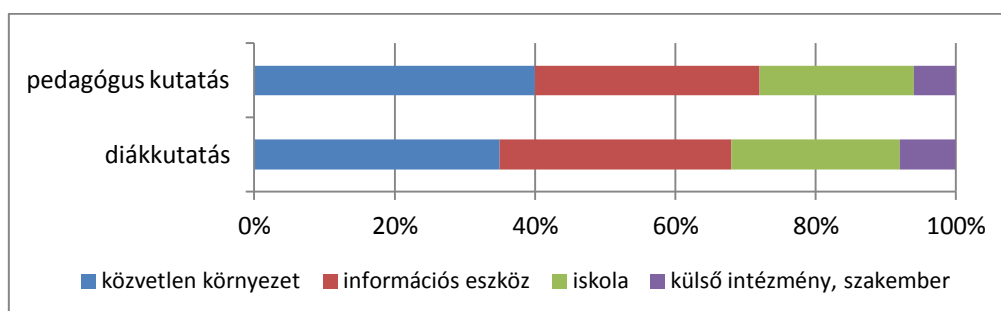
A fiatalok által választott pályaválasztási információforrások megoszlását korcsoportonként is megvizsgálva (25. sz. ábra), láthatjuk, hogy hasonló módon gondolkodnak a különböző korosztályokban tanító pedagógusok a témával kapcsolatban. A válaszadók megítélése szerint a fiatalok leginkább a közvetlen környezettől szerzik a döntésükhöz szükséges információt, amely a középiskolában emelkedő tendenciát mutat (40 százalékról 45 százalékra ugrik). Ezzel párhuzamosan a külső intézmények, szakemberek igénybevétele pedig csökken (6 százalékról 3-3,5 százalékra csökken). Az információs eszközök használata 30 százalék körül mozog, azonban 10 és 16 éves kor között ez az arány 33 százalék körülire emelkedik, leginkább a közvetlen környezet kategória kárára. Az iskola szerepe 20 százalék körül mozog, amely az életkor előrehaladtával minimális mértékben csökken.

Az adott korcsoportban oktató pedagógusok véleménye szerint a kategóriákat elemezve láthatjuk, hogy a közvetlen környezet esetében a szülők szerepe a kor előrehaladtával csökken (80 százalékról 70 százalékra), a barátok, kortársak szerepe ugyanakkor ezzel párhuzamosan erősödik (70 százalékról 80 százalékra). A testvérek szerepét átlagosan 45 százalékra, míg a rokonok, ismerősökét 48 százalékra becsülik a válaszadók. Az osztályfőnökök és a szaktanárok szerepének megítélésekor egyaránt csökkenő tendenciát tapasztalhatunk az életkor előrehaladtával. A válaszadók véleménye alapján az Internet, mint információs eszköz szerepe 65 százalék körül mozog, a média pedig 33 százalék körüli. A pályaválasztási szakemberek igénybevétele, illetve a pályaválasztási kiadványok az általános iskola utolsó évfolyamain jellemzőek (36, illetve 37 % körüliek), a középiskolás korosztályokban azonban szerepük a korábbi értékek felére esik vissza. A rendezvények szerepének megítélése igen változó, értéke 50 (10 év alatti és a 18 év feletti korosztály) és 70 százalék (13-14 éves korosztály) között mozog.

Amennyiben az életkori megoszlást a diákkutatás során alkalmazott kategóriák (7-8. osztály) szerint is elemezzük, láthatjuk, hogy a pedagógusok véleménye szerint a közvetlen környezet szerepe az életkor előrehaladtával növekszik, miközben a másik három kategóriában csökkenés tapasztalható. A külső intézmény, szakember bevonása az általános iskolások között a legmagasabb (6 %), közel duplája a másik két korosztály esetében tapasztalhatónak. Érdekes ugyanakkor, hogy a 11-13 évfolyamokon tanító pedagógusok véleménye szerint az információs eszközök aránya csökkenő tendenciát mutat, amely az Internet viszonylagos állandó szerepe (60-70 %) mellett a könyvek, kiadványok, illetve a pályaválasztási rendezvényeken való informálódás visszaesésével magyarázható.

Aszerint, hogy a pedagógusok milyen településtípuson tanítanak láthatjuk (7/8- sz. melléklet), hogy a kisebb településeken (nagyközség, község) a pedagógusok szerint több típusú információforrást használnak a diákok, mint a városokban tanulók. Ezeken a településeken az iskola és az információs eszközök kiemelt szereppel rendelkeznek. Ha a megkérdezett pedagógusok személyes jellemzőit is megvizsgáljuk, azt tapasztaljuk, hogy a pedagógusi munkatapasztalat hossza és a tanári gyakorlat alapján a diákok által használt információforrások használata között szoros összefüggés nem mutatható ki, azonban látható, hogy a pedagógusként eltöltött évek előrehaladtával a tanárok egyre nagyobb jelentőséget tulajdonítanak az Internetnek és a szaktanároknak. Iskolatípusonkénti elemzésünk során láthatjuk, hogy a középiskolában tanítók az átlagosnál kevesebb szerepet tulajdonítanak az iskolának és a külső szakember, szervezet szolgáltatásainak a pályaválasztási információkhoz kötődően, míg a testvér, illetve a barát, kortárs szerepe kiváltképp a szakközépiskolában és a gimnáziumban oktatók véleménye szerint jelentősebb. Az általános iskolában tanítók legnagyobb arányban információs eszközként a könyveket, kiadványokat nevezték meg, ugyanakkor az osztályfőnökök szerepét is ők tartják a legjelentősebbnek a pályaválasztási folyamatban. A nemiség sajátosságokat vizsgálva azt tapasztaljuk, hogy a férfi válaszadó pedagógusok a nőnél jelentősebb szerepet tulajdonítanak pályaválasztási információforrások között a barátoknak, kortársaknak (83,8%), a szaktanároknak (64,9%), valamint az Internetnek (73%).

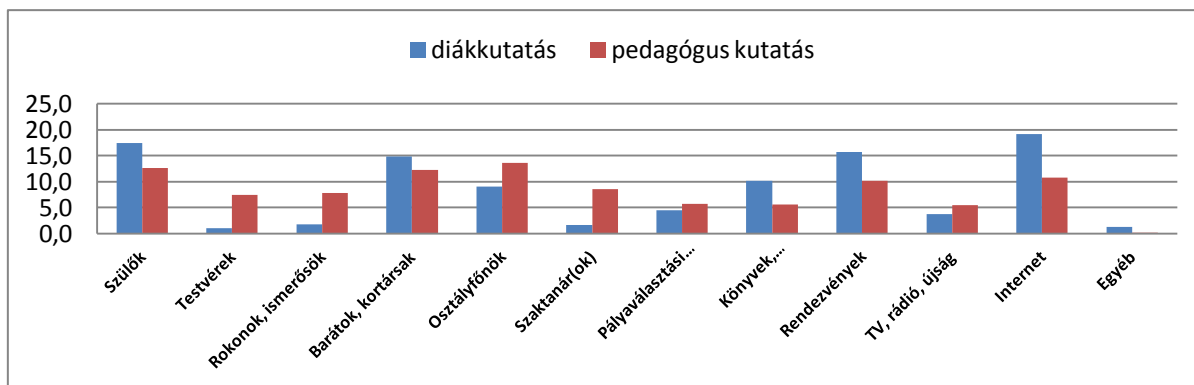
Utalva a diákkutatásban vizsgált hasonló kérdésre (ld. 4. a/b ábra) érdemes a kapott eredményeket összevetnünk, amelyet a 26. sz. ábra mutat be.

26. sz. ábra: A diákok pályaválasztási döntésének előkészítéséhez kapcsolódó információforrásai a diákkutatás és a pedagóguskutatás eredményei alapján (%)

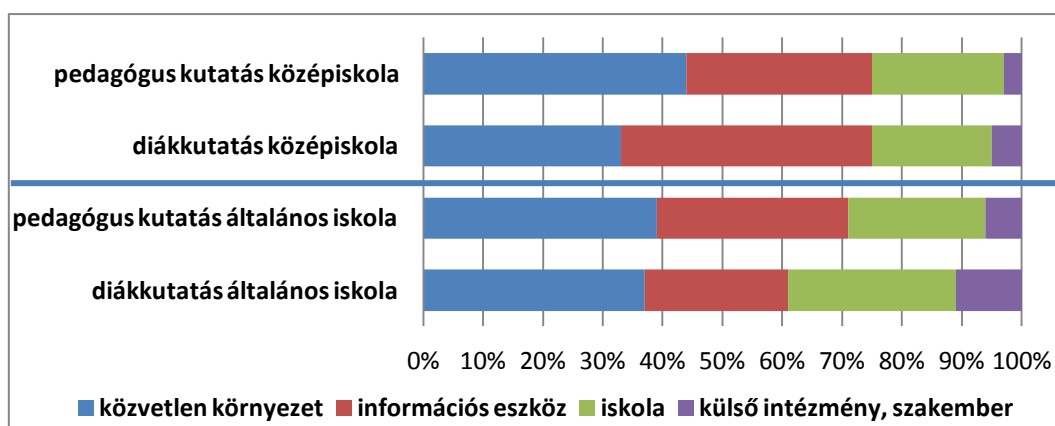
Az ábra adataiból látható, hogy alapvetően a különböző információforrások használata igen hasonló arányt mutat, jelentősebb eltérést csupán a közvetlen környezet tekintetében tapasztalhatunk: míg a diákok válasza alapján ennek szerepe 35%, addig a pedagógusok tapasztalata alapján az arányuk 40 százalék. A többi kategóriáknál csupán 1-2 százalékos eltéréseket találunk a diákok és a pedagógusok válasza között.

Amennyiben a kategóriák belső összetételét is megvizsgáljuk, nagyobb különbségeket fedezhetünk fel. (27. sz. ábra)

27. sz. ábra: Az információforrások megoszlása a diákkutatás és a pedagóguskutatás eredményei alapján (%) (N=10346, N=1597)

A közvetlen környezet kategóriában a pedagógusok a testvérek, rokonok, ismerősök szerepét többre, a kortársak, barátok szerepét pedig kevesebbre értékelték, mint a diákok. Még nagyobb eltérések vannak az iskolai szereplők értékelésében: a diákok az osztályfőnököt kevesebbszer jelölték, mint a pedagógusok, a (szak)tanárokat pedig még ritkábban nevezték meg információs forrásnak, mint az osztályukért felelős pedagógust. Az információs eszközök esetében az Internet, illetve a könyvek, kiadványok szerepét a pedagógusok alul, míg az egyéb médiumok szerepét és a pályaválasztási szakemberek szerepét felülértékelték a diákokhoz képest. A képet tovább árnyalhatjuk, ha korcsoportonként is megteesszük ezeket az összehasonlításokat. (28.sz. ábra)

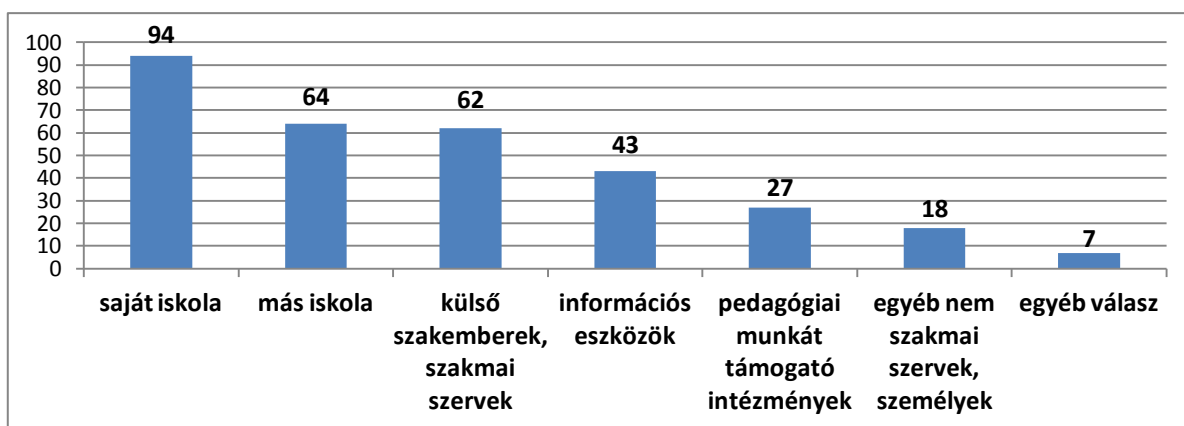

28. sz. ábra: Az információforrások megoszlása a diákkutatás és a pedagóguskutatás eredményei alapján korcsoportonként (%) (N=10346, N=1597)

Az ábra adatai alapján látható, hogy korcsoportonkénti bontásban nagyobb eltéréseket fedezhetünk fel a pedagógusok véleménye, meglátása, valamint a diákok válaszai között a tanulók pályaválasztáshoz, iskolaválasztáshoz használt információforrásainak alakulásával kapcsolatban. Az általános iskolás korcsoportra vonatkozóan a pedagógusok az információs eszközök, valamint a közvetlen környezet szerepét a diákokénál nagyobb szerepet gondolnak, miközben az iskola, illetve a külső szervezetek, szakemberek szolgáltatásait kevésbé gondolják jelentősnek. A legnagyobb eltérések a szülők, a barátok, kortársak, a rendezvények, valamint az Internet szerepében fedezhetőek fel.

A középsiskolás korcsoportban a közvetlen környezet, illetve az információs eszközök használatában van különbség: míg az előbbit a pedagógusok a diákokhoz képest túl, az

információ megszerzésében, amely speciális szakismeretet, jártasságot feltételez a területtel kapcsolatban. (pl.: tanácsadó, felelős, szakember). A megfogalmazott válaszok tartalmi csoportosítását a 30. sz. ábra tartalmazza.

30. ábra. Pedagógusok pályaválasztási / iskolaválasztási döntést segítő tevékenységéhez kapcsolódó információforrásainak megoszlása (N=315)

A nyitott kérdésre beérkezett válaszokat (315 db) tartalmilag 7 csoportba soroltuk az ismeretszerzés szinterei alapján (32. sz. ábra). A válaszadó pedagógusok közel 57 százaléka nevezi meg a saját iskoláját pályaválasztási információforrásnak, ahol leginkább az iskola vezetéséhez (20%), a kollégákhoz (15%), illetve az iskolai pályaválasztási felelőshöz (10%) fordulnak a pályaeorientációs tevékenységgel kapcsolatos problémáik megoldásával. Többen működnek együtt az iskolapszichológussal (7%), illetve az iskolaorvossal, de segítséget nyújthat speciális kérdésekben az osztályfőnöki munkaközösség vezetője, a fejlesztőpedagógus, illetve a gyermek- és ifjúságvédelmi felelős is.

A válaszadók 38 százaléka fordul továbbtanulási kérdésekkel más iskolák munkatársaihoz, ahol elsősorban az iskola vezetését, vagy pályaválasztási felelősét keresik. Ez a jelentős jelölésszám valószínűleg a mintában szereplő általános iskolai pedagógusok magas arányával magyarázható.

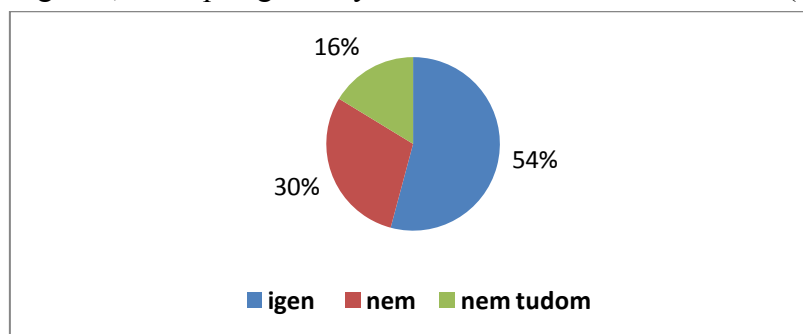
A tanárok gyakran (37%) kérnek segítséget, információt külső szakmai szervektől, vagy szakemberektől: a válaszadók legtöbbször pályaválasztási szakembert, illetve irodát (27 fő), vagy a munkaügyi szervezet különböző szolgáltatásait említették (18 fő), de vannak, akik nevelési tanácsadót, kamarát, vagy továbbképző intézményeket keresnek meg kérdéseikkel. A kifejezetten pedagógusi munkát támogató személyeket, szervezeteket a kitöltők 16 százaléka jelölt, ide tartoznak a tankerületi vezetők és pályaválasztási felelősök, a pedagógiai intézetek, a szakszolgálatok, a KLIK és az iskolafenntartók. A pedagógusok nagy számban használnak információs eszközöket is (26 %), amelyek közül az Internet szerepe kiemelkedik (33 említés), a különféle könyvek, kiadványok, rendezvények mellett. Az egyéb, nem szakmai szervekhez a szülőket, a cégek, gyárak vezetőit, munkatársait, valamint az ismerősöket és a volt tanítványokat soroltuk. Az egyéb kategóriába a „senki” és a „nincs kitől” válaszok kerültek.

Mindezek alapján látható, hogy a pályaeorientációval foglalkozó pedagógusok –felismerve a téma fontosságát- feladataik ellátásához igen széles körből keresnek és használnak információt. Leginkább mégis a korábbi gyakorlatra, tapasztalatokra hagyatkoznak, hiszen a válaszok közel 60 százaléka az iskolai információforrásokra vonatkozik. Felmerül ugyanakkor a kérdés, hogy az iskolák és az ott dolgozó szakemberek mennyire képesek lépést tartani az iskolarendszer és a szakmai képzési rendszer változásaival.

4.2.6. A pedagógusok pályorientációval kapcsolatos véleménye, elképzelései

A kérdőív utolsó témaköre a pedagógusok pályorientációval kapcsolatos véleményére, elképzelésére volt kíváncsi. A témakör első kérdése azt vizsgálta, hogy az iskolai pályorientációs feladatok ellátásához a megkérdezett pedagógus igényelne-e valamiféle segítséget.

A pedagóguskutatás adataiból látható, hogy a pedagógusok sokféle információforrást használnak az iskolai pályaválasztási tevékenységükkel kapcsolatos kérdéseik megválaszolása kapcsán. Mégis, a válaszadók több mint fele (144 fő) örömmel venné, ha pályorientációs tevékenységéhez segítséget, támogatást kapna. A kitöltők harmada (78 fő) nem igényel támogatást, 43 fő pedig bizonytalan volt a kérdés eldöntésében (31. sz. ábra).

31. ábra: A pedagógusok pályorientációs, pályaválasztási döntést segítő tevékenységéhez kapcsolódó támogatási igénye % (N=264)

A válaszok indoklásából (161 fő válaszolt) kitűnik, hogy az igennel válaszolók között az információra vonatkozó igény a kiemelkedő: a válaszok 38 százaléka ilyen tartalmú kérdés. A legtöbb pedagógus leginkább az iskolákról, és a foglalkozások munkaerő-piaci helyzetéről szóló ismeretek mennyiségét hiányolják, valamint gondot jelent számukra, hogy a meglévő információk sokszor elavultak. Sokan a speciális helyzetű fiatalok lehetőségeiről várnának több ismeretet, illetve igény jelentkezett a pályorientációs módszerek és eszközök megismerésével kapcsolatban is. Az utóbbi kategóriához a pályorientációs tankönyvek, munkafüzetek hozzáférhetőségének korlátozottságát említették leginkább a pedagógusok, különösen az általános iskolás korosztály tekintetében. A válaszok 16 százaléka külső szakembereknek, illetve szakmai szervezeteknek az iskolai pályorientációs tevékenységbe történő bevonását szorgalmazza. Ilyen pl.: a nevelési tanácsadó vagy a pályaválasztási szakember. Az iskolai pályorientációs tevékenység megvalósításával kapcsolatban a válaszok 4 százaléka órakeret, vagy szakköri lehetőség megteremtését, 10 százalék külső programok (pl.: munkahely-látogatások, gyakorlatok) támogatását javasolná, valamint 6 fő szerint jó lenne külön státusz kialakítása az iskolában a pályaválasztási döntést támogató feladatok ellátására.

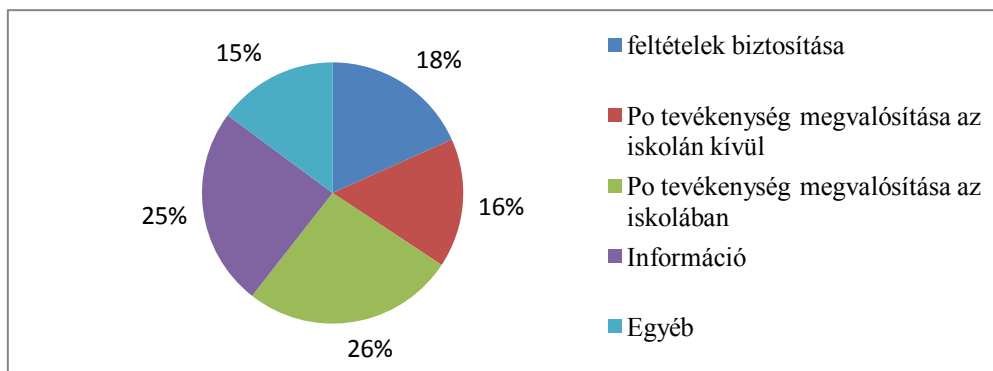
A nemmel válaszolók 71 százaléka teljesen elégedett a rendelkezésre álló információval és gyakorlattal, amelyet legtöbbször a végzett diákok sikeressége is bizonyít. Két válaszadó szerint sokszor még túl sok is az információ, amelyben nehéz az eligazodás. A válaszadók 14 százaléka azért nem igényel segítséget, mert nem a pályaválasztással érintett korcsoporttal foglalkozik, illetve mert a pályorientáció nem tartozik a fő tevékenységi körébe. Két tanár szerint az iskolai pályorientáció megoldott, inkább a külső helyszínen megvalósuló programokat, lehetőségeket kell bővíteni, és van olyan válaszadó is, aki korábbi rossz tapasztalata miatt nem kér támogatást.

A bizonytalanok (43 fő) leginkább azzal indokolták (12 fő) válaszukat, hogy ugyan a korábbi gyakorlat megfelelően működik, azonban lehetnek még új, hasznos információk a témával kapcsolatban.

Amennyiben megvizsgáljuk a válaszadó pedagógusok jellemzőit a tekintetben, hogy kik azok, akik leginkább igényelnék az iskolai pályorientációs tevékenység támogatását, elég változatos képet kapunk (7/10. sz. melléklet). Az adatokat vizsgálva megállapíthatjuk, hogy a pedagógusként eltöltött évek és a támogatási igény között összefüggést nem találunk, azokat jobbra az egyéni igény szint határozza meg. Jól példázza ezt, hogy a 21-30 év munkatapasztalattal rendelkezők körében legmagasabb a támogatás igénye (~60 %), míg legalacsonyabb (~44%) a 6-10 éve pályán lévő tanárok körében van. A válaszadó pedagógusok közül a többcélú intézményben dolgozók érzik leginkább szükségét a támogatásnak, közülük közel 85 százalék szívesen venné az ilyen típusú segítséget. A településtípus szerinti megoszlás alapján a leginkább a nagyközségben dolgozók motiváltak, támogatási igényük 67 százalék, szemben a többi településtípuson dolgozó pedagógusok 52-54 százalékos jelölésével. A különböző korcsoportokban tanítók között szintén nem találunk lényeges különbséget, a korcsoportonkénti igények aránya 50-55 százalék körül alakul, kivéve a felnőtteket oktatók körében, ahol ez az arány közel 10 százalékponttal (44%) alacsonyabb. Nincs releváns különbség a támogatást igénylők nemi megoszlása szerint sem, bár a férfi pedagógusok felkészültebbnek érzik magukat a témában, mint nő kollégáik. Mindezek alapján tehát általános következtetést nem vonhatunk le, hogy ki azok, akik leginkább, vagy legkevésbé igénylik a pályorientációs tevékenységükhöz a támogatást. Azonban a kapott eredmények alapján az jól kirajzolódik, hogy a témával kapcsolatban a legbizonytalanabbak azok a pedagógusok, akik a 10 év alatti, illetve a 15 év feletti korosztályokat tanítják, valamint a szakképző intézményekben dolgozó tanárok.

Kutatásunkban fontosnak tartottuk, hogy a köznevelés intézményeiben dolgozó pedagógusoknak legyen módjuk arra, hogy az iskolai pályaválasztási döntést elősegítő tevékenységgel kapcsolatban megfogalmazzák javaslataikat, jobbító szándékú ajánlásaikat. Ezzel a lehetőséggel 125 fő, a megkérdezettek 48 százaléka élt.

A javaslatot megfogalmazott pedagógusokról elmondható, hogy sem a nem, sem az iskolatípus sem pedig a település nagyság tekintetében nem fedezhető fel lényeges különbség a javaslatot megfogalmazó és a tartózkodó tanárok aránya között. A pedagógusi munkatapasztalat vizsgálatakor viszont azt látjuk, hogy a gyakorlati évek számával növekszik a javaslat-megfogalmazási kedv. Közülük azonban 2 csoport kiemelkedik: a 6-10, illetve a 31 év feletti tapasztalattal rendelkezők több, mint 50 százaléka fogalmazott meg a témához kapcsolódóan javaslatot, míg a többi csoportból a válaszadók 30-40 százaléka. Jellemzően azok a pedagógusok fogalmaztak meg jobbító szándékú igényeket, aki azt állították, hogy iskolájukban létezik pályorientációs tevékenység (94,7%) és a terület a pedagógiai programjukban is szerepel (85,8%). Érdekes ugyanakkor megfigyelni, hogy az iskolai pályaválasztási tevékenység támogatásához megfogalmazott igény és a témával kapcsolatban megfogalmazott javaslat között szignifikáns összefüggés van (szig.0,002, 7/11. sz. melléklet). Szintén szoros összefüggés van a javaslatot megfogalmazók illetve azok között, akik korábban pályorientációs eszközöket és módszereket soroltak fel (szig.0,000, 7/11. sz. melléklet). Mindezek alapján valószínűsíthető, hogy a javaslatot megfogalmazó pedagógusok kitöltők saját iskolai gyakorlatukból tudják, hogy mire lenne szükség a tevékenység optimalizálására céljából. Mindezt arra enged következtetni, hogy a mintába alapvetően két típusú pedagógus került: egyrészt a téma iránt érdeklődő és elkötelezett, jobbra több éves pedagógusi gyakorlattal rendelkező tanárok, másrészt pedig azok, akik eddig nem foglalkoztak a témával, és nem is tervezik tudásuk mélyítését e területen.

32. sz. ábra: A pedagógusok által megfogalmazott javaslatok tartalmi megoszlása, % (N=175)

A pedagógusok - a minta összetételéből adódóan is- nagyon sokféle javaslatot fogalmaztak meg a kérdés kapcsán. A válaszokat tartalmilag 5 kategóriába tudtuk sorolni, amelyek megoszlását a 32. sz. ábra tartalmazza.

A javaslatok között természetesen legnagyobb arányban a pályaeorientációs tevékenység iskolai megvalósításával kapcsolatos ajánlások (46 db) fordultak elő. 6 fő szerint érdemes lenne a pályaeorientációt a tantervbe beépíteni, illetve rendszeres órákat, önismereti tréningeket tartani, akár már az általános iskola 6-7 osztályától (15 fő). Többen (5) külső szakemberek, vagy iskolapszichológus bevonását szorgalmazzák, míg mások (4 fő) támogató személy biztosítását, vagy szervezet kialakítását javasolják a pedagógusok munkájának segítésére. Azonban természetesen a tanárok ez irányú feladatát a témával kapcsolatos képzések, továbbképzések támogatnák leginkább (7 fő). A rendszeres pálya-, vagy szakmaismerető órák, illetve szülői pályaismerető foglalkozások megbízható információt nyújthatnának a pályaválasztás előtt álló fiataloknak. (2). A digitális és interaktív tananyagok (1), a pályaválasztási vizsgálatok, tesztek (2), és a gyakorlatorientált technika és egyéb órák (3) (pl.: fiúk fűrész-faragás, lányok varrás) ugyancsak fontos részei lehetnek az iskolai pályaeorientációnak. Az egyik válaszadó szerint pedig az iskolai pályaeorientációhoz tartozhatna a szóbeli felvételi vizsga is az újonnan jelentkezők számára, amivel sok bukás elkerülhető lehetne a 9. osztályban.

Több javaslat érkezett az informáltsághoz (43 db) kapcsolódóan is. A pedagógusok leginkább a pályák, szakmák, munkakörök ismertetését szorgalmazzák (12 db), valamint azok munkaerőpiaci helyzetének bemutatását (6 db). Ez utóbbinál a kamarák szerepét többen is kiemelték. Többen (10 db) az információ hozzáférhetőségével, valamint pontosságával, naprakészségével kapcsolatban fogalmaztak meg javaslatokat. Ezzel összefüggésben sokuk az Internet szerepére hívták fel a figyelmet, volt aki a központi honlapról (www.oktatas.hu) elérhető link biztosítását, más pedig a közösségi oldalak lehetőségeinek kihasználását javasolta a téma kapcsán. A minta összetételéből adódóan többen voltak (5), akik az iskolaválasztással összefüggésben a korábbi iskolai eredmények közzétételét, illetve 7-8. osztályosoknak szóló pályaválasztási kiadványok biztosítását szorgalmazzák. Nem meglepő, hogy a szélesebb körű információs kiadványokat (5) és a képzésekről szóló információkat is többen (4) hiányolták.

A feltételek biztosítása kategóriához sorolt javaslatokhoz 32 db ajánlás került. Ide tartoznak a pályaeorientációhoz kapcsolódó eszközök (pl.: tankönyvek, filmek, tesztek), valamint az iskolán kívüli tevékenységek anyagi és tárgyi feltételeinek biztosítása. Pályaválasztáshoz kapcsolódó eszköz biztosítását 12 pedagógus kérte, míg 4 fő a pályaválasztási szakkörök, foglalkozások központi, vagy pályázati támogatását, valamint a gyakorlati órák infrastrukturális feltételeinek biztosítását javasolta. Több tanár (5) problémaként fogalmazta

meg - főleg a vidéki településeken - a pályaválasztási rendezvényre, vagy munkahelylátogatásra való eljutást anyagi és adminisztrációs (pl.: engedélyek) szempontból. Erre megoldást jelenthet, ha a későbbi fogadó iskolák járnak körbe a potenciális küldő-intézményeket a diákok megismerése céljából. Ugyanakkor az is nehézséget jelent 4 fő állítása szerint, hogy a területileg kevésbé frekvenciált helyeken kevesebb lehetőség van programok megvalósítására, amelyhez pályázatok, ösztöndíjak kiírása lenne kívánatos. Ugyancsak rendszerszintű intézkedést igényelne olyan pályázati és ösztöndíj-rendszer kialakítása, amely nem csak a diákokat hanem a munkáltatókat is érdekeltté tenné a fiatalok munkatapasztalat szerzésének támogatásában. 4 pedagógus szerint pedig a pályaaorientációs feladatok ellátására érdemes lenne (újra) külön státuszt létrehozni az iskolákban.

28 fő az iskolán kívüli pályaválasztáshoz kapcsolódó döntési előkészítő-tevékenységre vonatkozóan fogalmazott meg ajánlásokat. Ide tartozik a pályaválasztási rendezvények, programok szorgalmazása (4 fő), valamint a külső szervezetekkel, intézményekkel való szorosabb együttműködés támogatása (5 fő). Ide sorolható a munkaügyi hivatallal, a pedagógiai intézményekkel, a szakképző intézményekkel, valamint az egyetemekkel kapcsolatos intenzívebb kooperáció igénye. Többen (16 fő) a munkahelyi gyakorlatok fontosságát hangsúlyozzák, amellyel a fiatalok reális képet kaphatnak 1-1 szakmáról és a munka világáról. Szintén a pályaaorientációs tevékenység iskolán kívüli megvalósításához sorolhatóak a pályaválasztási tanácsadó intézetek újbóli felállítása (2 fő), illetve a tanácsadási szolgáltatások elérhetőbbé tétele (1 fő) javaslatok is.

Az egyéb kategóriába 26 ajánlás került, amelyek közül kettő a differenciált felzárkóztató korrepetálásra és a fiatalok egyéni fejlesztésére helyezné a hangsúlyt. 2 fő a munkahelyteremtést, 3 fő pedig a szakképzés preferálását és fejlesztését támogatná a felsőoktatással szemben. Hét fő pedagógus nem javasol semmit, hiszen a jelenlegi gyakorlattal meg van elégedve, sőt olyan is akadt (1 fő), aki a programok sokasága miatt inkább korlátozná a nyílt napok és a kiállítások számát. 3 fő a szülők kötelező részvételét támogatná a diákok pályaválasztási döntésének előkészítésében, amelyhez központi koordinálás és támogatás lenne szükséges. Akadt (2 fő), aki mindenek előtt a munka és a képzés világának összehangolását sürgetné és olyan is, aki szakértők bevonását szorgalmazná a döntéshozatalba. A folyamatosság és rendszeresség igényét 2 pedagógus fogalmazta meg, de volt aki a munkaerőpiac „SNI-s érzékenyítését”, más pedig önkéntesek bevonását javasolta a pályaválasztási folyamatba.

A javaslatokat összegezve megállapíthatjuk, hogy a válaszadó pedagógusok alapvetően aktuális, mindennapi igényeiket rögzítették, ezért igen sokszínűek a megfogalmazott javaslatok. A válaszok sokszínűsége miatt nem körvonalazódik egy egységes irány, megoldás a hazai pályaaorientációs rendszer megvalósítására, kiépítésére. Így a javaslatok között egyaránt találunk iskolarendszerben megvalósított és azon kívüli tevékenységek optimalizálását szolgáló, személyi és tárgyi igényeket, valamint lokális és generális megoldási ajánlásokat, lehetőségeket. Az igények között is központi helyet foglal el az információ, amely jól mutatja a terület fontosságát a pályaaorientáció folyamatában. Az információ biztosítása ugyanis olyan nélkülözhetetlen eleme a sikeres pályaa- és iskolaválasztási döntésre való felkészítő tevékenységnek, amelynek biztosítása csak központi (állami) koordinációval, valamint a terület szereplőinek hosszú távú, szoros együttműködésével lehetséges.

Pedagóguskutatásunkban a pályorientáció jelenlegi helyét és szerepét vizsgáltuk a mai magyar köznevelés intézményeiben, a pedagógusok ismerete, véleménye és tapasztalatai alapján. Az eredményekből kiderül, hogy a jogszabályi kötelezettségeknek eleget téve a vizsgálatban résztvevő mindegyik iskolában megvalósul a pályaválasztási döntésre való felkészítő tevékenység, amely leginkább az osztályfőnöki óra keretében realizálódik. Az adatok ugyanakkor azt mutatják, hogy jelenleg a köznevelésben megvalósuló pályorientációs tevékenységek inkább egyedi kísérletként, vagy önként vállalt feladatként, és nem rendszerszerűen működnek. A minta összetétele és az eredmények arra világítanak rá, hogy iskolatípustól, tapasztalattól és tantárgytól függetlenül a pedagógusok felelősségvállalásán és motivációján múlik a diákok pályaválasztási döntésre való felkészítése az iskolákban.

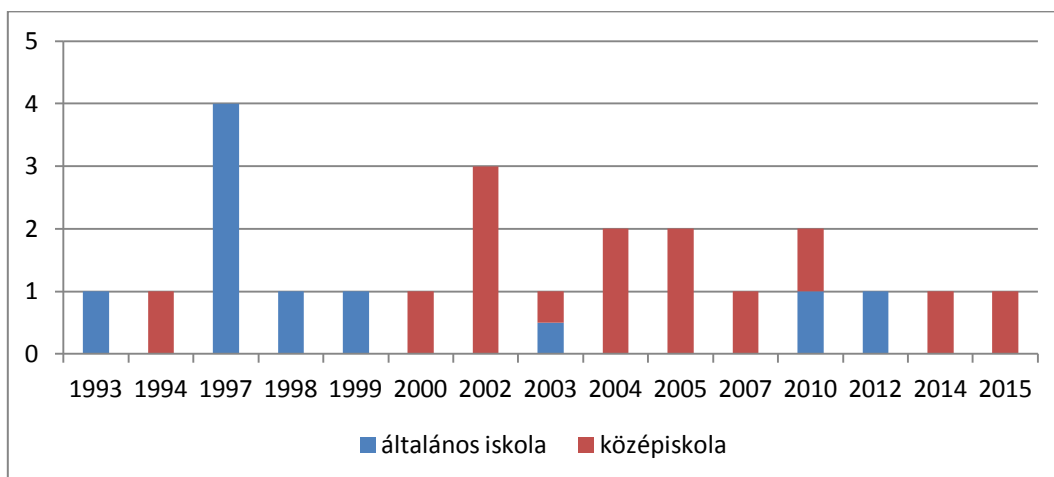
4.3. Pályaorientációs tankönyvek tartalomelemzése - Tankönyvkutatás

4.3.1. A pályaorientáció témában megjelent könyvek összetétele

A pedagógiai munka egyik legnagyobb támaszát jelentik az adott témában használható tankönyvek és egyéb oktatási segédanyagok. Ezért kutatásunk e részében az 1990-2015 között megjelent pályaorientációval és életpálya-tervezési kompetenciával összefüggő, illetve a témában megjelent tankönyvek elemzésére vállalkozunk. Célunk felmérni a rendelkezésre álló tankönyvek összetételét, megvizsgálni azok cél és célcsoport-specifikus jellemzőit, illetve azok összhangját a NAT-tal, valamint a kerettantervekben foglaltakkal.

Az adatbázisunk alapját az Áttekintés a pályaorientáció témakörében megjelent bibliográfiáról 1998-2009 című kiadvány (OFI 2010) adta, amelyet a Köznevelési tankönyvjegyzék 2007/2008-as tanévtől elérhető adataival egészítettünk ki. Az adatbázist tovább bővítettük az Országos Pedagógiai Könyvtár és Múzeumában található Nemzeti Tankönyvtár adataival, valamint az Országos Széchényi Könyvtár és a Fővárosi Szabó Ervin Könyvtárban található tankönyvekkel. Így kutatásunk magját az 1990-2015 között pályaorientáció témakörében megjelent 23 tankönyv és munkafüzet¹⁵¹ alkotja. A kutatásba vont tankönyvek és munkafüzetek jegyzékét a 4. sz. melléklet tartalmazza.

A rendelkezésünkre álló adatok alapján az életpálya-tervezés és pályaorientáció témájával kapcsolatban 1990-2015 között összesen 23 tankönyv jelent meg, illetve került forgalomba a hazai tankönyvpiacra. A témában megjelent könyvek kiadás éve és célcsoport szerinti megoszlását a következő ábra szemlélteti.

33. sz. ábra: A pályaorientáció témakörében megjelent tankönyvek kiadási év és célcsoport szerinti megoszlása 1990-2015 (N=23)

A 33. sz. ábra adataiból¹⁵² jól látható, hogy nagyobb kiugrás a pályaorientációs tankönyvpiacra csak egy esetben figyelhető meg. Az 1997-ben megjelent 4 pályaorientációs tankönyv egy kiadói döntésnek tudható be, amikor egyszerre jelentette meg a felső tagozatba szánt tankönyvcsaládot. A 2000-es évek elején megjelenő tankönyvkiadói emelkedésre pedig a kerettantervek megjelenése, valamint a szakiskolafejlesztési program lehetett hatással.

¹⁵¹ A témában az elmúlt időszakban több könyv és munkafüzet jellegű kiadvány is megjelent, kutatásunkba csak azok kerültek bevonásra, amelyek címében, leírásában a tankönyv megnevezés szerepel, vagy a tankönyvjegyzékben szerepel.

¹⁵² A 2003-ban megjelent tankönyv a 12-16 évesek számára készült

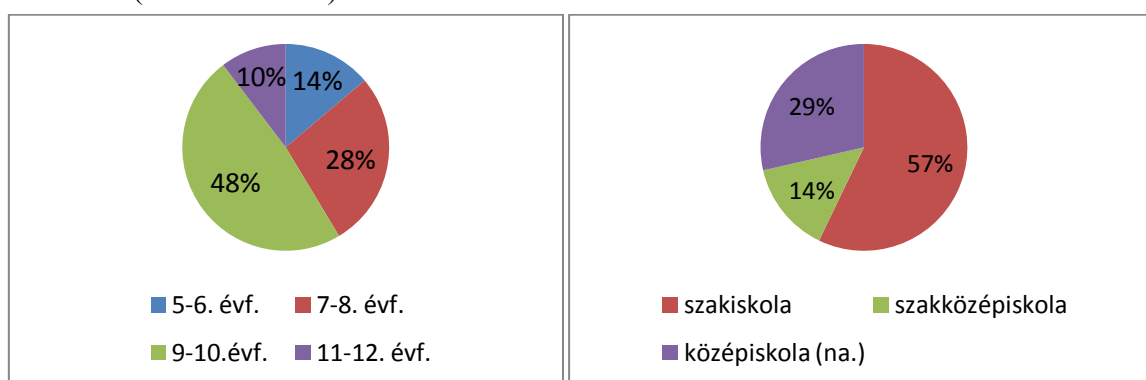
A hazai tankönyvpiac jelentős lépésnek számított A tankönyvpiac rendjéről szóló 2001. évi XXXVII. törvény megjelenése, amely meghatározta a tankönyvvé nyilvánítás rendjét. Ezután csak szigorú akkreditációs eljárással lehetett tankönyvvé nyilvánítani 1-1 könyvet. Látható ugyanakkor az is, hogy 2000 után inkább a középiskolás korcsoport került fókuszba, ezt követően a legtöbb, a témához kapcsolódó tankönyv őket célozta meg.

A kerettantervek 2003-as módosítása a korábbi központi szabályozás helyett átengedte a jogot közoktatás szereplőinek a keretek meghatározásához, amellyel leginkább a kiadók éltek és tankönyvfejlesztésekbe kezdtek. A 2007-es módosítás azonban megakasztotta a folyamatot és tananyagcsökkentésre került sor.

A közoktatási, illetve a köznevelési tankönyvekkel kapcsolatban mindezek mellett fontos megjegyezni azt is, hogy a hazai tankönyvkiadás elmúlt években tapasztalt változásai nagyban meghatározzák a kínálatot is. A 2009/2010-es tanévtől kezdve ugyanis központi költségvetési támogatás csak az akkreditált tankönyvek után jár, 2014. január 1. után pedig teljesen megszűnt a piaci elvekre épülő tankönyvellátás, és helyébe az állam teljes körű felelősségére épülő rendszer lépett, amelyet a 2014. márciusában megalakult Nemzeti Tankönyvtanács koordinál.

Az elmúlt években (2014-2015) az Emberi Erőforrások Minisztériuma megbízásából az Oktatáskutató és Fejlesztő Intézet kísérleti tankönyvek fejlesztésébe kezdett, amelynek révén 2014 őszétől 1501 iskolában kezdték meg a tanítást az új eszközökkel. Az elkészült kísérleti tankönyvek között a szakiskolások számára összeállított közismereti tankönyvek a NAT-tal összhangban az osztályközösség-építő program keretében pályaaorientációs ismeretekkel is foglalkoznak. A kísérleti tankönyvek sajátossága a tankönyvvé nyilvánítás folyamatában fedezhető fel: a tankönyvek végleges változatának elkészítésekor ugyanis a pedagógusok, a diákok és a szülők véleménye és visszajelzései is beépítésre kerülnek majd. Ezért az utóbbi évek tankönyvpiacán az utóbbi 2 évben ez a két tankönyv jelent meg a témához kapcsolódóan.

A kiadás évén túl érdemes megvizsgálnunk a pályaaorientáció témakörrel foglalkozó tankönyvek korcsoportos és iskolatípus szerinti megoszlását is, amelyet a következő ábra mutat be. (34.a/b sz. ábra)

34. sz. a/b ábra: A pályaaorientációs tankönyvek korcsoport és iskolatípus szerinti megoszlása (N=23)

Kutatásunk adatbázisában szereplő tankönyvekről elmondható, hogy több mint fele a középiskolás korcsoport számára készült: 48 százalékuk a 9-10. osztályos tanulók, 10 százalék pedig a 11-12. osztályosoknak íródott. Ez az arány nem meglepő, ha a középiskolás adatokat megvizsgáljuk, hiszen azt találjuk, hogy a könyvek több mint fele (57 %) a szakiskolások tanulóját célozza. A szakiskolásoknak szóló könyvek közül mindössze 1 db készült speciális szakiskolák számára. Szakközépiskolások számára 2 könyv született, további

4 kiadvány pedig csak a célzott korcsoportot jelöli meg iskolatípustól függetlenül. Az általános iskolásoknak szóló tankönyvek (amelyek a minta 42 százalékát jelentik), harmada az 5-6. osztályos tanulók számára, a többi pedig az iskolaválasztás előtt álló 7-8. osztályosok részére készült.

Megvizsgáltuk a könyveket azok kiadója szerint is: ezek alapján 57 százalékukat könyvkiadásra szakosodott szervezetek, kiadók adták közre, harmadukat valamely állami szervezet (pl.: Nemzeti Szakképzési Intézet, Oktatókutató és Fejlesztő Intézet) publikálta és csupán 3 könyv készült magánkiadásban. Amennyiben a kiadott tankönyveket iskolatípusonként is elemezzük, látható, hogy a könyvkiadói profilú szervezetek inkább az általános iskolásokat célozzák tankönyveikkel (62%), míg az állami szervezetek, amelyek leginkább tananyagfejlesztéssel foglalkoznak, 100 százalékosan a középiskolás korcsoportok számára készítik kiadványokat. Ha mindezeket kronológiájában is áttekintjük elmondható, hogy a témában magánkiadású könyv legutóbb 2003-ban készült, 2004 óta pedig az állami fenntartású szervezetek dominanciája figyelhető meg a területen megjelent tankönyvek piacán.

Az adatbázisba került tankönyvek 70 százaléka (16 db) teljes egészében az életpálya-tervezési kompetenciák elsajátítását tűzi ki célul, míg 7 tankönyv esetében csak 1-1 fejezetet találunk a pályaorientációhoz köthető témákból. Formájukat tekintve közülük 5 munkafüzet, 18 pedig tankönyv formába került kiadásra: a munkafüzet sajátosságából adódóan 3 db az általános iskolás korcsoportnak készült.

A tankönyvek tartalmi jellemzőin túl érdemes megvizsgálnunk azok elérhetőségét is, amelynek legfőbb mutatója az egyes tanévekre kiadott közoktatási, illetve köznevelési tankönyvjegyzékek.

Szerző	Kiadvány címe	2007/2008	2008/2009	2009/2010	2010/2011	2011/2012	2012/2013	2013/2014	2014/2015	2015/2016
Fenesi Ferencné - Gáspár László (2002)	Pályaorientáció 9.									X
Miskolci Szilvia – Széplaki Erzsébet (2012)	Osztálymátrix (7-8.osztály)						X	X	X	
Sári Lászlóné (2010)	Pályaorientáció szakiskolásoknak					X	X	X	X	
Semperger Piroska (2005)	Pályaorientáció 9-10. osztály	X	X	X	X					

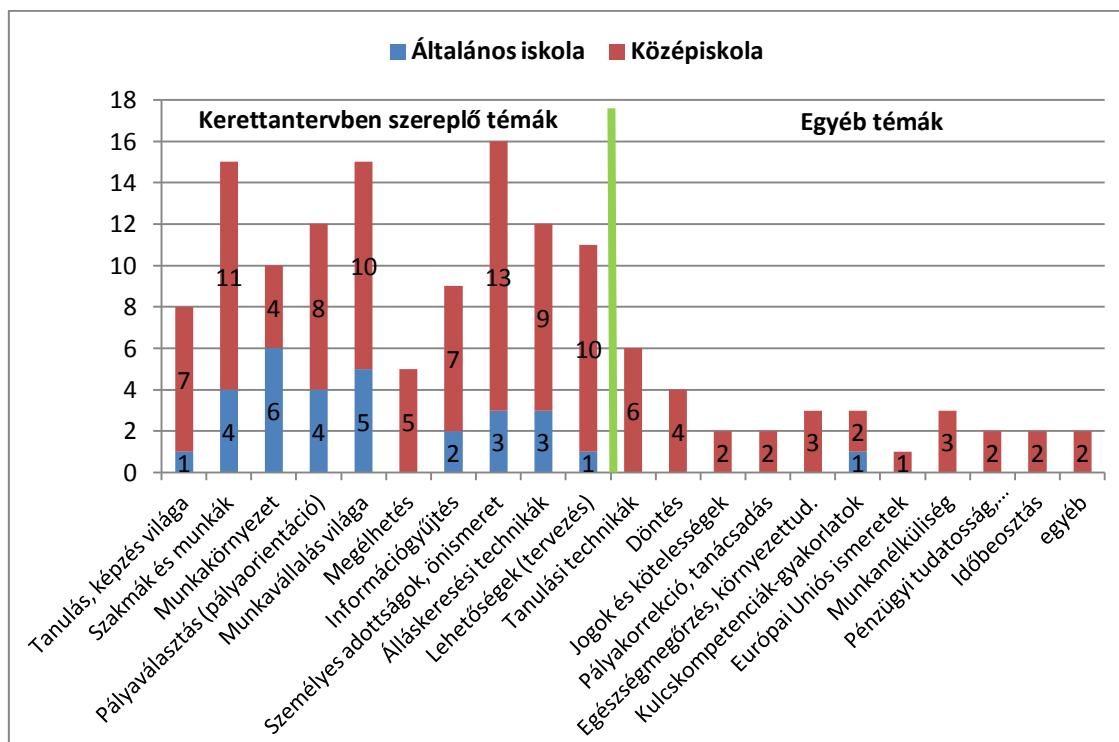
16. sz. táblázat: A közoktatási illetve köznevelési tankönyvjegyzékben szereplő választható pályaorientációs tankönyvek (2007/2008-2015/2016 tanév¹⁵³)

Amennyiben az utóbbi 8, valamint a jelenlegi tanév tankönyvjegyzékeit megvizsgáljuk (16. sz. táblázat), láthatjuk, hogy habár az elmúlt években megduplázódott a témában elérhető tankönyvek száma, még így is több korcsoport számára nincs hozzáférhető tananyag a pályaorientáció témakörében. A jelenleg rendelkezésre álló tankönyvek közül az egyik pedig csak részben foglalkozik az életpálya-tervezési kompetenciákkal, így nagyobb szerep hárul a pedagógusok felkészültségére és elkötelezettségére a témával kapcsolatban. Kiemelendő ugyanakkor az is, hogy a jelenleg a tankönyvjegyzékben szereplő könyvek viszonylag friss kiadásúak, az elmúlt 5-6 évben születtek. Mindezek mellett elgondolkodtató ugyanakkor,

¹⁵³ A 2016/2017-es tanév köznevelési tankönyvjegyzékében szintén a Fenesi Ferencné –Gáspár László (2002): Pályaorientáció 9. (Enyhe értelmi fogyatékosok számára) című tankönyve szerepel

hogy az aktuális tanévre érvényes tankönyvjegyzékben csupán 1 könyv szerepel a pályaeorientáció témakörében, az is az enyhe értelmi fogyatékosok számára készült 2002-es kiadású tankönyv.

A vizsgált tankönyvek igen sokféle tartalommal rendelkeznek a korcsoport-specifikus és iskolatípus miatti sokszínűségükből adódóan. A következő ábra (35. sz.) azt mutatja, hogy hány kiadványban szerepel a pályaeorientáció egyes témaköreire tartozó ismeret.

35. sz. ábra: A pályaeorientációs tankönyvek tartalmi megoszlása iskolatípusonként

Amennyiben megvizsgáljuk az adatbázisban szereplő tankönyveket tartalmuk szerint, láthatjuk, hogy leginkább a kerettantervben szereplő főbb témákra fókuszálnak, különösen az általános iskolai tankönyvek esetében. Az egyéb témák főleg a középiskolai tankönyvekben fordulnak elő, amelyek bár szorosan kötődnek az életpálya-tervezési kompetenciákhoz, sok más fejlesztési területet is érintenek. Az általános iskolában tapasztalható lexikális tartalmakhoz képest, a középiskolai tartalmakra inkább jellemző az interaktív és az önismeretet építő tudásanyag.

A legtöbb kiadvány a személyes jellemzők, az önismeret illetve a szakkmák-pályák világával és a munkavállalás világával foglalkozik, amelyek alapismeretnek minősülnek. Elgondolkodtató ugyanakkor, hogy a tankönyvek harmada nem tér ki ezekre a témákra. Pályaválasztással és az álláskeresési technikákkal a mintába került könyvek fele foglalkozik, tervezéssel 11 kiadvány.

Főleg a középiskolás korcsoport számára készült könyvekbe iktatnak olyan témát, amelyek a kerettantervi előírásokban nem szerepelnek. Ez jórészt abból adódhat, hogy a mintában zömmel ebbe a kategóriába kerültek azok a kiadványok, amelyek nem teljes egészében a pályaeorientációval foglalkoznak, hanem egyéb a témához kapcsolódó más területeket is bevonnak. Így ide sorolhatóak a döntéssel kapcsolatos részek, a jogok és kötelezettségek, az uniós ismeretek, a pénzügyi tudatosság, az időgazdálkodás, a tanulási technikák és a munkanélküliség témaköre. Az egyéb kategóriákba azok a területek kerültek, amik közvetve

sem kötődnek a témához, mint pl.: nemi szerepek, nemzeti ünnepek, jelképek, állampolgári ismeretek.

A pályaorientáció témaköréből és a kiadványok sokszínűségéből látható, hogy széles spektrumot ölelnek fel a rendelkezésre álló tankönyvek. Azonban azok mélyebb vizsgálata, összehasonlító elemzése csak akkor lehetséges, ha egy meghatározott célcsoport számára készült kiadványokat hasonlítunk össze. A korábbi elemzésekből látható, hogy a legtöbb, a témában megjelent kiadvány a szakiskolák 9. osztálya számára készültek. Ebből adódóan a következő alfejezetben ezek összehasonlító elemzésére vállalkozunk, hogy megvizsgáljuk a tananyagok fejlődését.

4.3.2. A szakiskola 9. osztálya számára ajánlott könyvek elemzése

A pályaorientáció a szakiskola 9. osztályában igen korán megjelent a köznevelés tartalmi szabályozóiban, ezért is ez az a célcsoport, akik számára a legtöbb kiadvány készült. A célcsoporttal való kiemelt foglalkozás több szempontból is indokolt, hiszen ők azok, akik fiatalon elkezdnek szakmát tanulni és rövid időn belül a munka világával is megismerkedhetnek, ők vállalnak leghamarabb munkát. Habár a szakiskolába jelentkezők száma évről évre csökken¹⁵⁴, a gazdaságban betöltött szerepük jelentős. Minthogy viszonylag hamar kikerülnek a munkaerőpiacra, felkészítésük az életre és a munka világára elsődleges, így az utóbbi évek tankönyvfejlesztése kapcsán is kiemelten foglalkoztak velük.

Kutatásaink alapján jelen vizsgálatunkba 5 tankönyv került, amelyek rövid ismertetése az alábbiakban olvashatóak. Az elemzés könnyebb követhetősége érdekében a vizsgált tankönyveket az ABC betűivel jelöljük.

A kutatásban elemzett tankönyvek:

- A. Szilágyi Klára (2002): Pályaorientáció Általános iskolák 9. osztálya számára. Kollégium Tanácsadó Szolgáltató Kft. Budapest
- B. Suhajda Csilla Judit (szerk., 2004): Szakmaválasztásra készülők: Pályaorientáció a 9. osztályban, Nemzeti Szakképzési Intézet, Budapest
- C. Szilágyi Klára (szerk., 2004): Pályaorientáció a szakiskola 9. osztálya számára, Szent István Egyetem, GTK, Gödöllő
- D. Semperger Piroska (2005): Pályaorientáció a szakiskola 9.-10. évfolyama számára, Nemzeti Szakképzési Intézet, Budapest
- E. Sári Lászlóné (2010, 2012): Pályaorientáció szakiskolásoknak, Műszaki Könyvkiadó Kft, Budapest

A vizsgálatba bevont könyvek (5 db) főbb paraméterei az 5. sz. mellékletben találhatóak. A vizsgálati mintába csak azok a könyvek kerültek, amelyek kifejezetten ennek a korcsoportnak készültek, más iskolatípusba tartozó (vagy nem speciálisan szakiskolásoknak írott középiskolai könyvek), illetve a sajátos nevelési igényű fiatalok számára készült kiadványok nem képezik jelen vizsgálatunk tárgyát. Kutatásunkba nem kerültek bevonásra a 2014-ben és 2015-ben kiadott szakiskolai köznevelési kísérleti tankönyvek, hiszen azok bár - a NAT-tal összhangban - tartalmazzák pályaorientációs ismereteket az osztályközösség építőprogramban, nem kifejezetten a vizsgált témakör áttekintésére vállalkoznak.

A vizsgálatba bevont 5 könyv közül a legrégebbi 2002-ben került kiadásra, a legfrissebb 2012-ben látott napvilágot. A vizsgált tankönyvek mindegyike teljes egészében a pályaorientáció témakörével foglalkozik, amelyre tankönyvek címe is utal: négyenél

¹⁵⁴ KSH 2015 http://www.ksh.hu/docs/hun/xstadat/xstadat_eves/i_zoi003.html (2016.02.25)

kifejezetten szerepel a pályaeorientáció kifejezés, egy pedig alcímében jelzi. 3 kiadványt egy szerző írt, a többi közösen, vagy munkacsoportban született, szerkesztője 4 könyvnek van. A tankönyvek szakmai minőségét jelzi, hogy mindegyik lektorált kiadvány. A téma fontosságát mutatja, hogy 3 könyvet állami kutató intézet, szervezet (pl.: Nemzeti Szakképzési Intézet, Szent István Egyetem) adott közre, vagy támogatta megjelenését, 1 kiadói profilú szervezeté, 1 pedig magánkiadásban készült.

A következőkben a tankönyvek Dárdai (2002) felosztása alapján szaktudományi, pedagógiai-didaktikai, nyelvi, valamint könyvészeti szempontok szerint kerülnek elemzésre.

Szaktudományi szempont szerinti elemzés

A tankönyvek szemlélete

A vizsgált tankönyvek mindegyike korszerű ismereteket nyújt a pályaeorientációról a diákoknak. Azonban, amint az az elméleti áttekintésből kitűnik a pályaeorientáció szakterülete fontos szemléletbeli változáson ment keresztül az utóbbi években. Ezért a tankönyvek a pályaeorientációt, mint életpálya-építést támogató folyamatot csak közvetve jellemzik, inkább a pályaválasztást megelőző döntési folyamatot helyezik a középpontba. Mindegyik tankönyv kiemelt figyelmet fordít az önismeretre és pályák világának megismerésére, valamint a tervezés szerepére az életútban. Fontos megjegyeznünk ugyanakkor, hogy 3 kiadvány (A, D, E) az álláskereső és munkavállalás problematikájával is foglalkozik.

A tankönyvek egyébként faji, etnikai és vallási előítéletektől mentesek és azzal, hogy tanulásra ösztönöznek, valamint, hogy utalnak a családi tapasztalatokra, egyfajta értékmegőrzésre is sarkallnak. A terület fejlődését jelzi, hogy az utóbbi években napvilágot látott tankönyvek a pályaeorientáció témakörét komplexen kezelik, ezért összhangban a felkészülés a felnőtt lét szerepeire fejlesztési területtel a csak közvetve kapcsolódó témakörökkel is foglalkoznak. Ezek a témakörök fontos társadalmi-gazdasági értékeket hordoznak magukban, ilyen D esetében a környezetvédelem, valamint E esetében az egészségvédelem és a környezettudatosság.

A tankönyvek nyitottsága

Mindegyik vizsgált tankönyvre jellemző, hogy épít a pályaeorientáció tudásanyagára, valamint eszköz és módszertárára. A terület sajátosságából adódóan a tankönyvek nem csupán egy adott téma pontosan definiálható paramétereinek elsajátítására törekcsenek, hanem további tanulásra, tájékozódásra ösztönzik a felhasználót.

A Pályaeorientáció című tankönyv (A) jól képviseli a tantárgy sajátosságait: számos kérdőívvel, feladattal és utána-járással biztatja és motiválja a tanulót a kérdéskör továbbgondolására, az önismerettel, valamint a pályaválasztási, illetve a munka világgával való ismerkedés elmélyítésére. A Szakmaválasztásra készülők című tankönyv (B) is a tanuló aktivitására épít, a feladatok utánajárássra készítetik a felhasználót, ami az egyes témakörök elsajátításának mélységét támogatják.

A C, D és az E tankönyvek mindegyike tartalmaz előszót, vagy bevezető fejezetet, amelynek célja, hogy megnyerje a tanulókat az ismeretanyag elsajátításához: a célok megfogalmazása segítheti a tananyag iránti motiváció felkeltését, fenntartását. A személyes hangvétellő bevezetők a szerző és a felhasználó közötti kapcsolatot is erősítik, amely a sikeres munka alapja lehet.

A Pályaeorientáció a szakiskola 9. osztálya számára című kiadvány (C) is tükrözi a pályaeorientáció szemléletét és módszertanát, bár kevésbé interaktív, mint bemutatott elődei. A tankönyv erősségét a Mellékletekben található rengeteg információforrás és szolgáltató

szervezet elérhetősége jelenti, amelyekhez a pályaválasztás, vagy álláskeresés kapcsán a fiatal fordulhat.

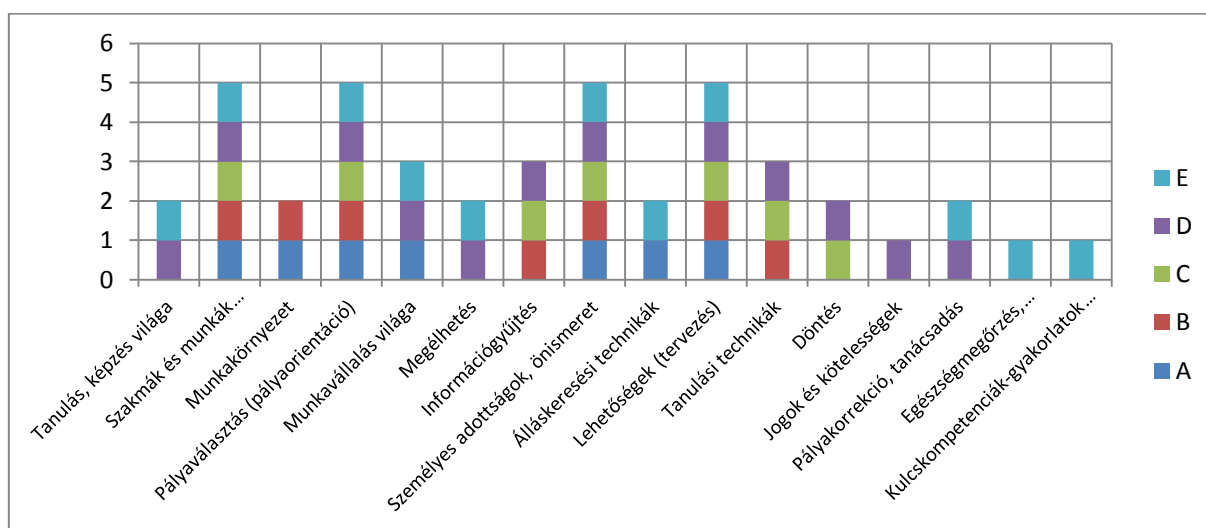
A 2005-ben kiadott Pályaorientáció a szakiskola 9-10. osztálya számára című tankönyv (D) már kétség kívül az életpálya szemléletet tükrözi. A feladatok segítik a tananyag elsajátítását, értelmezését, bár a tankönyv inkább leíró jellegű, külső források, szervezetek bevonására kevésbé törekszik. Mindezek mellett előremutató, hogy külön fejezetben foglalkozik a tervezés és a pályakorrekció gondolatkörével.

A 2012-ben született kiadvány, a Pályaorientáció szakiskolásoknak (E) is a pályaorientáció komplex ismeretanyagát foglalja magába. Elődeihez hasonlóan foglalkozik az önismerettel, a tanulás és a munkavállalás világával, és külön fejezetet szentel a felnőtt lét kihívásaira. A feladatok, a példa szövegek segítik a tananyag megértését, külső személyek bevonása, megkérdezése (pl. a személyes jellemzéseknél) élővé és interaktívvá teszik az elsajátítandó ismereteket.

A tananyag kiválasztása

A tankönyvek tananyaga - a jogi szabályozók és a tantervek figyelembevételével kialakított - egységes tudásbázisra épül: a kiadványok számba veszik a téma szempontjából legfontosabb fogalmakat, az önismereti feladatokon, valamint a pályaismereti elemzéseken túl pedig még az álláskeresés, munkavállalás lépéseiről is nyújtanak információt. Ez a felosztás jól tükrözi az életpálya szemléletet, amelyet megfelelően közvetítenek a célcsoport számára.

A tananyag kiválasztásának szempontjaira egyik szerző sem tesz utalást, ugyanakkor a jogi és tantervi szabályozókban lefektetett követelményekkel összhangban vannak.

36. sz. ábra: Az elemzett tankönyvek főbb témakörei

A 36. sz. ábra a vizsgálatba bevont pályaorientációs témájú szakiskolai tankönyvek által feldolgozott témaköröket ábrázolja. Látható, hogy mindösszesen 4 olyan téma van, amely mindegyik vizsgált tankönyvben kifejtésre kerül. Ezek a szakmák, munkák bemutatása, a pályaorientáció, pályaválasztás fogalmának meghatározása, a személyes adottságok, az önismeret vizsgálata, valamint a lehetőségek, a tervezés világa. A feldolgozott témakörök számának növekedése is megfigyelhető: míg A, B és C esetében ez mindössze 7-7 terület, addig D esetében ez 12, míg E esetében 11 db. Ebből is adódhat, hogy a jogi szabályozókban

meghatározott témaköröket a vizsgált 5 tankönyvből 4 túllépi, amelyek közül a legtöbb tankönyv (3) a tanulási technikákkal foglalkozik.

A választott tananyagok mindegyikében szerepelnek a legújabb tudományos ismeretek, valamint az alapvető lényeges témák, így megfelelőek a pályaaorientáció témakörének oktatására. A tankönyvekben lévő feladatok alkalmasak a probléma-centrikus tanításra, tanulásra, hiszen komplex módon közelítik meg a kérdést és továbbgondolásra, a témával való foglalkozásra motiválnak.

Az érdeklődés felkeltését, a fogalmak magyarázatát nagyban segítik az ábrák, képek, némely kiadványban (A, B, D) még ikonok is könnyítik a használhatóságot. Általában az életkori sajátosságnak megfelelő mennyiségű és minőségű ábrát és képet tartalmaznak a kiadványok. A pályákról, foglalkozásokról szóló vagy azokhoz kapcsolódó képek, valamint szakmákat emberek ábrázoló sajátos grafikák, közelebb hozzák a tanulók számára a pályák világát és egyben ismeretet is adnak át. Ez alól csupán a C kiadvány kivétel, amely sem ábrát, sem pedig képet nem tartalmaz.

A tananyag strukturáltsága

Mindegyik elemzett tankönyv tartalmaz tartalomjegyzéket, amely alapján jól átlátható a tankönyvek struktúrája. Ezek 3 esetben (A,B,C) a tankönyv végén, kettő (D,E) esetben pedig a tankönyv elején találhatóak. A tankönyvek strukturáltsága (pl.: fejezetek száma, felosztás) is igen változatos képet mutat. (17.sz. táblázat)

A Pályaaorientáció című tankönyv (A) 11 fejezetet tartalmaz: az első két fejezet fogalomtisztázásait (pályaaorientáció, pályaválasztás) követően 2 önismereti fejezet (Érdeklődés, Képesség) következik. A pályaválasztás, iskolaválasztás témakörét után (5. fejezet), még egy fejezet foglalkozik az önismerettel (Hol és mivel szeretek dolgozni?), majd 3 pályaismereti fejezet következik (Ismerkedjünk a pályákkal! Elemezzük a szakmákat!, Érdeklődés és pálya). A tankönyv végén a munkavállalás, álláskeresés (10. fejezet), illetve a tervezés témakörével foglalkozik, ezeket követően található meg a könyvben a Pályalista, a Megoldások, a Melléklet és a Függelék.

A Szakmaválasztásra készülők című tankönyv (B) is hasonló felépítéssel rendelkezik –hiszen a munkacsoport szakmai vezetője megegyezik a korábbi tankönyv szerzőjével -, azonban a fejezetek száma itt már 12 db. A fogalomtisztázó (pályaaorientáció, pályaválasztás) és önismereti fejezeteket (Érdeklődés, Képesség) követően szintén a pályaválasztás, iskolaválasztás területével foglalkozik, azonban a 6. fejezetben a tanulási technikák kerülnek (Hol és hogyan tanuljak?) középpontba. A következő fejezetek (7-10) leginkább a pályák világát mutatják be, szintén a korábbi struktúrát követik (Hol és mivel szeretek dolgozni?, Ismerkedjünk a pályákkal!, Elemezzük a szakmákat!, Érdeklődés és pálya), azonban a 11. fejezet már új ismeretet kapcsol a területhez, az Interneten elérhető pályaaorientációs információk megszerzésére fókuszál. Ezt követi a Terveim fejezet, majd a kiadvány a Pályalista, Megoldások és a Függelékek fejezetekkel zárul.

A	B	C	D	E
I. Mit jelent a pályaeorientáció?	I. Mit jelent a pályaeorientáció?	Bevezetés	I. A pályaválasztás és a pályaeorientáció	Előszó
II. Pályaválasztás	II. Pályaválasztás	I. A pályaválasztás alapfogalmai és képzései	II. Az egyéni adottságok és a pályakövetelmény viszonya	Bevezetés
III. Érdeklődés	III. Érdeklődés	II. Mennyire ismerem magam?	III. Életpálya szemlélet	I. Az én világom
IV. Képességek	IV. Képességek	III. Hogyan tanuljunk?	IV: A munka és a tudás szerepe a társadalmi előrejutásban	II. A tanulás világa
V. Pályaválasztás-iskolaválasztás	V. Pályaválasztás-iskolaválasztás	IV. Az érdeklődés	V. Szakmacsoportok	III.A szakmák világa
VI. Hol és mivel szeretek dolgozni?	VI. Hol és hogyan tanuljunk?	V. Segíthet a számítógép is	VI. A szakmai képzésben szereplő jogok és kötelezettségek	IV. A munka világa
VII. Ismerkedjünk a pályákkal	VII. Hol és mivel szeretek dolgozni?	VI. Döntések szerepe az életünkben	VII. Személyes életperspektíva kialakítása	V. Az én felnőtt világom
VIII. Elemezzük a szakmákat!	VIII. Ismerkedjünk a pályákkal	VII. Ismerkedjünk a pályákkal	VIII. Személyes képzési terv, életpályaterv	Személyes életpálya-tervem
IX. Érdeklődés és pálya	IX. Elemezzük a szakmákat!	VIII. Tanulunk tervezni		Szakszavak
X. Munkavállalás, álláskeresés	X. Érdeklődés és pálya	Mellékletek		Idegen szavak
XI. Terveim	XI. Pályaeorientáció az Internet segítségével	Pályalista		
Pályalista	XII. Terveim			
Megoldások	Pályalista			
Melléklet	Megoldások			
Függelék	Függelék			

17. sz. táblázat: A vizsgált tankönyvek főbb fejezetei

A Pályaeorientáció a szakiskola 9. osztálya számára (C) című tankönyv 8 fejezetet tartalmaz, amelyet a Bevezetés előz meg. A fontosabb fogalmak definiálásán (A pályaválasztás alapfogalmai és képzései) túl az önismerettel (Mennyire ismerem magam?) és a tanulással (Hogyan tanuljunk?) folytatódik a tankönyv. A gondolati ív itt egy kissé megtörik, hiszen az önismerethez kapcsolódó Érdeklődés fejezettel és a számítógépen elérhető önismereti programok ismertetésével (Segíthet a számítógép is) folytatódik a következőkben a kiadvány. A 6. fejezet a döntésekkel foglalkozik (Döntések szerepe az életünkben), majd a pályák világával (Ismerkedjünk a pályákkal) és a megvalósításhoz szükséges lépések tervezésével (Tanulunk tervezni) zárul a tankönyv. A kiadvány Mellékletet és Pályalistát is tartalmaz-

A Pályaeorientáció a szakiskola 9.-10. évfolyama számára (D) tankönyv 8 fő fejezetből áll, a kiadvány tartalmának áttekintését 3 szintű tartalomjegyzék segíti. Így azzal, hogy nem csak a főcímetek tünteti fel, hanem alcímetek is kiemeli, mind a tanulónak, mind pedig az oktatónak nagy segítséget jelent egy-egy terület, téma, feladat megtalálásában. A tankönyv felépítése

szintén a terület sajátosságaiból adódóan a fogalomtisztázáson túl a személyes jellemzők ismertetésével kezdődik, amelyben először a képességek majd az érdeklődés feltárására kerül sor. Az ezt követő Életpálya szemlélet és A munka és tudás szerepe a társadalmi előrejutásban fejezetek messzebbre viszik a felhasználót, amely a tananyag struktúráját kissé megtörik, majd ezt követi az 5-6 fejezetben a szakmák és a képzések világának bemutatása. A záró fejezetek (7-8) a döntések és a tervezés témakörével foglalkoznak.

A Pályaorientáció szakiskolásoknak (E) tankönyv 5 fő fejezete egységes gondolati ívként végigvezeti a tanulót az önismerettől kezdve, a tanulás és a szakmák világán át a munka és a felnőtt világba. A tartalomjegyzék alpontokat is tartalmaz amely szintén segíti a struktúra áttekintését. Az Előszót és Bevezetőt követően az önismeret témakörével indul a tankönyv tananyaga, ahol a képességek szintén megelőzik az érdeklődés témáját. A Tanulás világának áttekintésében leginkább az uniós kulcskompetenciák bemutatására kerül sor, míg a Szakmák világában az Országos Képzési Jegyzék (OKJ) egyes szakterületeinek ismertetésére vállalkozik a Szerző. A Munka világában gyakorlati ismeretek átadásával készíti fel a tankönyv a fiatalot az álláskeresés és a munkavállalás kihívásaira, míg a Felnőtt világban a legfontosabb befolyásoló tényezők számbavételére kerül sor. A Személyes életpálya-tervem rész a tanultak összegzését, míg a szöszedetek a tananyag megértését támogatják.

A tananyag prezentációja

A vizsgált tananyagok mentesek a szakmai pontatlanságoktól és a vitatható állításokról, amelyek garanciája egyrészt a szerzők személye, valamint a szakmai lektorok. Ugyanakkor az első tankönyv (A) alcíme kérdéseket vet fel: „Általános iskolák 9. osztálya számára”- talán szakiskolára gondolt a szerző.

A feladatok, példák az elemzett tankönyvekben olyan jellegűek, amelyek komplex megközelítést, interdiszciplináris szemléletet tükröznek. A feladatok és példák mennyisége pedig nagyban segítik az ismeretek elsajátítását.

Mindegyik tankönyv szerepet szán a pályaorientáció és a pályaválasztás fogalmának elhatárolására, amely nélkülözhetetlen a terület pontos megértéséhez. A D és az E tankönyv nagy hangsúlyt helyez a legújabb terminológiák, kifejezések használatára, amelyek megértését az E kiadvány esetében külön szöszedetek is segítik.

Pedagógiai-didaktikai szempont szerinti elemzés

A tankönyv használhatósága a tanulók szempontjából (Tanulhatóság)

Mindegyik tankönyv szem előtt tartja a célcsoport életkori sajátosságait, a tananyag összeállításakor pedig figyelemmel voltak arra, hogy a számukra legfontosabb ismeretek kerüljenek átadásra. A következőkben tankönyvenként röviden összefoglaljuk a tanulhatóság szempontjából legfontosabb jellemzőket.

A Pályaorientáció című tankönyv (A) kis mérete miatt lehet kedvelt a tanulók számára. A könyv egyes részei munkafüzet-jellegűek: nagy előnyt jelent, hogy nem kell külön füzetet és súlyos könyveket cipelni a tanulóknak. Már azzal, hogy a betűszín nem a szokásos fekete, felkelti az érdeklődést a könyvben foglaltakra. A képek, példák pedig nagy segítséget jelentenek az értelmezésben.

A könyv egészében kis ikonok jelölik a feladatok jellegét, amelynek értelmezését nagyban megkönnyíti a tankönyv elején található jelmagyarázat. A tankönyv szellemiségét jól jellemzik az ikonokkal jelölt feladattípusok:

- Közös munka
- Számítógépes munka
- Gyűjtsd össze!
- Rajzold le, színezd ki, karikázd be!
- Önálló munka- Gondolkozz, kérdezz!
- Játsszátok el!
- Összefoglalás

Annak ellenére, hogy a tankönyv 2002-ben jelent meg, a legfrissebb metodikai eszközöket is felhasználja (pl: számítógép), így korszerű ismereteket képes átadni. A tankönyvben szereplő írásos feladatok is változatosak: az egyszerű megoldást-karikázó feladatokon túl, önértékelő eljárások is megtalálhatóak a tankönyvben, természetesen a célcsoport igényeinek megfelelően.

A tankönyv egésze végigvezeti a fiatalot az ön- és gazdasági-társadalmi környezetismeret elsajátításában, ráadásul a részek, feladatok közötti összefüggést erősíti a könyv azzal, hogy többször is visszautal korábbi tananyagrészekre. Az egységet jelzi a tankönyv végén lévő Pályalista, amelynek az a szerepe, hogy a tananyag elsajátítása során megismert pályákat a tanuló egy helyen, közösen tudja gyűjteni, ezzel is elősegítve a pályaismeret bővítését.

A tankönyvben szereplő feladatok megoldása is szerepel a könyvben, így lehetőséget ad a tanulónak az önellenőrzésre, vagy akár az önálló tanulásra is. Az önismereti részt lezáró Összefoglalás pedig segít tisztázni azokat a jellemzőket, amiket a fiatal a tananyag elsajátítása során megtudott magáról, mielőtt a pályaismereti részben elmélyülne. A Függelékben található pályaleírások szintén a pályák közötti eligazodást segítik: a tankönyvben szereplő minden szakmának megtalálható a rövid leírása.

A Szakmaválasztásra készülok című tankönyv (B) munkafüzet jellegéből adódóan szintén a tanulhatóságot erősíti. A papírkötéses forma és a B/5 formátum jól használható munkatankönyvvé teszi a kiadványt, a nagyobb sorközök miatt nem kell annyira apró betűvel kitölteni a feladatokat. A tankönyv a könnyebb értelmezhetőség érdekében szintén ikonokkal jelzi a különböző feladattípusokat. A tankönyv elődjének tekinthető „A” kiadványban szereplő 7 feladattípus mellett feltűnik a „Vágd ki, ragaszd be!” is, ami a tankönyv interaktivitását tovább növeli. A korábbi könyv kissé szögletes ikonjaival szemben a könyvben szereplő jelek sokkal fiatalosabbak, célcsoport-specifikusabbak, a tankönyv szemléletét jól tükrözik.

A tankönyv egyaránt tartalmaz elméleti ismereteket és gyakorlatorientált feladatokat, amelyek közötti eligazodásban, azok értelmezésében nagy szerepet kapnak az ikonok. A tankönyv szintén tartalmaz Pályalistát, valamint szerepelnek benne a feladatok megoldásai, illetve a tankönyvben előforduló szakmák, pályák rövid leírásai. A tankönyv egyik erőssége az Internet adta lehetőségek kihasználása: több esetben irányítja a diákot további információszerezés céljából 1-1 meghatározott, a célcsoport számára is megfelelő honlapra.

A tankönyv hiányossága, hogy bár gyakorlatorientáltan mutatja be a témakört, a tanulási célok, követelmények csak közvetve jelennek meg. A közvetlen megszólítás ellenére is a pedagógusok irányító szerepe nélkül a tanultak nem, vagy csak részben építhetők be a személyes életútba. Az illusztrációk és képek jól kiegészítik a tananyagot, a tankönyv szellőssége, strukturálása kedvelté teszik a kiadványt a tanulók körében.

A Pályaorientáció a szakiskola 9. osztálya számára (C) című tankönyv kissé akadémiai jellegű, inkább az elméleti ismeretek kerülnek benne túlsúlyba. A tankönyv kezelhetőségét nagyban megkönnyíti, hogy szerzője, szerkesztője megszólítja a fiatalt: az elején egyszerűen, érthetően bemutatja a tankönyvet, meghatározza céljait és gyakorlati tanácsokat ad annak használatához. Az A/5-ös méretű tankönyv 50 oldalban foglalja össze a pályaorientációhoz kapcsolódó legfontosabb ismereteket, a további 30 oldal a mellékleteket tartalmazza. A tankönyvben összesen 21 sorszámozott feladat található, amelyek közül öt megoldása a mellékletek között megtalálható.

A tankönyv célkitűzéseivel ellentétben (munkafüzet) inkább kézikönyvnek tekinthető, amelyben az összefüggő szövegeket csak néha szakítja meg 1-1 keretbe foglalt feladat. Illusztrációt, képet a kiadvány nem tartalmaz, mégis a tananyag megválasztása és a nyelvezete alkalmas arra, hogy a korcsoport számára megfelelő információkat adjon át.

A Pályaorientáció a szakiskola 9.-10. évfolyama számára (D) tankönyv A/4-es formátuma messzemenőig figyelemmel van a célcsoport igényeire. A bevezető fejezetben a Szerző meghatározza a tankönyv célját és a tananyag fontosságát a felhasználó szempontjából, amely a diákok motivációját nagyban elősegítheti. A könnyebb használat érdekében a tankönyv is használ jelrendszert, amelyeket szintén bemutat a tankönyv írója a kiadvány első lapjain. Ezek az alábbiak:

- összefoglalás a fejezet végén
- feladatok az ismeretek gyakorlásához
- példák ismertetése a fogalmak és ismertetések jobb megértéséhez
- ismétlő kérdések
- ellenőrző kérdések

Látható, hogy a Szerző leginkább az ismeretek elsajátítására fókuszál, a jelrendszerben is ezek strukturálására helyezi a hangsúlyt. A feladatoknál is főleg intellektuális és verbális tevékenységeket találunk: a tankönyv inkább az ird le, nézz utána, keresd meg típusú feladatokat használ. A tankönyv számos képi illusztrációt tartalmaz, a fontosabb fogalmak pedig vastagításra is kerülnek, amelyek segítenek a fiatalnak a lényeget kiszűrni, megérteni. A tankönyvet végigkísérik a kézzel rajzolt ábrák: az orr nélküli mosolygós arcok és a hozzájuk kapcsolódó jellegzetes mondatok, kifejezések közelebb hozhatják az egyes témákat a tanulók számára.

A Pályaorientáció szakiskolásoknak (E) című tankönyv a bevezető fejezetekben (Előszó, Bevezetés) meghatározza a tankönyv legfontosabb célkitűzéseit, amelyet a tanuló pályaválasztási érettségének elérésében lát. Külön részben foglalkozik a tankönyv használatával, így a diákok számára is átlátható, hogy milyen feladatok várnak majd rájuk. A korcsoport életkori sajátosságait a tankönyv figyelembe veszi, a témaköröket pedig a felhasználókkal egykorú főszereplő fiatalok hozzászólásaival, ábrázolásával tudja közelebb hozni, így az adott témával, problémával való azonosulás is könnyebb lehet számukra.

A tankönyv fiatalossága ellenére nagyon komoly témaköröket dolgoz fel, amelyet mi sem mutat jobban, hogy a tankönyv végén két szószedet (Szakszavak, Idegen szavak) is szerepel. Jellemző a kiadványra az elméleti jelleg - több szöveg-feldolgozási, - értelmezési feladat is található benne. A fontosabb fogalmakat kiemeli, a definíciókat vastag vonallal jelzi, amely segítheti a tanulók eligazodását az elsajátítandó ismeretek között. Az egyes összefüggések megértését ábrák, grafikonok és illusztrációk támogatják.

A tankönyv törekszik a változatos feladat használatára, a Szerző próbálja minél inkább interaktívabbá tenni az elsajátítandó tananyagot. A tananyag sajátosságaiból adódóan a tankönyv célkitűzései között pedig megfogalmazásra kerül, hogy az egyes feladatok kapcsán fontosabb, hogy a hangsúly a megoldás megtalálásának folyamatán, mint inkább magán a megoldáson legyen. A kiadvány motiválja a fiatalt a több forrásból való információszerezésre, így az Internet adta lehetőségekre is felhívja a figyelmet. (pl. www.epalya.hu¹⁵⁵).

A tankönyv használhatósága a tanárok szempontjából (Taníthatóság)

A tankönyvek mindegyike támogatja a pedagógus munkáját, hiszen azon túl, hogy elméleti ismereteket nyújtanak és rendszereznek, számos példát és gyakorló feladatot is tartalmaznak. A struktúra átlátható, a feladatok jól követhetőek és szorosan kapcsolódnak a tananyaghoz. Azzal pedig, hogy az egyes tankönyvek tartalmazzák a feladatok megoldását (A, B, C), illetve a függelékben megtalálhatóak a pályaleírások (A, B), olyan segítséget nyújtanak a tanárnak, amely megkönnyíti az órára való felkészülést. További támogatást jelenthetnek a tankönyvben található szószedetek (E), valamint a külső szakmai szervezetek (C, D) elérhetőségeinek feltüntetése. További jelentős támpontot jelenthetnek az egyes témakörök elmélyítésében, ha a kiadvány feltünteti a felhasznált forrásokat, amely a vizsgált könyvek esetében mindösszesen 1 esetben (D) fordult elő.

Már a tartalomjegyzék összeállítása is jelentősen befolyásolhatja a tananyag taníthatóságát. A részletesebb tartalomjegyzék (D, E) ugyanis lehetőséget ad az egyes órák terveinek összeállítására, a feladatok pedig megkönnyítik az ismeretátadást és feldolgozást, illetve a tananyag értelmezését.

Nagy segítséget jelenthet a pedagógusoknak is az ikonok használata (A, B, D), hiszen számukra is iránymutató lehet. A nyitott kérdésekben megfogalmazott kérdések pedig a tananyag interaktivitásának növelésén túl több olyan témát is képesek behozni, amely lehetővé teszi a szabad, kötetlen átbeszélést. A tankönyvek feladatainak sokszínűsége ugyanakkor módszertani ötleteket is adhat a tanároknak.

A vizsgált kiadványok mindegyike módot ad a tankönyvben való dolgozásra, jegyzetelésre, közülük 3 (A, B, C) munkafüzetnek is definiálja magát. Ténylegesen azonban csak 1 használható e célra (B), a többiek esetében érdemes külön füzetet, lapot rendszeresíteni az órákra.

A tankönyvek elméleti megközelítése (C, D, E) bár tanulhatóvá teszik az elsajátítandó tananyagot, a többnyire intellektuális feladatok nem, vagy csak kevéssé támogatják az ismeret gyakorlatba való átültetését. Ahhoz pedig, hogy a téma fontosságát és gyakorlati hasznát a fiatalok felismerjék, a pedagógusok aktivitására, találékonyságára nélkülözhetetlen szükség van.

Összegezve a fentieket használhatóság szempontjából a Szakmaválasztásra készülők (B) című tankönyv tűnik a leghasznosabbnak, hiszen, a benne szereplő tördelési, szerkesztési megoldások olyan szinten készítik elő a pedagógus munkáját, amire biztonsággal támaszkodhat. A tananyag további használhatóságát fokozza, hogy a tankönyvhöz tanári kézikönyv¹⁵⁶ is készült, amelyben a pedagógusok számára összefoglalásra kerültek a téma szempontjából legfontosabb ismeretek.

¹⁵⁵ Fontos megjegyezni, hogy habár az oldalt 2011. májusa óta nem frissítik, a hivatkozott önértékelő eljárást nem lehet elérni, a 2012-es kiadásban mégsem került kihúzásra

¹⁵⁶ Suhajda (szerk., 2004)

Nyelvi szempont szerinti elemzés

Nyelvtanilag mindegyik tankönyv megfelel a magyar helyesírás szabályainak, megfogalmazásuk egyszerű, a szükséges fogalommagyarázatokat tartalmazzák. A mondatok terjedelme az életkori sajátosságoknak megfelelő (nem tartalmazzák a tankönyvek többszörösen összetett mondatokat), az összekapcsolódó gondolatok pedig egymásra épülve, külön bekezdésekben kapnak helyet. A tankönyvek nem tartalmazzák régies és tájnyelvi szavakat, de választékosan, állandó szóismétlések, szófordulatok nélkül ismertetik a tananyagot.

A tankönyvek szerzői odafigyeltek a tanulók életkori sajátosságaira az általuk használt idegen, vagy nem mindenki számára ismert szavak tekintetében is: azokat vagy a szövegben (A, B, C, D), vagy pedig külön szószedetben (E) magyarázzák el.

Amennyiben a tankönyvekben alkalmazott kommunikációs stratégiákat vizsgáljuk igen változatos képet kapunk. Karlovitz (2001) kutatásai alapján alapvetően 3 típusát különböztethetjük meg: a) hagyományosan egyirányú, tankönyvszerűen közlő; b) Kétirányú, valódi kommunikációs stratégia; c) Kombinált és egyéb pedagógiai kommunikációs lehetőségek.

A hagyományosan egyirányú, tankönyvszerűen közlő stratégia esetében az információ áramlása többnyire egyirányú, a tanuló feladata arra korlátozódik, hogy a tananyagot átvegye, befogadja, rögzítse és memorizálja. Egyirányúsága abból adódik, hogy kevésbé igényli a tanuló bevonását, viszont nagy teret kínál a pedagógusnak. A kétirányú, vagy más néven valódi kommunikációs stratégiánál a folyamatos visszacsatolás jellemző a pedagógus-tankönyv és a diákok között és cselekvésre készíti a tanulókat. A harmadik kategóriába a kombinált és egyéb pedagógiai kommunikációs lehetőségek összessége tartozik. Hasonlóan a kétirányú kommunikációs stratégiához a tanuló aktivitására épít, azonban a pedagógus aktív munkájára is támaszkodik. E kettősség miatt inspiráló kommunikációs közeg jöhet létre, amely első sorban érettebb tanulóknál lehet célravezető.

A terület sajátosságaiból adódóan egyik tankönyv sem sorolható a hagyományosan egyirányú, tankönyvszerűen közlő kommunikációs stratégiához. Némelyik vizsgált könyvben (C, D, E) ugyan többségben vannak az elméleti ismeretek, mégsem a lexikális tudás elsajátítása a tantárgy célja: az elsajátított tananyag mit sem ér, ha azokat a tanulók nem képesek a gyakorlatban is alkalmazni.

Az interaktivitásra építő tankönyvek a nem csak a diákoktól, hanem a pedagógusoktól is nagyobb aktivitást várnak el. Ezeknél a könyveknél (A, B, D, E) a pedagógusok tevékenysége, közreműködése, felkészültsége legalább annyira lényeges, mint a tanulóké. Egyes könyvek (pl.: A, B) több kommunikációra irányuló pedagógiai-módszertani eszközt kapcsolnak a tananyaghoz, amellyel a feldolgozás dinamikáját nagyban befolyásolni képesek, azonban azok eredményessége, beválása a pedagógusok tevékenységén (is) nagyban múlik.

Könyvészeti szempont szerinti elemzés

Könyvészetiileg a tankönyvekről elmondható, hogy színes, puha kötéses borítóval rendelkeznek, ez alól csupán csak a Szakmaválasztásra készülők (B) című tankönyv kivétel, amely papír alapú fehér borítóval rendelkezik. (A vizsgált tankönyvek borítóinak képei a 6. sz. mellékletben találhatóak)

Az elemzett tankönyvek mérete is igen különböző: kettő (A, C) A/5-ös formátumú, további kettő (B, E) B/5 formátumú, míg a 2005-ben napvilágot látott kiadvány (D) A/4 méretben készült. A külső borítót leszámítva a tankönyvek egyszínnyomásúak: a fehér lapon fekete színű betűk és fekete-fehér ábrák jellemzik a kiadványokat. Ez alól a Pályaorientáció című

tankönyv (A) jelent kivételt, ahol a betűk színei rendhagyóak: míg a szöveg bordó színű, a képek és az ikonok indigó színt kaptak. A nyomdai kivitelezés mindegyik vizsgált tankönyvnél megfelelő, bár a kékké színezett képek (Pályaorientáció című tankönyv) kissé egyhangúak.

A vizsgált tankönyvekben használt illusztrációk igen sokfélék, művészeti alkotások és saját fotók, ábrák egyaránt szerepelnek, azonban a források feltüntetése rendre elmarad. A kiadások óta eltelt évek a felhasznált ábrákat, képeket némileg elavulttá teszik, a modern kor és a tanulók megváltozott vizuális kultúrájának és elvárásainak (vö. Z generáció) kevésbé felelnek meg.

Az elemzett kiadványok alapvetően könyv jellegűek, ezért a szövegek szerkesztése és tagolása is inkább zártabbak. A szövegtettek lazítását némely könyveknél (A, B, C) a beiktatott feladatok, máshol (D, E) a képi grafikai elemek segítik. A tankönyvekben a kiemelés, a vastagítás inkább a címek esetében figyelhető meg, azonban C és E könyvek esetében ezt a funkciót a keretek veszik át, D esetében pedig szövegbeli kiemelés is található egy-egy kulcsfogalom esetében.

Összegezve tankönyvkutatásunk eredményeit megállapíthatjuk, hogy a rendszerváltást követően kiadásra került pályaorientációs témájú tankönyvek a NAT-tal és a kerettantervekkel összhangban készültek. Az elemzett tankönyvek ugyan struktúrájukban különbözőek és tartalmukban is másra helyezik a hangsúlyt, mégis alkalmasak arra, hogy a szakiskolások számára az életkori sajátosságoknak megfelelő pályaorientációs ismereteket adjanak át. A tankönyvek felépítése lehetővé teszi az önálló információfeldolgozást, mégis a munka hatékonysága a pedagógusok bevonásával, aktív tevékenységével sokszorosára növelhető.

5. Összegzés

A pályaeorientáció, mint ismeretszerzési és feldolgozási folyamat az elmúlt években egyre inkább teret nyert, amely mára már nem csupán a pályaválasztáshoz kapcsolódik, hanem az egész életpályát végigkísérő szolgáltatási formává vált. A fogalom is egyre inkább beépül a társadalom szóhasználatába, elérhetősége azonban sok helyen korlátozott. A pályaeorientáció lényegében egy tanulási folyamat önmagunkról és a környezetünkről és annak a technikája, hogy ezen ismereteket miképp vagyunk képesek életpályánkon meghozott döntéseinkbe integrálni. A pályák és a munka világába való eligazodás ma már olyan speciális ismereteket igényel, amely csak igen keveseknek áll rendelkezésére. Különösen igaz ez a rossz gazdasági helyzetben lévő, vagy a hátrányos helyzetű térségekre, ahol a tanulás jelenthetné a kiutat nem csak az egyén, de szűkebb, vagy tágabb környezete felemelkedéséhez is.

A tendenciák ugyanakkor azt mutatják, hogy a következő években sem történik lényeges változás az oktatás területén: a közép és felső rétegbe tartozó családok továbbra is realizálni tudják iskoláztatási törekvéseiket, míg az alsóbb rétegek gyermekeinek tovább kell küzdeniük az akadályok lebontásában. Ilyenformán a hazai oktatási rendszer továbbra is a polarizált társadalom újratermelésének és konzerválásának eszköze marad és nem válik kulcsfontosságú szereplővé az alsóbb rétegek státusmobilitása szempontjából. Megoldás csak az lehetne, ha az köznevelés intézményei olyan minőségi ismereteket tudnának nyújtani, amely alkalmasak arra, hogy felkészítsék a leghátrányosabb helyzetű fiatalokat is a legalább középfokú oktatásban való helytállásra. A pályaeorientáció folyamatában elsajátított ismeretanyag ugyanakkor segíthet a reális önismeret kialakítása mellett abban is, hogy az egyén és a társadalom számára is hasznos pályát, szakmát válasszon a fiatal, ezáltal sikeres élet és karrier utat anticipálva.

A pályaeorientációs tevékenység jelentőségét felismerve mára olyan jogszabályi háttér biztosítja az ilyen jellegű szolgáltatás elérését, amely nemzetközi viszonylatban is megállja a helyét. Azonban hiába a megfelelő jogi környezet, ha a köznevelés szereplői maguk nem biztosítják a funkció működését, illetve megvalósulását, hatékonyságát nem követik nyomon. Nehézséget jelent a pályaeorientációért felelős szereplők együttműködése, munkájuk összehangolása, amely alapja lehet(ne) az eredményes folyamatnak. A szakirodalmi áttekintés alapján ugyanakkor láthattuk, hogy pályaeorientáció intézményes feltételeinek kialakítása a köznevelésben megtörtént, amelynek egyik sarokköve a Nemzeti Alaptanterv lett.

Ahogy arra a szakirodalmi áttekintésben is rámutattunk a köznevelésben a rendszerváltást követően - a pályaeorientáció fontosságának megítélésén túl - elsősorban a fogalomhasználatban történtek változások. A „pályaeorientáció” kifejezés egyre elfogadottabb, azonban valódi tartalmi, szemléletbeli változás csak az elmúlt években tapasztalható, a fogalom diverzifikálódásával és tartalommal való feltöltésével többi jogi szabályozóban is találkozunk. Problémát jelent ugyanakkor, hogy még mindig nem egységes sem a szakmai körökben, sem pedig a jogi dokumentumokban a fogalom értelmezése. Sok helyen a pályaeorientációt még mindig az iskolaváltással összefüggő problémák megelőzésére, mint az életpálya későbbi időszakában is felhasználható tudás és kompetencia kialakításának, megalapozásának eszközére tekintenek. A pályaeorientációs tevékenység végzésére, szolgáltatás nyújtására egyre több szervezetet von be a jogalkotó, de átfogó rendszerszerű működés hiányában a pályaválasztási döntésre felkészítő folyamat letéteményese – az 1960-as, 1970-es évekhez hasonlóan- ismételten a pedagógus lett. A jelenlegi hazai gyakorlat, azonban nem alkalmas az életpálya-szemléletű, folyamatelvű szolgáltatások biztosítására, a szabályozás és a rendelkezésre álló lehetőségek csupán a döntési pontokra fókuszálnak, így a döntési csomópontokon túl a területtel nem is igen foglalkoznak.

A pályorientáció, mint önálló szakmai terület létrejött hazánkban a rendszerváltáshoz kapcsolódó társadalmi- gazdasági folyamatokhoz köthető. Ezalatt a 25 év alatt megteremtődtek azon feltételek, amelyek során olyan szakemberek képzése valósul meg, akiktől a fiatalok és felnőttek egyaránt támogatást kaphatnak életpálya tervezési folyamataikhoz. Ennek kapcsán országos szinten számos pályorientációs központ alakult ki az egyes egyetemeken, amelyek azt hivatottak szolgálni, hogy mindenki számára elérhető, humán szolgáltatások emberi erőforrás feltételeit biztosítsák. Az elmúlt évtizedekben a pályorientációhoz kapcsolódóan tehát olyan szakember-képzési rendszer jött létre hazánkban, amely képes ellátni a pályorientációhoz kapcsolódó szolgáltatási tevékenységet, és amely európai mércével is releváns. Azonban az eredményes tevékenységet nagymértékben meghatározza annak a hozzáférhetősége is. Kevés számú szakember bármilyen korszerű szemlélettel dolgozik egy-egy területen, elérhetetlen lesz szélesebb közönség számára. (vö. pályaválasztási tanácsadás a felsőbb rétegek gyermekei számára volt elérhető csak a XX. század első harmadában) A vizsgálatok eredményei rámutattak, hogy a szolgáltatások, a szakemberek elérhetősége, valamint az ezzel kapcsolatos igények területi differenciát mutatnak. Az esélykülönbségekből eredő hátrányok pedig csak olyan képzett szakemberek bevonásával csökkenthetők, akik felkészülten képesek támogatást nyújtani az adekvát döntés meghozatalához.

A jelenlegi társadalmi és gazdasági környezetben ugyanis a megelőző tapasztalatok és az információ felhasználásának bizonytalansága miatt a felnövekvő generációknak feltétlenül szükségük van támogatásra, amelynek egyik formája az a humán szolgáltatás, amelyet a pályorientációs szakemberek nyújthatnak. A lehetőségek növekedésekor az ezzel együtt járó veszélyek és kisiklások megjelenésekor az egyének nem maradhatnak magukra olyan helyzetben, amikor a szocializációs hátrányokért nem egy-egy személy a felelős, hanem a társadalmi gyakorlat hiánya. A pályorientáció, mint multidiszciplináris tudomány, kialakult módszertanával képes a társadalmi egyenlőtlenségekből fakadó különbségek csökkentésére és komplex szemléletével esélyt biztosít arra, hogy a hátrányos helyzet multiplikáló hatását lassítsa, korrigálja.

Kutatásunkban a pályorientáció jelenlegi helyét, szerepét vizsgáltuk a köznevelés intézményeiben, különös tekintettel a területtel kapcsolatos információk forrására és irányára. Ennek megismeréséhez munkánk empirikus fejezeteihez a szakirodalmi áttekintés nyitott kérdései alapján 4 hipotézist fogalmaztunk meg. Feltételezéseink helyességét három kutatási módszerrel, statisztikai adatelemzéssel (diákkutatás), kérdőíves vizsgálattal (pedagóguskutatás), valamint tankönyvelemzéssel (tankönyvkutatás) kívántuk bizonyítani.

Feltételeztük, hogy a köznevelésben megvalósuló pályorientációs tevékenység érzékeny a társadalmi változásokra. (H1)

A piacgazdaságra való áttéréssel az elmúlt időszakban felértékelődött a munkaerőpiac meghatározó szerepe. Az iskola vagy pályaválasztás az önmegvalósítás, az egyéni igények kielégítésén túl ma már a közvetlen környezet által megfogalmazott karrier-elvárásokat, célmeghatározásokat is magában hordozza.

Az iskolaválasztással, pályaválasztással kapcsolatos információs igény mindig erős volt. Azonban míg a XX. században az ezzel kapcsolatos információk beszerzése személyes befektetést, aktivitást igényelt, mára a rendelkezésre álló információs és kommunikációs technológiai eszközök ezt a folyamatot nagyban megkönnyítik: lényegében az Internet segítségével minden releváns információ néhány kattintással megszerezhető. A társadalmi elvárások változása így többek között a területtel kapcsolatos Internethasználat szerepének növekedésével is tetten érhetőek.

Az elmúlt 25 évben a kompetencia alapú oktatás és a keresztntantervi koncepció fokozatosan jelent meg az oktatás tartalmi szabályozó dokumentumaiban (NAT, kerettantervek). A vizsgált terület, azaz a pályaorientáció, habár az egyes keresztntantervi verziókban más-más szinten és formában szerepel, a terület tanítás-centrikus megközelítését egyre inkább a gyakorlati alkalmazáson alapuló kompetencia szemlélet váltja fel. Így habár az elvi lehetősége megvan a tanulásközpontú paradigma megvalósításának a hazai köznevelési rendszerben, kérdés az, hogy a pedagógusok és a köznevelés szakemberei mennyire felkészültek és képesek azokat a gyakorlati szinten is alkalmazni.

A köznevelésben megvalósuló változások tehát a köznevelés pályaorientációban betöltött szerepét és feladatát is erőteljesen módosítják. Ezzel párhuzamosan a pedagógusok szerepe is folyamatosan átalakul és kibővül. Emiatt funkciójuk nem korlátozódhat csupán a diákok továbbtanulási döntésének meghozatalára és a kötelező papírok kitöltésében való segítségnyújtásra: feladatukká kell, hogy váljon a pályaorientáció folyamatként való kezelése. Ez pedig azt követeli meg, hogy a diákok életkorához illő feladatokat és módszereket választva segítsék őket életpályájuk megtervezésében és kialakításában.

A kutatási eredmények azt mutatják, hogy a köznevelés intézményeiben az elmúlt időszakban a pályaorientáció fogalma és tevékenységi köre az iskolai élet részévé vált. A szakirodalmi áttekintésben bemutatott eszközök és módszerek többsége a pedagógus kutatásban is visszaköszönt. Minderre utal a pedagógusok ismerete az iskolai pályaorientációs tevékenységről (20. és 21. sz. ábra), saját szerepvállalásuk a folyamatban (22. sz. ábra), valamint az általuk ismert eszközök és módszerek sokasága (15. sz. táblázat). Mindezek ellenére az adatok elemzése arra is rávilágít, hogy a pedagógusok számára nem mindig tudatosul, hogy egy-egy tevékenységüknek pályaorientációs tartalma is van. Ez azt feltételezi, hogy a tevékenység rendszerszintű koordinációja, így rendszeressége és folyamatelvé nem biztosított.

Az elemzett tankönyvek tartalmi analízise is arra enged következtetni, hogy a szerzők, kiadók törekszenek a társadalmi kihívások, folyamatok, trendek mentén definiálni a könyvek tartalmát. (35. sz. ábra) Erre jó példa, hogy már a 10-12 évvel ezelőtti könyvek esetében (36. sz. ábra) is találunk utalást a külföldi munkavégzésre, illetve a tanulás folyamatába bekapcsolják a számítógépet is.

A kutatás eredményei alapján megállapítható, hogy a társadalmi-gazdasági változások a területtel kapcsolatos információk tartalmára, struktúrájára és az ismeretek közvetítésének módjára, eszközeire is jelentős hatással voltak. Mindezek alapján egyértelmű, hogy a köznevelésben megvalósuló pályaorientációs tevékenység reagált a társadalom által megfogalmazott igényekre, az ezzel kapcsolatos intézményi és jogszabályi környezet is kiépítésre került. Azonban a terület fejlődésével párhuzamosan mégsem jelentkezett a szolgáltatások igénybevitelére tömeges kereslet: a szülők, a felhasználók egyéni igény szintje elmarad a rendelkezésre álló lehetőségek mögött.

Mindezek alapján *első hipotézisünk igazolást nyert*, hiszen az elmúlt években a terület fejlődésével megteremtődtek a szolgáltatások igénybevitelének lehetséges útjai, mindezek mellett a pályaorientációs tevékenység változása jól mutatja a társadalmi igények diverzifikálódást is.

Második hipotézisünkben **feltételeztük, hogy a pályaorientációs tevékenységben felerősödött a célzott információ igénye.** (H2)

A XX. század végén megvalósuló társadalmi- gazdasági változások hatására a megnövekedett lehetőségek mennyisége miatt a pályaorientációs tevékenységben felértékelődött az információ szerepe. Az Internet ma már felmérhetetlen mennyiségű adatot,

ismeretet biztosít egy-egy döntés meghozatalához, azonban a mennyiség mellett egyre nagyobb szerepet kap annak pontossága, megbízhatósága is.

A célzott információs igény a rendelkezésre álló pályorientációs információforrások, valamint a probléma és kompetenciafókuszú feladat, illetve eszköz és módszerválasztás diverzifikálódását jelöli. Nem csak a felhasználói oldal (pl.: diák, szülők), hanem pedagógusok igénye is jelentősen nőtt ezen a területen. Mindezeket a kutatási eredmények is alátámasztják. Ennek mutatója a diákkutatásban tapasztalt életkori differenciák az információforrások használatában (5. sz. ábra), valamint a pedagógusok körében tapasztalt forráshasználati különbségek (29. sz. ábra), illetve az általuk ismert eszközök és módszerek sokszínűsége. Ugyanakkor a vizsgált tankönyvek esetében is megfigyelhetünk tartalmi diverzifikálási tendenciát az idősebb korcsoport esetében (35. sz. ábra).

A diákkutatás eredményei azt mutatják, hogy a közvetlen környezet, mint elsődleges pályaválasztási információforrás egyfajta minőségi elvárást is magában hordoz. Az információs eszközök szerepe a pályorientációban azok hozzáférhetősége és mennyisége miatt jelentős. Az iskola szerepe is meghatározó a folyamatban, amely szintén a megbízhatóságot jelenti, miközben a külső intézmények, szakemberek aránya elenyésző. (11. sz. ábra)

A pedagóguskutatás eredményei alapján a jelenlegi köznevelési gyakorlatról elmondható, hogy a pedagógusok jobbra ismerik a pályorientációhoz kapcsolódó információforrásokat és lehetőségeket, azonban kis mértékben (37%) támaszkodnak külső intézmények, szakemberek támogatására, amely az információs bizonytalanságukból adódhat. Ennek ellenére biztató jelenség ugyanakkor, hogy feladataik ellátásához igen széles körből keresnek és használnak információt, leginkább (60%) mégis a korábbi gyakorlatra, tapasztalatokra hagyatkoznak, hiszen a válaszok fele az iskolai információforrásokra vonatkozik. Felmerül ugyanakkor a kérdés, hogy az iskolák és az ott dolgozó szakemberek mennyire képesek lépést tartani az iskolarendszer és a szakmai képzési rendszer változásaival. Az iskolai pályorientációs tevékenység hatékonyságát növelhetné, ha minden köznevelési intézmény rendelkezne képzett pályaválasztási szakemberrel. Ehhez nem csak a felsőoktatási intézmények (pl.: ELTE, SZIE, SZTE) kínálnak alternatívákat, hanem számos egyéb szervezet szervez hosszabb-rövidebb képzést a témában.

A kutatás során tapasztalt eredmények sokszínűsége arra enged következtetni, hogy a pályorientáció individuális tartalommal rendelkezik. Ez egyrészt abból adódik, hogy minden tanuló egyéni életúttal, egyéni döntések sorozatával rendelkezik, ugyanakkor a pályorientációval foglalkozó pedagógusok is –az eltérő igények miatt is- individuális módon támogatják a fiatalokat ebben a folyamatban. Felmerül ugyanakkor a kérdés, hogy a döntés előkészítéséhez szükséges támogatást –a jelenlegi leterheltségük mellett- képesek-e minden tanulónak biztosítani.

A vizsgálatok eredményei egyértelműen bizonyították, hogy a pályorientációval kapcsolatos információs igény nő, mind a diákok, mind pedig a pedagógusok részéről. Ennek kiszolgálására számos fórum, szolgáltatás jelent meg, azonban az információk elérhetősége nem jelenti azok megbízhatóságát is, azok szűrése, feldolgozása a felhasználó feladata. Az elérhető információk sokasága felveti a minőség kérdését és ezzel összefüggésben azt is, hogy szükséges-e annak ellenőrzése. E területen kiemelkedő az Interneten elérhető információs bázis, amelynek szakmai kontrollja - az állami szervezetek által üzemeltetett oldalakon túl- nem megoldott.

Mindezek alapján *második hipotézisünk is igazoltnak tekinthető.*

Feltételeztük, hogy noha a fiatalok egyre inkább a digitális eszközök felé fordulnak, a döntési helyzetekben a minőségi információkat még mindig a személyes kapcsolatokon keresztül (pl.: szülő tanár) szerzik meg. (H3)

A diákkutatás eredményeiből megtudhattuk, hogy a fiatalok elsődleges információikat a közvetlen környezetükből szerzik (35%), így pályaválasztásukra a legnagyobb befolyással leginkább a család és a kortársak vannak. Hasonló magas arányban (33%) használják a diákok az információs eszközöket pályaválasztási információszerzés céljából, amelyek közül kiemelkedik az Internet szerepe. Az iskola, mint információforrás csupán harmadikként szerepel (24%). A lista végén a külső intézmények, személyek információ-szolgáltatásai állnak (8%), amelyekhez leginkább az oktatásban, vagy a jogszabályi környezetben bekövetkező változások kapcsán fordulnak információért.

Megfigyelhető egyfajta eltolódás az információs eszközök használatának aránya felé a felsőbb osztályokban, míg az általános iskolások inkább családjukra, vagy tanáraikra hallgatnak iskola- vagy pályaválasztásukkor. Azonban a személyes kapcsolaton alapuló információszerzés nem csökken az információs eszközök elterjedésének ellenére, sőt az elmúlt években egyfajta erősödés is tapasztalható. Mindez a személyes kapcsolatokon alapuló információszerzési források belső átrendeződésének köszönhető, amelyben a közvetlen környezet (elsősorban a család) egyre nagyobb szerepet vállal a diák pályaválasztási döntésének meghozatalában. Emiatt a pályaválasztás és az arra való felkészülés egyre inkább a családi kompetenciába tér vissza, amely területeket az iskolától és a külső intézményektől, személyektől hódítja el.

Az elemzések kapcsán megfigyelhető területi különbség az információs források használatának arányában: míg a Közép-Magyarországi Régió diákjai nagyobb arányban az információs eszközökre támaszkodnak, addig a vidéki tanulók a személyes kapcsolaton alapuló információszerzési módokat helyezik előtérbe.

Az iskola, mint pályaválasztási információszerzési forrás minden vizsgált dimenzióban viszonylag állandó arányt képvisel. A források között azt biztosítja, hogy családi, társadalmi háttértől függetlenül mindenki megkapja a pályaválasztási döntéshez szükséges legalapvetőbb információkat. Az azonban, hogy a köznevelési intézmény mennyire képes kielégíteni a diákok pályaválasztással kapcsolatos információéhségét, és hogy ennek függvényében mennyire fordulnak más információs forrás, vagy segítő személy felé, leginkább az iskola vezetésétől és nem utolsó sorban a pedagógus területtel kapcsolatos információs szintjétől és hozzáállásától függ.

Kutatásunk eredményei a tényszerű adatokon túlmutatnak. A vizsgált fiatalok életkori sajátosságuk okán is kettős személypreferenciával rendelkeznek az információszerzést illetően. Az egyik a felnőttek világa, ahol a család és a tanárok szerepe elsődleges, másrészt pedig saját korosztályuk tagjainak véleménye bír jelentőséggel. Ez utóbbi kapcsolatokban jelentős változást történt az elmúlt években: a barátok is egyre inkább a virtuális térbe szorulnak, amely új szempontot hoz a téma kutatásában. Vajon az információszerzés virtuálissá válása a baráti kapcsolatok átértékeléséhez vezethet-e digitális világban? Másrészt a témához kapcsolódóan fontos lenne azt is megvizsgálni ennek pályaeorientációs kapcsolódását is: a pályaeorientáció jelenlegi gyakorlata mit tud kezdeni a virtuális világ pályaeorientációs vetületével, különös tekintettel a digitális korosztályok (Y,Z) igényeire?

Jelenleg tehát olyan társadalmi időszakhoz érkeztünk, ahol a család és az internet szerepe közel azonos, azonban a technológiai változások és az új nemzedékek igényei jelzik, hogy rövid időn belül a folyamatban a virtuális világ túlsúlya lesz jellemző. Az oktatás jelenlegi sajátosságaiból adódóan így a köznevelés világa a területen mindinkább lemarad, szerepe csökken.

Az iskola ezzel egy időben, mint az esélykülönbségek kiegyenlítésének eszköze, a pályaorientáció kapcsán jelentős szereplővé válhat a folyamatban. Az alacsony iskolai végzettséggel rendelkező szülői háttér egyre inkább hátrányt jelent a digitális világ felé torlódó pályaorientációs tevékenységben. Az esélykülönbségekből fakadó hátrányok leküzdéséért így a pedagógusok szerepvállalása lesz meghatározó. Azonban a kérdés a pályaorientáció tartalmával, kapcsolatban egy társadalmi dilemmát is felvet. Vajon a pályaorientáció feladata-e a társadalmi igények kielégítése a köznevelés révén, vagy az individuum, a család felelőssége erősödik a folyamatban, ahol az iskola kiszolgálóként van jelen, amely során pályaorientációs szolgáltatást biztosít?

A fentiek alapján tehát *harmadik hipotézisünk is bizonyítást nyert.*

Végül feltételeztük, hogy az elmúlt évek pályaorientációs tevékenységének fejlesztései révén a köznevelésben rendelkezésre állnak korcsoport-specifikus módszerek, eszközök (H4)

A kutatás eredményei alapján megállapítható, hogy az elmúlt években széleskörű tananyagfejlesztés zajlott a pályaorientáció témakörében: a rendszerváltás óta eltelt 25 esztendőben számos, a pályaorientációhoz kapcsolódó eszköz és módszer került kialakításra a különböző célzott programok következtében. (ld. 2.2. fejezet) Az iskolában elérhető tankönyveken, munkafüzeteken túl sok program kínált módszertani támogatást, eszközöket a terület oktatásához. Mindezek elsajátítását és köznevelésbe integrálását több iskolarendszerű képzés (pl.: szakirányú pedagógusképzés), vagy akkreditált továbbképzési program támogatta. A programok projektjellegéből és finanszírozási megoldásaiból adódóan azonban ezek az ismeretek, módszerek nem implementálódtak általánosan és generálisan a köznevelés intézményeiben megvalósuló pályaorientációs tevékenységekbe.

Kutatásunk célja nem az egyes programok megvalósulásának és hatásának vizsgálata, hanem a fejlesztésre került információhordozó tananyagok, a területhez kapcsolódó tankönyvek, munkafüzetek felmérése volt. A rendszerváltás után kiadott 23 db pályaorientáció tartalmú tankönyv elemzése kapcsán megállapíthatjuk, hogy a rendelkezésre álló tankönyvek elviekben lefedik az 5-12. évfolyamok mindegyikét, azonban felülreprezentáltak közöttük a szakképzés számára készült kiadványok. (34. a/b. sz. ábra) Mindemellett az elmúlt tanévek köznevelési tankönyvjegyzéke sem támogatja (16. sz. táblázat) ezek eszközök implementációját az iskolákban.

A tankönyvelemzések eredményei alapján megállapítható, hogy az elmúlt években történt tananyagfejlesztések a jogszabályi változásokat csak kevéssé követték, leginkább kiadói döntésen múlik/múlt egy-egy tankönyv fejlesztése, kiadása. A kiadók, szerzők törekednek a korcsoport-specifikus ismeretek összegyűjtésére és kiadására, azonban a jelenlegi tankönyvjegyzék nem fedi le teljes mértékben az igényeket. A tankönyvek összetételéről elmondható, hogy a fő hangsúly az általános iskola végén és a szakképzés első évfolyamain van, a tankönyvek többsége is ezeknek a korcsoportoknak szól. A tankönyvek tartalmára inkább a lexikális tudásbővítés, mint a gyakorlatorientált megközelítés jellemző, bár a terület sajátosságaiból adódóan a tankönyvek szerzői törekednek az interaktív feladatok beiktatására.

Mindezek alapján érdemes lenne a mai kor igényeinek és az új (digitális) nemzedék elvárásainak megfelelő, gyakorlatorientált megközelítést szorgalmazó, átfogó, korcsoport-specifikus tananyagfejlesztés szorgalmazni a döntéshozók és a tankönyvkiadók között. Nélkülözhetetlen lenne ehhez az életpálya-tervezési kompetencia, és a pályaorientációs tevékenység, mint életutat meghatározó folyamat kiszélesítése a kevéssé frekvenciált korcsoportokban is. Ezzel párhuzamosan pedig a köznevelési tankönyvjegyzék pályaorientáció témakörével foglalkozó tankönyveinek bővítése.

A kutatás fontos megállapítása, hogy habár a jogszabályi környezet és a tankönyvfejlesztés megteremtette az elvi feltételeit annak, hogy a tanulók elsajátítsák az életpálya-tervezéshez szükséges kompetenciáikat, a jogalkotó a folyamat koordinálását meghagyta a pedagógusok kezében. A kerettantervek a feladat ellátását megkönnyítik azzal, hogy az általános iskolai évfolyamokon meghatározzák a főbb témaköröket, amelyeket az órákon fel kell dolgozni, azonban ezek részben, vagy teljes egészében a középiskolai kerettantervekből hiányoznak. A pedagógus-képzés keretei sem tudnak biztosítani kellő támpontot a pályorientációs tevékenység ellátásához a sok egyéb feladatra való felkészülés mellett. Így jelenleg a köznevelésben tanuló fiatalok életpálya-tervezési kompetenciáinak megszerzése leginkább a tanárok lelkiismeretességén, hozzáállásán múlik. Ezért mindenképpen szükséges lenne a pályorientációs ismereteket nem csupán a pedagógusképzésbe integrálni, hanem olyan továbbképzési rendszer kialakítása is indokolt, amely megfelelően fel tudja készíteni a pedagógusokat e kompetenciák átadására, nem csupán a pályorientációs órákon, hanem az oktatás egyéb területein is. Mindezeket alátámasztják a pedagógusok a területtel kapcsolatban megfogalmazott igényei, javaslatai. (32. sz. ábra) Ezek alapján látható, hogy a pályorientációs tevékenység köznevelési megvalósulása nem professzionalizálódott: a köznevelésben még mindig a pedagógusokra hárul a legtöbb tevékenység, külső szakemberek bevonása a terület ellátásában kevésbé jellemző.

Az elmúlt időszakban megvalósuló, a terület fejlesztését támogató programok és jogalkotói döntések révén a köznevelésben is jól alkalmazható pályorientációs módszerek, eszközök kidolgozását, megvalósítását és iskolai keretekbe való integrálását indukálták. A köznevelésben megvalósuló pályorientációs tevékenységek keretei tehát adottak, a pedagógusok többsége ismeri ezeket a lehetőségeket, de használatuk nem jellemző, egységes beépülésük elmaradt. Mindezek alapján megállapíthatjuk, hogy *negyedik hipotézisünk részben került igazolásra.*

A disszertációban összefoglaltak eredményekért megállapíthatjuk, hogy jelenlegi kutatásaink alapján az elmúlt időszakban a pályorientáció szerepe megváltozott. A felmérések eredményei azt mutatják, hogy kutatásaink a szakirodalomban ismertettekén túlmutatnak, új elemekre, tényekre világítanak rá. Mindezek alapján az alábbiakban foglalhatjuk össze a dolgozat új eredményeit:

- Kimutattuk, hogy a pályorientáció, mint fogalom elfogadottá vált a köznevelés intézményeiben. Fogalomhasználat elterjedését nagyban támogatta, hogy a jogszabályi környezet: a jogalkotó az 1990-es évek közepe óta használja ezt a kifejezést a különböző jogi szabályozókban. A fogalom tényleges tartalmának tudatosítására és egységes definiálására nem került sor. Emiatt nem csak a pedagógusok között, hanem a szakemberek között is jelentős különbségeket találhatunk a fogalmak értelmezésében, azonban a terület fejlődését jól tükrözi a fogalom diverzifikálódása.
- A megváltozott gazdasági és társadalmi viszonyok miatt a rendszerváltás óta megnőtt a rendelkezésre álló pályorientációs eszközök és módszerek száma. Intézményi és rendszerszintű fejlesztés híján azonban a feladat ellátásának fókuszja a köznevelés intézményei felé fordult. Ennek következtében az iskola szerepe felértékelődött. Az iskola e szerepnek képes megfelelni, azonban az ehhez szükséges anyagi és humán erőforrások biztosítása nem rendezett.
- Az információforrások között az Internet vezető helyen szerepel, ami alapjául szolgál a fiatal iskola-, vagy pályaválasztási döntésének. Ezzel kapcsolatban azonban megállapítottuk, hogy a személyes kapcsolatok nem helyettesíthetők semmilyen eszközzel: a diákok igénylik a személyes kapcsolatot a döntés szakaszában.

- A pályaválasztási döntéshez kapcsolódó személyes támogatás igénye nem az iskola felé irányul. Az elmúlt évtizedekben kialakított jogszabályi környezet a pályaorientációhoz kapcsolódó feladatot a fiatalok esetében a köznevelés intézményeihez delegálta. Azonban annak pontos, konkrét tartalmi meghatározása elmaradt, a rendelkezésre álló ismeret és gyakorlat pedig nem képes kiszolgálni a tanulók igényeit. Mindez a családok és a közvetlen környezet szerepének előtérbe kerülését vonta maga után. Emiatt jelenleg a köznevelésben rendelkezésre álló eszközök révén az iskola csupán támogatni tudja a folyamatot, de el kell fogadnunk, hogy a családok szerepe felerősödött a területen.

Mindezek alapján az alábbi javaslatokat fogalmazzuk meg.

- Szükséges lenne az iskolai pedagógiai tevékenység vonatkozásában a pályaorientációhoz kapcsolódó fogalmak tisztázása, tartalmi definiálása. A tevékenységek könnyebb beazonosítása érdekében a kifejezések differenciálása kívánatos, amely révén a félreértések, félreértelmezések elkerülhetővé válhatnak. Ennek feloldására számos hazai és nemzetközi példát láthatunk (pl.: career education - életpálya nevelés, pályaorientáció / pályaorientálás megkülönböztetése a tanulás / tanítás analógiájára). Mindezek alapja a területen tevékenykedő szakemberek együttműködése, közös szakmai vita-, majd háttéranyag kidolgozása a fogalomhasználatról, információs és tudásmegosztó fórumok kialakítása és működtetése.
- Konkretizálni kell a pályaorientációs tevékenység a köznevelés intézményeiben megoldandó feladatait, különös tekintettel a folyamat jellegre, hiszen a tanulók jelentős (85 %¹⁵⁷) százaléka legalább középfokú végzettséget szerez. Indokolt ezért az általános iskolás korú tanulók részére az iskolaválasztási döntés elősegítésére képesség fókuszú és iskolarendszert bemutató foglalkozások szervezése. Az idősebb korosztály számára pedig a munkaerőpiaci ismereteken túl az érdeklődés és a munkához kapcsolódó értékek szerepének tisztázása. Mindezek mellett nélkülözhetetlen minden korcsoport tekintetében a pályák világával való ismerkedés, és támogatni szükséges a pályaismerethez kapcsolódó sajátélményű információszerzést.
- A család, a szülők pályaorientációs folyamatban betöltött szerepe miatt elengedhetetlen az iskolán kívüli szolgáltatások körének kialakítása, bővítése. Indokoltnak tűnik külön szolgáltatásokat biztosítani a területhez kapcsolódóan a közvetlen környezet szereplőinek. Ennek egyik eszköze lehet az Interneten elérhető célzott információforrások tovább-bővítése.
- A közvetlen környezet felértékelődött szerepében rejlő potenciál jól kihasználható lehetne a különböző prevenciók területeken már bevált kortárs segítőkörhöz hasonló rendszer kialakítása a pályaorientáció területén is. Úgy gondoljuk ugyanis, hogy az iskolába (vissza)járó fiatalok beszámolóit a különböző képzésekről és a munka világáról, a friss és első kézből hallott élmények ösztönzően hathatnak az azt hallgató fiatalokra, miközben a korosztályközi értelmezési, észlelési különbségek nem zavarják a kommunikációt.
- Pedagógusok érzékenyítése és felkészítésére a feladat ellátására. Ehhez nélkülözhetetlen a területen működő szereplők, különösen a pedagógus, a tanácsadó tanár és a külső szakemberek kompetenciáiknak, feladataiknak, együttműködésük intézményi kereteinek tisztázása. A pedagógus kulcsszereplő a folyamatban, emiatt megoldásra vár a területtel kapcsolatos intenzívebb mentori rendszer kialakítása e

¹⁵⁷ KSH: http://www.ksh.hu/thm/2/indi2_2_4.html (elérés ideje 2016.03.20)

tevékenységük támogatására, amelyhez nélkülözhetetlen a minden pedagógus számára hozzáférhető – akár korábbi programok kapcsán kidolgozásra került – eszközök és módszerek elérésének biztosítása, a pályorientáció, mint szakmódszertan integrálása a pedagógusképzésbe, valamint nyílt hozzáférésű tudásbázis létrehozása.

Látható tehát, hogy a pályorientáció folyamatában az információ kiemelt jelentőségű. A diákok pályaválasztással kapcsolatos információszerzése azonban csupán az első lépés a pályaválasztási döntés meghozatalában. Arról ugyanakkor kevés szó esik, hogy az önállóan, vagy segítséggel megszerzett információkat képes-e a fiatal értelmezni, feldolgozni, rendszerezni, illetve, hogy kinek a feladata ennek megtanítása. Van-e és ha igen, mekkora szerepe van ebben a pedagógusnak? Milyen információkat képes adni elméleti és gyakorlati szinten a pályaválasztás előtt álló fiatalnak?

A pályorientációt, mint a pályaválasztási döntést megelőző folyamatot - felismerve annak fontosságát- a Nemzeti Alaptanterv a fejlesztési célok között külön is nevesíti. Másrészt a Nemzeti Köznevelési törvény a pedagógusok feladatává teszi a pályorientációs tevékenységek ellátását. A feladat azonban nem csupán egyszerű, frontális információátadásból áll: kevés a standard lexikális ismeret, leginkább a diákok készségeinek, kompetenciáinak fejlesztését kívánják meg. A pedagógus feladata a pályaválasztási döntésre való felkészítésében itt azonban nem áll meg. Szerepe van nem csupán saját diákjai, hanem az új tanulók toborzásában is: a nyílt napokon, különböző iskolai rendezvényeken vele találkozik a felvételizni kívánó nebuló, ahol a tanár számos kérdéssel találhatja szembe magát. Ugyanakkor egy jó meglátás, egy-egy szemléletformáló gondolat, jó tanács a diák egész életpályájára kihathat.

A pedagógusok a pályorientációs feladatok ellátásával kapcsolatban is nagy felelősséget viselnek. A pedagógus, mint megbízható információforrás alapja lehet a diák elsődleges információs-közegének, a család pályaválasztásra felkészítő tevékenységének. Fontos lehet a szülők felkészítése az iskola- és pályaválasztás buktatóira szülői értekezletek, vagy egyéni konzultációk kapcsán. A tanár ajánlásai, jó, vagy rossz tapasztalatainak megosztása olyan információértékkel rendelkezik, amely segítséget jelenthet az adekvát pályaválasztási döntés meghozatalában. Felmerül ugyanakkor a kérdés, hogy mennyit és milyen szinten kell a pedagógusnak ezekből a feladatokból ellátnia? Egyáltalán a jelenlegi pedagógusképzés felkészíti-e, illetve képes-e felkészíteni a tanárjelölteket ezen funkciók betöltésére?

Mindezekből az a következtetés vonható le, hogy a pályorientációnak helye és jelentős funkciója van a jelenlegi tanárképzésben, hiszen a pedagógusnak fontos szerep jut a diákok pályaválasztási döntésében. Ezért indokolt, hogy a szakmai tanárképzésben nagyobb hangsúlyt helyezünk a pályorientációra, illetve a tanár-továbbképzési rendszerben is lényeges szerepet kell szánni a pedagógusok iskolaválasztási/ pályaválasztási információinak frissítésében, aktualizálásában. E továbbképzések adekvát alapját jelenthetik jelen kutatás eredményei.

A pályaválasztási döntésre való felkészítés azonban nem csak a pedagógus feladata, az iskola csupán egy olyan közeg, amelyben ez a folyamat intézményes keretek között folyhat. Kutatásunkból az derül ki, hogy a pályaválasztáshoz kapcsolódó információforrások között az iskola mindössze a harmadik helyen áll, amelyet megelőz a család, barátok köre és az információs eszközök használata. E két tényező mellett az iskola és így a pedagógus szerepe szinte elenyésző. A társadalom fejlődése és a jövő fiataljainak érdekében ezért egy olyan közösségi felelősségvállalás indokolt, amelyben a pályorientációs tevékenység szereplői, a család és a különféle információhordozók, különösen a média bevonásával, kialakíthatunk egy olyan támogató rendszert, amely képes a pályorientáció komplex szemléletének megfelelően működni.

A kutatás folytatásának lehetősége a téma komplexitásából adódik: a vizsgálatba bevont pedagógusok és diákok körének kiszélesítésével még árnyaltabb képet kaphatunk a köznevelésben zajló pályaeorientációs folyamatokról. A kutatásunk eredményei alapján megfogalmazott tendenciák, megállapítások pedig alapot biztosíthatnak egy, a köznevelésre vonatkozó szakmai-módszertani fejlesztésnek. A köznevelés megújuló feladatai és funkciói közé tartozhat a diákok információszerzés és -feldolgozás kompetenciájának fejlesztése, amelynek egyik pilléréként a pályaeorientációhoz kapcsolódó ismeretfeldolgozás metodikájának kidolgozására is sor kerülhet.

Érdeemes lenne vizsgálni továbbá a meglévő és elérhető pályaeorientációs szolgáltatások személyi és tárgyi tényezőit, valamint a pedagógusi, illetve a felhasználói oldalt (szülő, diák) bevonva, igényfelmérést készíteni. Úgy gondoljuk, hogy csak ezen ismeretek birtokában lehetséges megfelelő pályaeorientációs szolgáltatások, szolgáltatásrendszerek kialakítása a területi specializációk figyelembevételével.

A kutatás eredményei azt mutatják, hogy pályaeorientáció folyamatában jelentős szerep jut a családnak, amelynek főleg az általános iskolás korú gyermekek esetében egyik legfontosabb információs bázisa az iskola és a pedagógus személye. Ugyanakkor a pedagógus és a szülők kapcsolata nem mindig zökkenőmentes, ezért érdemes lehet további kutatás során a pedagógusok és a szülők együttműködését is vizsgálni a pályaeorientáció folyamatában.

Az adatok azt mutatják, a köznevelésben jelenleg megvalósuló pályaeorientációs tevékenységek talán egyedi kísérletként vagy önként vállalt feladatként és nem rendszerszerűen működnek. A minta összetétele és az eredmények azt jelzik, hogy iskolatípustól, tapasztalattól és tantárgytól függetlenül a pedagógusok felelősségvállalásán és motivációján múlik a diákok pályaválasztási döntésre való felkészítése a köznevelésben. Az osztályfőnöki munkakörhöz kötődő pályaeorientációs tevékenység ugyanakkor nem teszi lehetővé az ismeretek állandó naprakészségét, ezért a folyamatjellegű biztosító állandó státusz helyett a jelenlegi gyakorlat a négyévenkénti pályaválasztási ismeretek újratanulását támogatja. Ma már ugyanakkor számos szervezet és szakember támogatja a köznevelésben megvalósuló pályaeorientációs tevékenységet, amely igazán hatékonyan mátrix rendszerben, kölcsönös támogatás és információnyújtás révén, hosszú távú finanszírozási bázissal, együttműködve tud sikeresen megvalósulni. Indokolt ezért a hatékony együttműködési lehetőségek kialakításának formáit és kereteit vizsgálni a köznevelés rendszerében és azon túl is.

Fontos azonban azt is megjegyezni, hogy a pályaeorientáció nem csupán a köznevelésre korlátozódik, hanem egész életpályánkat végigkíséri. Ezért elengedhetetlen, hogy a közneveléshez hasonlóan a felnőttek és a munka világához is kapcsolódóan is kialakuljon egy olyan rendszer, amely megfelelő módszerekkel és hiteles információval képes segíteni az egyént a munkavállalásához kapcsolódó elakadásának megoldásában. Mindezeket figyelembe véve a pályaeorientációs szakemberek képzése és a folyamat egységes (központi) módszertani irányítása lehet a záloga a felnövekvő generáció sikeres élet – és karrierútjának.

6. Irodalomjegyzék

- ÁFRA János (1942, szerk.): Iparos leszek- Tájékoztató az ipari pályára készülő fiúk számára, Székesfővárosi Pályaválasztási Tanácsadó és Képességvizsgáló Intézet, Budapest
- ÁFRA János (1944, szerk.): Ötvös mesterség- Arany- és ezüstműves, ékszerész, aranyverő, Székesfővárosi Pályaválasztási Tanácsadó és Képességvizsgáló Intézet, Budapest
- ANDORKA Rudolf (1997): Bevezetés a szociológiába, Osiris Kiadó, Budapest
- BARKÓ Endre (2002): Információ és orientáció - Bevezetés a tájékoztatás elméletébe Szaktudás Kiadó Ház, Budapest
- BARKÓ Endre (2006): Pályapedagógia Szaktudás Kiadó Ház, Budapest
- BARTHA Lajos (1978, szerk.): Pszichológiai alapfogalmak kis enciklopédiája. Tankönyvkiadó, Átdolgozott, bővített negyedik kiadás. Budapest, 40-44. p.
- BÁTHORY Zoltán (1997): Tanulók, iskolák – különbségek. OKKER Kiadó, Budapest
- BENEDEK András (2006, szerk.): Szakképzés-pedagógia, Typotex Kiadó, Budapest
- BENEDEK István (1996): Közoktatási Szakértők Kézikönyve. OKKER Kiadó, Budapest
- BERDE Éva (2002): Középiskolák pályaeorientációs lehetőségei, In: PONGRÁCZ László (2002, szerk.) Foglalkoztatást elősegítő munkaügyi kutatások, Országos Foglalkoztatási Közalapítvány, Budapest, 115-126p.
- BIRHER Nándor – KATONA Miklós (2012): Gondolatok a munka megbecsüléséről. Szak- és felnőttképzés. I. évf. 1. sz. 10-15. p.
- BORBÉLY Tibor Bors (2008): A tanácsadás szerepének, tartalmának és művelői körének kiszélesedése és pedagógiai fejlesztésének lehetőségei In: Forrai Judit (2008 szerk.): Képzés, munkaerőpiac, egészség: Legújabb kutatások a képzés, felnőttképzés, a munkaerő- piaci (re)integráció és az egészséges életmód kialakításában. ELTE, Az Élethosszig Tartó Művelődésért Alapítvány, Budapest 32-43.p.
- BORBÉLY-PECZE Tibor Bors – GYÖNGYÖSI Katalin –JUHÁSZ Ágnes (2013/a): Az életút-támogató pályaeorientáció a köznevelésben (1. rész) Új Pedagógiai Szemle 2013/5-6. szám 32-49 p.
- BORBÉLY-PECZE Tibor Bors – GYÖNGYÖSI Katalin –JUHÁSZ Ágnes (2013/b): Az életút-támogató pályaeorientáció a köznevelésben (2. rész) Új Pedagógiai Szemle 2013/7-8. szám, 32-47 p.
- BORBÉLY-PECZE Tibor Bors (2009): A tanácsadás múltja, jelene, kérdései. Életpályatanácsadás. 2009. I. évf. I-II. szám. 10-15. p.
- BORBÉLY-PECZE Tibor Bors (2010): Életút támogató pályaeorientáció. A pályatanácsadás szerepének, tartalmának, művelői körének kiszélesedése és pedagógiai fejlesztésének lehetőségei, Doktori disszertáció ELTE PPK, Budapest
- BORBÉLY-PECZE Tibor Bors (2016): A tervezhetetlen pályafutás, In: Opus et Educatio, 3. évf.4. szám, 432-438.p.
- BORBÉLY-PECZE Tibor Bors (2014, szerk.): A Nemzeti Foglalkoztatási Szolgálat Munkaerőpiaci Évkönyve 2012-2013, Nemzeti Munkaügyi Hivatal, Budapest
- BORECZKY Ágnes - FÖLDES Petra - GYEBNÁR Viktória- SOLYMOSI Katalin (2007): Családok távolból és félközlelől, Gondolat Kiadó, Budapest
- BOURDIEU, Pierre (1978): A társadalmi egyenlőtlenségek újratermelődése, Gondolat Kiadó, Budapest
- BOURDIEU, Pierre – PASSERON, Jean-Calude (1977): Reproduction in Education, Society and Culture, Sage, Beverly Hills
- BROWN, Duane (2002, szerk.): Career Choice and Development. 4th edition, Jossey-Bass, San Fransisco
- BUDAVÁRI-TAKÁCS Ildikó - SUHAJDA Csilla Judit (2015): A munkavállalótól elvárt kompetenciák vizsgálata álláshirdetések elemzése alapján, In: CSEHNÉ PAPP Imola -

- BUDA VÁRI-TAKÁCS Ildikó- MÉSZÁROS Aranka- ILIÁS Anikó- POÓR József (2015, szerk.), Innováció – növekedés – fenntarthatóság: VII. Országos Tanácsadói Konferencia tanulmánykötete. Budapesti Kereskedelmi és Iparkamara, 50-56.p.
- BUGÁN Antal (1994): Érték és viselkedés: az érték és emberfelfogás alakulása 12 és 16 éves fiatalok, szülei és pedagógusok vizsgálatában, Akadémiai Kiadó, Budapest
- BUODON, Raymond (1974): Education, Opportunity and Social Inequality: Changing Prospects in Western Society, Wiley, New York
- BURÁNYNÉ Rákóczi Emese - KUN Richárdné (2013): Továbbtanulási, pályaválasztási tanácsadás szakszolgálati tevékenységi területre kifejlesztett protokoll, Okker Kiadó és Kereskedelmi Zrt.- Educatio Társadalmi Szolgáltató Nonprofit Kft, Budapest (kézirat)
- CAREERS GUIDANCE AND INSPIRATION IN SCHOOLS - Statutory guidance for governing bodies, school leaders and school staff (2015), Department for Education, UK
https://www.gov.uk/government/uploads/system/uploads/attachment_data/file/440795/Careers_Guidance_Schools_Guidance.pdf (elérés ideje: 2016. február 21)
- CSATA Zsombor (2004): Iskolázottsági esélyegyenlőtlenségek az erdélyi magyar fiatalok körében, In: Erdélyi társadalom, Vol. 2. 99-132. p.
- CSEHNÉ Papp Imola (2005): A pályaeorientáció és a munkaerőpiac összefüggései, In: Munkaügyi Szemle, 2005/11 sz. 19-23.p.
- CSEPELI György (1997): Szociálpszichológia, Osiris Kiadó, Budapest
- CSIHA Tünde (2010): Az önkormányzatok és civil ifjúsági szervezetek együttműködése az önkormányzati feladatellátásban Doktori értekezés, Debreceni Egyetem BTK, Debrecen
- CSÍKSZENTMIHÁLYI Mihály – SCHNEIDER, Barbara (2011): Életre hangolva – A felnőtté válás útvesztői – Hogyan készülnek fel a serdülők a munka világára?, Nyitott Könyvműhely, Budapest
- CSÍKSZENTMIHÁLYI Mihály (1997): Flow - Az áramlás, A tökéletes élmény pszichológiája, Akadémiai Kiadó, Budapest
- CSIRSZKA János (1964): Érettségiző leányok érdeklődése és a pályaválasztás. In: GEGERI KISS Pál (főszerk.): Pszichológiai Tanulmányok VI., Akadémiai Kiadó, Budapest
- CSIRSZKA János (1966): Pályalélektan Gondolat Kiadó, Budapest
- CSIRSZKA János (1970): Vizsgálati módszer a munka- és pályaeirdeklődés megismerésére. In: LÉNÁRD Ferenc (szerk.): A pszichológia módszerei. Pszichológiai Tanulmányok XII., Akadémiai Kiadó, Budapest
- CSIRSZKA János (1985): A személyiség munkatevékenységének pszichológiája. Akadémiai Kiadó, Budapest
- CSOBA Judit (2011, szerk.): Munkaerő-piaci változások, leszakadó társadalmi csoportok, Debreceni Egyetem Szociológia és Szociálpolitika Tanszék, Debrecen
- DANCS István (1989): A pályamotivációt befolyásoló tényezők a szakoktatásban. Akadémiai Kiadó, Budapest
- DÁRDAI Ágnes (1997): Tankönyv a reformpedagógiában. In: Iskolakultúra 1997/3. 41-47.p.
- DÁRDAI Ágnes (2002): A tankönyvkutatás alapjai, Dialóg Campus Kiadó, Budapest-Pécs
- DÁVID Mária (2010) Tanulási tanácsadás a felsőoktatásban – egy empirikus kutatás eredményei In PUSKÁS-VAJDA Zsuzsa és LISZNYAI Sándor (szerk. 2010) Életszakaszok határán. Közösségi és egyéni tanulási feladatok. FETA Könyvek 5. Budapest, 99-120 p.
- DEÁKY Zita - MADARÁSZ Imre (2006): A szociológia alapjai, Szent István Egyetem, Gödöllő
- DEHELÁN Éva (1983): A pályaválasztási érettség fejlesztésének lehetőségei, In: Pályaválasztás, 1983/2 32-37 p.

- DEHELÁN Éva- SZÁSZ Balázné- SÁROSSY Györgyné (2004): Egy pályaválasztási érettséget fejlesztő módszer alkalmazásának néhány iskolai tapasztalatáról, ELTE PPK, Budapest
- DÉVAI Margit (1980): Énkép-korrekció. Önismereti játékmódszerrel a serdülőkorban. Pest Megyei Pedagógiai Intézet, Budapest
- DOBAI Edit (2014, szerk.): A fiatalok életpálya-építését és életvezetését támogató átfogó modell, IKSZE munkacsoportja által összeállított szakmai anyag, Új Nemzedék Központ Nonprofit Kft, Budapest
- DUDÁS János (1985): A pályaválasztási tanácsadás korszerűsítése – előterjesztés – tervezet In: Pályaválasztás, 1985. 6., 3-13. p.
- EUROPEAN COMMISSION/EACEA/EURYDICE/CEDEFOP (2014): Tackling Early Leaving from Education and Training in Europe: Strategies, Policies and Measures. Eurydice and Cedefop Report. Luxembourg: Publications Office of the European Union, Brussels
- ELGPN (2013): Az Európai Pályaorientációs Szakpolitikai Hálózat (ELGPN) Szakszótára (szerk.: JACKSON, Charles), ELGPN, University of Jyväskylä, Finland
- F. DÁRDAI Ágnes (1999): Tankönyvelemzési modellek a nemzetközi tankönyvkutatásban In: Iskolakultúra 1999/4, 44-53 p.
- F. DÁRDAI Ágnes (2000): Az összehasonlító tankönyvkutatás nemzetközi tapasztalatai. In: Educatio, 2000 – Ősz 498-508.p.
- F. DÁRDAI Ágnes (2001): A tankönyvek megítélésének minőségi paraméterei. In: KARLOVITZ János (szerk. 2001): Tankönyvelméleti tanácskozás. Tankönyvesek Országos Szövetsége. Budapest. 56-61. p
- FALUS Iván (1998 szerk.): Didaktika- Elméleti alapok a tanítás tanulásához, Nemzeti Tankönyvkiadó, Budapest
- FAZAKAS Ida (2009/a): Az iskolai pályaorientációs tevékenység új módszertani lehetőségei, Doktori disszertáció, ELTE PPK, Budapest
- FAZAKAS Ida (2009/b): A pályaismeret és jelentősége- Hallgatói jegyzet, Perfekt Gazdasági Tanácsadó, Oktató és Kiadó Zrt., Székesfehérvári Regionális Képző Központ, Foglalkoztatási és Szociális Hivatal, Székesfehérvár
- FAZAKAS Ida (2014): Iskolai tantárgyak és pályaismeret, In: TORGYIK Judit (2014 szerk.): Sokszínű pedagógiai kultúra 251-257 p.
- FEHÉRVÁRI Anikó - IMRE Anna - TOMASZ Gábor (2011): Az oktatási rendszer és a tanulói továbbhaladás, In: BALÁZS Éva - KOCSIS Mihály - VÁGÓ Irén: Jelentés a magyar közoktatásról 2010, Oktatókutatató és Fejlesztő Intézet, Budapest
- FEHÉRVÁRI Anikó (2000): A gazdasági kamarák szerepe a szakképzésben, Doktori disszertáció, ELTE TATK, Budapest
- FEJÉR Noémi - KARNER Orsolya - SZILÁGYI Klára (2009): A pályaorientációs szakemberek kompetenciamátrixának kialakítás, Pécsi Tudományegyetem FEEK, http://internet.afsz.hu/resource.aspx?ResourceID=NPT_20091218_sorosules_26_2009 (elérés ideje: 2015. 01.26)
- FEJÉR Noémi (2010): Áttekintés a pályaorientáció témakörében megjelent bibliográfiából 1998-2009, In: Életpálya-tanácsadás Folyóirat II. évf. 5-6.sz
- FERENCZI István (1998): A pedagógusszerep szükséges változásai, In: Új Pedagógiai Szemle, 1998 március, 9-16.p.
- FERRY, Natalie M. (2006): Factors Influencing Career Choices of Adolescents and Young Adults in Rural Pennsylvania, Journal of Extension, 44 (3), p1-6.
- FORGÓ Sándor (2011): A kommunikációelmélet alapjai, EKTF, Eger
- FÖLDES Petra (2015): Életpálya-támogatás a középiskolában. In: Új Pedagógiai Szemle. 65.évf. 5-6.sz. 78-87.p.

- GÁSPÁRNÉ ZAUER Éva (1978): Mondásválasztás. Pedagógiai - pszichológiai módszer a személyiség értékrendjének megismerésére, Akadémiai Kiadó, Budapest
- GE- DENMARK (2014): Guidance in Education – the educational guidance system in Denmark (2014), Euroguidance Denmark, The Danish Agency for Higher Education
- GELLÉRINÉ Lázár Márta, RAJNAI Nadinka (1971): Pályaválasztási bibliográfia 1945-1970, Munkaügyi Minisztérium, Országos Pályaválasztási Tanácsadó Intézet, Budapest
- GERÉB György (1976, szerk.): Pszichológia. Tankönyvkiadó, Budapest, 131-135.p.
- GIDDENS, Anthony (2000): Szociológia, Osiris Kiadó, Budapest
- GORDON-GYŐRI János (2006): Az oktatás világa Kelet- és Délkelet-Ázsiában: Japán és Szingapúr, Gondolat Kiadó, Budapest
- GRINDER, Robert E. (1973): A munka- és a hivatástervezés jelentése az ipari társadalomban. A szakmai fejlődés elvi alapja. In: RITOÓK Pálné – GILLEMOTNÉ TÓTH Mária (1995.szerk.): Pályalélektan Szöveggyűjtemény, Nemzeti Tankönyvkiadó, Budapest
- GUIDANCE SYSTEM IN FINLAND (2015), <http://euroguidance.eu/guidance-in-europe/national-guidance-systems/guidance-system-in-finland-introduction/> (elérés ideje: 2016.02.21)
- GUIDANCE SYSTEM IN GERMANY (2015), <http://euroguidance.eu/guidance-in-europe/national-guidance-systems/guidance-system-in-germany-introduction/> (elérés ideje: 2016.02.21)
- GUIDANCE SYSTEM IN POLAND (2015), <http://euroguidance.eu/guidance-in-europe/national-guidance-systems/guidance-system-in-poland-2/> (elérés ideje: 2016.02.21)
- GUIDANCE SYSTEM IN THE CZECH REPUBLIC (2015), <http://euroguidance.eu/guidance-in-europe/national-guidance-systems/guidance-system-in-the-czech-republic-introduction/> (elérés ideje: 2016.02.21)
- GUIDANCE SYSTEM IN THE UK (2015), <http://euroguidance.eu/guidance-in-europe/national-guidance-systems/guidance-in-the-uk/> (elérés ideje: 2016.02.21)
- GYÖNGYÖSI Katalin (2012): Életpálya-tanácsadás Európában: új kiadványok pályorientációs szakembereknek, <http://www.munkaugyiszemle.hu/eletpalya-tanacsadas-europaban-uj-kiadvanyok-palyaorientacios-szakembereknek> (letöltés: 2015. május 31)
- HADNAGY József (2009): A csoportmunka oktatásának sajátosságai a hazai szociálpedagógus-képzésben, Doktori disszertáció, ETE PPK, Neveléstudományi Doktori Iskola, Budapest
- HÁRS Ágnes - TÓTH Gábor (2010) A pályorientációs / karrier tanácsadás hatékonyságának és költségráfordításainak vizsgálata gazdasági szempontból Kopint-Tárki NPT, Budapest
- HAVAS Ottóné (1970, szerk.) Pályaválasztási felelősök kézikönyve. Munkaügyi Minisztérium, Budapest
- HELBING Johan C. (1994): Pályaválasztási érettség, önismeret és identitás. – In.: RITOÓK Pálné - GILLEMONTNÉ TÓTH Mária: Pályalélektani szöveggyűjtemény. –: Nemzeti Tankönyvkiadó Budapest 134-151 p.
- HEVES ANDREA – KOPPÁNY JUDIT – NÉMETH ANDREA (2008): Munkaerő-piaci tanácsadás a Digitális Életpálya Térkép segítségével- Módszertani útmutató, Artemisszió Alapítvány, Budapest
- HIDVÉGI Péter (2004): Pályorientáció vagy szakmai orientáció? Utak és tévutak a mai pályaválasztási és szakképzési gyakorlatban, In: Szakoktatás, 54. évf. 6. sz. 13-17. p.
- HOSKINS, Kate - BARKER, Bernard (2014): Education and social mobility – Dream of success, Institute of Education, University of London, London

- IMRE Anna - GYÖRGYI Zoltán (2006): Az oktatási rendszer és a tanulói továbbhaladás. In: HALÁSZ Gábor, LANNERT Judit (2006 szerk.): Jelentés a közoktatásról Országos Közoktatási Intézet, Budapest
- JARVIS, S. Philip (2000): The Next Generation In: Sallay Mária (szerk): Careers Guidance and Counselling. Theory and Practise for the 21th Century, Nemzeti Szakképzési Intézet, Budapest
- JUHÁSZ Ágnes - KOVÁCS Tibor - KUNOS Mónika (2008): Pályaorientációs portálok szerkezeti és tartalmi vizsgálata - Tematikus hazai és nemzetközi áttekintés, Foglalkoztatási és Szociális Hivatal, Budapest
- KAPITÁNY Ágnes – KAPITÁNY Gábor (1983): Értékrendszereink, Kossuth Könyvkiadó, Budapest
- KARLOVITZ János (1997): Tankönyv, In: BÁTHORY Zoltán- FALUS Iván (szerk. 1997): Pedagógiai lexikon, Keraban Kiadó, Budapest
- KARLOVITZ János (2001). Kommunikációs stratégiák a tankönyvekben. In: Könyv és nevelés. 104-113.p
- KARNER Orsolya (2010): A pályaorientációs szakemberek kompetenciamátrixának kialakítása, Életpálya-tanácsadás, 2010. II. évf. 3-4. szám, 10-17. p.
- KARNER Orsolya Julianna (2013): A csoportos tanácsadás, mint tanulási folyamat-Álláskeresőknél nyújtott tréning utánkövetéses hatásvizsgálata, doktori disszertáció, ELTE PPK, Budapest
- KELLER, Briana K. - WHISTON, Susan C.(2008): The role of parental influences on young adolescents' career development. Journal of Career Assessment, 16, 198-217.p.
- KENDERFI Miklós - JEREB Katalin- LUKÁCS Éva Fruzsina- SUHAJDA Csilla Judit (2011): Pályaorientáció, SZIE GTK Gödöllő
- KENDERFI Miklós (2006): Hátrányos helyzetű fiatalok társadalmi integrációs esélyeinek új típusú támogatása, Doktori disszertáció ELTE PPK Budapest
- KENDERFI Miklós (2012): A pályaorientáció folyamatának korszerű értelmezése, In: SZILÁGYI Klára (2012, szerk): A pályaorientáció szerepe a társadalmi integrációban, ELTE, TÁTK, Budapest, 2012.
- KERBER Zoltán (2011 szerk.): Sokarcú implementáció, Kompetenciafejlesztő programcsomagok bevezetése a HEFOP 3.1.3 iskolákban, Oktatókutatató és Fejlesztő Intézet, Budapest
- KISS István - BORBÉLY-PECZE Tibor Bors (2009): Evidence-based indicators for career orientation/LLG: Recent developments in Hungary ELPGN Network Meeting, Luxemburg. 18-20 March
- KISS István (2007) A pályaorientációs tanácsadás tapasztalatai a felsőoktatási rendszerbe készülő diákok számára In PUSKÁS-VAJDA Zsuzsa (2007 szerk.) Felsőoktatásban tanuló fiatalok problémái, útkeresése, pályafejlődése a 21. század kezdetén Magyarországon. Budapest: FETA könyvek 2. 187-203.p.
- KISS István (2009): Életvezetési kompetencia. Doktori értekezés. ELTE-PPK, Pszichológia Doktori Iskola.
- KLEIN Balázs- KLEIN Sándor (2012): A szervezet lelke, III. kiadás, Edge Kiadó, Érd
- KOJANITZ László (2003/a). A tankönyvek használhatóságát meghatározó minőségi összetevők elemzése és összehasonlítása. Oktatási Minisztérium. Budapest http://www.okm.gov.hu/letolt/kozokt/tankonyvutatasok/cd1_kojanitz/vizsgalat_ered_menyeknek_bemutatas.pdf (elérés ideje: 2015.június 5).
- KOJANITZ László (2003/b). Szakiskolai tankönyvek összehasonlító vizsgálata I. Új Pedagógiai Szemle 9. <http://epa.oszk.hu/00000/00035/00074/2003-09-ta-Kojanitz-Szakiskolai.html> (elérés ideje: 2015.június 5).

- KOJANITZ László (2003/c). Szakiskolai tankönyvek összehasonlító vizsgálata IV. Új Pedagógiai Szemle 12. <http://www.ofi.hu/tudastar/kojanitz-laszlo-090617> (elérés ideje: 2015.június 5).
- KÓSÁNE Ormai Vera (1999). Pszichológus az iskolában, Okker Kiadó, Budapest.
- KOVÁCS István Vilmos (2004): A lisszaboni folyamat és az oktatás- Barcelonától az első időközi jelentés elfogadásáig (2002–2004. március), Új pedagógiai szemle, 2004, 54. évf. 7-8. sz., 153-174 p.
- KOVÁCS Szilvia (2013): A kamara pályaorientációs tevékenysége, In: Szak- és felnőttképzés, 2013 II. 9-10. szám
- KOVALJOV, Aleksandr Grigor'evic (1974): Személyiséglélektan, Budapest, Tankönyvkiadó, Második kiadás, 181-190. p.
- KOZMA Tamás (1998): Szabadság vagy igazság? In: Új Pedagógiai Szemle 48:(10) 3-19.p
- KÖVES Gabriella. (2012): Alapozó szintű matematika-tankönyvek vizsgálata a kezdetektől napjainkig, Doktori disszertáció, PTE BTK „Oktatás és Társadalom” Neveléstudományi Doktori Iskola, Pécs
- KURAI Marianna - SUHAJDA Csilla Judit: Együtt vagy egymás mellett a munkaerőpiacon: generációs különbségek a munka világában, In: Studia Mundi – Economica, Volume 2, No.3, 174-187. p.
- KÜRTI Jarmila (1988): Az iskolai eredményesség és szocializáció, Akadémiai Kiadó, Budapest
- LAKATOS Miklós (2016): Képzettségek és foglalkozások megfeleltethetősége, In: Educatio, 2016/1., 84-99.p.
- LANKARD, Bettina A. (1995). Family role in career development Washington DC : Office of Educational Research and Improvement, ERIC Digest No. 164
- LANNERT Judit (1998): Pályaorientációk, Educatio, 1998. /3., 436-446. p.
- LANNERT Judit (2007): Tanulási életút-tanácsadás és versenyképesség, In: Közoktatás és versenyképesség. Hatékonyság és minőség: aktuális kérdések a hazai közoktatásban. Oktatókutató és Fejlesztő Intézet, Budapest, 79-92. p.
- LANNERT Judit (2008): Stratégiai elképzelések a korai intervenciót érintő területeken In: KERÉKI Judit- LANNERT Judit (2009): A korai intervenció intézményrendszer hazai működése- kutatási zárójelentés, Társi-Tudok Tudásmenedzsment és Oktatókutató Központ Zrt., Budapest
- LANNERT Judit (2010 szerk.): Pedagógus 2010 – Pedagógusok időmérleg vizsgálata, Kutatási Zárójelentés, Társi-Tudok, Budapest
- LESTER, N. Juliette (2000): Key Challenges and Developments in Career Information and Counselling In: Careers Guidance and Counselling. Theory and Practise for the 21th Century. Edited by Mária Sallay. Budapest
- LÉVAI Katalin: Civil a pályán (1998): együttműködés az önkormányzatok és a civil szervezetek között. Helyi Társadalom Kutató Csoport
- LISKÓ Ilona (2003): Kudarcok a középfokú iskolákban. Oktatókutató Intézet, Budapest
- LISZNYAI Sándor - RITOÓK Magda - PUSKÁS-VAJDA Zsuzsanna (2010): Az életpálya tanácsadás lehetséges lélektani indikátorai magyar és nemzetközi háttérkutatások alapján Életpálya-tanácsadás II. évf. 3-4. 23-27 p.
- LUDÁNYI Ágnes – SZEBENI Rita (2010): Alternatív internetes tanácsadás lehetősége a felsőoktatásban, Kollégium Tanácsadó, Szolgáltató Kft., Budapest, 2010.
- LUKÁCS Éva Fruzsina (2012): A pályaválasztás és identitásfejlődés összefüggései. A pályaválasztási bizonytalanság típusai az identitásállapotok tükrében. Doktori értekezés. ELTE-PPK, Pszichológia Doktori Iskola.
- MAGYARI BECK István (2003): Érték és pedagógia, Akadémiai Kiadó, Budapest

- MAGYARI Gábor (2010): Hogyan tanulnak a ma középiskolásai – a holnap egyetemistái? In: DOBÓ et al (2010): „Korszerű felsőoktatási pedagógiai módszerek, törekvések”-Konferencia előadások, NFKK füzetek 5., BCE, Budapest
- MAJOROS Pál (2004): A kutatómódszertan alapja, Perfekt ZRt., Budapest
- MAKÓ Ágnes - BÁRDITS Anna - NYÍRÓ Zsanna (2014): Általános iskolások pályaválasztása 2014- Elemzés a Magyar Kereskedelmi és Iparkamara számára, MKIK Gazdaság- és Vállalkozáskutató Intézet, Budapest
- MANN Miklós - HUNYADI Zoltán - LAKATOS Zoltánné (1997): A Fővárosi Pedagógiai Szeminárium története; Fővárosi Pedagógiai Intézet, Budapest
- MARTIS Zsombor (2009): Egy skandináv út: Dánia oktatási rendszere, In: TORGYIK Judit (2009 szerk.): Oktatási rendszerek Európában, Krónika Nova Kiadó, Győr
- MÁRTONFI György (2013): Dobbantó program, In: HERMÁNDY-BERENCZ Judit-SZEGEDI Eszter- SZIKLAINÉ LENGYEL Zsófia (2013 szerk.): PSIVET – Esélyteremtés szakképzéssel PSIVET, Tempus Közalapítvány, Budapest
- MCCLELLAND, David C. - DALEY, Charles (1973): „Improving officer selection for the foreign service”, McBer and Co., Boston
- MELEG Csilla (2006): Az iskola időarcai. Dialóg Campus, Budapest
- MELEG Csilla (2009): Időorientációk és esélykülönbségek, In: PUSZTAI Gabriella - RÉBAY Magdolna (2009 szerk.): Kié az oktatáskutatás? Csokonai Könyvkiadó, Debrecen
- MEMORANDUM az egész életen át tartó tanulásról (a Bizottság munkatársai által készített munkaanyag, Brüsszel, 2000. október 30., SEC(2000) 1832
- MÉREI Ferenc (1942): A pályaválasztás lélektana. Unitas Kiadó, Budapest
- MERÉNYI Ádám - SZABÓ Vince - TAKÁCS Attila (2006 szerk.): 101 ötlet innovatív pedagógusoknak, Jedlik Oktatási Stúdió Bt, Budapest
- MERTENS, Dieter (1974): Schlüsselqualifikationen. Thesen zur Schulung für eine moderne Gesellschaft. In: Mitteilungen aus der Arbeitsmarkt und Berufsforschung, Jg. 7, Nr. 1, S. 36-43 p.
- MÉSZÁROS István (1989): A tankönyvkiadás története Magyarországon Tankönyvkiadó, Budapest
- MIHÁLY Ildikó (2001/a): A pályaválasztási tanácsadás gyakorlata az Európai Unióban, In: Új pedagógiai szemle, 51. évf. 2. sz, 95-100 p.
- MIHÁLY Ildikó (2001/b): A pályaválasztási tevékenység gyakorlati tapasztalatai a fejlett országokban. In: Új pedagógiai Szemle, 2001. március, 113-123p.
- MIHÁLY Ildikó (2003): Iskolák, iskolák és szabadidő. In: Új Pedagógiai Szemle 53. évf. 4. sz. 92-99. p.
- MIKK, Jaan (2000): Textbook: research and writing, Peter Lang Publishing Group Europäischer Verlag der Wissenschaften, Frankfurt am Main
- MISKOLCI Szilvia - SZÉPLAKI Erzsébet (2012): Osztálymátrix - Kommunikáció, etika, etikett, gazdaság, életpálya munkafüzet a 13-14 éves korosztály számára, Furfang Kiadó Kft., Budapest
- MKIK (2005): MKIK küldetése - MKIK szakképzési középtávú stratégiája 2005-2013
- MOLLENHAUER, Klaus (1974): Az iskola szociológiai problémái, KJK, Budapest
- MOLNÁR Kriszta- RABEC István (2012): Állj pályára! Pályaorientáció a középiskolában, Tandem, Budapest-Pozsony-Dunaszerdahely
- MOLNÁR Péter (1979): Pályaválasztási elhatározás, tanulmányi eredmények és képességek, In: RITÓÓK Pálné (1979 szerk.): Munkára és pályára nevelés, Tankönyvkiadó, Budapest
- NÁDASI Mária (2004): A kikérdezés, In: FALUS Iván (2004 szerk.): Bevezetés a pedagógiai kutatás módszereibe, Műszaki Könyvkiadó Kft., Budapest

- NAGY József (2000): XXI. század és nevelés. Osiris Kiadó, Budapest.
- NAGY József (2010): A személyiség kompetenciái és operációs rendszere, Iskolakultúra, 2010. 7-8. szám, 3-20 p.
- NAGY Katalin (2014): Konzervatizmus és liberalizmus. Pályaválasztás és társadalmi mobilitás az Egyesült Királyság közoktatási rendszerében. In: Opus et Educatio, 1. évf. 1 szám, 60-64 p.
- NAGY László (1982): A gyermek érdeklődésének lélektana. (1908-as könyv ismételt kiadása) Köte Sándor tanulmányával. Tankönyvkiadó, Budapest
- NAGY Sándor (1993): Az oktatás folyamata és módszerei, Volos, Budapest
- NÁRAI Márta (2004): A civil szervezetek szerepe és jelentősége az egyének, közösségek, illetve a társadalom számára. Education 2004/ 4. szám 616-634. p.
- NÉMETH András (2005): A modern magyar iskolarendszer kialakulása a nemzetközi intézményfejlődési és recepciós folyamatok tükrében. Összehasonlító intézménytörténeti elemzés. In: Iskolakultúra 2005/9, 50–70 p
- NOSZLOPI László (1947): A tanuló megfigyelése és életpályára való irányítása. In: VÖLGYESY Pál (1996): A pályaválasztási tanácsadás történetének áttekintése hazánkban: Jegyzet és szöveggyűjtemény, Szent István Egyetemi Kiadó, Gödöllő
- NPT (2008) Nemzeti Pályaorientációs Tanács: Szakpolitikai állásfoglalása az uniós követelményekkel harmonizált élethosszig tartó életút támogató (pályaorientációs) tanácsadási/ orientációs nemzeti rendszer kialakításáról, Budapest
- OECD - DeSeCo (2003) Definition and Selection of Competencies (DeSeCo) Project, Theoretical and Conceptual Foundations, <http://www.oecd.org/education/skills-beyond-school/definitionandselectionofcompetenciesdeseco.htm> (elérés ideje: 2016. 03.08.)
- OFI (2010): Áttekintés a pályaorientáció témakörében megjelent bibliográfiáról (1988-2009), Oktatáskutató és Fejlesztő Intézet, Budapest
- ÓHIDY Andrea (2006): Lifelong learning – az oktatáspolitikai koncepciótól a pedagógiai paradigmáig. Új Pedagógiai Szemle. 2006. június 65-71. p.
- OKTATÁS - REJTETT KINCS (1997): A Jacques Delors vezette Nemzetközi Bizottság jelentése az UNESCO-nak az oktatás XXI. századra vonatkozó kérdéseiről. Osiris Kiadó - Magyar Unesco Bizottság, Budapest
- OLLÉ János (2010): Egy módszer alkonya: a katedrapedagógia végnapjai a felsőoktatásban In: DOBÓ et al (2010): „Korszerű felsőoktatási pedagógiai módszerek, törekvések”- Konferencia előadások, NFKK füzetek 5., BCE, Budapest
- OLLÉ János (2013): Oktatási módszerek és tanulásszervezés az információs társadalom iskolai gyakorlatában, In: OLLÉ et al. (2013): Oktatásinformatikai módszerek- Tanítás és tanulás az információs társadalomban, Elte Eötvös Kiadó, Budapest
- OROSZ Sándor (1987): Korszerű tanítási módszerek, Tankönyvkiadó, Budapest
- PAIS Ella Regina (2014): Alapvetések a Z generáció tudomány-kommunikációjához, Pécs, Kézirat
- PALFREY, John - GASSER, Urs (2008): Born Digital: Understanding the First Generation of Digital Natives. Basic Books, New York
- PELLETIER, Dennis – NOISEUX, Gilles – BUJOLD, Charles (1974): Développement vocationnel et croissance personnelle, McGraw- Hill, Montreal
- PERJÉS István- VASS Vilmos (2009): A curriculum-elmélet műfaji fejlődése, In: PERJÉS István- VASS Vilmos (2009 szerk.) A kompetenciák tantervesítése- A tartalmi szabályozás meghatározó elemei, a tantervi paradigmák komparatiztikája, Aula Kiadó, Budapest
- PETRIKÁS Árpád - BREZSNYÁNSZKY László (1987, szerk.): Közösségfejlesztés a felső tagozatban. Tankönyvkiadó, Budapest

- PETRINÉ FEYÉR Judit (2003): Az oktatás eszközei, tárgyi feltételei. In FALUS Iván (szerk., 2003): Didaktika. Nemzeti Tankönyvkiadó, Budapest, 318-338.p.
- PETRÓ András (1997): Szülőknek az iskoláról, Nemzeti Tankönyvkiadó, Budapest
- PITRIK József (1997, szerk.): Tanári kézikönyv az Életvitel, technika, háztartástan, pályaorientáció tankönyvsorozathoz - 5-8 osztály, Apáczai Kiadó, Celldömölk
- PLANT, Peter – THOMSEN, Rie (2012): Career Guidance in Denmark: Social control in a velvet glove, *Orientación y Sociedad* 11., 27-52 p.
- POPRÁDI Tibor (1979): A 14-18 éves fiatalok pályaismeretének néhány problémája, In: RITOÓK Pálné (1979 szerk.): Munkára és pályára nevelés, Tankönyvkiadó, Budapest
- PRENSKY, Marc (2001): Digital Natives, Digital Immigrants Part 1, *On the Horizon* NCB University Press, Vol. 9 No. 5.
- PRENSKY, Marc R.(2010): Teaching Digital Natives: Partnering for Real Learning, Corwin Press, USA
- PRINCZINGER Péter (2009): Javaslat a nemzeti szintű szabályzó és finanszírozási rendszerre, Princzinger Ügyvédi Iroda, Budapest
http://internet.afsz.hu/engine.aspx?page=showcontent&content=NPT_20091218_sorosules (elérés ideje: 2016.03.01)
- RADÓ Péter (2010): Tankönyvpiac és tankönyvpolitika Magyarországon- összefoglaló tanulmány, Expanzió Humán Tanácsadó Kft, Budapest
http://www.ofi.hu/sites/default/files/WEBRA/2011/02/tankonyvpiac_es_tankonyvpolitika.pdf (elérés ideje: 2015.június 5.)
- RAKACZKINÉ TÓTH Katalin (2009): Neveléstan SZIE-GTK Tanárképző Intézet, Gödöllő
- RÉPÁCZKI Rita (2010): Az életpálya-tanácsadás jelene Ausztráliában, *Életpálya-tanácsadás*, II. évf. 1-2. sz., 16-19.p.
- RITOÓK Magda (2008): Pályafejlődés, pályafejlődési tanácsadás, ELTE Eötvös Kiadó Budapest
- RITOÓK Pálné (1967): A pályaismeret jelentősége a pályaválasztásban, In: Havas Ottóné-Török Iván (1967 szerk.): Munkaerő-gazdálkodás, oktatás, pályaválasztás. Tudományos Ismeretterjesztő Társulat, Munkaügyi Minisztérium, Budapest
- RITOÓK Pálné (1970): A pályaválasztási felelős feladatai, In: HAVAS Ottóné (szerk.1970) Pályaválasztási felelősök kézikönyve. Munkaügyi Minisztérium, Budapest
- RITOÓK Pálné (1979): A szakmai nevelés továbbfejlesztése és az iskolarendszer átalakítása In: *Pedagógiai Szemle* 11, 990-1101 p.
- RITOÓK Pálné (1982): Az Irle-Csirszka-féle érdeklődésvizsgálat egyes faktorainak interkorrelációs elemzése, kapcsolata a pályaválasztási szaktanácsadásban alkalmazott teljesítmény-tesztekkel, valamint beválás-vizsgálati eredményekkel, In: RITOÓK Pálné, SASVÁRI Jánosné, ERDEI Katalin: Tanulmányok a pályae érdeklődés köréből, Pszichológiai tanácsadás a pályaválasztásban – Módszertani füzetek, Országos Pedagógiai Intézet, Budapest
- RITOÓK Pálné (1986): Személyiségfejlesztés és pályaválasztás. Tankönyvkiadó, Budapest
- RITOÓK Pálné (2006): Pályalélektan, a pályaválasztás pszichológiája. In: BAGDY Emőke-KLEIN Sándor: Alkalmazott pszichológia. Edge 2000 Kft. Kiadó, Budapest
- ROBBINS, Alexandra, WILNER, Abby (2001): *Quarterlife Crisis: The Unique Challenges of Life in Your Twenties*, J.P. Tarcher/Putnam, New York
- ROBERTS, Ken (2013): Career guidance in England today: reform, accidental injury or attempted murder?, In: *British Journal of Guidance & Counselling*, 41:3, 240-253. p.
- RÓKUSFALVY Pál (1966): A pályaválasztó tanulók pályaismerete, *Magyar pedagógia* 1966/1, 17-35.p.
- RÓKUSFALVY Pál (1969): Pályaválasztás, pályaválasztási érettség, Tankönyvkiadó, Budapest

- RÓKUSFALVY Pál: (1982): A pályaválasztás előkészítése. Egységes jegyzet. Tankönyvkiadó, Budapest
- RUBINSTEIN, Szergej L. (1977): Az általános pszichológia alapjai. Budapest, Akadémiai Kiadó, 2. kötet, 972-983. p.
- SÁGI Matild (2003): az iskolaválasztás oksági modellje a racionális cselekvésemélet alapján. In: LANNERT Judit (szerk.): hogyan tovább? pályaválasztási elképzelések Magyarországon. Budapest, OKI, 52-57. p.
- SÁGI Matild (2012): Tantárgycsoportok és tanáraik az OECD országokban, In: Educatio Folyóirat, 2012/4., 594-606 p.
- SÁGI Matild (2015 szerk.): A pedagógushivatás megerősítésének néhány aspektusa, Oktatáskutató és Fejlesztő Intézet, Budapest
- SÁRI Lászlóné (2010): Pályaorientáció szakiskolásoknak, Műszaki Könyvkiadó Kft, Budapest
- SCHIERSMANN, Christiane - ERTELT, Bernd-Joachim - KATSAROV, Johannes, MULVEY Rachel - REID, Hazel - WEBER, Peter (2012 ed.): NICE Handbook for the Academic Training of Career Guidance and Counselling Professionals, Heidelberg University, Institute of Educational Science, Heidelberg, Germany
- SCHMITSEK Szilvia (2015): Egyéni tanulási utak Koppenhágában, In: Neveléstudomány, 2015/3, 48-55p.
- SEMPERGER Piroska (1999.): Pályaorientáció a 7-8. évfolyam számára, Műszaki Könyvkiadó, Budapest
- STEIN, Gerd (1976): Schulbuchkritik als Schulkritik. Hinweise und Beiträge aus politikwissenschaftlicher Sicht. Saarbrücken
- STRAUSS, Williams- HOWE, Neil (1991): Generations: The History of America's Future, 1584 to 2069, New York: William Morrow & Company
- SUHAJDA Csilla Judit - KISS Ádám Gergő (2014): Hallgatók a tanácsadói képzésben, különös tekintettel a regionális különbségekre, In: A tanácsadás múltja, jelene és jövője, SZIE, Gödöllő (kézirat)
- SUHAJDA Csilla Judit - LUKÁCS Éva Fruzsina (2015): A hazai tanácsadó képzések helye a NICE rendszerében, In: Lőrincz Ildikó (szerk.) XVIII. Apáczai-napok. Quid est veritas? (Jn 18,38): Teóriák, hipotézisek és az igazság viszonya. Nyugat-magyarországi Egyetem Kiadó, Győr; Sopron, 163-169.p
- SUHAJDA Csilla Judit (2004 szerk.): Pályaorientáció- tanári kézikönyv, Nemzeti Szakképzési Intézet, Szakiskolai Fejlesztési Program, Budapest
- SUHAJDA Csilla Judit (2013/a): A pályaorientáció szerepe a közoktatásban, Kerékvető Társadalmi Munkaerőpiaci Folyóirat, 2013/1, 29-35 p.
- SUHAJDA Csilla Judit (2013/b): A pedagógusok szerepe a diákok pályaválasztási döntésében, In: Tóth Péter, Duchon Jenő (szerk.) Empirikus kutatások a szakmai pedagógusképzésben Kutatási füzetek, Óbudai Egyetem Trefort Ágoston Mérnökpedagógiai Központ, Székesfehérvár: DSGI, 139-155 p.
- SUHAJDA Csilla Judit (2013/c): A pályaorientációs tevékenységek fejlődése, különös tekintettel a regionális különbségekre, In: KÁLMÁN Anikó (szerk.), Verseny és együttműködés: az innovatív felsőoktatás, Debrecen: MELLearn Felsőoktatási Hálózat az életen át tartó tanulásért Egyesület, 216-220.p.
- SUHAJDA Csilla Judit (2014/a): A pályaorientáció regionális különbségei- Merre tovább felsőoktatás?, In: SZABÓ István (2014 szerk): II. Interdiszciplináris Doktorandusz Konferencia Konferenciakötet, Pécsi Tudományegyetem Doktorandusz Önkormányzat, 337-349 p
- SUHAJDA Csilla Judit (2014/b): A pályaorientációs tevékenység megvalósulása a közoktatásban, In: Havancsák Alexandra - Oláh Ildikó (szerk.): Perspektívák a

- neveléstudományban. Válogatás a Pécsi Tudományegyetem „Oktatás és Társadalom” Neveléstudományi Doktori Iskola kutatóinak írásaiból 2013/2014. PTE BTK „Oktatás és Társadalom” Neveléstudományi Doktori Iskola. Pécs, 2014 126-137 p
- SUHAJDA Csilla Judit (2014/c): A pedagógusok ismerete az iskolákban megvalósuló pályaeorientációs tevékenységről, Életpálya-tanácsadás folyóirat, 2014/4. 32-38 p
- SULTANA, Ronald G. (2012): Flexicurity: Implications for Lifelong Career Guidance. Concept Note, European Lifelong Guidance Policy Network, Finnish Institute for Educational Research (FIER), Jyväskylä, Finland
- SUM István (2001): A pályaeorientációs tevékenység távlati cselekvési programja, In: Kámán István (szerk., 2001): Célok, szereplők, módszerek- Országos pályaeorientációs Konferencia, Szignatúra nyomda és Kiadó Kft., Szombathely
- SUPER Donald. E. (1951): Vocational adjustment: Implementing a self-concept. In: Occupations, 30, 88-92 p
- SUPER, Donald E. (1957): The psychology of careers, Harper and Row, New York
- SUPER, Donald. E. (1968): Career Development: Self-concept Theory, College Entrance Examination Board, New York
- SUPER, Donald. E. (1984): Önmegvalósítás munkában és szabadidőben. In: RITÓÓK Pálné – GILLEMOTNÉ TÓTH Mária (1995 szerk.): Pályalélektan Szöveggyűjtemény, Nemzeti Tankönyvkiadó, Budapest
- SWEET, Richard, NISSINEN, Kari, VUORINEN, Raimo (2014): An analysis of the career development items in PISA 2012 and of their relationship to the characteristics of countries, schools, students and families, ELGPN Research Paper No. 1, Finnish Institute for Educational Research (FIER), University of Jyväskylä, Finland
- SZAKÁCS Katalin (2007): A nevelési tanácsadók helyzete és szerepe a tanulási és más zavarok megoldásában- Oktatási kerekasztal háttér tanulmány http://www.oktatasikerekasztal.hu/hattertanulmanyok/06/szakacs_nevelési_tanacsadok.pdf (elérés ideje: 2015.01.24)
- SZAKÁCS Katalin (2008): 40 éves a nevelési tanácsadó- történeti áttekintés, helyzetelemzés, jubileumi konferencia In: Budapesti Nevelő - A Mérei Ferenc Fővárosi Pedagógiai és Pályaválasztási Intézet szakmai folyóirata, XLIV. évfolyam 4. szám 85-95p
- SZEBENYI Péter (1994): Fejezetek a tankönyvjárvághagyás történetéből. In: Educatio 1994/4. 599–622. p
- SZÉKELY Levente (2013 szerk.): Magyar ifjúság 2012 tanulmánykötet, Kutatópont Kft., Budapest
- SZELLŐ János (2014 szerk.): Pályakezdő fiatalok munkaerő-piaci esélyei a Dél-dunántúli régióban 2025-ig, Kutatási zárótanulmány, Pécsi Tudományegyetem FEEK, Pécs
- SZILÁGYI Klára – VÖLGYESY Pál (1979): A pályaválasztási döntés előkészítés pszichológiai és pedagógiai lehetőségei Fővárosi Pedagógiai Kutatóközpont, Budapest
- SZILÁGYI Klára - VÖLGYESY Pál (1996): Pályaeorientáció, GATE Gazdasági- és Társadalomtudományi Kar, Gödöllő
- SZILÁGYI Klára - VÖLGYESY Pál (1998): Pályaeorientációs foglalkozások tapasztalatai a szakképzésben In: Szakképzési szemle, 14. évf. 1998. 3. 90-95.p
- SZILÁGYI Klára (1982): Az orvosválasztás folyamatának pszichológiai elemzése különös tekintettel a pályaealkalmasság szempontjaira. Kandidátusi értekezés, Budapest
- SZILÁGYI Klára (1987/a): A Super-féle munkaérték kérdőív In: SZILÁGYI Klára: Érték és munka, Oktatókutató Intézet, Budapest
- SZILÁGYI Klára (1987/b szerk.): Érték és munka. A munkához kapcsolódó értékek vizsgálatának tapasztalatai a felsőoktatásban, Budapest, Oktatókutató Intézet,
- SZILÁGYI Klára (1991): Értékválasztás, értékközvetítés a pedagóguspályán, Budapest, Oktatókutató Intézet

- SZILÁGYI Klára (1993): Tanácsadási elméletek. GATE GTK, Tanárképző Intézete, Gödöllő
- SZILÁGYI Klára (1995): Pályaorientáció Kollégium Kft., Budapest
- SZILÁGYI Klára (1996/a): A tanácsadás módszerei I-II. GATE Tanárképző Intézet, Gödöllő
- SZILÁGYI Klára (1996/b): A tanácsadó tanár módszertani lehetőségei az iskolában, EKTF, Eger
- SZILÁGYI Klára (1997): Az egyéni tanácsadás. Módszertani kézikönyv a munkavállalási, a munka-pályatanácsadók számára, GATE GTK Tanárképző Intézet, Gödöllő
- SZILÁGYI Klára (1998/a): A munkavállalási tanácsadó képzés tapasztalatai. Magyar Felsőoktatás 1998/9., 11-14.p.
- SZILÁGYI Klára (1998/b): A személyiség értékelésének lehetőségei a tanácsadási folyamatban, GATE Tanárképző Intézet, Gödöllő
- SZILÁGYI Klára (2000/a): Munka – pályatanácsadás, mint professzió, Kollégium Kft. Budapest
- SZILÁGYI Klára (2000/b szerk.): Gondolatok a munkavállalási tanácsadó képzésről 2000-ben. SZIE GTK Tanárképző Intézet, Gödöllő
- SZILÁGYI Klára (2002/a): Pályaorientáció. Kollégium Tanácsadó, Szolgáltató Kft., Budapest
- SZILÁGYI Klára (2002/b): Pályaorientációs tevékenység módszertani megújulása. In.: Pályaorientáció Új Törekvések. Országos Módszertani Konferencia, Gödöllő
- SZILÁGYI Klára (2004): A pályaorientáció ismeretanyaga, In: SUHAJDA Csilla Judit (2004 szerk.) Pályaorientáció- tanári kézikönyv, Nemzeti Szakképzési Intézet Szakiskola Fejlesztési Program, Budapest
- SZILÁGYI Klára (2005): A fiatalok és a felnőttek pályaorientációs és karrierépítési készségeinek szintje, fejlesztésének lehetőségei, Nemzeti Felnőttképzési Intézet, Budapest
- SZILÁGYI Klára (2012/a): Munka-pályatanácsadás, mint humán szolgáltatás In: SZILÁGYI Klára (2012 szerk.): A pályaorientáció szerepe a társadalmi integrációban, ELTE, TÁTK, Budapest
- SZILÁGYI Klára (2012/b): Karrier- és pályatervezés, Kollégium Kft, Budapest
- TAKÁCS Ildikó (2007) A felsőoktatási intézmények feladatai a tanácsadásban In PUSKÁS-VAJDA Zsuzsa (2007 szerk.) Felsőoktatásban tanuló fiatalok problémái, útkeresése, pályafejlődése a 21. század kezdetén Magyarországon. Budapest: FETA könyvek 2. 205-211. p.
- TALIS (2009): Creating Effective Teaching and Learning Environments First results from TALIS, Teaching And Learning International Survey, OECD
- TARI Annamária (2011): Z generáció, Tercium Könyvkiadó, Budapest
- TÓT Éva (1996): A világbanki szakképzési modell, Educatio folyóirat, 1996/1 40-49 p.
- TÓTFALUSI István (2008): Idegenszó-tár, Idegen szavak értelmező és etimológiai szótára, Tinta Könyvkiadó, Budapest
- TÓTH Péter – BÉKY Gyuláné (2010): Tanulók pályaeérdeklődése és pályaaattitűdje a szakközépiskolák 9-11. évfolyamán, In: Szakképzési Szemle. - Budapest : Nemzeti Szakképzési Intézet, XXVI. évfolyam 2010/3 sz. – 252-367. p.
- TÖRÖK Balázs - SZEKSZÁRDI Júlia - MAYER József (2011): Az iskolák belső világa In: BALÁZS Éva - KOCSIS Mihály - VÁGÓ Irén: Jelentés a magyar közoktatásról 2010, Oktatáskutató és Fejlesztő Intézet, Budapest
- TÜREI Gergely - BÁRDITS Anna - TÓTH István János (2015): Általános iskolások pályaválasztása 2015 - Elemzés a Magyar Kereskedelmi és Iparkamara számára, MKIK Gazdaság- és Vállalkozáskutató Intézet, Budapest
- VÁRINÉ Szilágyi Ibolya (1978): Az ember, a világ, az értékek világa. Gondolat Kiadó, Budapest

- VASS Vilmos (2006): A kompetencia fogalmának értelmezése, In: Kerber Zoltán (szerk.): Hidak a tantárgyak között. Kereszttantervi kompetenciák és tantárgyközi kapcsolatok, Országos Közoktatási Intézet, Budapest
- VÖLGYESY Pál (1976): A pályaválasztási döntés előkészítése, Tankönyv Kiadó, Budapest
- VÖLGYESY Pál (1979): Az intellektuális képességek és az érdeklődés vizsgálatának elméleti kérdései. Korszerű módszerek a felvételi eljárásban, FPK, Budapest
- VÖLGYESY Pál (1995): Pályaismeret. Jegyzet a munkavállalási tanácsadó szakos főiskolai hallgatók számára, GATE GTK Tanárképző Intézet, Gödöllő
- VÖLGYESY Pál (1996): A pályaválasztási tanácsadás történetének áttekintése hazánkban. GATE GTK Tanárképző Intézet, Gödöllő
- VÖLGYESY Pál (2002): Pályaorientációhoz kapcsolódó kutatások szemléletének vállalása az utóbbi 50 évben, In: Pályaorientáció – Új törekvések (2002). Kontakt Alapítvány, Gödöllő 39-44.p.
- VÖLGYESY Pál (2008): A munkamegosztási rendszer fejlődési tendenciái (XIX.-XX. század), Kontakt Alapítvány, Budapest
- VÖLGYESY Pál (2012): A pályaismeret jelentősége a pályaorientáció folyamatában In: Kerékvető Társadalmi és Munkaerőpiaci folyóirat 2012/1
- VUORINEN, Raimo (2015): The role of teachers in career education in Finland, kézirat
- VUORINEN, Raimo, - WATTS, Anthony G.(szerk. 2012): Lifelong Guidance Policy Development: A European Resource Kit, ELGPN, FIER, Saarijärvi, Finland
- WATTS, Anthony G. (2010): A Társadalmi Megújulás Operatív Program 2007-2013 2.2.2 Intézkedése első fázisának (2008-2010) külső szakmai értékelése, Foglalkoztatási és Szociális Hivatal, Budapest
- WATTS, Anthony G., (2000): Theory and Practise of Career Development. In: Sallay Mária (szerk): Careers Guidance and Counselling. Theory and Practise for the 21th Century, Nemzeti Szakképzési Intézet, Budapest
- WEINBRENNER, Peter (1995): Grundlagen und Methodenproble sozialwissenschaftlicher Schulbuchforschung. In: Olechowski, Richard (Hrsg.): Schulbuchforschung. Frankfurt am Main
- XANTUS László (1983): A tanácsadási stratégiák a pályaválasztásban. In: RITOÓKNÉ Ádám Magda. (1995) A tanácsadás pszichológiája. Nemzeti Tankönyvkiadó, Budapest.
- ZAKAR András (1988): Pályaválasztási elméletek. Tankönyvkiadó, Budapest
- ZAKAR András (1989): A szakmai életút kutatásának főbb tendenciái, In: ÁGOSTON György (1989 szerk.): Acta Universitatis Szegediensis de Attila József nominatae Sectio Paedagogica et Psychologica, 31., JATE, Szeged, 23-33 p.
- ZÖRGŐ Benjámin (1973): A képességek. Tudományos Könyvkiadó, Bukarest
- ZRINSZKY László (2002): Nevelélmélet, Műszaki Könyvkiadó, Budapest

Hivatkozott joganyagok:

Nemzetközi joganyagok

- Az Emberi és Polgári Jogok Nyilatkozata (Déclaration des droits de l'homme et du citoyen, Kiadta a francia Nemzetgyűlés 1789. augusztus 26-án (Mika Sándor fordítása), <http://mek.oszk.hu/00000/00056/html/228.htm> (elérés ideje: 2015.01.17)
- 66/484/CEE: Recommandation de la Commission, du 18 juillet 1966, aux États membres tendant à développer l'orientation professionnelle
- Resolution of the Council and of the Ministers of Education, meeting within the Council, of 13 December 1976 concerning measures to be taken to improve the preparation of

- young people for work and to facilitate their transition from education to working life, Official Journal C 308 , 30/12/1976 P. 0001 - 0003
- 87/569/EEC: Council Decision of 1 December 1987 concerning an action programme for the vocational training of young people and their preparation for adult and working life
- Resolution of the Council and of the Ministers for Education, meeting within the Council, of 12 July 1982 concerning measures to be taken to improve the preparation of young people for work and to facilitate their transition from education to working life, HL C 193., 1982.7.28., 1—2. o.
- Resolution of the Council and the ministers of Education meeting within the Council of 14 December 1989 on measures to combat failure at school (90/C 27/01)
- OKTATÁS ÉS KÉPZÉS 2010 (2002): Az európai oktatási és képzési rendszerek célkitűzéseikhez kapcsolódó részletes munkaprogram, Európai Tanács Barcelona, március 15-16.
- Az Európai Unió Tanácsa (2004): Az életpálya- tanácsadás szakpolitikáinak, rendszereinek és gyakorlati megvalósításának erősítése. 9286/04 EDUC 109 SOC 234.
- 2006/962/EC: Key Competences for Lifelong Learning
- Az Európai Unió Tanácsa (2008). Az életpálya-tanácsadás fokozottabb integrálása az egész életen át tartó tanulás stratégiáiba. 2008/C, 319/02 Az Oktatási, Ifjúsági és Kulturális Tanács 2905. ülése. Brüsszel, November 21.
- OKTATÁS ÉS KÉPZÉS 2020 (2009): A Tanács következtetései (2009. május 12.) az oktatás és képzés terén folytatott európai együttműködés stratégiai keretrendszeréről, 2009/C 119/02
- EURÓPA 2020: Az intelligens, fenntartható és inkluzív növekedés stratégiája, EC 2010

Hazai joganyagok

- 1024/1959. (VII. 19.) Korm. számú határozat az iskoláit végző fiatalok munkába állításáról
- 1027/1961(XII.30.) kormányhatározat az ifjúsági pályaválasztási tanácsadásról
- 2029/1967 számú kormányhatározat
- 1029/1971 (VII.3.) kormányhatározat az ifjúság számára nyújtott pályaválasztási tanácsadás továbbfejlesztéséről
- 104/1972 (3) MüM. Sz. utasítása a 1029/1971 (VII. 3.) Korm. Sz. határozat végrehajtásáról
1977. évi 21. törvényerejű rendelet az emberi képességek kifejlesztése érdekében való pályaválasztási tanácsadásról és szakképzésről szóló, a Nemzetközi Munkaügyi Konferencia 1975. évi 60. ülésén, 1975. június 23-án elfogadott egyezmény kihirdetéséről
- 1028/1980. (VII. 23.) MT határozat a művelődési miniszter feladatköréről
1985. évi I. törvény az oktatásról
1991. évi IV. törvény a foglalkoztatás elősegítéséről és a munkanélküliek ellátásáról
1991. évi LXIV. törvény a Gyermekek jogairól szóló, New Yorkban, 1989. november 20-án kelt Egyezmény kihirdetéséről
1993. évi LXXIX törvény a közoktatásról
- 130/1995. (X.26.) Kormányrendelet a Nemzeti Alaptanterv kiadásáról
1999. évi C. törvény az Európai Szociális Karta kihirdetéséről
2000. évi LIII. törvény a munkaerőpiaci szolgáltatás szervezéséről szóló, a Nemzetközi Munkaügyi Konferencia 1948. évi 31. ülésén elfogadott 88. számú Egyezmény kihirdetéséről
- 30/2000. (IX. 15.) GM rendelet a munkaerőpiaci szolgáltatásokról, valamint az azokhoz kapcsolódóan nyújtható támogatásokról

2001. évi XXXVII. törvény a tankönyvpiac rendjéről
2001. évi CI. törvény a felnőttképzésről
243/2003. (XII.17.) Korm. rendelet a Nemzeti Alaptanterv kiadásáról, bevezetéséről és alkalmazásáról
17/2004. (V. 20.) OM rendelet a kerettantervek kiadásának és jóváhagyásának rendjéről, valamint egyes oktatási jogszabályok módosításáról
23/2004. (VIII. 27.) OM rendelet a tankönyvvé nyilvánítás, a tankönyvtámogatás, valamint az iskolai tankönyvellátás rendjéről
24/2004. (VI.22.) FMM rendelet az akkreditációs eljárás és követelmény rendszer részletes szabályairól
10/2006. (III.27.) OM rendelet a tankönyvvé nyilvánításról szóló 23/2004. rendelet módosításáról
202/2007. (VII. 31.) a Nemzeti alaptanterv kiadásáról, bevezetéséről és alkalmazásáról szóló 243/2003. (XII. 17.) Korm. rendelet módosításáról
2009. évi VI. törvény a Módosított Európai Szociális Karta kihirdetéséről
2011. évi CLXXXVII. törvény a szakképzésről
Magyarország Alaptörvénye
2011. évi CXC. törvény a nemzeti köznevelésről
110/2012. (VI. 4.) Korm. rendelet a Nemzeti alaptanterv kiadásáról, bevezetéséről és alkalmazásáról
20/2012 (VIII.31) EMMI rendelet a nevelési-oktatási intézmények működéséről és a köznevelési intézmények névhasználatáról
48/2012 (XII.12.) EMMI rendelet a pedagógiai-szakmai szolgáltatásokról, a pedagógiai-szakmai szolgáltatásokat ellátó intézményekről és a pedagógiai-szakmai szolgáltatásokban való közreműködés feltételeiről
51/2012. (XII. 21.) EMMI rendelet a kerettantervek kiadásának és jóváhagyásának rendjéről
2013. évi LXXVII. törvény a felnőttképzésről
2013. évi CCXXXII. törvény a nemzeti köznevelés tankönyvellátásáról
501/2013. (XII. 29.) Korm. rendelet a nemzeti köznevelés tankönyvellátásáról szóló 2013. évi CCXXXII. törvény egyes rendelkezéseinek végrehajtásáról, valamint a tankönyvellátásban közreműködők kijelöléséről
15/2013. (II. 26.) EMMI rendelet a pedagógiai szakszolgálati intézmények működéséről
14/2013. (IV. 5.) NGM rendelet a szakképzési kerettantervekről
152/2014 (VI.6.) Korm. rendelet a Kormány tagjainak feladat- és hatásköréről
319/2014. (XII. 13.) Korm. rendelet a Nemzeti Szakképzési és Felnőttképzési Hivatalról
1603/2014. (XI. 4.) Korm. határozat a Magyar nemzeti társadalmi felzárkózási stratégia II., Az egész életen át tartó tanulás szakpolitikájának keretstratégiája, a Köznevelés-fejlesztési stratégia, továbbá a Végzettség nélküli iskolaelhagyás elleni középtávú stratégia elfogadásáról
17/2014. (III. 12.) EMMI rendelet A tankönyvvé, pedagógus-kézikönyvvé nyilvánítás, a tankönyvtámogatás, valamint az iskolai tankönyvellátás rendjéről
120/2015. (V. 21.) Korm. rendelet a Klebelsberg Intézményfenntartó Központ fenntartásában működő egyes szakképzési feladatot ellátó köznevelési intézmények fenntartóváltásával összefüggő intézkedésekről

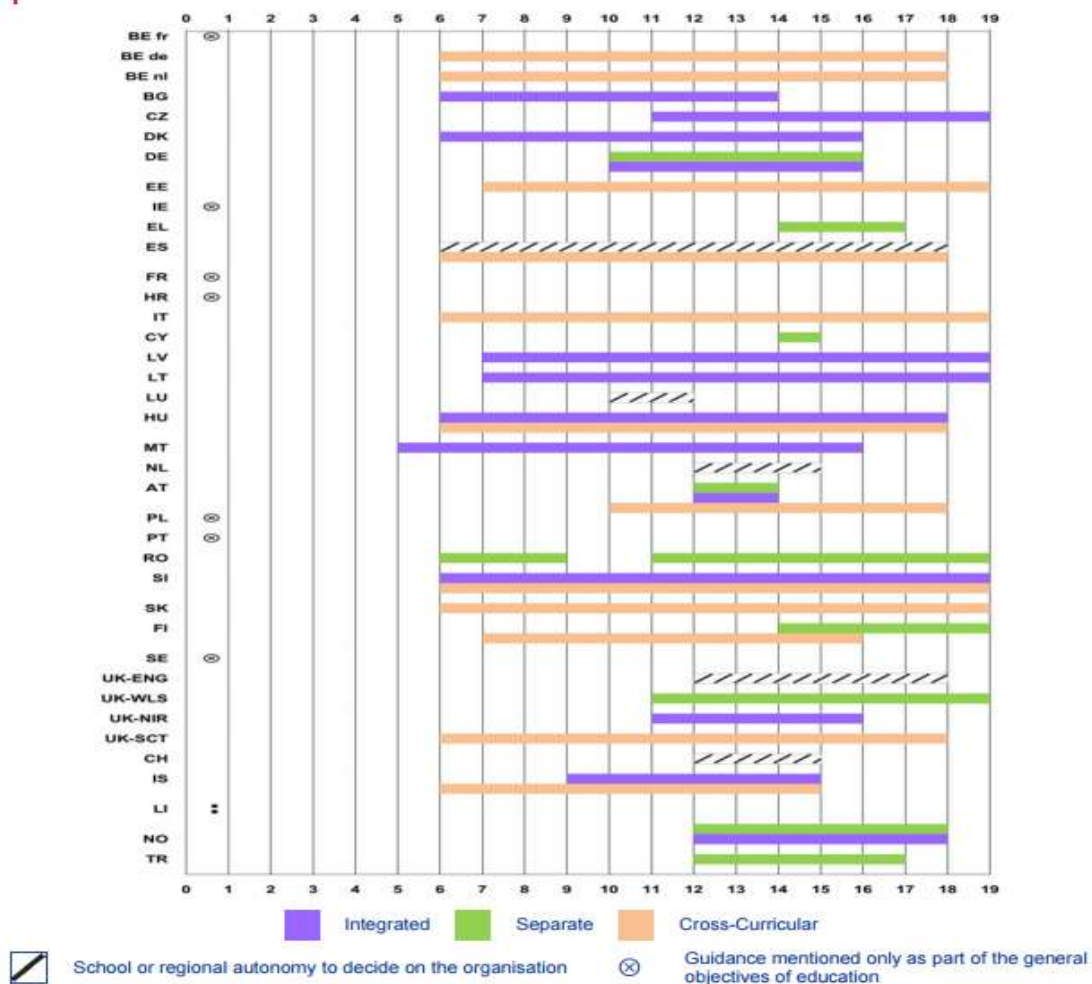
7. Mellékletek

1. sz. melléklet: A szakirodalmi áttekintés hivatkozott ábrái
2. sz. melléklet: A köznevelésben megvalósult pályorientációs fejlesztések összegző táblázata
3. sz. melléklet: A pedagóguskutatásban használt kérdőív
4. sz. melléklet: A tankönyvelemzésnél feldolgozott tankönyvek bibliográfiája
5. sz. melléklet: A szakiskolák 9. osztálya számára készült pályorientációs tartalmú könyvek főbb könyvészeti paraméterei
6. sz. melléklet: A szakiskolák 9. osztálya számára készült pályorientációs tartalmú könyvek borítói
7. sz. melléklet: A statisztikai számítások háttér táblái

1. sz. melléklet: A szakirodalmi áttekintés hivatkozott ábrái

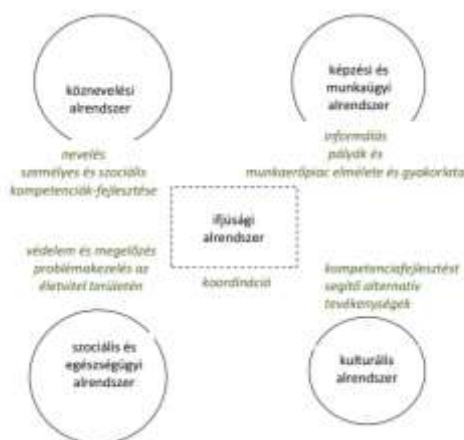
1/a ábra:

Figure 5.4: Education and career guidance taught as a compulsory topic, by age, according to top-level steering documents for primary and general secondary education, 2013/14

Forrás: European Commission/EACEA/Eurydice/Cedefop 2014, 91.p.

1/b ábra:

Forrás: Dobai 2014 62 p.

2. sz. melléklet: A köznevelésben megvalósult pályaeorientációs fejlesztések összegző táblázata

PROGRAM	IDŐSZAK	CÉL	CÉLCSOPORT	FINANSZÍROZÓ/ KÖLTSÉGVETÉS	KOORDINÁLÓ SZERV	TEVÉKENYSÉGEK	EREDMÉNYEK
VILÁGBANKI PROGRAM	1991-1996	Szakképzési szerkezet modernizációja	Szakképző iskolák és diákok	Világbank 36+36 millió USA \$	Művelődési Minisztérium, NSZI	Képzési programok kidolgozása, közismereti tananyagfejlesztés, továbbképzés, tapasztalatcsere	Tankönyvek, tananyagok, Pályaeorientáció megjelenése a szakképzésben
ARANY JÁNOS PROGRAMOK	AJTP 2000- AJKP 2004- AJKSZP 2007-	Esélyegyenlőséget elősegítő programok a közoktatásban	Hátrányos helyzetű tanulók	Kormányzat ~1,5 milliárd HUF/év	Oktatási és Kulturális Minisztérium, OKI	Kerettanterv fejlesztés, mentori és patrónusi támogatás az életpálya-építésben	Életpálya-építés megjelenése a pedagógiai rendszerben
SZAKISKOLA FEJLESZTÉSI PROGRAM	I: 2003-2006 II: 2006-2011	Szakképzés fejlesztése	Szakiskolák (160 db) és tanulók	Kormányzat 5+4,6 milliárd HUF	Oktatási Minisztérium NSZFI	Tananyagfejlesztés, szakmaismertető produktumok kidolgozása, pályaeorientációs kerettanterv fejlesztése, pedagógus továbbképzés	Pályaeorientációs tankönyv és tanári kézikönyv, szakmaismertető filmek, a PO tevékenység beépülése a közoktatás egyes intézményeibe
HEFOP 3.1.1.	2004-2006	A közoktatás tartalmának és módszerének megújítása (kompetencia alapú oktatás)	Közoktatás szereplői, pedagógusok	ESZA+ Kormányzat 562+187 millió €	Foglalkoztatás-politikai és Munkaügyi Minisztérium HEFOP Irányító Hatóság	programcsomagok fejlesztése, programtervek, kerettantervek, programcsomagok kipróbálása	6 programcsomag kialakítása a pályaeorientáció területén, tanári segédanyagok
DOBBANTÓ PROGRAM	2008-2011	SNI-s tanulók integrált szakképzésre való felkészítése	15-24 éves szakképzetlen fiatalok, szakiskolák	OM 850 millió HUF	Fogyatékos Személyek Esélyegyenlőség é-ért Közalapítvány	modulfejlesztés, pedagógus továbbképzés, pilot program kipróbálása	400 sikeres hallgató, eredmények átvétele a köznevelési HÍD-programokba
ÚJ NEMZEDÉK BÁZISISKOLA PROGRAM	2013-2015	Ifjúsági szolgáltatás-fejlesztés a köznevelésben	40 középiskola (200 tanár, ~ 4000 diák)	ESZA 3 milliárd HUF	Új Nemzedék Központ Nonprofit Kft.	foglalkozásfejlesztés, honlap kialakítás, üzemeltetés	Portál, foglalkozástervek, jó gyakorlatok gyűjteménye, tudástár

Forrás: Saját 2016

3. sz. melléklet: A pedagóguskutatásban használt kérdőív

Kedves Pedagógus Kolléga!

Kutatásunkban a pályorientációs tevékenység folyamatát és szerepét vizsgáljuk a közoktatásban. Kérjük, hogy a kérdőív kitöltésével segítse munkánkat! A kitöltés 5 percet vesz igénybe és anonim módon történik. Köszönjük!

1. a. Az Önök iskolájában létezik pályorientációs tevékenység?

igen

nem

b. A pályorientáció szerepel az Önök iskolájának pedagógiai programjában?

igen

nem

c. Az Önök iskolájában dolgozik pályaválasztási felelős?

igen

nem

2. Az Önök iskolájában milyen formában működnek pályaválasztásra vagy iskolaválasztásra felkészítő tevékenységek? (több válasz is bejelölhető)

Osztályfőnöki óra keretében

Külön sáv került kialakításra (beépítésre került a tantervbe)

Szakkörön

Szülői értekezleten van róla szó

Pályaválasztási nap, kiállítás szervezése

Külső előadókat hívnak

Iskolai nyíltnapokra való felkészítés, kísérés

Egyéb, éspedig:

.....

Nincs ilyen jellegű tevékenység

3. A tanulókkal való együttműködése során Ön miben tudja segíteni a fiatalok iskola/ pályaválasztását? (több választ is bejelölhet)

Korrepetál

Tanulmányi versenyre készíti fel a tanulókat

Szaktantárgy oktatása során beszélnek a témáról

Osztályfőnöki óra keretében beszélnek a témáról

Pályorientációs szakkört tart

Beszélgetéseket szervez sikeres volt tanulókkal

Munkahely/vállalkozás látogatásokat szervez

Egyéb, éspedig:.....

4. a. Ön milyen pályaválasztási/ iskolaválasztási döntést segítő eszközöket, módszereket ismer? Kérem, sorolja fel őket!

b. Ön pályaválasztási/ iskolaválasztási döntést segítő tevékenysége kapcsán felmerülő kérdéseivel hova, kihez fordul segítségért?

5. Mit gondol, mit tapasztal, a fiatalok pályaválasztási, iskolaválasztási döntéseikhez honnan szerzik leginkább az információikat? (több választ is bejelölhet)

☐ Szülőktől	☐ Rendezvényeken
☐ Testvérektől	informálódnak (pl.:
☐ Rokonoktól, ismerősöktől	Educatio, pályaválasztási
☐ Barátoktól, kortársaktól	kiállítások, nyílt napok)
☐ Osztályfőnöktől	☐ TV-ből, rádióból,
☐ Szaktanár(ok)tól	újságokból
☐ Pályaválasztási	☐ Internetről
szakemberektől	☐ Egyéb, éspedig:
☐ Könyvekből, kiadványokból	

6. Pályaorientációs, pályaválasztási döntést segítő tevékenysége megvalósításához igényelne-e valamilyen segítséget?

- igen nem

Kérem, indokolja választát!

7. Milyen javaslatai lennének a közoktatásban megvalósuló pályaválasztást támogató tevékenység kiszélesítése érdekében?

8. Ön neme? férfi nő

9. Ön hány éve dolgozik pedagógusként? év

10. Ön milyen tantárgyat tanít?

11. Milyen típusú iskolában dolgozik?

☐ Általános iskola	☐ Szakiskola	☐ Szakközépiskola
☐ Gimnázium	☐ Többcélú intézmény	☐ Egyéb, éspedig:.....

12. Milyen korú gyerekekkel foglalkozik?

☐ 10 év alattiak	☐ 10-12 évesek	☐ 13-14 évesek
☐ 15-16 évesek	☐ 17-18 évesek	☐ 18 év feletti

13. Ön milyen településen dolgozik?

☐ Főváros	☐ Nagyközség
☐ Megyei jogú város	☐ Község
☐ Város	

14. Melyik régióban dolgozik?

☐ Észak-Magyarország	☐ Közép-Dunántúl
☐ Észak- Alföld	☐ Nyugat- Dunántúl
☐ Dél-Alföld	☐ Dél-Dunántúl
☐ Közép-Magyarország	

Köszönjük, hogy válaszaival segítette a munkánkat!

4. sz. melléklet: A tankönyvelemzésnél feldolgozott tankönyvek bibliográfiája

- BÁRKÁNYINÉ GOMBÓCZ Mária (2007): Az egészségügyi pályák világa -A szakközépiskola 9-10. évfolyama számára, Nemzeti Szakképzési és felnőttképzési Intézet
- BARKÓ Endre - GÁL József - SZILÁGYI Klára - VÖLGYESY Pál (1998): Pályát választok: pályaválasztási munkafüzet általános iskolásoknak, Calibra Kiadó Budapest
- BORSY Gábor - REGŐCZI Miklós - SALAMON Sándor (1993): Pályaválasztási döntés előtt. Pályaválasztási munkafüzet általános iskolásoknak. Magyarországi Pályaválasztási Tanácsadók Egyesülete, Fejér Megyei Pedagógiai Intézet, Budapest – Székesfehérvár
- FARKAS Aranka- HORVÁTH Kornélia (2010): Mi a pálya? Életpálya-építési kompetenciák fejlesztése a 7. évfolyam számára, Apáczai Kiadó, Celldömölk
- FENESI Ferencné - GÁSPÁR László (2004): Pályaorientáció 9. Műszaki Könyvkiadó, Budapest
- GALAMBOS Katalin (2002): Pályaorientáció. Munkafüzet középiskolai tanulók számára. Műszaki Könyvkiadó, Budapest (5 db)
- GLOWACZ Miklósné (2005): A szociális pályák világa -A szakközépiskola 9-10. évfolyama számára, Nemzeti Szakképzési és Felnőttképzési Intézet, Budapest
- MISKOLCI Szilvia - SZÉPLAKI Erzsébet (2012): Osztálymátrix - Kommunikáció, etika, etikett, gazdaság, életpálya munkafüzet a 13-14 éves korosztály számára, Furfang Kiadó Kft., Budapest
- PITRIK József (1997 szerk.): Életvitel : technika, háztartástan, pályaorientáció : tankönyv az életvitel és gyakorlati ismeretek műveltségterületre : 6. osztály, Apáczai Kiadó, Celldömölk
- PITRIK József (1997 szerk.): Életvitel : technika, háztartástan, pályaorientáció : tankönyv az életvitel és gyakorlati ismeretek műveltségterületre : 5. osztály, Apáczai Kiadó, Celldömölk
- PITRIK József (1997 szerk.): Életvitel 7 - Technika, háztartástan, pályaorientáció, Az életvitel és gyakorlati ismeretek műveltségterületre, Apáczai Kiadó, Celldömölk
- PITRIK József (1997 szerk.): Életvitel 8: technika, háztartástan, pályaorientáció: tankönyv az életvitel és gyakorlati ismeretek műveltségterületre, Apáczai Kiadó, Celldömölk
- SÁRI Lászlóné (2010): Pályaorientáció szakiskolásoknak, Műszaki Könyvkiadó Kft, Budapest
- SEMPERGER Piroska (1999): Pályaorientáció a 7-8. évfolyam számára Műszaki Könyvkiadó, Budapest
- SEMPERGER Piroska (2005): Pályaorientáció a szakiskola 9.-10. évfolyama számára, Nemzeti Szakképzési Intézet, Budapest
- SUHAJDA Csilla Judit (2004 szerk.): Szakmaválasztásra készülök: Pályaorientáció a 9. osztályban, Nemzeti Szakképzési Intézet, Budapest
- SZILÁGYI Klára (2002): Pályaorientáció Általános iskolák 9. osztálya számára. Kollégium Tanácsadó Szolgáltató Kft. Budapest
- SZILÁGYI Klára (2003): Keressünk együtt pályát: Pályaorientáció a 12-16 éves korosztály számára, Kollégium Tanácsadó Szolgáltató Kft. Budapest
- SZILÁGYI Klára (szerk., 2004): Pályaorientáció a szakiskola 9. osztálya számára, Szent István Egyetem, GTK, Gödöllő
- SZILÁGYI Klára - VÖLGYESY Pál (1998): Merre tovább? Okker Kiadó, Budapest
- TAMÁSINÉ MAKAY Mariann (2014 szerk.): Szakiskolai kísérleti tankönyv 9-10. évfolyam, I-II. kötet., Oktatáskutató és Fejlesztő Intézet, 2014.

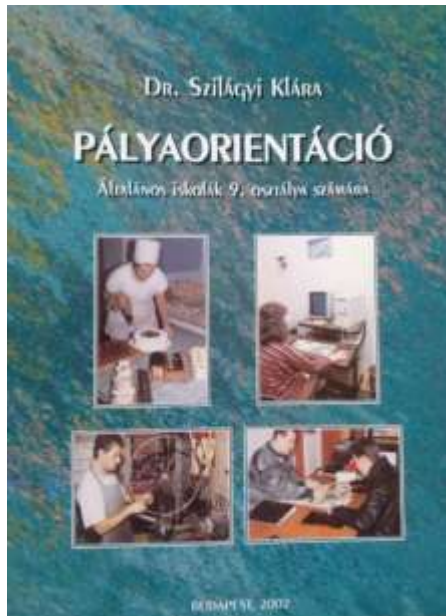
TÜSKÉS Gabriella (2015 szerk.): Szakiskolai közismereti tankönyv 9., Oktatókutató és Fejlesztő Intézet, Budapest
ZACHÁR László (2006): Pályaorientáció 15-18 éveseknek. Műszaki Kiadó, Budapest

5. sz. melléklet: A szakiskolák 9. osztálya számára készült pályaeorientációs tartalmú könyvek főbb könyvészeti paramétereit

TANKÖNYV CÍME	Pályaeorientáció	Szakmaválasztásra készülő	Pályaeorientáció	Pályaeorientáció	Pályaeorientáció szakiskolásoknak
TANKÖNYV ALCÍME	Általános iskolák 9. osztálya számára	Pályaeorientáció a 9. osztályban	A szakiskola 9. osztálya számára	A szakiskola 9.-10. évfolyama számára	-
SZERZŐ	Dr. Szilágyi Klára	Dr. Szilágyi Klára, Dézsi Irén, László Béláné, Mató Gyöngyi, Mészárosné Trájer Eleonóra, Rettegi Zsolt, Sebők Erika, Suhajda Csilla Judit	Készült a Szent István Egyetem Gazdaság- és Társadalomtudományi Kar Elméleti és Alkalmazott Pszichológia Tanszékének munkacsoportjában Dr. Szilágyi Klára vezetésével	Semperger Piroska	Sári Lászlóné
SZERKESZTŐ	Hajdu Annamária	Suhajda Csilla Judit	Dr. Szilágyi Klára	Zsid László	na
LEKTOR	Dr. Völgyesy Pál, Kenderfi Miklós	Gál József	Dr. Völgyesy Pál	Plósz Antal, Szabó Lászlóné	Somogyi András
ÖSSZTERJEDELEM (OLDAL)	107 p.	105 p.	89 p	100	167
ÖSSZTERJEDELEM (ív)	na	na	na	12,5 A/5 ív	14,66 A/5 ív
FORMÁTUM	A5	B5	A5	A4	B5
ISBN SZÁM	nincs	nincs	nincs	963-7469-30-3	978-963-16-6075-3
TANKÖNYVI ENGEDÉLYSZÁM	2511-EKT/2002	nincs	nincs	nincs	KHF/8217-12/2010
KIADÁS ÉVE	2002	2004	2004	2005	2010/2012
KIADÓ	Kollégium Tanácsadó, Szolgáltató Kft.	Nemzeti Szakképzési Intézet	Szent István Egyetem GTK	Nemzeti Szakképzési Intézet	Műszaki Könyvkiadó Kft.

6. sz. melléklet: A szakiskolák 9. osztálya számára készült pályaeorientációs tartalmú könyvek borítói

A

Szilágyi Klára (2002): Pályaeorientáció Általános iskolák 9. osztálya számára. Kollégium Tanácsadó Szolgáltató Kft. Budapest

C

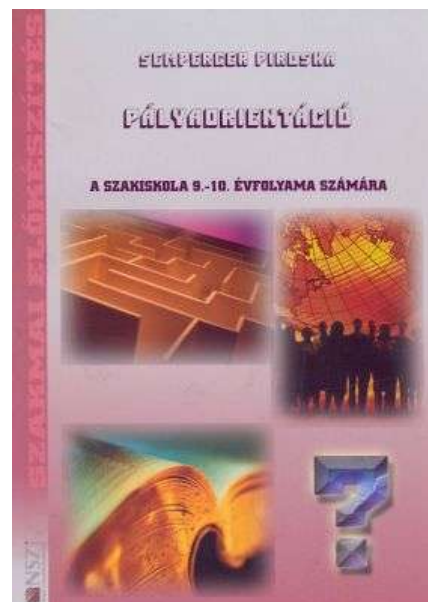
Szilágyi Klára (szerk., 2004): Pályaeorientáció a szakiskola 9. osztálya számára, Szent István Egyetem, GTK, Gödöllő

B

Suhajda Csilla Judit (szerk., 2004): Szakmaválasztásra készülők: Pályaeorientáció a 9. osztályban, Nemzeti Szakképzési Intézet, Budapest

D

Semperger Pirooska (2005): Pályaeorientáció a szakiskola 9.-10. évfolyama számára, Nemzeti Szakképzési Intézet, Budapest

E

Sári Lászlóné (2010, 2012):
Pályorientáció szakiskolásoknak, Műszaki
Könyvkiadó Kft, Budapest

7. sz. melléklet: A statisztikai számítások táblázatai

Crosstab					
			általános iskola		Total
			Igen	Nem	
munkatapasztalat	0-5	Count	5	5	10
		% within munkatapasztalat	50,0%	50,0%	100,0%
		% within általános iskola	2,4%	9,6%	3,8%
		% of Total	1,9%	1,9%	3,8%
	6-10	Count	10	6	16
		% within munkatapasztalat	62,5%	37,5%	100,0%
		% within általános iskola	4,7%	11,5%	6,1%
		% of Total	3,8%	2,3%	6,1%
	11-20	Count	38	17	55
		% within munkatapasztalat	69,1%	30,9%	100,0%
		% within általános iskola	17,9%	32,7%	20,8%
		% of Total	14,4%	6,4%	20,8%
	21-30	Count	87	15	102
		% within munkatapasztalat	85,3%	14,7%	100,0%
		% within általános iskola	41,0%	28,8%	38,6%
		% of Total	33,0%	5,7%	38,6%
	31-45	Count	72	9	81
		% within munkatapasztalat	88,9%	11,1%	100,0%
		% within általános iskola	34,0%	17,3%	30,7%
		% of Total	27,3%	3,4%	30,7%
Total	Count	212	52	264	
	% within munkatapasztalat	80,3%	19,7%	100,0%	
	% within általános iskola	100,0%	100,0%	100,0%	
	% of Total	80,3%	19,7%	100,0%	

Chi-Square Tests			
	Value	df	Asymp. Sig. (2-sided)
Pearson Chi-Square	18,764 ^a	4	,001
Likelihood Ratio	17,230	4	,002
N of Valid Cases	264		
a. 2 cells (20,0%) have expected count less than 5. The minimum expected count is 1,97.			

7/2- Válaszolók összetétele munkatapasztalat szerint- gimnázium

Crosstab					
			gimnázium		Total
			Igen	Nem	
munkatapasztalat	0-5	Count	3	7	10
		% within munkatapasztalat	30,0%	70,0%	100,0%
		% within gimnázium	10,7%	3,0%	3,8%
		% of Total	1,1%	2,7%	3,8%
	6-10	Count	4	12	16
		% within munkatapasztalat	25,0%	75,0%	100,0%
		% within gimnázium	14,3%	5,1%	6,1%
		% of Total	1,5%	4,5%	6,1%
	11-20	Count	11	44	55
		% within munkatapasztalat	20,0%	80,0%	100,0%
		% within gimnázium	39,3%	18,6%	20,8%
		% of Total	4,2%	16,7%	20,8%
	21-30	Count	6	96	102
		% within munkatapasztalat	5,9%	94,1%	100,0%
		% within gimnázium	21,4%	40,7%	38,6%
		% of Total	2,3%	36,4%	38,6%
31-45	Count	4	77	81	
	% within munkatapasztalat	4,9%	95,1%	100,0%	
	% within gimnázium	14,3%	32,6%	30,7%	
	% of Total	1,5%	29,2%	30,7%	
Total	Count	28	236	264	
	% within munkatapasztalat	10,6%	89,4%	100,0%	
	% within gimnázium	100,0%	100,0%	100,0%	
	% of Total	10,6%	89,4%	100,0%	

Chi-Square Tests			
	Value	df	Asymp. Sig. (2-sided)
Pearson Chi-Square	17,727 ^a	4	,001
Likelihood Ratio	15,810	4	,003
N of Valid Cases	264		

a. 2 cells (20,0%) have expected count less than 5. The minimum expected count is 1,06.

7/3 Az iskolai pályaeorientációs tevékenységről való ismeret – pedagógusok összetétele alapján (igen válaszok aránya)

		Létezik pályaeorientációs tevékenység (\bar{X} =92,4%)	Pedagógiai programban szerepel (\bar{X} =84,1%)	Dolgozik pályaválasztási felelős (\bar{X} =50%)
Az iskola regionális elhelyezkedése alapján	Észak-Magyarország	97,3%	89,2%	56,8%
	Észak- Alföld	97,3%	83,8%	56,8%
	Dél- Alföld	94,6%	81,1%	40,5%
	Közép-Magyarország	85,7%	80,5%	50,6%
	Közép- Dunántúl	100%	100%	20%
	Nyugat- Dunántúl	87,5%	81,2%	46,9%
	Dél- Dunántúl	96,8%	87,1%	48,4%
Település-típus szerint	Főváros	88,9%	80,6%	66,7%
	Megyei jogú város	97,4%	92,1%	57,9%
	Város	93,3%	84,3%	51,7%
	Nagyközség	100%	90,5%	57,1%
	Község	89,4%	81,2%	36,5%
Iskolatípus szerint	Általános iskola	92%	85,4%	54,2%
	Szakiskola	100%	90%	20%
	Szakközépiskola	93,8%	87,5%	25%
	Gimnázium	92,9%	71,4%	35,7%
	Többcélú intézmény	84,6%	76,9%	23,1%

Crosstab						
			pályaválasztási felelős			Total
			igen	nem	nem tudom	
nem	Férfi	Count	15	16	6	37
		% within nem	40,5%	43,2%	16,2%	100,0%
		% within pályaválasztási fel.	11,4%	13,9%	35,3%	14,0%
		% of Total	5,7%	6,1%	2,3%	14,0%
	Nő	Count	117	99	11	227
		% within nem	51,5%	43,6%	4,8%	100,0%
		% within pályaválasztási fel.	88,6%	86,1%	64,7%	86,0%
		% of Total	44,3%	37,5%	4,2%	86,0%
Total	Count	132	115	17	264	
	% within nem	50,0%	43,6%	6,4%	100,0%	
	% within pályaválasztási fel.	100,0%	100,0%	100,0%	100,0%	
	% of Total	50,0%	43,6%	6,4%	100,0%	

7/4 Az iskolai pályaeorientációs tevékenységről való ismeret – pedagógusok munkatapasztalata alapján

Crosstab						
			PO tevékenység			Total
			igen	nem	nem tudom	
munkatapasztalat	0-5	Count	9	0	1	10
		% within munkatapasztalat	90,0%	0,0%	10,0%	100,0%
		% within PO tevékenység	3,7%	0,0%	11,1%	3,8%
		% of Total	3,4%	0,0%	0,4%	3,8%
	6-10	Count	14	1	1	16
		% within munkatapasztalat	87,5%	6,2%	6,2%	100,0%
		% within PO tevékenység	5,7%	9,1%	11,1%	6,1%
		% of Total	5,3%	0,4%	0,4%	6,1%
	11-20	Count	50	2	3	55
		% within munkatapasztalat	90,9%	3,6%	5,5%	100,0%
		% within PO tevékenység	20,5%	18,2%	33,3%	20,8%
		% of Total	18,9%	0,8%	1,1%	20,8%
	21-30	Count	93	7	2	102
		% within munkatapasztalat	91,2%	6,9%	2,0%	100,0%
		% within PO tevékenység	38,1%	63,6%	22,2%	38,6%
		% of Total	35,2%	2,7%	0,8%	38,6%
31-45	Count	78	1	2	81	
	% within munkatapasztalat	96,3%	1,2%	2,5%	100,0%	
	% within PO tevékenység	32,0%	9,1%	22,2%	30,7%	
	% of Total	29,5%	0,4%	0,8%	30,7%	
Total	Count	244	11	9	264	
	% within munkatapasztalat	92,4%	4,2%	3,4%	100,0%	
	% within PO tevékenység	100,0%	100,0%	100,0%	100,0%	
	% of Total	92,4%	4,2%	3,4%	100,0%	

Chi-Square Tests			
	Value	df	Asymp. Sig. (2-sided)
Pearson Chi-Square	7,447 ^a	8	,489
Likelihood Ratio	7,711	8	,462
N of Valid Cases	264		

a. 10 cells (66,7%) have expected count less than 5. The minimum expected count is ,34.

Crosstab						
			pedagógiai program			Total
			igen	nem	nem tudom	
munkatapasztalat	0-5	Count	8	0	2	10
		% within munkatapasztalat	80,0%	0,0%	20,0%	100,0%
		% within pedagógiai prog	3,6%	0,0%	7,7%	3,8%
		% of Total	3,0%	0,0%	0,8%	3,8%
	6-10	Count	10	3	3	16
		% within munkatapasztalat	62,5%	18,8%	18,8%	100,0%
		% within pedagógiai prog	4,5%	18,8%	11,5%	6,1%
		% of Total	3,8%	1,1%	1,1%	6,1%
	11-20	Count	41	4	10	55
		% within munkatapasztalat	74,5%	7,3%	18,2%	100,0%
		% within pedagógiai prog	18,5%	25,0%	38,5%	20,8%
		% of Total	15,5%	1,5%	3,8%	20,8%
	21-30	Count	89	7	6	102
		% within munkatapasztalat	87,3%	6,9%	5,9%	100,0%
		% within pedagógiai prog	40,1%	43,8%	23,1%	38,6%
		% of Total	33,7%	2,7%	2,3%	38,6%
31-45	Count	74	2	5	81	
	% within munkatapasztalat	91,4%	2,5%	6,2%	100,0%	
	% within pedagógiai prog	33,3%	12,5%	19,2%	30,7%	
	% of Total	28,0%	0,8%	1,9%	30,7%	
Total	Count	222	16	26	264	
	% within munkatapasztalat	84,1%	6,1%	9,8%	100,0%	
	% within pedagógiai program	100,0%	100,0%	100,0%	100,0%	
	% of Total	84,1%	6,1%	9,8%	100,0%	

Chi-Square Tests

	Value	df	Asymp. Sig. (2-sided)
Pearson Chi-Square	17,908 ^a	8	,022
Likelihood Ratio	16,716	8	,033
N of Valid Cases	264		

a. 6 cells (40,0%) have expected count less than 5. The minimum expected count is ,61.

Crosstab						
			pályaválasztási felelős			Total
			igen	nem	nem tudom	
munkatapasztalat	0-5	Count	4	3	3	10
		% within munkatapasztalat	40,0%	30,0%	30,0%	100,0%
		% within pályaválasztási fel.	3,0%	2,6%	17,6%	3,8%
		% of Total	1,5%	1,1%	1,1%	3,8%
	6-10	Count	6	7	3	16
		% within munkatapasztalat	37,5%	43,8%	18,8%	100,0%
		% within pályaválasztási fel.	4,5%	6,1%	17,6%	6,1%
		% of Total	2,3%	2,7%	1,1%	6,1%
	11-20	Count	24	25	6	55
		% within munkatapasztalat	43,6%	45,5%	10,9%	100,0%
		% within pályaválasztási fel.	18,2%	21,7%	35,3%	20,8%
		% of Total	9,1%	9,5%	2,3%	20,8%
	21-30	Count	47	52	3	102
		% within munkatapasztalat	46,1%	51,0%	2,9%	100,0%
		% within pályaválasztási fel.	35,6%	45,2%	17,6%	38,6%
		% of Total	17,8%	19,7%	1,1%	38,6%
31-45	Count	51	28	2	81	
	% within munkatapasztalat	63,0%	34,6%	2,5%	100,0%	
	% within pályaválasztási fel.	38,6%	24,3%	11,8%	30,7%	
	% of Total	19,3%	10,6%	0,8%	30,7%	
Total	Count	132	115	17	264	
	% within munkatapasztalat	50,0%	43,6%	6,4%	100,0%	
	% within pályaválasztási fel.	100,0%	100,0%	100,0%	100,0%	
	% of Total	50,0%	43,6%	6,4%	100,0%	

Chi-Square Tests

	Value	df	Asymp. Sig. (2-sided)
Pearson Chi-Square	25,455 ^a	8	,001
Likelihood Ratio	20,859	8	,008
N of Valid Cases	264		

a. 4 cells (26,7%) have expected count less than 5. The minimum expected count is ,64.

7/5 Az iskolai pályaeorientációs gyakorlat – a pedagógus munkatapasztalata alapján

Crosstab					
			osztályfőnöki óra		Total
			Igen	Nem	
munkatapasztalat	0-5	Count	8	2	10
		% within munkatapasztalat	80,0%	20,0%	100,0%
	6-10	Count	15	1	16
		% within munkatapasztalat	93,8%	6,2%	100,0%
	11-15	Count	22	4	26
		% within munkatapasztalat	84,6%	15,4%	100,0%
	16-20	Count	29	0	29
		% within munkatapasztalat	100,0%	0,0%	100,0%
	21-25	Count	43	1	44
		% within munkatapasztalat	97,7%	2,3%	100,0%
	26-30	Count	57	1	58
		% within munkatapasztalat	98,3%	1,7%	100,0%
	31-35	Count	63	1	64
		% within munkatapasztalat	98,4%	1,6%	100,0%
	36-40	Count	15	0	15
		% within munkatapasztalat	100,0%	0,0%	100,0%
	40-45	Count	2	0	2
		% within munkatapasztalat	100,0%	0,0%	100,0%
Total		Count	254	10	264
		% within munkatapasztalat	96,2%	3,8%	100,0%

Chi-Square Tests			
	Value	df	Asymp. Sig. (2-sided)
Pearson Chi-Square	20,708 ^a	8	,008
Likelihood Ratio	15,318	8	,053
N of Valid Cases	264		

a. 10 cells (55,6%) have expected count less than 5. The minimum expected count is ,08.

Crosstab						
		külön sáv			Total	
		Igen	Nem			
munkatapasztalat	0-5	Count	2	8	10	
		% within munkatapasztalat	20,0%	80,0%	100,0%	
	6-10	Count	2	14	16	
		% within munkatapasztalat	12,5%	87,5%	100,0%	
	11-15	Count	2	24	26	
		% within munkatapasztalat	7,7%	92,3%	100,0%	
	16-20	Count	0	29	29	
		% within munkatapasztalat	0,0%	100,0%	100,0%	
	21-25	Count	2	42	44	
		% within munkatapasztalat	4,5%	95,5%	100,0%	
	26-30	Count	2	56	58	
		% within munkatapasztalat	3,4%	96,6%	100,0%	
	31-35	Count	3	61	64	
		% within munkatapasztalat	4,7%	95,3%	100,0%	
	36-40	Count	2	13	15	
		% within munkatapasztalat	13,3%	86,7%	100,0%	
	40-45	Count	0	2	2	
		% within munkatapasztalat	0,0%	100,0%	100,0%	
	Total		Count	15	249	264
			% within munkatapasztalat	5,7%	94,3%	100,0%

Chi-Square Tests			
	Value	df	Asymp. Sig. (2-sided)
Pearson Chi-Square	9,680 ^a	8	,288
Likelihood Ratio	9,331	8	,315
N of Valid Cases	264		

a. 10 cells (55,6%) have expected count less than 5. The minimum expected count is ,11.

Crosstab						
		szakkör			Total	
		Igen	Nem			
munkatapasztalat	0-5	Count	2	8	10	
		% within munkatapasztalat	20,0%	80,0%	100,0%	
	6-10	Count	1	15	16	
		% within munkatapasztalat	6,2%	93,8%	100,0%	
	11-15	Count	5	21	26	
		% within munkatapasztalat	19,2%	80,8%	100,0%	
	16-20	Count	1	28	29	
		% within munkatapasztalat	3,4%	96,6%	100,0%	
	21-25	Count	7	37	44	
		% within munkatapasztalat	15,9%	84,1%	100,0%	
	26-30	Count	4	54	58	
		% within munkatapasztalat	6,9%	93,1%	100,0%	
	31-35	Count	7	57	64	
		% within munkatapasztalat	10,9%	89,1%	100,0%	
	36-40	Count	6	9	15	
		% within munkatapasztalat	40,0%	60,0%	100,0%	
	40-45	Count	0	2	2	
		% within munkatapasztalat	0,0%	100,0%	100,0%	
	Total		Count	33	231	264
			% within munkatapasztalat	12,5%	87,5%	100,0%

Chi-Square Tests			
	Value	df	Asymp. Sig. (2-sided)
Pearson Chi-Square	17,268 ^a	8	,027
Likelihood Ratio	15,243	8	,055
N of Valid Cases	264		

a. 7 cells (38,9%) have expected count less than 5. The minimum expected count is ,25.

Crosstab					
		szülői értekezlet			Total
		Igen	Nem		
munkatapasztalat	0-5	Count	6	4	10
		% within munkatapasztalat	60,0%	40,0%	100,0%
	6-10	Count	16	0	16
		% within munkatapasztalat	100,0%	0,0%	100,0%
	11-15	Count	20	6	26
		% within munkatapasztalat	76,9%	23,1%	100,0%
	16-20	Count	24	5	29
		% within munkatapasztalat	82,8%	17,2%	100,0%
	21-25	Count	39	5	44
		% within munkatapasztalat	88,6%	11,4%	100,0%
	26-30	Count	52	6	58
		% within munkatapasztalat	89,7%	10,3%	100,0%
	31-35	Count	62	2	64
		% within munkatapasztalat	96,9%	3,1%	100,0%
	36-40	Count	14	1	15
		% within munkatapasztalat	93,3%	6,7%	100,0%
	40-45	Count	2	0	2
		% within munkatapasztalat	100,0%	0,0%	100,0%
Total		Count	235	29	264
		% within munkatapasztalat	89,0%	11,0%	100,0%

Chi-Square Tests			
	Value	df	Asymp. Sig. (2-sided)
Pearson Chi-Square	20,240 ^a	8	,009
Likelihood Ratio	19,695	8	,012
N of Valid Cases	264		

a. 8 cells (44,4%) have expected count less than 5. The minimum expected count is ,22.

Crosstab						
			pályaválasztási nap, kiállítás		Total	
			Igen	Nem		
munkatapasztalat	0-5	Count	3	7	10	
		% within munkatapasztalat	30,0%	70,0%	100,0%	
	6-10	Count	8	8	16	
		% within munkatapasztalat	50,0%	50,0%	100,0%	
	11-15	Count	15	11	26	
		% within munkatapasztalat	57,7%	42,3%	100,0%	
	16-20	Count	15	14	29	
		% within munkatapasztalat	51,7%	48,3%	100,0%	
	21-25	Count	27	17	44	
		% within munkatapasztalat	61,4%	38,6%	100,0%	
	26-30	Count	36	22	58	
		% within munkatapasztalat	62,1%	37,9%	100,0%	
	31-35	Count	46	18	64	
		% within munkatapasztalat	71,9%	28,1%	100,0%	
	36-40	Count	10	5	15	
		% within munkatapasztalat	66,7%	33,3%	100,0%	
	40-45	Count	2	0	2	
		% within munkatapasztalat	100,0%	0,0%	100,0%	
	Total		Count	162	102	264
			% within munkatapasztalat	61,4%	38,6%	100,0%

Chi-Square Tests			
	Value	df	Asymp. Sig. (2-sided)
Pearson Chi-Square	10,737 ^a	8	,217
Likelihood Ratio	11,393	8	,180
N of Valid Cases	264		

a. 3 cells (16,7%) have expected count less than 5. The minimum expected count is ,77.

Crosstab						
		külső előadó			Total	
		Igen	Nem			
munkatapasztalat	0-5	Count	3	7	10	
		% within munkatapasztalat	30,0%	70,0%	100,0%	
	6-10	Count	6	10	16	
		% within munkatapasztalat	37,5%	62,5%	100,0%	
	11-15	Count	16	10	26	
		% within munkatapasztalat	61,5%	38,5%	100,0%	
	16-20	Count	18	11	29	
		% within munkatapasztalat	62,1%	37,9%	100,0%	
	21-25	Count	32	12	44	
		% within munkatapasztalat	72,7%	27,3%	100,0%	
	26-30	Count	47	11	58	
		% within munkatapasztalat	81,0%	19,0%	100,0%	
	31-35	Count	44	20	64	
		% within munkatapasztalat	68,8%	31,2%	100,0%	
	36-40	Count	11	4	15	
		% within munkatapasztalat	73,3%	26,7%	100,0%	
	40-45	Count	1	1	2	
		% within munkatapasztalat	50,0%	50,0%	100,0%	
	Total		Count	178	86	264
			% within munkatapasztalat	67,4%	32,6%	100,0%

Chi-Square Tests			
	Value	df	Asymp. Sig. (2-sided)
Pearson Chi-Square	19,710 ^a	8	,011
Likelihood Ratio	19,132	8	,014
N of Valid Cases	264		

a. 4 cells (22,2%) have expected count less than 5. The minimum expected count is ,65.

Crosstab						
		iskolai nyílt nap			Total	
		Igen	Nem			
munkatapasztalat	0-5	Count	4	6	10	
		% within munkatapasztalat	40,0%	60,0%	100,0%	
	6-10	Count	11	5	16	
		% within munkatapasztalat	68,8%	31,2%	100,0%	
	11-15	Count	15	11	26	
		% within munkatapasztalat	57,7%	42,3%	100,0%	
	16-20	Count	19	10	29	
		% within munkatapasztalat	65,5%	34,5%	100,0%	
	21-25	Count	28	16	44	
		% within munkatapasztalat	63,6%	36,4%	100,0%	
	26-30	Count	39	19	58	
		% within munkatapasztalat	67,2%	32,8%	100,0%	
	31-35	Count	54	10	64	
		% within munkatapasztalat	84,4%	15,6%	100,0%	
	36-40	Count	12	3	15	
		% within munkatapasztalat	80,0%	20,0%	100,0%	
	40-45	Count	1	1	2	
		% within munkatapasztalat	50,0%	50,0%	100,0%	
	Total		Count	183	81	264
			% within munkatapasztalat	69,3%	30,7%	100,0%

Chi-Square Tests			
	Value	df	Asymp. Sig. (2-sided)
Pearson Chi-Square	14,657 ^a	8	,066
Likelihood Ratio	15,098	8	,057
N of Valid Cases	264		

a. 5 cells (27,8%) have expected count less than 5. The minimum expected count is ,61.

7/6 Az iskolai pályaeorientációs gyakorlatról való ismeret – pedagógusok összetétele alapján (igen válaszok aránya)

		Osztály- főnöki óra (\bar{x} =96,2%)	Külön sáv (\bar{x} =5,7%)	Szakkör (\bar{x} =12,5%)	Szülői értekezlet (\bar{x} =89%)	Pályavála sztási nap, kiállítás (\bar{x} =61,4%)	Külső előadó (\bar{x} =67,4%)	Nyílt napokra való felkészít (\bar{x} =69,3%)
Az iskola regionális elhelyezkedése alapján	Észak- Magyarország	86,5%	8,1%	16,2%	91,9%	56,8%	75,7%	73%
	Észak- Alföld	97,3%	2,7%	5,4%	78,4%	62,2%	64,9%	81,1%
	Dél- Alföld	94,6%	5,4%	8,1%	81,1%	59,5%	70,3%	54,1%
	Közép- Magyarország	97,4%	3,9%	10,4%	90,9%	64,9%	62,3%	64,9%
	Közép- Dunántúl	100%	0%	40%	80%	60%	40%	80%
	Nyugat- Dunántúl	100%	6,2%	12,5%	100%	68,8%	78,1%	81,2%
	Dél- Dunántúl	100%	12,9%	19,4%	90,3%	54,8%	67,7%	67,7%
Település- típus szerint	Főváros	97,2%	2,8%	5,6%	91,7%	69,4%	63,9%	50%
	Megyei jogú város	100%	10,5%	18,4%	86,8%	63,2%	60,5%	63,2%
	Város	92,1%	6,7%	16,9%	87,6%	55,1%	66,3%	74,2%
	Nagyközség	95,2%	4,8%	4,8%	81%	47,6%	90,5%	71,4%
	Község	98,8%	3,5%	10,6%	92,9%	64,7%	69,4%	76,5%
Iskolatípus szerint	Általános iskola	98,6%	3,3%	13,2%	92,9%	61,3%	70,8%	74,1%
	Szakiskola	90%	40%	0%	70%	90%	20%	40%
	Szakközépiskola	93,8%	18,8%	6,2%	75%	68,8%	43,8%	62,5%
	Gimnázium	92,9%	3,6%	17,9%	82,1%	42,9%	71,4%	60,7%
	Többcélú intézmény	92,3%	15,4%	15,4%	84,6%	61,5%	61,5%	53,8%
Nem	Férfi	89,2%	10,8%	13,5%	83,8%	62,2%	62,2%	64,9%
	Nő	97,4%	4,8%	12,3%	89,8%	61,2%	68,3%	70%

7/7. Pedagógusok szerepvállalása az iskolai pályaválasztási döntést támogató folyamatban-
pedagógusok összetétele alapján (igen válaszok aránya)

		Osztály- főnöki óra (\bar{x} =76,9%)	Tanul- mányi verseny (\bar{x} =65,2%)	Szak- tárgy oktatása során (\bar{x} =60,2%)	Korre- petál (\bar{x} =56,4%)	Beszél- getés szervezés (\bar{x} =40,9%)	Munka- hely látogatás (\bar{x} =36,4%)	PO. szak- kört tart (\bar{x} =6,4%)
Az iskola regionális elhelyezkedése alapján	Észak- Magyarország	67,6%	59,5%	59,5%	73%	54,1%	35,1%	8,1%
	Észak- Alföld	83,8%	62,2%	45,9%	51,4%	32,4%	35,1%	8,1%
	Dél- Alföld	73%	62,2%	62,2%	48,6%	32,4%	29,7%	2,7%
	Közép- Magyarország	80,5%	68,8%	61%	54,5%	39%	35,1%	3,9%
	Közép- Dunántúl	80%	100%	60%	80%	80%	40%	20%
	Nyugat- Dunántúl	75%	65,6%	62,5%	53,1%	50%	50%	6,2%
	Dél- Dunántúl	80,6%	58,1%	67,7%	54,8%	41,9%	48,4%	9,7%
Település- típus szerint	Főváros	77,8%	75%	61,1%	58,3%	22,2%	16,7%	5,6%
	Megyei jogú város	86,8%	60,5%	68,4%	44,7%	31,6%	47,4%	5,3%
	Város	78,7%	61,8%	60,7%	42,7%	41,6%	42,7%	5,6%
	Nagyközség	61,9%	61,9%	47,6%	71,4%	33,3%	28,6%	9,5%
	Község	75,3%	69,4%	60%	72,9%	52,9%	32,9%	7,1%
Iskolatípus szerint	Általános iskola	76,9%	68,9%	59,4%	60,4%	41%	35,4%	6,6%
	Szakiskola	80%	70%	80%	30%	10%	40%	0%
	Szakközépiskola	81,2%	37,5%	81,2%	31,2%	25%	37,5%	0%
	Gimnázium	71,4%	60,7%	57,1%	32,1%	53,6%	32,1%	21,4%
	Többcélú intézmény	76,9%	53,8%	69,2%	38,5%	46,2%	46,2%	7,7%
Nem	Férfi	81,1%	59,5%	70,3%	51,4%	29,7%	48,6%	5,4%
	Nő	76,2%	66,1%	58,6%	57,3%	42,7%	34,4%	6,6%
Oktatott korcsoport szerint	10 év alatti	63,5%	64,7%	48,2%	61,2%	32,9%	34,1%	5,9%
	10-12 éves	82,8%	70,1%	66,7%	62,6%	46,6%	36,8%	7,5%
	13-14 éves	83%	69,6%	66,7%	61,4%	46,2%	38%	5,8%
	15-16 éves	80,6%	53,2%	64,5%	48,4%	46,8%	41,9%	9,7%
	17-18 éves	78,8%	53,8%	61,5%	40,4%	42,3%	38,5%	9,6%
	18 év feletti	80,6%	50%	69,4%	47,2%	36,1%	38,9%	11,1%
Pedagógus munka- tapasztalat	0-5 év	70%	60%	50%	70%	20%	30%	0%
	6-10 év	87,5%	56,2%	56,2%	75%	37,5%	37,5%	12,5%
	11-20 év	76,4%	49,1%	52,7%	56,4%	34,5%	20%	7,3%
	21-30 év	75,5%	70,6%	60%	48%	46,1%	39,2%	7,8%
	31-45 év	77,8%	71,6%	66,7%	61,7%	42%	44,4%	3,7%

7/8. sz. melléklet – A diákok pályaválasztási információforrásainak megoszlása – a pedagógusok összetétele alapján (igen válaszok aránya, %)

		Szülők (\bar{X} =76,5%)	Testvér (\bar{X} =45,1%)	Rokon, ismerős (\bar{X} =47%)	Barát, körtárs - (\bar{X} =73,9%)	Osztály- főnök (\bar{X} =82,9%)	Szaktanár (\bar{X} =51,9%)	PV-i szakember (\bar{X} =34,1%)	könyv, kiadvány (\bar{X} =33,7%)	Rendezvény (\bar{X} =61,4%)	TV, rádió (\bar{X} =33%)	Internet (\bar{X} =65,2%)
Az iskola regionális elhelyezkedése alapján	Észak- Mo	78,4	48,6	43,2	73	83,8	59,5	40,5	37,8	59,5	29,7	62,2
	Észak- Alföld	70,3	32,4	27	75,7	86,5	29,7	32,4	16,2	64,9	35,1	64,9
	Dél- Alföld	86,5	51,4	48,6	73	81,1	64,9	35,1	29,7	51,4	35,1	64,9
	Közép- Mo.	68,8	36,4	50,6	70,1	80,5	49,4	29,9	39	55,8	31,2	61
	Közép- Dunántúl	60	40	40	60	100	40	0	0	40	0	40
	Nyugat- Dunántúl	81,2	56,2	59,4	90,6	81,2	59,4	43,8	33,1	81,2	34,4	75
	Dél- Dunántúl	87,1	58,1	54,8	67,7	80,6	48,4	32,3	22,6	64,5	38,7	67,7
Település-típus szerint	Főváros	75	36,1	41,7	61,1	83,3	47,2	25	33,3	47,2	25	61,1
	Megyei jogú város	86,8	52,6	39,5	76,3	73,7	39,5	36,8	18,4	65,8	39,5	65,8
	Város	74,2	43,8	48,3	75,3	77,5	50,6	22,5	34,8	61,8	30,3	66,3
	Nközség	85,7	38,1	47,6	76,2	95,2	57,1	57,1	19	71,4	38,1	76,2
	Község	74,1	47,1	50,6	75,3	88,2	56,5	42,4	42,4	64,7	34,1	31,2
Iskolatípus szerint	Általános iskola	75,9	44,3	48,6	79,6	85,4	52,8	38,2	38,2	64,2	34	65,6
	Szakisk.	90	60	50	70	60	50	10	0	40	40	60
	Szakközép	75	56,2	50	87,5	68,8	56,2	6,2	6,2	56,2	31,2	68,8
	Gimnázium	64,3	39,3	35,7	78,6	67,9	32,1	21,4	32,1	64,3	32,1	67,9
	Többcélú intézmény	84,6	38,5	46,2	76,9	76,9	69,2	30,8	7,7	46,2	15,4	46,2
Nem	Férfi	70,3	48,6	43,2	83,8	81,1	64,9	35,1	32,4	59,5	40,5	73
	Nő	77,5	44,5	47,6	72,2	82,8	49,8	33,9	33,9	61,7	31,7	63,9
Oktatott korcsoport szerint	10 év alatti	81,2	42,4	51,8	70,6	84,7	58,8	34,1	36,5	50,6	35,3	64,7
	10-12 év	75,9	43,7	51,1	72,4	87,4	54,6	36,8	37,9	66,1	33,9	67,2
	13-14 év	75,4	43,3	52	72,5	87,1	55	38,6	36,8	70,2	36,3	66,1
	15-16 év	67,7	46,8	40,3	79	72,6	45,2	16,1	19,4	56,5	33,9	66,1
	17-18 év	69,2	48,1	42,3	84,6	67,3	44,2	17,3	19,2	53,8	26,9	65,4
	18 év feletti	69,4	47,2	50	80,6	75	44,4	19,4	13,9	47,2	33,3	69,4
Pedagógus munka- tapasztalat	0-5 év	80	40	50	80	90	40	30	40	50	30	50
	6-10 év	68,8	68,8	50	81,2	93,8	43,8	25	31,2	37,5	18,8	56,2
	11-20 év	80	47,3	45,5	70,9	85,8	49,1	27,3	21,8	56,4	30,9	63,6
	21-30 év	74,5	41,2	48	71,6	79,4	51	32,4	30,4	67,6	35,3	63,7
	31-45 év	76,5	44,4	45,7	76,5	81,5	58	43,2	45,7	63	34,6	71,6

7/9. sz. melléklet – Pedagógusok válaszainak megoszlása munkatapasztalat szerint- a hova fordul pályaválasztási döntést támogató tevékenységgel kapcsolatos kérdéseivel kérdésre adott válasz alapján

kihez fordul * munkatapasztalat Crosstabulation								
			munkatapasztalat					Total
			0-5	6-10	11-20	21-30	31-45	
kihez fordul		Count	0	1	0	0	0	1
		% within kihez fordul	0,0%	100,0%	0,0%	0,0%	0,0%	100,0%
		% of Total	0,0%	0,4%	0,0%	0,0%	0,0%	0,4%
	Van válasz	Count	3	9	34	62	58	166
		% within kihez fordul	1,8%	5,4%	20,5%	37,3%	34,9%	100,0%
		% of Total	1,1%	3,4%	12,9%	23,5%	22,0%	62,9%
	Nincs Válasz	Count	7	6	21	40	23	97
		% within kihez fordul	7,2%	6,2%	21,6%	41,2%	23,7%	100,0%
		% of Total	2,7%	2,3%	8,0%	15,2%	8,7%	36,7%
Total	Count	10	16	55	102	81	264	
	% within kihez fordul	3,8%	6,1%	20,8%	38,6%	30,7%	100,0%	
	% of Total	3,8%	6,1%	20,8%	38,6%	30,7%	100,0%	

Chi-Square Tests			
	Value	df	Asymp. Sig. (2-sided)
Pearson Chi-Square	23,143 ^a	8	,003
Likelihood Ratio	13,118	8	,108
N of Valid Cases	264		

a. 6 cells (40,0%) have expected count less than 5. The minimum expected count is ,04.

7/10. sz. melléklet- A pályaeorientációs és pályaválasztási döntést támogató tevékenységgel kapcsolatos igények a pedagógusok megoszlása alapján (%)

		Igényel ($\bar{X}=54,2\%$)	Nem igényel ($\bar{X}=29,5\%$)	Bizonytalan ($\bar{X}=16,3\%$)
Az iskola regionális elhelyezkedése alapján	Észak- Mo	54,1	24,3	21,6
	Észak- Alföld	59,5	24,3	16,2
	Dél- Alföld	40,5	40,5	19
	Közép- Mo.	58,4	26	15,6
	Közép- Dunántúl	80	0	20
	Nyugat- Dunántúl	59,4	25	15,6
	Dél- Dunántúl	48,4	38,7	12,9
Település-típus szerint	Főváros	52,8	36,1	11,1
	Megyei jogú város	52,6	31,6	15,8
	Város	51,7	28,1	20,2
	Nagyközség	66,7	23,8	9,5
	Község	54,1	30,6	15,3
Iskolatípus szerint	Általános iskola	54,2	30,7	15,1
	Szakiskola	30	30	40
	Szakközép	43,8	25	31,2
	Gimnázium	50	32,1	17,9
	Többcélú intézmény	84,6	15,4	0
Nem	Férfi	48,6	37,6	13,6
	Nő	53,1	28,2	16,7
Oktatott korcsoport szerint	10 év alatti	52,9	25,9	21,2
	10-12 év	54	32,8	13,2
	13-14 év	55	33,9	11,1
	15-16 év	50	29	21
	17-18 év	53,8	23,1	23,1
	18 év feletti	44,4	30,6	25
Pedagógus munkatapasztalat	0-5 év	50	30	20
	6-10 év	43,8	25	31,2
	11-20 év	52,7	25,5	21,8
	21-30 év	59,8	28,4	11,8
	31-45 év	50,6	34,6	14,8

7/11. sz. melléklet: A javaslatot megfogalmazó pedagógusok összetétele

Igényel támogatást * Javslata van Crosstabulation					
			Javslata van		Total
			Igen	Nem	
Igényel támogatást	igényel	Count	75	68	143
		% within Igényel támogatást	52,4%	47,6%	100,0%
		% within Javslata van	66,4%	45,0%	54,2%
		% of Total	28,4%	25,8%	54,2%
	nem igényel	Count	26	52	78
		% within Igényel támogatást	33,3%	66,7%	100,0%
		% within Javslata van	23,0%	34,4%	29,5%
		% of Total	9,8%	19,7%	29,5%
	bizonytalan	Count	12	31	43
		% within Igényel támogatást	27,9%	72,1%	100,0%
		% within Javslata van	10,6%	20,5%	16,3%
		% of Total	4,5%	11,7%	16,3%
Total	Count	113	151	264	
	% within Igényel támogatást	42,8%	57,2%	100,0%	
	% within Javslata van	100,0%	100,0%	100,0%	
	% of Total	42,8%	57,2%	100,0%	

Chi-Square Tests			
	Value	df	Asymp. Sig. (2-sided)
Pearson Chi-Square	12,187 ^a	2	,002
Likelihood Ratio	12,381	2	,002
N of Valid Cases	264		

a. 0 cells (.0%) have expected count less than 5. The minimum expected count is 18,41.

Javaslata van * módszer/eszköz Crosstabulation					
			módszer/eszköz		Total
			Igen	Nem	
Javslata van	Igen	Count	103	10	113
		% within Javslata van	91,2%	8,8%	100,0%
		% within 2.2.	60,9%	10,5%	42,8%
		% of Total	39,0%	3,8%	42,8%
	Nem	Count	66	85	151
		% within Javslata van	43,7%	56,3%	100,0%
		% within 2.2.	39,1%	89,5%	57,2%
		% of Total	25,0%	32,2%	57,2%
Total	Count	169	95	264	
	% within Javslata van	64,0%	36,0%	100,0%	
	% within 2.2.	100,0%	100,0%	100,0%	
	% of Total	64,0%	36,0%	100,0%	

Chi-Square Tests					
	Value	df	Asymp. Sig. (2-sided)	Exact Sig. (2-sided)	Exact Sig. (1-sided)
Pearson Chi-Square	63,150 ^a	1	,000		
Continuity Correction ^b	61,107	1	,000		
Likelihood Ratio	70,442	1	,000		
Fisher's Exact Test				,000	,000
N of Valid Cases	264				
a. 0 cells (.0%) have expected count less than 5. The minimum expected count is 40,66.					
b. Computed only for a 2x2 table					

8. Jegyzékek

1. sz. jegyzék: A disszertációban szereplő ábrák jegyzéke

1. ábra: Az életpálya tanácsadás tananyag megjelenése a köznevelésben	49
2. ábra: Pályaorientációs tartalmak megjelenése a NAT-ban.....	65
3. sz. ábra: Pályaorientációs szakemberképzés hazánkban	76
4. ábra (a/b): A diákok pályaválasztási döntésük előkészítése során igénybe vett információforrásainak megoszlása (N=10346).....	103
5. sz. ábra: Az információforrások megoszlása korcsoportos bontásban (N=5210, N=5136) 103	
6. sz. ábra: A pályaválasztási döntést megalapozó folyamat információforrásainak megoszlása 2003-2013	104
7. sz. ábra: Az információforrások használatának alakulása az információszerzés személyes jellege szerint	105
8. sz. ábra: A diákok pályaválasztási döntésük megalapozásához kapcsolódó információforrásainak megoszlása korcsoportonként (N= 10346).....	106
9. sz. ábra: Általános iskolás korú diákok információforrásainak megoszlása az egyes években.....	107
10. sz. ábra: A középiskolás tanulók információforrásainak megoszlása éves bontásban (N=2126).....	108
11. sz. ábra: Pályaválasztási döntés megalapozásához kapcsolódó információszerzési források megoszlásának területi különbségei	109
12. sz. ábra: A pályaválasztási döntést megalapozó folyamathoz kapcsolódó információszerzési források alakulása a Közép-Magyarországi Régióban (2003-2013) N=5293	111
13. sz. ábra: Az Észak-Magyarországi Régióban tanuló általános iskolás diákok pályaválasztási döntését megalapozó folyamathoz kapcsolódó információforrásainak megoszlása az országos átlaghoz viszonyítva (2003-2013)	112
14. sz. ábra: A diákok információforrásainak megoszlása az Észak- Magyarországi és a Közép-Magyarországi régióban (%) (N=1474, N=2125).....	113
15. sz. ábra: A felmérésben résztvevő pedagógusok által oktatott diákok életkori megoszlása (N=580).....	115
16. a/b. ábra: A mintában szereplő pedagógusok munkahelyének regionális és településnagyság szerinti megoszlása (N=264)	116
17. ábra: A mintában szereplő pedagógusok iskoláinak településnagyság és iskolatípus szerinti megoszlása (%).....	116

18. sz. ábra: A válaszadók megoszlása az általuk oktatott tantárgyak szerint (%) (N=396)	117
19. sz. ábra: A vizsgálatban résztvevő pedagógusok által oktatott tantárgyak megoszlása (jelölések száma, N=396)	118
20. sz. ábra. A pályaválasztási döntést megalapozó tevékenység megvalósulása a köznevelésben a pedagógusok ismeretszintje alapján (fő, N=264).....	119
21. sz. ábra: Az iskolák pályaválasztásra felkészítő tevékenységeinek megoszlása (jelölések száma, N=1085)	120
22. ábra. A megkérdezett pedagógusok szerepvállalása a fiatalok iskola- és pályaválasztási döntésének előkészítésében (jelölések száma, N=916)	123
23. sz. ábra: A válaszadók által ismert pályaválasztási/ iskolaválasztási döntést segítő eszközök és módszerek szófelhője	125
24. ábra (a/b): A diákok pályaválasztási döntésük előkészítéséhez kapcsolódó információforrásainak megoszlása a pedagógusok véleménye szerint, N= 1529 (jelölések száma) N=264 fő	128
25. sz. ábra: A diákok pályaválasztási döntésének előkészítéséhez kapcsolódó információforrásainak megoszlása a pedagógusok véleménye szerint korcsoportonként (%)..	129
26. sz. ábra: A diákok pályaválasztási döntésének előkészítéséhez kapcsolódó információforrásai a diákkutatás és a pedagóguskutatás eredményei alapján (%)	130
27. sz. ábra: Az információforrások megoszlása a diákkutatás és a pedagóguskutatás eredményei alapján (%) (N=10346, N=1597)	131
28. sz. ábra: Az információforrások megoszlása a diákkutatás és a pedagóguskutatás eredményei alapján korcsoportonként (%) (N=10346, N=1597).....	131
29. sz. ábra: A pedagógusok pályaválasztási/ iskolaválasztási döntést segítő tevékenysége kapcsán megnevezett információforrásainak szófelhője	132
30. ábra. Pedagógusok pályaválasztási / iskolaválasztási döntést segítő tevékenységéhez kapcsolódó információforrásainak megoszlása (N=315)	133
31. ábra: A pedagógusok pályaaorientációs, pályaválasztási döntést segítő tevékenységéhez kapcsolódó támogatási igénye % (N=264)	134
32. sz. ábra: A pedagógusok által megfogalmazott javaslatok tartalmi megoszlása, % (N=175).....	136
33. sz. ábra: A pályaaorientáció témakörében megjelent tankönyvek kiadási év és célcsoport szerinti megoszlása 1990-2015 (N=23).....	139
34. sz. a/b ábra: A pályaaorientációs tankönyvek korcsoport és iskolatípus szerinti megoszlása (N=23)	140
35. sz. ábra: A pályaaorientációs tankönyvek tartalmi megoszlása iskolatípusonként	142
36. sz. ábra: Az elemzett tankönyvek főbb témakörei	145

2. sz. jegyzék: A disszertációban szereplő táblázatok jegyzéke

1. sz. táblázat: A hagyományos (instruktív) és újszerű (konstruktivista) pedagógia különbségei	32
2. sz. táblázat: A pályaorientációs módszerek csoportosítása	37
3. sz. táblázat: Összehasonlító táblázat az általános pedagógiai és a pályaorientációs szakmódszertan azonosságairól és különbségeiről	38
4. sz. táblázat: A pályaorientációhoz kapcsolódó tartalmak megjelenése a különböző évfolyamokon a 2004. évi kerettanterv alapján	67
5. sz. táblázat: Pályaorientációs ismeretek a 2012. évi kerettanterv alapján az általános iskola egyes évfolyamain	68
6. sz. táblázat: Pályaorientációs ismeretek a 2012. évi kerettanterv alapján a középiskolákban	69
7. sz. táblázat: A pályaorientációs ismeretanyag megoszlása a 2012. évi kerettanterv alapján az egyes korcsoportokban	70
8. sz. táblázat: A pályaorientációs tartalmú képzések alakulása a felsőoktatásban	75
9. sz. táblázat: A köznevelés tanulói számára biztosított pályaorientációs tevékenység szereplői és az általuk nyújtott szolgáltatások főbb jellemzői	86
10. sz. táblázat: A kérdőíves felvételek kapcsán bevont iskolák régiókénti megoszlása	101
11. sz. táblázat: Az általános iskolás korú diákok információforrásainak megoszlása regionális bontásban (%)	107
12. sz. táblázat: Középiskolás diákok információforrásainak megoszlása iskolatípusonként (%)	109
13. sz. táblázat: Pályaválasztási döntés megalapozásához kapcsolódó információszerzési források területi megoszlása korcsoportonként (%).....	110
14. sz. táblázat: A Közép-Magyarországi régióban tanuló diákok információforrásainak megoszlása iskolatípusonként (%)	111
15. sz. táblázat: A pedagógusok által ismert pályaválasztási/ iskolaválasztási döntést segítő eszközök és módszerek (N=264 fő, jelölések száma N=640)	126
16. sz. táblázat: A közoktatási illetve köznevelési tankönyvjegyzékben szereplő választható pályaorientációs tankönyvek (2007/2008-2015/2016 tanév).....	141
17. sz. táblázat: A vizsgált tankönyvek főbb fejezetei	147